МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

КРИВОРІЗЬКИЙ НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ

ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ПРАВА, ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, УПРАВЛІННЯ ТА ЕКОНОМІКИ
кафедра кримінально-правових дисциплін, кафедра державно-правових дисциплін, кафедра цивільного та господарського права

ЮРИДИЧНА КЛІНІКА «ЗАХИСНИК»

ГРОМАДСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ «ЕГІДА ЦЕНТР»

КРИВОРІЗЬКИЙ ЦЕНТР НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ВТОРИННОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

матеріали
V Всеукраїнської науково-практичної конференції

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

30 вересня 2021 року
м. Кривий Ріг
Україна

Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Ралізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій». ДонДУВС, 30 вересня 2022 р.

УДК [342.7 : 351.74.078] : 341.32 (477) (082)
Р 31

Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій: матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції (в авторській редакції), м. Кривий Ріг, 30 вересня 2022 року. Кривий Ріг: ДонДУВС, 2022. 321 с.

Рекомендовано до друку Вченою радою Донецького державного університету внутрішніх справ (протокол № 3 від 31 жовтня 2022 року)

Публікується за матеріалами V Всеукраїнської науково-практичної конференції «Реалізація прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій», що проводилася кафедрами кримінально-правових дисциплін, державно-правових дисциплін, цивільного та господарського права факультету підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, управління та економіки №2 у Криворізькому навчально-науковому інституті Донецького державного університету внутрішніх справ 30 вересня 2022 року (м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21).

Видання спрямоване на наукових та науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти та наукових установ, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, в тому числі аспірантів (ад'юнктів), докторантів юридичного напрямку, працвників правоохоронних органів а також на осіб, зацікавлених в реалізації прав людини в діяльності правоохоронних органів.

Матеріали опубліковані в авторській редакції.

Редакційна колегія може не поділяти точку зору авторів.

За точність і достовірність наведених даних, відсутність у роботі плагіату, інформації, що ображає честь, гідність чи ділову репутацію, відомостей, що виправдовують фашизм, расизм, шовінізм, ксенофобію тощо несе відповідальність автор та його науковий керівник.

УДК [342.7 : 351.74.078] : 341.32 (477) (082)
Р 31

© ДонДУВС, 2022

ЗМІСТ

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО**…….....** 11

СЕКЦІЯ 1. КОНСТИТУЦІЙНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ 13

Андріяшевський А.Г., *Скляр Н.М. ОБМЕЖЕННЯ ОСОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ…….* 15

Бакіцький А. А., Єрьоменко Я. С., *Радченко О. І. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..* 16

Варунц Л.Д. *МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖЕРТВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ…….* 18

Войціховський А.В. *ЗАБОРОНА ТА ОБМЕЖЕННЯ ВИЗНАЧЕНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ……..* 21

Голобородько Л. В., *Наточій А. Д. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ……* 25

Гранкіна В.*ПРО ДЕЯКІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ……* 27

Дручек О. В. *ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРІЮ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОКУПАЦІЇ……...* 30

Івченко М.О., *Войціховський А.В. ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА……* 34

Капустянський В. Д.*, Логвиненко Є. С. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ….* 38

Каланча А. А., *Гудзь Т. І. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ……* 40

Лаврієнко М. М., Домінюк І. А., *Іваницький А. М. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ……* 43

Макаренко О. Ю., Макаренко Н. А., Дорошенко В. А. *РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ СТВОРЕННІ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРИВИЙ РІГ)*…… 46

Морозенко О. П., *Олійник О. М. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ*…… 51

Радченко О. І. *ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ*…… 55

Савчин М. А., *Дручек О.В. ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ*…… 57

Салова О.В., *Варунц Л.Д. ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ*…… 62

Столяренко О. В., Столяренко О. В., Магас Л. М. *ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ*…… 64

Устименко В. В., *Наточій А. Д. ПРОБЛЕМАТИКА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ПІД ЧАС ВІЙНИ*…… 67

Філатов В. В.. *ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В ПОСТКОНФЛІКТНИХ ДЕРЖАВАХ* …… 69

Ципак І. Г., Мальцев В. В. *ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ ВІЙСЬК РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ…* 71

Шаганенко В. П., Гудзь Т. І. *ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ*…… 74

Шевченко М.В., Войціховський А.В. *ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ*…… 78

Шрамко С. С. *ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ*…… 81

Юшкевич О. Г. *ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В АКТАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА*…… 83

СЕКЦІЯ 2. ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ …… 88

Авдєєва Г.К. *СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ……* 88

Андріяшевський А.Г., *Пилипенко Д.О. ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ…* 91

Баранюк Д. Є., *Бугаєць Т. І. ЗАХИСТ ПРИРОДНИХ ПРАВ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ……* 94

Гайовий А.О., *Пилипенко Д.О. ЩОДО ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..* 98

Гашинов В. О., Серган К. В., *Логвиненко Є. С. МАРОДЕРСТВО ЯК ВІЙСЬКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ……* 100

Грушева Д.Д., *Литвиненко О.Г. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ……..* 103

Денисенко К.В., Борко І.С. *ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ……* 105

Єлаєв Ю. Л. *МІЛІТАРНІ УМОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЧАСУ……..* 107

Єськова К. Р., *Приходько А.А. ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..* 112

Кавєріна Т.П. *ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ВИЯВЛЕННЯ НЕВПІЗНАНИХ ТРУПІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ……* 114

Книженко С.О., Ільченко А.О. *ВИКОРИСТАННЯ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ……..* 118

Кузовко В.О., *Войціховський А.В. ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА АГРЕСІЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ…….* 121

Куковська Є. П., *Аксьонов К. В. ОБМЕЖЕННЯ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ……* 124

Паршиков М. С., Новосілецький Є. А., Тацюн Я. О., *Радченко О. І. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ У СФЕРІ ЗАХИСТУ МАЙНА……* 127

Пилипенко Д.О., Татаренко С.В. *ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……* 131

Ремінська Є. В., *Литвиненко О. Г. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЧУТЛИВІ ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ» У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ……* 133

Шевчук В. М. *ВОЄННА КРИМІНАЛІСТИКА: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ……* 136

Яковенко М. О. *ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ……* 140

Яремчук В. О. *ІННОВАЦІЇ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ……* 147

СЕКЦІЯ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ …… 149

Веселов М. Ю., Дудник Д. Ю. *ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ВІДСТРОЧКИ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……* 149

Веселов М. Ю., Забєділіна А. І. *ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ОКРЕМИХ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ……* 153

Гаріна Д. А., Єрьоменко Я. С., *Мальцев В. В. ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ ЛЮДЕЙ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ, ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ……* 158

Гудзь Т. І., Головня А. І. *ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКО ВІЙНИ*…… 160

Гутьєва М.В., *Веселов М. Ю. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ…* 164

Іщенко А. О., *Веселов М. Ю. ПРОБЛЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ДЕРЖАВОЮ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ*…….. 166

Казанчук І.Д., Дрознік Д.Р. *СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ВИПАДКАМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ*…… 169

Калініна А. В. *ОСОБА Й ІНФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ*…… 172

Кожем'яка Н.Є. *ПРО БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ*…… 176

Коропатов О. М., Закалик Г. М.*ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОЛІЦІЇ ВІДНОСНО ДІТЕЙ З ПРОЯВАМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЇХ БАТЬКІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ*…… 182

Коршикова В. О., *Мальцев В. В. ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ*…… 186

Кошанок С.В., *Скляр Н.М. ДЕОКУПАЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВ*…… 190

Літвинович Ю. М., *Дручек О.В. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ*…… 193

Маслов Б.С., *Варунц Л.Д. МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ*…… 197

Маслянко С. В., *Веселов М. Ю. ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЯКА КЕРУЄ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ В УКРАЇНІ*…… 202

Нестеренко О. М. *АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВОПУРШЕНЬ……* 205

Полковникова Г.С., *Нестеренко К.О. ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ……..* 209

Ястремська Н.М. *ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ВПО В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ……..* 212

СЕКЦІЯ 4. ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ В СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ …… 216

Аванесова Н.Е. *РОЛЬ І МІСЦЕ ОПК УКРАЇНИ ПРИ ВДОСКОНАЛЕННІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ……..* 216

Горошкова Л. А., Антонюк Д. А., Васильєва О. О. *ЗАВДАНІ ЗБИТКИ ТА ВТРАЧЕНА ВИГОДА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ……* 220

Голобородько Л. В., *Плахотний А. П. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ……..* 222

Лига А. І. *ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ДЕРЖАВНУ СПОЖИВЧУ ПОЛІТИКУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ……..* 224

Макарчук В. В. *КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ……..* 229

Мокій А. І., Скляр Н. М. *РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД……* 233

Олюха В. Г. *ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ……* 236

Рябцова А. Г. *ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ……* 239

Щербіна І. М. *ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРІЇНИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ……* 242

Устименко В. А., Джабраілов Р. А., Гудіма Т. С*. НЕДІЄВІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА У БОРОТЬБІ З НЕСПРАВЕДЛИВІСТЮ У СУСПІЛЬСТВІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ……* 246

СЕКЦІЯ 5. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНИХ, ГОСПОДАРСЬКИХ, ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ, ПРАВОВІДНОСИНАХ З СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ ……. 251

Біневський Д.І., Юнацький М.О. *СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ……..* 251

Вечканова В.І., *Юнацький М.О.ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНИХ ВІДНОСИН……..* 254

Гавриленко А.В., *Юнацький М.О. СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ……* 258

Закалик Г. М., Петрик Н. *ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ РОЛЕЙ У СІМ'ЯХ, ЩО ПОТЕРПАЮТЬ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА…..* 262

Зімін М. В. *ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ОСІБ, ЗАЛУЧЕНИХ ДО СУСПІЛЬНО КОРИСНИХ РОБІТ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬСЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..* 265

Богдан Д. О., *Наточій А. Д. ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ……* 269

Вайда Т. С. *ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ТРУДНОЩІ ЩОДО ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ……* 271

Гамалюк Б. М., Ходирєва І. Т. *ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ……* 276

Дубляк М.В., Юнацький М.О. *ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В*

ЦИВІЛЬНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ…… 279

Загоруйко С.Г., *Худавердієва В.А****.*** *СИСТЕМНІ РИЗИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ (ФОРС-МАЖОРУ)……* 282

Кокітько М.С., *Юнацький М.О. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ПОВНОГО ТА КОМАНДИТНОГО ТОВАРИСТВА……* 287

Мутило М.М., Юнацький М.О. *ОГЛЯД ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЗАКЛАДІВ……* 290

Найдьонова М.І., *Худавердієва В.А. ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОБУМОВЛЕНОЮ ОБСТАВИНАМИ НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ……* 294

Ободець Є. А., Литвиненко О. Г. *ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..* 298

Петринич О. Г., Білінська С. М. *ВИКОРИСТАННЯ ГУМОРУ ЯК РЕСУРСУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОДОЛАННЯ ПІД ЧАС РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ….* 298

Петринич О. Г., Бойко Л. В. *ПОНЯТТЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЇЇ РЕЛІЗАЦІЇ У РОБОТІ З ГРОМАДСКІСТЮ……...* 304

Стригунов О.М. *ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ПРАВОВОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ……* 308

Яковець О.В. *ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ……* 311

Ямковий В.І. *ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……* 314
..

ВІТАЛЬНЕ СЛОВО

Шановні учасники
V Всеукраїнської науково-практичної конференції

«РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ»!

Щиро рада Вас вітати та вдячна усім за виявлену зацікавленість й знайдену можливість взяти участь у науково-практичному заході.

Донецький державний університет внутрішніх справ як заклад вищої освіти, приділяє суттєву увагу розвитку наукової діяльності й активно залучає до цього процесу вчених та практиків, а також молодих науковців з різних сфер внутрішньодержавної діяльності.

Сьогоднішній науковий захід викликав неабияку зацікавленість серед наукової спільноти нашої держави. Зокрема в конференції беруть участь представники таких закладів вищої освіти: Національний університет «Києво-Могилянська академія», Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Національний університет «Запорізька політехніка», НДІ вивчення проблем злочинності ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України, Харківський національний університет внутрішніх справ, Одеський державний університет внутрішніх справ, Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, Львівський Київський інститут Національної гвардії України, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, Державна установа «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», Національний інститут стратегічних досліджень, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Білоцерківський національний аграрний університет, Державний біотехнологічний університет, інститут, ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна академія

управління персоналом», Фаховий коледж економіки і права Вінницького кооперативного інституту.

До проведення науково-практичного заходу також долучилися практикуючі юристи та працівникі правозахисних й правоохоронних органів. Так в конференції беруть участь працівники: ГУНП в Дніпропетровській області, Івано-Франківський науково-дослідний експертно-криміналістичний центр МВС України, Інгулецький районний суд міста Кривого Рогу Дніпропетровської області, Криворізький місцевий центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги, адвокати адвокатського об'єднання «Альфа Лекс» та адвокатського бюро «Олександр Стригунов».

Загалом в науково-практичному заході беруть участь понад 90 осіб, серед яких 6 академіків, членів-кореспондентів НАН України та заслужених юристів України, Національної Академії Правничих Наук України, Академії економічних наук України, 11 докторів наук та 28 кандидатів наук з права, економіки, державного управління та педагогіки.

Маю особисте переконання, що участь кожного без винятку учасника науково-практичної конференції сприятиме внесення особистої вагомої частки у подальше поліпшення ситуації з реалізації прав людини у діяльності правоохоронних органів в умовах окупації українських територій.

Отже бажаю, усім учасникам науково-практичної конференції активної й плідної роботи, а також творчого натхнення!

Тетяна РЕКУНЕНКО

СЕКЦІЯ 1. КОНСТИТУЦІЙНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ГАРАНТІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Андріяшевський А.Г.
студент 3-го курсу факультету №2 КННІ,
Донецького державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Скляр Н.М.***
доцентка кафедри державно-правових дисциплін КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ
кандидат економічних наук, доцент

ОБМЕЖЕННЯ ОСОВОПОЛОЖНИХ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. поставило великі виклики до сучасної правової системи нашої держави. До цього моменту наша країна ще не зіштовхувалась на практиці з реалізацією керування правовими процесами під час дії воєнного стану. Одним із питань, яке постало врегулювати та реалізувати його повноцінне функціонування, стало дотримання прав і свобод людини і громадянина в умовах війни.

Реалізація дотримання даного механізму набуває неабиякого значення під час введення в країні особливих правових режимів, зокрема і воєнного стану. У ст. 64 Конституції України (КУ) зазначається, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених КУ. У свою чергу, враховуючи ймовірність введення в країні воєнного або надзвичайного станів, у цій же статті зазначається, що під час дії зазначених режимів можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Вказані норми КУ відповідають нормам Загальної декларації прав людини, якою передбачено, що при здійсненні своїх прав і свобод кожна людина повинна зазнавати тільки таких обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання і поваги прав і свобод інших та забезпечення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві [5, с. 223].

Таким чином, можна дійти висновку, що обмеження прав і свобод людини і громадянина можливе лише за умови передбачення цього у Конституції держави та відповідності міжнародно-правовим нормам.

Обмеження, які вводяться під час дії правого режиму воєнного часу повинні відповідати межам та обсягу, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного

стану, що прямо передбачені ч. 1 ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану». Зокрема, серед перерахованих заходів можна виділити окремо ті, які впливають на обсяг прав та свобод людини і громадянина. Так, держава може залучати осіб до виконання робіт оборонного характеру та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій. Тобто, положення ст. 43 Основного Закону нашої країни певною мірою можуть бути обмежені: питання про «можливість заробляти собі на життя працею, яку особа вільно обирає або на яку вільно погоджується» може бути частково обмежене у обсязі, який необхідний для реалізації допомоги Збройним силам України.

Також статтями 30-32 КУ передбачені можливості недоторканості житла та права на приватне життя. Під час воєнного стану може примусово відчужуватися майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку [4].

Рішення про примусове відчудження майна приймається військового командування, погодженим відповідно з Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласною, районною, Київською чи Севастопольською міською державною адміністрацією або виконавчим органом відповідної місцевої ради. У місцевостях, де ведуться бойові дії, примусове відчуження здійснюється за рішенням військового командування без погодження з такими органами [6]. Одночасно з тим, наслідки реалізації даних заходів компенсується особи відповідно до Закону. Однак гарантія відшкодування вартості майна суттєвим чином не впливає на реальний стан справи. Забезпечення державою «соціальної спрямованості економіки» (ст. 13 КУ), а також весь контекст ст. 41 Основного Закону, означає не що інше, як державницьку зверхність до особи власника, і свідчить про підсвідому зверхність держави над ринком, влади над економікою, про несприйнятливість влади до засад економічної свободи й взагалі економічних інтересів громадянського суспільства. Згідно ст. 92 Конституції правовий режим власності визначається законом, але доцільніше було б його визначити саме у Конституції. Адже власність в її абсолютному сенсі невіддільна від людини [5, с. 227].

Варто звернути увагу також на можливість осіб мати право на свободу пересування під дії правого режиму воєнного стану. Обмеження свободи пересування та вільного вибору місця проживання можуть вводитись відповідно до ст. 15 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка містить положення про зміст заходів правового режиму воєнного стану. Нею надається право військовому командуванню разом з органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування, а якщо це неможливо, – самостійно запроваджувати та здійснювати такі заходи правового режиму воєнного стану: запроваджувати комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і

посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування; встановлювати особливий режим в'їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів; забороняти призовникам і військовозобов'язаним змінювати місце проживання без відома військового командування [5, с. 225-226].

Поруч із зазначеними заходами, можуть також бути обмежені інші права та свободи людини і громадянина: право на свободу думки і слова (ст. 34 КУ); право брати участь в управлінні державними справами (ст. 38 КУ); право на мирні зібрання (ст. 39 КУ); право на освіту (ст. 53). Тимчасове встановлення зазначених обмежень вводиться з метою забезпечення максимально можливої безпеки цивільного населення та зменшення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій.

Таким чином, з метою забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стан, передбачених Законом України «Про правовий режим воєнного стану», можуть у тій чи іншій мірі тимчасово обмежуватися реалізація певних прав та свобод людини і громадянина, які передбачені КУ. Одночасно з тим, Законом[3] встановлено повний перелік обмежень, які можуть бути застосовані під час дії правового режиму воєнного часу, які не повинні виходити за встановлені межі. Зокрема, у КУ зазначається, що не можуть бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63. Допускається виключно лише обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина, передбачених статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 КУ.

Література:

1. Конституція України. Редакція від 01.01.2020 р. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Європейська конвенція з прав людини. Редакція від 01.08.2021 р. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text

3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. Редакція від 10.09.2022 р. ВРУ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану. Закон України. Редакція від 19.08.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4765-17#Text

5. Фігель Ю.О. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія «Юридична».* 2015. Випуск № 2. С. 222-230.

6. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Права_і_свободи_громадян_в_умовах_воєнного_стану

Бакіцький А. А.
Курсант 3 курсу факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Єрьоменко Я. С.
Курсант 3 курсу факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: ***Радченко О. І.***
доцент кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ГРОМАДЯН УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Наразі в Україні триває війна між російською федерацією та Україною. Щодня зазнають страждань і каліцтв сотні українських громадян, втрачають свої домівки та помирають через нахабне вторгнення російських військ.

Відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» з метою відбиття збройної агресії, відновлення державного суверенітету і територіальної цілісності України, захисту прав і свобод громадян України Президент України 24 лютого 2022 року своїм указом запровадив воєнний стан.

Воєнний стан — це особливий правовий режим, що вводять у країні або в окремих її місцевостях у випадку збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності, її територіальній цілісності. Воєнний стан передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. За виняткових обставин воєнний стан застосовують для відновлення порядку в країні та збереження цивільної форми врядування, або для об'єднання людей у випадку військового вторгнення іншою країною [1].

Оголошення воєнного стану у державі передбачає нові обмеження, які визначені статтею 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. У цій загалом міститься 25 пунктів, що можуть бути запроваджені в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина. Крім того, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Розглянемо деякі з них, що становлять найбільший інтерес.

Стаття 53 Конституції України передбачає, що кожен має право на освіту [3]. Під час воєнного стану це право може обмежуватися. Так, діти, які

отримують наразі освіту в Україні вимушені під час повітряних тривог ховатися у підвалах або тікати за кордон, втрачаючи дорогоцінний час на отримання знань та навичок, необхідних для адаптації в сучасному світі. До певної мірі обмеженням права на освіту можна вважати й переведення освітнього процесу з очного у дистанційний формат.

У стаття 30 Конституції України зазначається, що кожному гарантується недоторканність житла [4]. Під час воєнного стану це право може обмежуватися. Так, Збройні Сили України (далі – ЗСУ) та інші військові формування, утворені відповідно до закону, можуть без попереднього дозволу власника майна використовувати його на власний розсуд під час ведення воєнних дій, наприклад переобладнувати або знищувати, якщо цього вимагає ситуація на полі бою.

Стаття 32 Конституції України встановлює, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя [5]. Під час воєнного стану це право також може обмежуватися військовими або правоохоронними органами, наприклад з метою з'ясування персональних даних особи, яку підозрюють у співпраці (колабораціонізмі) з окупантами.

Під час воєнного стану обмежується також право на свободу пересування. Військове командування може встановлювати заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан, особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірку документів в осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України. Під час воєнного стану може бути запроваджена комендантська година, тобто заборона перебування на вулицях в певний час доби без спеціальних дозволів. Комендантська година запроваджується за окремим дорученням військового командування на встановлений ним період, але не довше строку дії правового режиму воєнного стану [6].

Не можна не згадати про те, що на період воєнного стану забороняється користуватися відеореєстраторами. Після 24 лютого 2022 року Управління зі зв'язків з громадськістю ЗСУ додатково повідомило про заборону вести зйомки як військової техніки, так і об'єктів інфраструктури. Крім того, було заборонено знімати дороги загального користування, блокпости та укріплення, розташування, зосередження чи переміщення військових частин (підрозділів) сил оборони. У цьому контексті водіям також було заборонено користуватися відеореєстраторами.

Однак важливо, що б ці дії військовослужбовців ЗСУ, інших військових формувань, поліції та інших правоохоронних щодо обмеження прав і свобод громадян України в умовах воєнного стану відбувалися виключно в рамках Конституції і законів України. Адже, на відміну російської федерації в Україні триває розбудова демократичної і правової держави, основним сенсом

діяльності якої є дотримання і захист прав і свобод своїх громадян, насамперед від порушень з боку рашистських загарбників.

Література:

1. Воєнний стан: веб сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%BE%D1%94%D0%BD%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD (Дата звернення: 07.09.2022)
2. Про правовий режим воєнного стану: веб сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (Дата звернення: 07.09.2022)
3. Ст. 53 Конституція України: веб сайт. URL: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-53.htm (Дата звернення: 07.09.2022)
4. Ст. 30 Конституція України: веб сайт. URL: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya _ukraini/statja-30.htm (Дата звернення: 07.09.2022)
5. Стаття 32 Конституції України: веб сайт. URL: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-32.htm (Дата звернення: 07.09.2022)
6. Права і свободи громадян в умовах воєнного стану: веб сайт. URL: https://wiki.legalaid.gov.ua/index.php/Права_і_свободи_громадян_в_умовах_воєнного_стану (Дата звернення: 07.09.2022)

Варунц Л.Д.
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІЖНАРОДНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЖЕРТВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Збройна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася з окупації Криму в лютому-березні 2014 р., гібридної війни на Донбасі – з квітня 2014 р. та відкритого повномасштабного збройного вторгнення 24 лютого 2022 р. і супроводжується безпрецедентним знищенням українського цивільного населення, включаючи дітей, руйнуванням українських міст, культурних і духовних цінностей змушує керівництво країни і звичайних людей, в пошуках міжнародного захисту, справедливості та покарання агресора, апелювати до норм міжнародного гуманітарного права [1].

Міжнародне гуманітарне право, або право законів і звичаїв війни (збройних конфліктів) являє собою систему юридичних норм і принципів, що застосовуються під час збройних конфліктів, визначають взаємні права та обов'язки суб'єктів міжнародного права щодо заборони або обмеження застосування певних засобів і методів ведення збройної боротьби та забезпечують захист жертв збройного конфлікту [2]

В аспекті захисту прав людини певний інтерес представляє «Женевське право», що складається з міжнародних багатосторонніх договорів (конвенцій),

спрямованих на захист жертв збройних конфліктів. Ці документи були підписані 12 серпня 1949 р. на Дипломатичній конференції ООН, що відбулась у м. Женева (Швейцарія), та набули чинності 21 жовтня 1950 р. До Женевських конвенцій приєдналась понад 190 держав, тобто майже всі країни світу [3].

Водночас норми сучасного гуманітарного права містяться не лише у міжнародних договорах, а і у міжнародних звичаях.

Звернемо увагу на те, що звичаєве міжнародне право складається з правил, які виходять із «загальної практики, прийнятої в якості закону» й існують незалежно від договірного права. Звичаї міжнародного гуманітарного права мають вирішальне значення у сучасних збройних конфліктах тому, що вони заповнюють прогалини, залишені договірним правом і, таким чином, зміцнюють захист, який забезпечується жертвам [4].

Зазначимо, що воєнні злочини являють собою порушення законів та звичаїв війни і належать до сфери виключно міжнародного кримінального права, а їх загальний перелік закріплено у Статуті Міжнародного кримінального суду (Римському статуті).

Проаналізувавши міжнародні документи, варто зауважити що нормами міжнародного права встановлена не тільки особиста відповідальність за воєнні злочини, а також командна відповідальність. Командир певного військового об'єднання несе відповідальність за порушення його підлеглими норм міжнародного гуманітарного права у тому випадку, якщо він володів інформацією про можливість вчинення ними правопорушень, проте не приклав зусиль для їх попередження чи припинення згідно статті 86 І протоколу до Женевських конвенцій 1949 року.

Акцентуємо увагу на тому, що термін давності не застосовується до воєнних злочинів та злочинів проти людства та людяності, що закріплено у Конвенції ООН «Про незастосування строку давності до воєнних злочинів і злочинів проти людства» від 1968 року та Конвенції держав-учасниць Ради Європи «Про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів» [5].

Зазначимо, що під час війни росії проти України скоюються воєнні злочини. Згідно даних Генерального прокурора України в Україні наразі розслідують понад 1 700 справ про воєнні злочини росії. Зафіксовані чисельні випадки руйнувань житлової інфраструктури, вбивств мирних жителів та мародерства з боку російських військових на захопленій українській території.

Справи щодо притягнення осіб до відповідальності за вчинення злочинів геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності розглядає міжнародний судовий орган – Міжнародний кримінальний суд, заснований на основі Римського статуту. Прокурор Міжнародного кримінального суду в Гаазі Карім Хан звернув увагу на те, що розпочалася робота зі збору доказів . У заяві перелічено назви 39 країн, які звернулися до МКС, і викладені копії звернень, зокрема, спільного від 38 країн, серед яких Велика Британія, Австрія, Чехія, Канада, Польща; і окремо звернення Литви [4].

За вчинення воєнних злочинів, згідно Женевських конвенцій, передбачена кримінальна відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Тобто на злочинців поширюється принцип універсальної юрисдикції, згідно якого будь-яка держава може притягнути особу, винну у вчиненні воєнних злочинів, до кримінальної відповідальності, незважаючи на місце вчинення злочину та громадянство суб'єкта злочину чи його жертви. До воєнних злочинів строки давності не застосовуються.

Міжнародну кримінальну відповідальність за воєнні злочини фізичні особи несуть перед Міжнародним кримінальним судом, Міжнародним Судом ООН, міжнародними кримінальними трибуналами, які, нерідко, змушені звертатися до звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Одним з основних принципів міжнародного гуманітарного права можна вважати те, що під час збройних конфліктів головною турботою воюючих залишається захист жертв війни, до яких відносять і цивільне населення [4].

Таким чином, виходячи із вищевикладеного, можемо зробити висновок про те, що в умовах збройного конфлікту проблема захисту прав людини стає більш актуальною й гострою, оскільки ординарні механізми забезпечення та дотримання прав і свобод людини, розраховані на мирний час, стають менш ефективними, а життя й здоров'я особи перебувають під постійною загрозою військових небезпек і поневірянь.

Забезпечення мирного співіснування людей та захист миру і добробуту є головними завданнями будь-якої держави. Країни усього світу спрямовують значні зусилля та ресурси для створення та функціонування міжнародних організацій, метою яких є недопущення збройних конфліктів, наслідком яких є масове порушення прав людини. Діяльність значної кількості міжнародних організацій спрямована саме на забезпечення безпеки своїх країн-членів.

Література:

1.Збройна агресія Російської Федерації проти України в контексті міжнародного гуманітарного права: бібліографія (1954–2022 рр.) http://www.nbuv.gov.ua/node/5903

2. Войціховський А. В. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

3. Права людини у міжнародному праві : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків: ООО «Планета- Принт», 2021. 404 с.

4.Захист дітей, що живуть у зоні воєнних дій. Яким його бачить держава? https://helsinki.org.ua/articles/zahyst-ditej-scho-zhyvut-u-zoni-vojennyh-dij-yakym-joho-bachyt-derzhava/

5. Що таке воєнний та військовий злочин. Відповідальність https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/209975_shcho-take-vonniy-ta-vyskoviy-zlochin-vdpovdalnst

Войціховський А.В.
професор кафедри конституційного і міжнародного права
факультету № 4 Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАБОРОНА ТА ОБМЕЖЕННЯ ВИЗНАЧЕНИХ ЗАСОБІВ І МЕТОДІВ ВЕДЕННЯ ВІЙНИ

Відповідно до норм міжнародного гуманітарного права сторони у збройному конфлікті вправі обирати методи або засоби ведення війни. Цей принцип, сформульований в IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 1907 р. [1], а також знайшов своє підтвердження в Додатковому протоколі до Женевських конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 1977 р. [2]. Крім того, існує принцип, що забороняє застосування в збройних конфліктах зброї, снарядів, речовин і методів ведення війни, що можуть завдати надмірних ушкоджень або завдати зайвих страждань. Цей принцип у своєму початковому вигляді - недопущення зайвих страждань - був уперше сформульований в Декларації про скасування застосування вибухових та запалювальних куль 1868 р. [3].

Таким чином, у міжнародному гуманітарному праві існують норми, що забороняють і обмежують засоби і методи ведення війни.

Під *засобами ведення війни* розуміється зброя, снаряди, речовини, що застосовуються збройними силами воюючих сторін для завдання шкоди й ураження противника. *Методами ведення війни* є порядок використання засобів ведення війни.

Серед засобів і методів ведення війни виділяють *дозволені* і *заборонені* міжнародним правом.

Відповідно до міжнародного права до цілком *заборонених засобів ведення війни* відносяться: вибухові і запалювальні кулі; кулі, що розвертаються або сплющуються в людському тілі; отрути й отруєна зброя; задушливі, отруйні та інші подібні гази, так само як і будь-які аналогічні *рідини*, речовини і *процеси;* біологічна зброя; засоби впливу на природне середовище, що мають широкі довгострокові наслідки в якості засобів руйнації, завдання шкоди або заподіяння шкоди іншій державі тощо.

Розглядаючи питання про заборонені засоби ведення війни, окрему увагу слід приділити ядерній зброї. Нинішній правовий статус ядерної зброї залишається неврегульованим. Ніякого спеціального міжнародного договору

про протиправність застосування ядерної зброї на війні не існує. Не існує і спеціальних норм, що забороняють застосовувати на війні нові види зброї масового ураження (променевого, радіологічного тощо). Однак, ядерні держави (визнаючи в цілому згубність застосування такої зброї) обґрунтовують правомірність її використання при здійсненні права на колективну й індивідуальну самооборону, при нанесенні відповідного ядерного удару. Проте, з іншого боку, у міжнародному праві є норми про заборону засобів і методів ведення війни, що завдають надмірні ушкодження, що мають невибіркову дію, норми про захист цивільного населення під час війни і так далі, положення яких непрямим чином можуть бути застосовані і до ядерної зброї. Тому, вважається обґрунтованим віднесення ядерної зброї до заборонених засобів і методів ведення війни [4, с. 345-346].

У 1980 р. була підписана Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію [5]. До Конвенції додаються три Протоколи: Протокол про осколки, що не виявляються (Протокол I); Протокол про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв (Протокол II); Технічний додаток до Протоколу II; Протокол про заборону або обмеження застосування запалювальної зброї (Протокол III).

Відповідно до Протоколу I забороняється застосовувати будь-яку зброю, основна дія якої полягає в нанесенні ушкоджень осколками, що не виявляються в людському тілі за допомогою рентгенівських променів. Протокол II стосується застосування на суші мін, мін-пасток та інших пристроїв, визначення яких міститься в даному документі, у тому числі мін, встановлюваних з метою перешкодити подоланню прибережних смуг, водних шляхів або рік, але не належить до застосування протикорабельних мін на морі або на внутрішніх водних шляхах.

Забороняється використовувати міни, міни-пастки у разі нападу, оборони або в порядку репресалій проти цивільного населення як такого або проти окремих цивільних осіб.

Забороняється також невибіркове застосування мін, тобто: не на військовому об’єкті або не направлена на нього; способом або засобом доставки, що не дозволяє спрямовану дію по конкретному військовому об’єкту; якщо воно може спричинити випадкові втрати життя серед цивільного населення, поранення цивільних осіб, шкоду цивільним об’єктам або те й інше разом, що були б надмірними щодо очікуваної конкретної і безпосередньої військової переваги.

Забороняється застосування мін, що не є дистанційно встановлюваними мінами, мін-пасток у будь-якому місті, селищі, селі або в іншому районі з аналогічним зосередженням цивільних осіб, де бойові дії між сухопутними військами не ведуться або не вважаються неминучими, крім випадків, коли: вони встановлені на військовому об’єкті або в безпосередній близькості від

військового об’єкта, що належить супротивній стороні або знаходиться під її контролем; прийняті заходи для захисту цивільних осіб від їхнього впливу, наприклад установлені попереджуючі знаки, виставлена варта, опубліковані попередження або виставлене огородження.

Про будь-яку установку або будь-яке скидання дистанційно встановлюваних мін, що можуть мати наслідки для цивільного населення, проводиться ефективне завчасне оповіщення.

Сторони в конфлікті повинні реєструвати розташування всіх попередньо запланованих мінних полів, встановлених ними, і всіх районів, у яких використовувалися міни-пастки.

Протокол III поширюється на «запалювальну зброю», тобто зброю або боєприпаси, що у першу чергу призначені для підпалу об’єктів або заподіяння людям опіків за допомогою дії полум’я, тепла або того й іншого разом, що виникають у результаті хімічної реакції речовини, доставленої до цілі (вогнемети, фугаси, снаряди, ракети, гранати, міни, бомби, ємкості з запалювальними речовинами). Застосування даної запалювальної зброї забороняється проти цивільного населення або цивільних об’єктів.

Забороняється перетворювати ліси або інші види рослинного покрову в об’єкт нападу із застосуванням запалювальної зброї, за винятком випадків, коли такі природні елементи використовуються для того, щоб укрити, сховати або замаскувати комбатантів або інші військові об’єкти, або коли вони самі є військовими об’єктами.

Використання авіації з погляду міжнародного права визнається допустимим, проте її не можна використовувати проти невоєнних об’єктів, проти мирного населення і т.п.

Відповідно до міжнародного права *заборонені такі методи ведення війни*: зрадницьки вбивати або наносити поранення мирному населенню або супротивнику; вбивати або наносити поранення супротивнику, що здався і склав зброю; повідомляти тому, хто обороняється, що у разі опору пощади нікому не буде; незаконно користуватися парламентерським прапором або прапором держави (нейтральної), що не бере участь у війні, прапором або знаками Червоного Хреста тощо; примушувати громадян ворожої сторони брати участь у військових діях проти власної держави; геноцид під час війни; вбивати парламентера й осіб, які його супроводжують (трубач, сурмач або барабанщик, особа, яка несе прапор і перекладач); атакувати, бомбардувати або знищувати санітарні установи, госпітальні судна, транспорт, літаки, санітарний персонал; винищувати або захоплювати ворожу власність, крім випадків військової необхідності; бомбардувати незахищені міста, порти, селища, храми, госпіталі, що не використовуються у воєнних цілях; знищувати культурні цінності, історичні та інші пам’ятники, місця відправлення культів, або їхнє використання для забезпечення успіху у воєнних діях тощо. [4, с. 347-348] [6, с. 303-304]

Щодо заборонених методів ведення війни Додатковий протокол до Женевських Конвенцій 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 1977 р. закріплює концептуальне положення, що стає визначальним принципом стосовно таких методів ведення війни: «Забороняється вбивати, завдавати поранення або брати в полон противника вдаючись до віроломства». У п. 1 ст. 37 даного Протоколу *віроломство* визначається як «дії, спрямовані на те, щоб викликати довіру противника і змусити його повірити, що він має право на захист або зобов'язаний надати такий захист згідно з нормами міжнародного права, застосовуваного в період збройних конфліктів, з метою обману такої довіри» [2]. Отже, віроломство - це зобов'язання, що вселяє довіру противника, але умисно порушується для одержання воєнної переваги.

Від віроломства слід відрізняти *воєнну хитрість* - дії відвертаючого характеру, спрямовані на дезорієнтацію противника. Прикладом таких хитрощів є: використання маскувань, пасток, несправжніх операцій і дезінформація (ст. 37 даного Протоколу I) [2]. Воєнна хитрість у період збройних конфліктів припустима і не суперечить міжнародному праву.

Література:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі : міжнародний документ від 18.10.1907 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222 (дата звернення: 20.09.2022);

2. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р., що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 8 червня 1977 р.: міжнародний документ від 08.06.1977 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199 (дата звернення: 20.09.2022);

3. Декларація про скасування застосування вибухових та запалювальних куль: міжнародний документ від 29.11.1868 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_195 (дата звернення: 20.09.2022);

4. Міжнародне право: підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

5. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невибіркову дію : міжнародний документ від 10.10.1980// База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266 (дата звернення: 20.09.2022);

6. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета- Принт», 2021. 404 с.

Голобородько Л. В.
курсантка 2 курсу ННІП та ПФПНП
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Наточій А. Д.***
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасному світі укладено багато міжнародних угод, спрямованих на захист осіб у мирний час і під час збройних конфлікти. Але на жаль, це не призвело до забезпечення повної безпеки та захисту людини під час війни. Сама проблема захисту прав та інтересів громадян разом із різними аспектами міжнародно-правового захисту прав людини є постійною та дуже актуальною у центрі уваги вітчизняних науковців [1]. Наразі ця проблема є дуже актуальною, у зв’язку зі збройною агресією Російської Федерації проти України, адже в умовах окупації, в зоні ведення бойових дій, створені передумови для масштабних порушень прав та інтересів цивільних осіб.

Необхідно зауважити, що на законодавчому рівні чітко визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються найвищою соціальною цінністю в Україні (ст. 3 Конституції України). Спрямованість роботи держави чітко визначається сферою прав і свобод людини та системою гарантій їх забезпечення. Головним обов'язком держави є утвердження і забезпечення прав і свобод людини. Усвідомлюючи це, державні органи України повинні вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод громадян, запобігання їх порушенню та створення належних умов для відновлення порушених прав.

У зв’язку з початком у 2014 році російської військової агресії проти України:

– системний характер мали порушення прав і свобод людини на окупованих територіях Донецької та Луганської областей;

– певна специфіка щодо реалізації окремих прав людини мала місце на території проведення Антитерористичної операції (а з 30 квітня 2018 року в зоні проведення Операції Об’єднаних Сил).

Зазначимо основні права, які були порушені внаслідок збройної агресії РФ проти України:

1) право на життя, захист від катувань та поганого поводження;
2) право на свободу та особисту недоторканність;
3) право власності;
4) право на гідний рівень життя;
5) право на освіту;
6) права осіб із проблемами психічного здоров’я.

Усвідомлюючи необхідність створення необхідних умов для реалізації всіма громадянами України гарантованих Конституцією прав та вироблення ефективного механізму відновлення порушених прав, МВС України прийняло стратегію «Механізм малих кроків» щодо відновлення цілісності України та деокупації Донбасу. Ця Стратегія передбачає низку кроків для відновлення роботи органів влади, покращення якості життя людей, забезпечення безпеки та правопорядку, нормалізації всіх життєвих процесів [2].

Важливим кроком у напрямку вдосконалення діяльності держави у сфері захисту прав людини, створення належних умов для захисту прав і свобод громадян на території України (включно з тимчасово окупованими територіями Донецької та Луганська області), а також вирішення системних проблем у даній сфері є прийняття у 2015 році Національної стратегія з прав людини [3].

Основним суб'єктом забезпечення правопорядку є органи Національної поліції. Саме на них безпосередньо покладається завдання щодо надання поліцейських послуг у сфері охорони прав і свобод громадян, тобто реалізація підходу «служіння суспільству». Зміст даного підходу полягає в дотриманні та забезпеченні прав людини і основних свобод як ключової цінності в діяльності органів поліції; реалізацію органами поліції своїх функцій відповідно до потреб людини [4].

Зважаючи на викладене вище, хотілося б зазначити, що сьогодні з боку держави не лише створюються важливі передумови для врегулювання збройного конфлікту, що має місце на території Донецької та Луганської областей, а й звертається неабияка увага до створення належних умов для гарантування реалізації громадянами усіх наданих їм Конституцією України прав і свобод. І у зв'язку з цим важливого значення набуває створення умов для реалізації прав громадян саме під час врегулювання збройного конфлікту та забезпечення правопорядку, недопущення порушення вказаних прав з боку правоохоронних органів, сприяння у їх реалізації.

Література:

1. Особливості захисту суб'єктивних цивільних прав: монографія / за ред. О.Д. Крупчана, В.В. Луця. Київ: НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України, 2012. 400 с.

2. Стратегія відновлення цілісності України і деокупації Донбасу «Механізм малих кроків». URL: https://blogs.pravdacom.ua/. authors/avakov/5b1faf7a125a0/ (дата звернення 06.09.2022)

3. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року № 501/2015 URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/501/2015 (дата звернення 06.09.2022).

Гранкіна В.
викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін факультету №2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРО ДЕЯКІ МЕХАНІЗМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Національна безпека є важливою функцією кожної держави, що покликана гарантувати здатність країни зберігати цілісність, суверенітет, політичні, економічні, соціальні та інші основи суспільного життя й виступати як самостійний суб'єкт міжнародних відносин. Стратегія національної безпеки України була розроблена і введена в дію Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України». Її основними цілями була мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України в межах міжнародно-визнаного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави; утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [1]. Однак реалізуватись стратегії не судилось. 24 лютого країна увійшла в черговий етап становлення своєї державницької історії, вступивши в фазу активної повномасштабної війни з Російською Федерацією (далі РФ).

З початку повномасштабного військового вторгнення армії РФ Указом Президента № 64/92 від 24.02.2022 р. на території Україні з 5 годин 30 хвилин за київським часом введено воєнний стан…В пункті 3 Указу зазначено, що на період дії правового режиму воєнного стану можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України, а також вводитися тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб у межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження й здійснення заходів правового режиму воєнного стану, які передбачені частиною 1 статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [2]. На тлі багатомісячної ескалації та зростання агресивної риторики РФ, українське суспільство було готове до певних конституційних правообмежень, яких могло зазнати, однак в умовах повномасштабної війни перед країною постали нові виклики, до яких суспільство не було готове. Одним з них стала гостра потреба у забезпеченні права на існування, життя, здоров'я, сексуальну недоторканість пересічних громадян, захист українців від агресії.

У Римському статуті та резолюції Генеральної асамблеї ООН злочин агресії визначено статтею 8 bis як «планування, підготовка, ініціювання або здійснення акту агресії особою, яка перебуває в стані фактичного здійснення керівництва або контролю за політичними чи військовими діями держави». Такий акт агресії в силу свого характеру, серйозності та масштабів являється грубим порушенням Статуту ООН. Акт агресії Римським статутом та резолюцією Генасамблеї ООН визначено, як «застосування збройної сили державою проти суверенітету, територіальної недоторканності чи політичної незалежності іншої держави» [3]. Тому не дивно, що на фоні геополітичних подій, які відбуваються в Україні, з кожним днем пул прав людини та відповідальність країни-агресорки за їх порушення набувають все більшого значення [4, с. 146].

Злочини, які кричущо порушують права людини РФ вчинялись від самого початку війни. За повідомленням Офісу Генерального прокурора України, станом на 27 травня було зареєстровано 20877 злочинів проти України, у тому числі 14193 злочинів агресії та воєнних злочинів і 6684 злочинів проти національної безпеки. 241 дитина загинули внаслідок збройної агресії РФ в Україні. Ці цифри не остаточні, оскільки триває робота з їх встановлення в місцях ведення активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях» [5].

Президент Зеленський заявив, що окупанти на тимчасово захоплених територіях українських діють за «методичкою нацистів». Загарбники катують, калічать, вбивають цивільне населення, представників місцевої влади, а у разі їхньої згоди на співпрацю - підписують документи і залишають працювати [6]. З березня з тимчасово окупованих районів Донецької та Луганської областей окупанти незаконно вивезли на територію РФ 2 389 дітей,. Такі дії є грубим порушенням міжнародного права, зокрема міжнародного гуманітарного права. Політику примусової русифікації загарбники застосовують і до викрадених українських дітей, яких змушують проходити російські «мовні курси» [7]. Крім того внаслідок збройної агресії Російської Федерації повністю зруйновано 182 заклади освіти та 570 закладів охорони здоров'я [8].

Однак найбільше занепокоєння викликають дії країни-агресорки щодо використання риторики ядерного шантажу, причому мова йде не про застосування прямої загрози перетворити нашу країну на «ядерний попіл». Ситуація небезпечна та глобальніша для всього світу. Російські військові створюють небезпеку для ядерних об'єктів на території України - обстрілюють атомні електростанції, руйнують сховища ядерних відходів:

- Чорнобильська АЕС протягом декількох днів була повністю знеструмлена, що створювало загрозу виходу радіоактивних речовин у довкілля через зупинку роботи системи охолодження сховища ядерних відходів;
- обстріляні будівлі та блоки Запорізької АЕС, в результаті чого пошкоджено перший енергоблок;

- дві російські крилаті ракети пролетіли у критичній близькості до ядерних об’єктів Хмельницької АЕС;

- дві крилаті ракети пролетіли на малій висоті над площадкою Запорізької АЕС.

Як бачимо з початку воєнних дій систематично порушується невід’ємне право українців на життя, свободу та особисту недоторканність, на освіту, право на охорону здоров'я та медичну допомогу. Єдине право яке навіть спонукалось країною-агресоркою - це право на свободу пересування та вільне залишення території України. За даними агентства ООН у справах біженців, кількість людей, які втекли з України рятуючись від війни РФ, станом на травень 2022 року перевищило 6 мільйонів людей [9].

Отже на фоні грубого порушення прав та свобод, постає питання, яким чином державі відновлювати права? Найвірогіднішим варіантом відновлення прав суспільства та притягнення країни-агресорки до відповідальності є розгляд справ у міжнародних судах. Підставою створення таких установ є норми міжнародного права, які на основі погодження позицій держав-учасниць, оформлюються у вигляді статуту. Нині на міжнародній арені існує три інстанції, які у відповідь на звернення кваліфікованих юристів – міжнародників, здатні справедливо реагувати на порушення прав та інтересів нашої держави та її громадян:

- Європейський суд з прав людини (European Court of Human Rights).
- Міжнародний Суд ООН (International Court of Justice).
- Міжнародний кримінальний суд (International Criminal Court).

Література:

1. Рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про Стратегію національної безпеки України": Указ Президента України від 14.09.2020 року № 392\2020 URL: https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037 (дата звернення: 15.09.2022)

2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення: 15.09.2022)

3. Юридичний фронт: кого і як Україна може притягти до відповідальності у міжнародних судах. URL: https://dejure.foundation/tpost/1u106gg0r1-yuridichnii-front-kogo-yak-ukrana-mozhe (дата звернення: 12.09.2022).

4. Шуміло І.А. Міжднародна система захисту прав людини: навч. Посіб. Київ, 2018. 168 с.

5. Росармія здійснила 6684 злочини проти національної безпеки України. URL: https://armyinform.com.ua/2022/05/27/rosarmiya-zdijsnyla-6684-zlochyny-proty-naczionalnoyi-bezpeky-ukrayiny/ (дата звернення: 12.09.2022)

6. Окупанти на захоплених територіях діють за «методичкою нацистів» URL :https://censor.

net/ua/news/3344453/okupanty_na_zahoplenyh_terytoriyah_diyut_za_metodychkoyu_natsystiv_zelenskyyi (дата звернення: 12.09.2022[1]

7. Міністерство закордонних справ України / MFA of Ukraine URL: https://www.facebook.com/UkraineMFA/posts/342047567965715 (дата звернення: 12.09.2022)

8. Це дурість. Це варварство. Зеленський заявив, що росіяни зруйнували 570 закладів охорони здоров'я. URL:hhttps://censor.net/ua/news/3340981/tse_durist_tse_varvarstvo_zelenskyyi_zayavyv_scho_rosiyany_zruyinuvaly_570_zakladiv_ohorony_zdorovya (дата звернення: 12.09.2022)

9. Кількість біженців з України перевищила 6 мільйонів. URL :https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/12/7345788/ (дата звернення: 12.09.2022)

Дручек О. В.
доцент кафедри правового забезпечення діяльності НГУ
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук ,доцент

ДО ПИТАННЯ ПРО ІСТОРІЮ РОЗВИТКУ ПОНЯТТЯ ВІЙСЬКОВОЇ ОКУПАЦІЇ

Широкомасштабний етап російсько-української війни, що розпочався 24 лютого 2022 року і ознаменувався розширенням меж тимчасового окупованих українських територій, обумовлює посилену увагу до питань, пов'язаних з поняттям військової окупації та міжнародно-правового регулювання режиму військової окупації. Міжнародно-правова оцінка інституту військової окупації були предметом розгляду у працях Я. Броунлі, Л. Опенгейма, Ф.Мартенса, Ф. Кальсховена, Ж. Хенкертса та ін. юристів-міжнародників. Серед представників вітчизняної правової науки проблематикою військової окупації наразі активно займаються М.В. Грушко [1], О.О. Іляшко [2, 3], І.М. Макаров [4], П.В. Рекотов [6, 7] та ін. дослідники. Водночас, опрацювання результатів досліджень зазначених та інших науковців свідчить, що поза увагою поки що залишаються аспекти, пов'язані з еволюцією поняття військової окупації, його відбиттям у теорії, доктрині та у нормативно-правих актах. Ліквідувати зазначену прогалину – є метою нашої наукової розвідки.

Академічний тлумачний словник української мови визначає поняття окупації як «тимчасове захоплення частини або всієї території однієї держави збройними силами іншої держави» [9]. Один із популярних Словників іншомовних слів пояснює слово «окупація» таким чином: «Окупація – це : 1. Тимчасове зайняття збройними силами однієї держави частини або всієї території іншої держави, головним чином внаслідок наступальних воєнних дій;

займанщина, поневолення. 2. У Стародавньому Римі – оволодіння речами, що не мають власника, у тому числі земельними ділянками» [8].

Сучасне міжнародне право, визнаючи військову окупацію поза законом та засуджуючи держави, які реалізують зазначену практику, містить у своїй системі комплекс норм, які регулюють суспільні відносини між державами з приводу окупованих територій, утворюючи при цьому міжнародно-правовий інститут військової окупації. Зокрема, це такі напрями, як: режим на окупованих територіях; права та обов'язки уряду та військових адміністрацій держави-окупанта; правове становище цивільного населення на окупованих територіях; дія кримінально-правових норм на окупованих територіях; право власності на окупованих територіях тощо.

На міжнародно-правовому рівні режим окупації наразі регулюється 4-ю Гаазькою конвенцією про закони і звичаї війни на суходолі (1907), Женевською конвенцією про захист цивільного населення під час війни (1949), Гаазькою конвенцією про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту (1954) тощо.

Аналізуючи основні етапи еволюції інституту військової окупації, зазначимо, що поняття військової окупації як таке бере свій початок від існуючих у межах римського права понять occupatio (оволодіння, зайняття) та occupare (захоплювати, займати). По суті, у римському праві під окупацією малося на увазі оволодіння річчю, яка не мали власника (була нічийною – res nullius, або покинутою власником – res derelictae) з метою її привласнення.

У періоди світової історії, коли відносини між державами ще не регулювалися нормами міжнародного права у його сучасному розумінні і війна була звичним способом розв'язання внутрішньо- і зовнішньополітичних проблем, практика військової окупації цілком вписувалася у тогочасне «право війни». Військова окупація і анексія були наслідком процесів, що полягали у привласненні: територій, які вважалися «нічийними»; територій, які прирівнювалися до таких; територій, що мали свого суверена, проте, ставали об'єктом військової агресії іншої держави. Згідно тогочасної міжнародної етики та уявлень про «право війни», захоплена територія, разом із населенням, що на ній проживало, ставала військовою здобиччю – тобто, власністю держави-загарбника. Відповідно, «новий» власник мав право розпоряджатися окупованою територією на свій розсуд, включно з правом поступитися нею третій державі. Не існувало і принципів регулювання правового становище населення окупованих територій. Політика щодо «новопридбаного» населення могла бути різною, але здебільшого ґрунтувалася на поглядах на нього як на ресурс. Відповідно, на практиці населення окупованих територій могло зазнавати: фізичного винищення; грабежів; примусового вигнання чи переселення із місць проживання; приведення до присяги новому суверену; обкладання контрибуційними податками; мобілізації до війська тощо. На окупованій території, як правило, поширювалася влада держави-загарбника;

відмінювалося попереднє і запроваджувалося нове законодавство; запроваджувалася ідеологія, атрибути і символи держави-загарбника.

Ми погоджуємося із П.В. Рекотовим [6] у тому, що протягом усього Середньовіччя і на початку Нового часу військова окупація не мала ознак самостійного явища і правового інституту. І лише у середні XVIII ст. зазначене поняття на доктринальному рівні починає відмежовуватися від поняття військового завоювання і набувати значення, наближеного сучасного його розуміння. Зокрема, у праці швейцарського юриста, одного із родоначальників міжнародного права Емера де Ваттеля «Право народів, або принципи природного права, що застосовується до поведінки і справ націй і суверенів», написаної 1758 року, було обґрунтовано ідею про те, що військовий окупант здатен набути право суверенітету над територією лише після того, як первинний і законний суверен буде вигнаний з країни шляхом повного завоювання або відмовиться від свого верховенства за договором. Тобто, було сформульовано принцип, відповідно до якого фактична окупація не дає окупанту права вважати окуповану територію своєю.

У подальшому зазначену концепцію військової окупації розширив і доповнив німецький правник-міжнародник Л. Ф. Л. Оппенгейм [5], якому, зокрема, належить обґрунтування ідеї про те, що військова окупація передбачає не тільки безпосереднє вторгнення, а ще хоча б тимчасове утримання завойованої території за собою. Відповідно, якщо окупант перешкоджає виконанню функцій законного уряду і фактично здійснює військову владу над завойованою територією, він повинен управляти окупованою територією з огляду не тільки на свої військові інтереси, а, й наскільки це можливо, на інтереси місцевого населення. Таким чином, на окупанта мають покладатися певні обов’язки.

Своє нормативне врегулювання інститут військової окупації отримав на початку та у середині XX століття, у процесі розробки основних документів, що визначають закони і звичаї війни («право Гааги») та закони гуманного ставлення до жертв війни («право Женеви»). Саме 4-та Гаазька конвенція про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), Гаазька конвенція про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту (1954 р.) визначають права і обов’язки воюючих сторін під час здійснення військової окупації, передбачаючи при цьому політичну, матеріальну, моральну відповідальність держави-окупанта та кримінальну відповідальність винних фізичних осіб.

Основними принципами, які за сучасних умов на міжнародно-правовому рівні регламентують правовий режим військової окупації, є такі: 1) військова окупація не є підставою для зміни державної території. Жодні територіальні зміни, до яких призводить анексія чи військова окупація, не можуть бути юридично закріпленими. Тож, включати до складу держави-окупанта окуповані території, згідно з нормами міжнародного права, заборонено; 2) режим військової окупації є наслідком воєнних дій, що призводять до зайняття

збройними силами однієї держави усієї чи частини території іншої держави; 3) військова окупація може бути визнана такою лише за умови підтримання перебування на зайнятій території контингентів окупаційних військ; 4) військова окупація має тимчасовий характер; 5) держава-окупант несе відповідальність за порушення норм, що регулюють режим окупації.

На основі зазначеного, приходимо до висновків:

1. Інститут військової окупації, який наразі розглядається як інститут міжнародного гуманітарного права, спрямованого на дотримання прав людини в умовах збройних конфліктів, зазнав тривалої еволюції. Спочатку його зміст вбирав основні принципи і поняття «права війни», що обумовлювали погляди на окупацію території іншої держави як на військову здобич та трофей держави-завойовника. Пізніше, з розвитком основних засад сучасного міжнародного права, погляди на військову окупацію змінилися. Зазначений перелом відбувався поетапно, почавшись у середині XVIII ст., і отримавши новий імпульс на початку і у середині XX ст.

2. Наразі міжнародно-правовий режим військової окупації регламентується нормами 4-тої Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі (1907 р.), Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (1949 р.), Гаазької конвенції про захист культурних цінностей на випадок збройного конфлікту (1954 р.), іншими міжнародно-правовим актами, а також рішеннями міжнародних судових установ.

3. Основними положеннями, які складають зміст нормативного регулювання режиму військової окупації з позицій міжнародного права, є такі: 1) військова окупація не є підставою для зміни державної території; 2) режим військової окупації є наслідком воєнних дій, що призводять до зайняття збройними силами однієї держави усієї чи частини території іншої держави; 3) військова окупація має тимчасовий характер; 4) держава-окупант несе відповідальність за порушення норм, що регулюють режим окупації.

Література:

1. Грушко М.В. Окремі аспекти захисту цивільного населення в період окупації: Автономна республіка Крим і м. Севастополь. *Право і суспільство*. 2020. № 5. С. 230-238.

2. Іляшко О.О. Правова політика держави щодо тимчасово окупованих територій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 526-532.

3.Іляшко О.О. Особливості правового режиму анексованих та окупованих територій. *Приватне та публічне право.* 2017. № 4. С. 3-8.

4.Макаров І.М. Поняття і зміст режиму окупації у міжнародному праві. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету.* 2012. № 3. С. 193-197.

5.Оппенгейм Л. Международное право. Т. II. Полутом 1. М., 1949. 439 с.

6.Рекотов П.В. Зміст поняття «військова окупація» в міжнародному праві до середини XX ст. *Вісник Запорізького національного університету.* 2027. № 2. С. 24-30.

7.Рекотов П.В. Права і обов'язки окупанта під час здійснення військової окупації (середина XX ст). *Порівняльно-аналітичне право.* 2017. № 3. С. 55-58.

8.Словник іншомовних слів. URL: http://slovopedia.org.ua/36/53406/244881.html(дата звернення: 08.09.2022)

9. Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970-1980). URL: http://sum.in.ua/s/okupacija (дата зверення: 08.09.2022).

Івченко М.О.
курсант 4курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Войціховський А.В.***
професор кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗБРОЙНА АГРЕСІЯ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА

З 2014 року українська влада неодноразово заявляла про порушення Росією різноманітних міжнародних договорів на окупованих територіях Криму та Донецької і Луганської областей. Після повномасштабного вторгнення російських військ в Україну таких заяв побільшало. Українські і міжнародні правозахисні організації моніторять і документують численні міжнародні злочини, вчинені російськими окупантами під час війни, а українська влада, синхронно з багатьма іншими державами, позивається проти Російської Федерації та її керівництва до міжнародних судів.

Найважливішим правилом четвертої Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. [1], як і всього міжнародного гуманітарного права, є захист цивільних осіб під час війни, зокрема під час окупації.

Цим правилом нехтують російські військові, свідомо обстрілюючи цивільну інфраструктуру українських міст і гуманітарні коридори, проводячи масові розстріли на захоплених територіях чи примушуючи українських громадян до служби в російській армії. Російські окупанти свавільно вбивають і катують цивільних, ґвалтують жінок і дітей, розстрілюють лікарів, священнослужителів і журналістів. В оточених або захоплених Росією

українських містах немає води, їжі, ліків та електроенергії. Окупанти обстрілюють продуктові бази, школи, медичні заклади, не пропускають гуманітарних конвоїв, позбавляють цілі регіони зв'язку з рештою світу й доводять їх до гуманітарної катастрофи.

Такі дії Російської Федерації є свідомим порушенням згаданої Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. [1] та відповідних вимог звичаєвого міжнародного гуманітарного права [2, с. 293-312], [3, с. 345-348, 351-355].

Атака й захоплення Чорнобильської та Запорізької атомних електростанцій є грубим порушенням Договору про нерозповсюдження ядерної зброї 1968 р. [4], Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 р. [5] та звичаєвого міжнародного гуманітарного права. Окрім того, окупанти обстрілюють нафтобази та газопроводи в багатьох регіонах України. Такі дії становлять екологічну загрозу для всього людства.

Іншим зобов'язанням у рамках третьої Женевської конвенції про поводження з військовополоненими 1949 р. [6] є дотримання прав військовополонених. Норми цього міжнародного договору забороняють фізичне та психологічне катування й негуманне поводження з полоненими, незалежно від дій, які вони вчиняли в минулому. Полонені мають право на їжу, воду, контакт із рідними. Жінки-військовослужбовці в полоні мають утримуватись окремо від чоловіків, за ними має наглядати персонал жіночої статі, мають забезпечуватись їхні особливі санітарно-гігієнічні та медичні потреби. Російські загарбники неодноразово вчиняли тяжкі злочини проти українських полонених, що є порушенням правил і звичаїв війни. Так, зі слів міністерки з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України Ірини Верещук звільнених українських бранок росіяни поголили голови, змушували їх роздягатися, не дозволяли сідати та принижували; крім того відомі випадки зґвалтувань. [7]

Згідно з Женевськими конвенціями, медичним працівникам має бути забезпечена можливість виконувати їхні обов'язки, а пораненим і хворим - отримувати медичну допомогу. Від початку повномасштабного вторгнення російські війська цинічно завдають удари по медичних закладах. За даними Міністерства охорони здоров'я України, станом на 21 квітня 2022 року росіяни пошкодили 347 закладів охорони здоров'я, повністю знищили 36 лікарень, обстріляли 78 автомобілів швидкої допомоги, вбили чи поранили десятки медичних працівників. Ці дії є порушенням Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. [7], [1].

Гаазькі та інші спеціалізовані конвенції обмежують методи та засоби ведення воєнних дій. Деякі види озброєння є особливо небезпечними, адже завдають надмірних фізичних ушкоджень або мають невибіркову дію, тобто знищують усе живе на своєму шляху. Використання Росією касетних, термобаричних «вакуумних» бомб, протипіхотних мін в українських містах є

порушенням Гаазьких конвенцій і звичаєвого міжнародного гуманітарного права.

Застосування російськими військовими в Україні фосфорних боєприпасів і запалювальних авіабомб порушує Конвенцію про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркову дію 1980 р. [8]. Існують обґрунтовані підозри про застосування проти захисників Маріуполя та Ізюму хімічної зброї, що є грубим порушенням правил ведення війни, зокрема Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення 1993 р. [9].

Усі подібні факти мають широкий міжнародний розголос і неодмінно стануть обтяжувальними обставинами в міжнародних судах над російськими воєнними злочинцями.

Женевські конвенції 1949 р. та звичаєве міжнародне гуманітарне право прямо забороняють здійснювати напад на цивільні об'єкти, розміщувати військові об'єкти поруч із цивільними, атакувати історичні пам'ятки.

Пам'ятки архітектури, яких росіяни знищили десятки, знаходяться під захистом Конвенції про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.[10]. Бомбардування їх є порушенням норм міжнародного гуманітарного права. ЮНЕСКО вже нарахувало в Україні 53 пошкоджених об'єкти культури і вимагає від Росії негайно припинити подібні атаки в Україні. Тим часом українці самостійно укріплюють пам'ятники, ховають у бомбосховищах об'єкти матеріальної спадщини й навіть виносять культурні цінності з вогню.

У підсумку, слід відзначити, що російські пропагандисти згадують про існування міжнародних конвенцій і законів війни лише тоді, коли хочуть звинуватити в їхньому порушенні Україну. З початку повномасштабного вторгнення росіяни активно розвивають тему порушення прав їхніх військовополонених в Україні через публікацію відео з ними. Подекуди їхній пропаганді піддаються західні ЗМІ й навіть поважні правозахисні організації, які вбачають у публікації фото і відео вцілілих в Україні росіян порушення прав останніх. Дійсно, Женевські конвенції забороняють робити з полонених об'єкт суспільної цікавості. Проте в умовах тотальної інформаційної блокади в Росії дізнатися про долю своїх близьких родичі полонених можуть лише з цих відео. Такі публікації дозволяють полоненим звернутися до рідних, а також розвінчують російську пропаганду про неучасть строковиків у війні проти України.

Щоби дискредитувати Україну, російські пропагандисти створюють постановчі відео, на яких нібито українські військові знущаються з російських полонених. Україна неодноразово заявляла, що дотримується Женевських конвенцій, а подібні відео є фейками [7].

Література:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни : міжнародний документ від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154 (дата звернення: 18.09.2022);

2. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета- Принт», 2021. 404 с.

3. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

4. Договір про нерозповсюдження ядерної зброї : міжнародний документ від 01.07.1968 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_098 (дата звернення: 18.09.2022);

5. Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму : міжнародний документ від 14.09.2005 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_d68 (дата звернення: 18.09.2022);

6. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими: міжнародний документ від 12.08.1949 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153 (дата звернення: 18.09.2022);

7. Які закони та звичаї війни порушує Росія в Україні? : // Ukrïner : сайт 03.05.2022. URL: https://ukrainer.net/porusheni-zakony/ (дата звернення: 18.09.2022);

8. Конвенція про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають не вибіркову дію : міжнародний документ від 10.10.1980 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_266 (дата звернення: 18.09.2022);

9. Конвенція про заборону розробки, виробництва, накопичення, застосування хімічної зброї та про її знищення : міжнародний документ від 13.01.1993 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_182 (дата звернення: 18.09.2022);

10. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту : міжнародний документ від 14.05.1954 / Організація Об'єднаних Націй. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/ hague54. pdf (дата звернення: 18.09.2022).

Капустянський В. Д.
здобувач 2 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ.

Науковий керівник: ***Логвиненко Є. С.***
доцент кафедри конституційного і міжнародного права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук ,доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала широкомасштабну війну проти України. Досить скоро стало зрозуміло, що захоплення Харкова, Маріуполя, Херсона, Сум, Чернігова та інших великих міст більшої частини нашої держави – це початкова мета агресора, яка в подальшому передбачала повну окупацію України та перетворення її в регіон російської федерації, позбавлений будь-яких національних ознак. Так звана ідеологія «руського миру» не залишала право українцям не тільки на власну державу, а й культуру та мову. Отже, українці як нація мали припинити своє існування. Іншими словами ідеологія «руського миру» обумовлювала дії російських військових на окупованих територіях, а саме – терор цивільного населення, його залякування, знищення критичної інфраструктури в населених пунктах та у великих містах, руйнація промислових об'єктів, житла тощо.

Збройний напад російської федерації на Україну призвів до серйозного погіршення ситуації з правами людини в країні: тисячі мирних мешканців було вбито та поранено, масові насильницькі затримання громадян, катування та жорстоке поводження з ними, сексуальне насильство.

У висновках Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні (ММПЛУ) зазначено, що у період з 24 лютого по 15 травня 2022 року на окупованих територіях нашої держави мали місце «…щоденні вбивства мирних жителів, тортури, зникнення та інші порушення». А також зазначалось, що дії керівництва російської федерації відносно України – це зневага міжнародного гуманітарного права та прав людини. Підкреслювалось, що російські збройні сили не дотримувались норм міжнародного гуманітарного права. Зокрема, було порушено принципи розрізнення, пропорційності та обережності, які спрямовані на уникнення або, принаймні, мінімізацію жертв серед цивільного населення та нанесення шкоди цивільним об'єктам [1].

Варто зазначити, що збройний напад також супроводжувався сексуальним насильством. ММПЛУ отримала численні заяви та змогла перевірити 23 випадки сексуального насильства на тимчасово окупованих

територіях, включаючи випадки зґвалтування, групового зґвалтування, тортур, примусового публічного роздягання та погрози сексуального насильства [1].

Станом на 09 вересня 2022 року перевірено та підтверджено 14 059 жертв серед цивільного населення. Унаслідок бойових дій загинули 5767 цивільних осіб, 8292 дістали поранень. Неодноразово зазначається, що фактичні цифри, ймовірно, є набагато більшими [2].

Зважаючи на вищевикладене можна констатувати масове порушення прав людини на тимчасово окупованих територіях та повне ігнорування російської влади вимог світової спільноти припинити свавілля.

На відміну від російської федерації Україна вживає всіх необхідних заходів щодо гарантування прав і свобод людини і громадянина, передбачених Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, тим хто проживає на тимчасово окупованій території. Отож, основними напрямами захисту прав і свобод цивільного населення є вжиття заходів для звільнення всіх незаконно затриманих чи утримуваних окупаційною владою громадян України, а також іноземців та осіб без громадянства, які на законних підставах перебували на момент їх затримання на території України та надання правової й гуманітарної допомоги, у тому числі із залученням міжнародної допомоги, зокрема надання медичних та соціальних послуг на звільнених Україною територіях [3].

Таким чином, питання захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях нашої держави є надзвичайно важливим і має вирішуватись не тільки на національному, а й на міжнародному рівні.

Література:

1. Нова доповідь Управління ООН з прав людини наводить шокуючі наслідки війни в Україні. Організація Об'єднаних Націй. Україна: веб-сайт. URL: https://ukraine.un.org/uk/188268-nova-dopovid-upravlinnya-oon-z-prav-lyudyny-navodyt-shokuyuchi-naslidky-viyny-v-ukrayini (дата звернення: 17.09.2022).

2. Прес брифінг голови Моніторингової місії ООН з прав людини в Україні Матільди Богнер. Організація Об'єднаних Націй. Україна : веб-сайт. URL: https://ukraine.un.org/uk/198607-pres-bryfinh-holovy-monitorynhovoyi-misiyi-oon-z-prav-lyudyny-v-ukrayini-matildy-bohner (дата звернення: 18.09.2022).

3. Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України : Закон України від 21 квітн. 2022 р. № 2217-IX. Верховна Рада України: веб-сайт. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text (дата звернення: 18.09.2022).

Каланча А. А.
здобувач 2 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Гудзь Т. І.***
професор кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук ,доцент

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ

Реалізація будь-яких прав і свобод є невід'ємною частиною життя кожної людини. Особливо гостро це відчувається в період збройного конфлікту, який переслідує сьогодні кожного українця. Широкомасштабна збройна агресія росії проти України, яка почалася 24 лютого 2022 року, пов'язана з посяганням не лише на суверенітет і територіальну цілісність нашої держави, а й на права і свободи кожного українця. І хоча відправною точкою конфлікту стало 19 лютого 2014 року, коли рф дозволила собі незаконно привласнити територію України – Кримський півострів, а пізніше частину Донецької та Луганської областей, утворивши там Донецьку та Луганську народні республіки, масштаби порушень прав і свобод людини в результаті війни вражають. Тим не менш, збереження життя людини, гарантування реалізації її основних прав і свобод навіть в умовах війни, повинно забезпечуватись відповідно до міжнародних актів і національного законодавства.

На міжнародному рівні питання захисту прав людини в період збройних конфліктів регламентуються нормами міжнародного гуманітарного права. Саме вони покликані убезпечити всіх учасників збройного конфлікту від застосовування таких методів і засобів ведення бойових дій, які вважаються найбільш жорстокими та нелюдськими. Особлива увага в нормах міжнародного гуманітарного права приділена статусу жертв війни, поранених, полонених, мирного населення. Ці норми покликані звести до мінімуму шкоду життю та здоров'ю людини в період збройного конфлікту.

Міжнародним Судом ООН було визначено мінімальні границі гуманності, що діють під час будь-яких збройних конфліктів. Головним принципом, яким повинні керуватися обидві сторони конфлікту по відношенню до цивільного населення – «цивільні не повинні підлягати збройній агресії», тобто їм не повинно бути завдано шкоди зі сторони збройних сил тієї чи іншої держави, а саме: забороняються акти насильства, погрози насильством; тероризм мирного населення тим чи іншим способом; примусове переселення цивільних осіб, за винятком обставин, за яких це може уберегти їхнє життя та

здоров’я; напад на об’єкти, що після їхнього пошкодження може призвести до екологічної чи іншої катастрофи.

Російська-українська війна чітко показала, що левова частка норм міжнародного права потребує вдосконалення та оновлення, особливо у сфері охорони життя людини та її прав в умовах збройних конфліктів. Наприклад, як наголошує О. Бунчук, ухвалений Комітетом ООН з прав людини Загальний коментар № 36 до ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, мав на меті розв’язати актуальні проблеми щодо захисту права на життя людини під час воєнних дій, але багато питань так і залишились невирішеними [1]. Ми вважаємо, що реалізація положень норм міжнародного права залежить і від того, наскільки воюючі сторони дотримуються правил ведення війни. Як показує перебіг бойових дій, росія навіть мінімально не виконує ті зобов’язання у сфері міжнародного гуманітарного права, які взяла на себе. Тож випадки безпідставного позбавлення життя громадян України, у першу чергу цивільного населення, власності, застосування катувань, жорстоке поводження, на жаль сьогодні є нормою для російських військових. Тому удосконалення потребують не лише правові норми, але і міжнародний механізм захисту прав людини.

Щодо Україні, то ще у 2014 році мала місце низка законодавчих ініціатив, направлених на забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного конфлікту. Так, у квітні 2014 року ухвалено Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який визначив статус території України, тимчасово окупованої внаслідок збройної агресії російської федерації, встановив особливий правовий режим на цій території, визначив особливості діяльності державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах цього режиму, додержання та захист прав і свобод людини та громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб [2]. У результаті російської агресії 2014 року в Україні з’явилась принципово нова група громадян України – внутрішньо переміщені особи. Їх статус було врегульовано Законом України від 20 жовтня 2014 року «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб». На жаль, це не єдина соціальна група, яка з’явилась у той момент у нашій державі. Це і населення тимчасово окупованих територій, і члени сімей громадян, які загинули (зникли безвісти) або померли внаслідок поранення чи інших ушкоджень здоров'я, одержаних у районах бойових дій тощо. Але спільним для усіх груп є те, що кожна людина, кожен громадянин страждає унаслідок воєнних дій і не має можливості належним чином захистити свої права.

21 травня 2015 року Верховна Рада України схвалила заяву «Про відступ України від окремих зобов’язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод», з метою зобов’язання рф дотримуватися прав людини і виконувати відповідні міжнародні договори на анексованій та

тимчасово окупованій територіях України. Проте змін на краще не відбулось. Порушень прав людини з боку росії менше не стало.

Парламентом здійснювались кроки щодо вдосконалення й інших нормативно-правових актів з метою забезпечення рівних прав і свобод усіх громадян, незалежно від їхнього місця проживання та статусу.

Як було зазначено, початок повномасштабної війні 24 лютого 2022 року лише поглибив проблеми, пов'язані із забезпеченням прав людини в Україні в умовах збройного конфлікту. Моніторинговою місією ООН з прав людини від початку збройної агресії рф було зафіксовано порушення по відношенню до цивільного населення України: незаконне та свавільне затримання цивільних осіб, сексуальне насильство, катування, відмова у наданні безоплатної допомоги, позбавлення права листування, позасудові страти українських солдатів, викрадення, публічне приниження та жорстокість, грабежі. Цей список можна ще довго продовжувати, та навіть цих випадків достатньо, щоб зрозуміти, наскільки жорстоко російська влада відноситься до цивільного населення України, та як «руській мір» перетворює раніше процвітаючі краї в пекло. Але кожен, хто вчинив злочин на території України і проти населення України, має бути покараний. Вважаємо, що ухвалення Верховною Радою України рішення про повернення військової прокуратури – важливий крок для досягнення цієї мети.

З метою ефективного покарання за вчинені правопорушення, а також за порушення норм міжнародного гуманітарного права, існує потреба внесення низки змін до національного законодавства. Наприклад, фахівці наголошують, що положення статті 438 Кримінального кодексу України дозволяють притягнути до відповідальності за порушення положень міжнародного гуманітарного права, але не конкретизує, які порушення міжнародних договорів з міжнародного гуманітарного права криміналізуються нею. Ця стаття встановлює кримінальну відповідальність й за будь-які інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними актами, ратифікованими Україною. Тож було б краще, якби законодавство України конкретизувало і систематизувало воєнні злочини.

Отже, забезпечення прав людини в Україні в умовах збройного конфлікту є досить складним завданням, яке пов'язане з ефективною реалізацією охоронної функції держави. Це передбачає не лише удосконалення законодавства України, покликаного стати на захист права і свобод громадян України в період збройної агресії, але й напряму стосується встановлення, розшуку та притягнення до відповідальності осіб, винних у вчинені воєнних злочинів та порушенні норм міжнародного гуманітарного права.

Література:

1. Бунчук О. Право на життя в умовах війни. *Наукові записки Чернівецької юридичної школи*. 04.05.2022. URL: https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/

2. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (із змін.) URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1207-18

3. Коваль Д. О., Авраменко Р. А. Воєнні злочини. Особливості розслідування міжнародних злочинів, скоєних в контексті збройного конфлікту на Донбасі. Київ: ГО Truth Hounds;Одеса: Фенікс, 2019. 36 с.

Лаврієнко М. М.
здобувач 2 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова
Домінюк І. А.
здобувач 2 курсу юридичного факультету
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова

*Науковий керівник:**Іваницький А. М.***
Асистент кафедри
Хмельницького університету управління
та права імені Леоніда Юзькова, доктор філософії

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ВІЙСЬКОВИХ КОНФЛІКТІВ

З 2014 року рф веде збройну військову агресію проти незалежної України. Вже 24 лютого 2022 року країна-агресор розпочала повномасштабне вторгнення на територію нашої країни, тому тема про міжнародні стандарти захисту прав людини під час військових конфліктів набирає все більшої актуальності для всіх українців та для інших осіб, що проживають в Україні.

Варто зазначити, що міжнародні договори є джерелом національного права, а також й конституційного права. Міжнародне законодавство вдосконалюється, а тому кількість міжнародних договорів збільшується. Договірні відносини набувають універсального характеру, що вимагає від сучасних держав на конституційному рівні визначати статус міжнародних договірних норм в національній правовій системі, в тому числі й у сфері конституційно-правових відносин, а також визначати засади співвідношення міжнародних договорів і національних нормативно-правових актів як джерел права[1,с.391]. Ратифіковані країною нормативно-правові стандарти покладають на неї міжнародні зобов’язання і вразі їх порушення країна зобов’язана нести відповідальність.

У світі існують міжнародні стандарти які регулюють відносини під час збройного конфлікту, основні з них – Женевські та Гаазькі конвенції. Женевські

конвенції спрямовані на захист права особи під час збройного конфлікту, а Гаазькі встановлюють правила ведення війни.

Женевських конвенцій є чотири:

1. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях від 12 серпня 1949 р.;

2. Женевська конвенція про поліпшення долі поранених, хворих і осіб, що потерпіли в корабельній аварії, із складу збройних сил на морі від 12 серпня 1949 р.;

3. Женевська конвенція про ставлення до військовополонених від 12 серпня 1949 р.;

4. Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р.

Відповідно до вищезазначених конвенцій кожна зі сторін внутрішнього збройного конфлікту зобов'язана дотримуватися основоположних гуманітарних принципів. Крім того, як урядові збройні сили, так і війська повстанців мають дотримуватися положень окремих міжнародних договорів, що поширюють свою дію на внутрішні збройні конфлікти, зокрема, Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв 1996 року [2] та Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 року [3] та інші. У світі існує достатня кількість нормативно-правових актів які спрямовані на захист прав людини під час війни.

Сьогодні ми стаємо свідками численних обстрілів цивільної інфраструктури та населення з боку рф. Такі дії є воєнним злочином, який порушує всі міжнародні норми, наприклад, ст. 51, 52 Протоколу про захист жертв міжнародних збройних конфліктів [5] — цивільне населення користується загальним захистом від небезпек, що виникають у зв'язку з воєнними операціями, вони не повинні бути об'єктами нападу. Зокрема, заборонені напади, спрямовані не на воєнні об'єкти. Вищезгадані статті стосуються заборони обстрілів цивільної інфраструктури та населення, або інфраструктури яка може нести загрозу для всієї країни і не тільки. Атака та захоплення об'єктів ядерної інфраструктури, а саме, Чорнобильської атомної електростанції (ЧАЕС) та Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС), що мали місце 24 лютого 2022 та 4 березня 2022, є прямим порушенням ст. 56 Протоколу (I) до Женевських конвенцій 1949 року — захист установок і споруд, що містять небезпечні сили.

2 березня 2022 року окупанти бомбардували Успенський собор в Харкові, в якому на той час перебувало цивільне населення. Після цього удару собор, що був найстарішою православною церквою Харкова, зазнав серйозних пошкоджень. Цей воєнний злочин підпадає під статтю 27 Конвенції про захист цивільного населення під час війни та статтю 53 Протоколу (I) до Женевських конвенцій щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів.

Нещодавно ми були свідками спроби російських окупантів двічі атакувати ракетами лікарню «Охмадит», що розташована в Києві. Загалом за весь час з 24 лютого відбулось 34 атаки на медичні установи України і кожного дня ця кількість зростає. Такі дії є порушенням статті 18 Конвенції про захист цивільного населення під час війни [5] (цивільні лікарні, організовані для надання допомоги пораненим, хворим, інвалідам та породіллям, за жодних обставин не можуть бути об'єктом нападу, натомість вони завжди користуються повагою сторін конфлікту й перебуватимуть під їхнім захистом). Такими самими правами користується й медичний персонал, який займається транспортуванням, пошуком, лікуванням поранених та хворих цивільних осіб та відповідно, санітарна техніка для транспортування хворих чи поранених (статті 20-22 вищезазначеної Конвенції).

Вже відомі випадки розміщення російської військової техніки в житлових кварталах задля забезпечення недоторканності цієї техніки, що також суперечить вимогам 51 статті Протоколу (I), а саме присутності або пересування цивільного населення або окремих цивільних осіб та заборони їх використання для захисту певних пунктів чи районів від воєнних дій, зокрема у спробах захистити воєнні об'єкти від нападу або прикрити воєнні дії, сприяти чи перешкодити їм.

Нажаль, можна наводити багато прикладів, які відкрито показують пряме порушення міжнародних стандартів щодо захисту прав людини. Україна з часів своєї незалежності намагається дотримуватися всіх ратифікованих нею міжнародних стандартів та всіх зобов'язань, але цього не достатньо для гарантії безпеки прав людини.

Виходячи з вищезазначеного, можна зробити висновок, що механізм притягнення до міжнародної відповідальності за порушення міжнародних стандартів недостатньо дієвий, тому це призводить до масового порушення. Міжнародні організації які існують для слідкування за дотримання встановлених міжнародних стандартів занадто лояльно ставляться до порушників.

Література:

1. Джерела конституційного права України / Ю. С. Шемшученко, Н.М.Пархоменко, О. В. Скрипнюк ; [та ін.] ; відп. ред.: Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2010 . 710 с.

2. Протоколу про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_310#Text (дата звернення: 24.09.2022).

3. Конвенції про заборону застосування, накопичення запасів, виробництва і передачі протипіхотних мін та про їхнє знищення 1997 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_379#Text (дата звернення: 24.09.2022).

4. Протоколу про захист жертв міжнародних збройних конфліктів. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 24.09.2022).
5. Конвенції про захист цивільного населення під час війни. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 24.09.2022).

Макаренко О. Ю.
Професор кафедри правоохоронної діяльності та поліцеїстики
Донецького державного університету внутрішніх справ,
адвокат, партнер Адвокатського об'єднання «Альфа лекс».
доктор юридичних наук, професор.

Макаренко Н. А.
Доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького державного університету внутрішніх справ,
адвокат, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Альфа лекс»,
кандидат юридичних наук, доцент.

Дорошенко В. А.
Доцент кафедри правоохоронної діяльності та поліцеїстики
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор філософії в галузі права

РЕАЛІЗАЦІЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРИНЦИПУ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ПРИ СТВОРЕННІ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАЦІЙ (НА ПРИКЛАДІ МІСТА КРИВИЙ РІГ)

При формуванні особистості та професійного характеру юриста, а також при здійсненні професійної діяльності в період воєнного стану, дуже важливо розуміти правову природу вчинення окремих дій суб'єктами відповідних правовідносин.

Саме через цікавість теми та надзвичайну ситуацію в якій опинилась Україна, ми вирішили дослідити правову природу створення та діяльності військових адміністрацій на прикладі Кривого Рогу.

Так, згідно повідомлення розміщеного на офіційному веб-сайті Криворізької міської ради та її виконавчого комітету за посиланням в мережі Інтернет - https://kr.gov.ua/ua/news/pg/260222758456600_n/, 26 лютого 2022 р. розміщено інформаційний матеріал в якому йдеться про призначення Вілкула Олександра Юрійовича, за розпорядженням голови обласної військової адміністрації В. Резніченка, начальником військової адміністрації Кривого Рогу, та призначення заступником військової адміністрації Кривого Рогу командира в/ч 3011 полковника Білоусова Володимира Леонідовича.

Додатком до вищезазначеного інформаційного повідомлення розміщеного на офіційному веб-сайті Криворізької міської ради та її

виконавчого комітету є скан-копія Розпорядження начальника Дніпропетровської обласної військової адміністрації «Про призначення начальника військової адміністрації міста Кривого Рогу», за підписом голови облдержадміністрації-начальника обласної військової адміністрації Валентина Резніченка, реквізити документу, зокрема, дата видання та номер розпорядження не вказані.

Виходячи з вказаного Розпорядження начальника обласної військової адміністрації «Про призначення начальника військової адміністрації міста Кривого Рогу», з метою проведення заходів загальної мобілізації на території Дніпропетровської області, Вілкула Олександра Юрійовича призначено начальником військової адміністрації міста Кривого Рогу, заступником начальника військової адміністрації міста Кривого Рогу призначити командира в/ч 3011 – полковника Білоусова Володимира Леонідовича.

Указом Президента України «Про утворення військових адміністрацій» від 24 лютого 2022 року № 68/2022, на виконання Закону України «Про правовий режим воєнного стану» для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку постановлено, утворити, зокрема, Дніпропетровську обласну військову адміністрацію, Київську міську військову адміністрацію.

У зв'язку з утворенням військових адміністрацій, зазначених у цій статті, обласні, Київська міська державні адміністрації та голови цих адміністрацій набувають статусу відповідних військових адміністрацій та начальників цих військових адміністрацій.

Утворити на базі існуючих районних державних адміністрацій відповідні районні військові адміністрації.

У зв'язку з утворенням районних військових адміністрацій відповідні районні державні адміністрації та голови таких адміністрацій набувають статусу відповідних районних військових адміністрацій та начальників таких військових адміністрацій.

Генеральному штабу Збройних Сил України, головам обласних, Київської міської, районних державних адміністрацій здійснити відповідно до Закону України "Про правовий режим воєнного стану" заходи, пов'язані з утворенням військових адміністрацій, зазначених у статтях 1 і 2 цього Указу, та поінформувати про результати.

Генеральному штабу Збройних Сил України, Кабінету Міністрів України, обласним, Київській міській військовим адміністраціям відповідно до компетенції здійснювати спрямування, координацію та контроль за діяльністю обласних, Київської міської, районних військових адміністрацій.

Згідно положень ст. 4 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», на територіях, на яких введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку,

охорони прав, свобод і законних інтересів громадян можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації.

Рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування.

Військові адміністрації населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом.

Військову адміністрацію населеного пункту очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації.

Структуру і штатний розпис військових адміністрацій населених пунктів затверджує Головнокомандувач Збройних Сил України за поданням начальника відповідної військової адміністрації.

У районі, області військові адміністрації утворюються у разі нескликання сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" строки або припинення їх повноважень згідно із законом, або для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку. У разі прийняття рішення про утворення районних, обласних військових адміністрацій їх статусу набувають відповідно районні, обласні державні адміністрації, а голови районних, обласних державних адміністрацій набувають статусу начальників відповідних військових адміністрацій.

Військові адміністрації населених пунктів формуються з військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів України, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу, а також працівників, які уклали з Генеральним штабом Збройних Сил України трудовий договір.

Перелік посад у військових адміністраціях населених пунктів, які підлягають заміщенню військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів, а також перелік посад, що можуть бути заміщені військовослужбовцями військових формувань, особами рядового і начальницького складу правоохоронних органів у районній,

обласній військовій адміністрації, затверджуються Президентом України за поданням Головнокомандувача Збройних Сил України.

Фінансування діяльності військових адміністрацій із виконання повноважень органів місцевого самоврядування здійснюється за рахунок коштів відповідних місцевих бюджетів, виконання інших функцій - за рахунок коштів Державного бюджету України.

Спрямування, координацію та контроль за діяльністю обласних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України, а з інших питань - Кабінет Міністрів України у межах своїх повноважень.

Спрямування, координацію та контроль за діяльністю районних військових адміністрацій з питань забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку, здійснення заходів правового режиму воєнного стану здійснює Генеральний штаб Збройних Сил України, обласні військові адміністрації (у разі їх утворення), а з інших питань - Кабінет Міністрів України, обласні державні адміністрації у межах своїх повноважень.

Загальне керівництво діяльністю військових адміністрацій населених пунктів здійснюють керівники відповідних районних державних адміністрацій або начальники районних військових адміністрацій (у разі їх утворення).

Безпосереднє керівництво військовими адміністраціями здійснюють їхні начальники.

Військові адміністрації населених пунктів, а також районні, обласні військові адміністрації, утворені у зв’язку з нескликанням сесії відповідно районної, обласної ради у встановлені Законом України "Про місцеве самоврядування в Україні" строки, здійснюють свої повноваження до дня першого засідання першої сесії відповідної ради, обраної після скасування воєнного стану. У разі створення районних, обласних військових адміністрацій для здійснення керівництва у сфері забезпечення оборони, громадської безпеки і порядку такі адміністрації здійснюють свої повноваження до скасування воєнного стану.

У зв’язку з утворенням військових адміністрацій населених пунктів повноваження військово-цивільних адміністрацій цих населених пунктів припиняються з дня початку здійснення відповідною військовою адміністрацією своїх повноважень.

У разі утворення районних, обласних військових адміністрацій у день набрання чинності актом Президента України про їх утворення припиняються повноваження відповідних районних, обласних військово-цивільних адміністрацій.

Підсумовуючи вищезазначені положення Закону України «Про правовий режим воєнного стану» можна дійти висновку, що:

- *рішення про утворення військових адміністрацій приймається Президентом України за поданням обласних державних адміністрацій або військового командування;*

- *військові адміністрації населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом;*

- *військову адміністрацію населеного пункту очолює начальник, який призначається на посаду та звільняється з посади Президентом України за пропозицією Генерального штабу Збройних Сил України або відповідної обласної державної адміністрації;*

- *структуру і штатний розпис військових адміністрацій населених пунктів затверджує Головнокомандувач Збройних Сил України за поданням начальника відповідної військової адміністрації;*

- *перелік посад у військових адміністраціях населених пунктів затверджуються Президентом України за поданням Головнокомандувача Збройних Сил України.*

- *військові адміністрації населених пунктів формуються з військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів України, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу, а також працівників, які уклали з Генеральним штабом Збройних Сил України трудовий договір.*

Натомість, на сьогоднішній день можна констатувати наступне:

- відсутня інформація про видання Указу Президента України про утворення військової адміністрації міста Кривого Рогу;

- відсутні відомості стосовно того, що Криворізька міська рада та/або її виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом, що могло б слугувати підставою для утворення військової адміністрацій населеного пункту – міста Кривого Рогу Дніпропетровської області;

- відсутня інформація щодо видання Указу Президента України про призначення начальника військової адміністрації населеного пункту – міста Кривого Рогу Дніпропетровської області;

- відсутня інформація про затвердження Головнокомандувачем Збройних Сил України структури і штатного розпису військової адміністрацій населеного пункту – міста Кривого Рогу Дніпропетровської області;

- відсутня інформація про затвердження Президентом України переліку посад у військовій адміністрації населеного пункту – міста Кривого Рогу Дніпропетровської області;

- відсутня інформація, про приналежність гр. Вілкула Олександра Юрійовича, якого розпорядженням голови Дніпропетровської обласної військової адміністрації В. Резніченка (дата та номер розпорядження невідомі), призначено начальником військової адміністрації Кривого Рогу, до військовослужбовців військових формувань, утворених відповідно до законів України, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, служби цивільного захисту, які відряджаються до них у встановленому законодавством порядку для виконання завдань в інтересах оборони держави та її безпеки із залишенням на військовій службі, службі в правоохоронних органах, органах та підрозділах цивільного захисту без виключення зі списків особового складу, а також працівників, які уклали з Генеральним штабом Збройних Сил України трудовий договір.

Відтак, викладена інформація є предметом наукової та практичної дискусії, як і питання правового механізму встановлення комендантської години в Кривому Розі та Дніпропетровській області, про що буде детально повідомлено під час проведення конференції.

Морозенко О. П.
здобувачка 6 курсу факультету історії і права
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди

Науковий керівник: ***Олійник О. М.***
завідуючий кафедри
суспільно-правових дисциплін і менеджменту освіти
Харківського національного педагогічного
університету імені Г.С. Сковороди,
канд. історичних наук, доцент,

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У зв’язку з повномасштабною російською агресією в Україні, наша держава постала перед новими викликами і вперше опинилася в умовах воєнного стану, який діє на всій території. Під час запровадження такого стану відбуваються обмеження прав і свобод людини, саме тому є актуальним питанням забезпечення та гарантування цих прав. Питання стає особливо актуальним з погляду на обрання Україною очевидного курсу на вступ до

НАТО та ЄС, що вимагає від неї дотримання європейських стандартів у сфері прав людини.

Розглядаючи особливості обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану, в першу чергу, варто з'ясувати, що ж слід розуміти під цим явищем. Так у правовій доктрині та законодавстві України надається достатньо широкий перелік визначень воєнного стану. Розглянемо, саме такий підхід: «воєнний стан – це особливий правовий режим, який установлюється в державі або в окремих її місцевостях. Уведення правового режиму надає особливі повноваження органам виконавчої влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування порівняно з повноваженнями, встановленими їм законодавством для мирного часу, і створює необхідні умови для здійснення цих особливих повноважень, а також концентрації всіх необхідних ресурсів для забезпечення оборони держави» [5, с. 10].

Отже, за своєю суттю воєнний стан є особливим правовим режимом, який може бути введений за певних умов на території всієї України, або окремих її місцевостях, підставами введення якого є: збройна агресія іншої країни; загроза нападу; небезпека державної незалежності України; небезпека територіальній цілісності держави.

У результаті аналізу правової літератури варто звернути увагу на те, що у XIX-XX століттях режим воєнного стану запроваджувався у більш ніж 80 країнах світу. Найвідоміші випадки запровадження воєнного стану: у США – під час землетрусу у Сан-Франциско у 1906 році, страйку шахтарів у 1914 році, атаки японців на Перл-Харбор у 1941 році та виступів афроамериканців у Детройті в 1967 році; у Канаді – для припинення виступів сепаратистів у провінції Квебек в 1970 році; у Польщі – з метою придушення руху протесту на чолі з профспілкою «Солідарність» у 1981 році; у Панамі – після вторгнення до країни військ США у 1989 році; в Югославії – в зв'язку з операцією НАТО «Союзна сила» у 1999 році; в Грузії – внаслідок нападу Росії у 2008 році; у Таїланді – у відповідь на антиурядові протести у 2014 році; в Туреччині – через спробу військового заколоту у 2016 році; на Філіппінах – у зв'язку з активізацією діяльності екстремістів [4].

Слід зауважити, що під час запровадження воєнного стану в кожній із згаданих країн, протягом різних історичних подій застосовувалися обмеження прав і свобод людини. Проте кількість обмежених прав і рівень таких обмежень мали суттєву різницю. Так, у випадку запровадження воєнного стану в демократичних країнах зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі або мають тимчасовий і мінімальний характер. Проте, в тоталітарних країнах, незважаючи на реальну необхідність, права людини обмежувалися в повному обсязі.

Як відзначають Моца А.А., Моца В.В.: «Права людини в умовах війни – це невід'ємна від прогресивного сучасного соціуму цінність; вона виступає ключовим об'єктом конституційного і нормативно-правового регулювання, що є безумовною функцією національного законодавства. Під час озброєного

конфлікту пріоритетність дотримання прав людини є не лише свідченням досягнення високого рівня демократії у державі, ступеня розвиненості суспільства, а й індикатором визнання громадян найвищою соціальною цінністю, національним пріоритетом» [6, с. 282].

Попри всі складнощі сьогодення, Україна обравши курс євроінтеграції намагається дотримуватися демократичних принципів обмеження та дотримання прав людини в умовах запровадження воєнного стану. Зокрема, правова основа введення воєнного стану дає чітке уявлення про гарантії від держави дотримання прав в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження:

— рішення про запровадження воєнного стану ухвалює Верховна Рада України. При цьому чітко вказуються його причини, терміни дії та райони країни, де його запроваджують, а також відповідний перелік обмежень;

— воєнний стан не скасовує рівність між чоловіками та жінками;

— громадян України не можна позбавляти громадянства і права змінювати його. Українців не можуть вигнати за межі країни або видати іншій державі, а Україна і надалі піклуватиметься та захищатиме своїх громадян, які перебувають поза її межами;

— не можуть обмежуватись права на надсилання індивідуальних чи колективних письмових звернень або особистих звернень до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів. Своєю чергою ці органи зобов'язані розглядати такі звернення і давати обґрунтовану відповідь у встановлений законом термін;

— воєнний стан не дає права державі ігнорувати закріплене у Конституції України право на житло;

— воєнний стан в Україні запроваджено на обмежений термін і лише в тих регіонах країни, які перебувають під найбільшими зовнішніми та внутрішніми загрозами [4].

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов'язків держави. Але існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Зокрема, у статті 64 Основного Закону зазначається, що конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України [1]. Слід наголосити на тому, що в умовах правового режиму воєнного стану можливе встановлення окремих обмеженнь прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Саме, відповідно до ч. 3 Указу № 64/2022 на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини громадянина, передбачені Конституцією України, а саме: недоторканність житла; таємниця листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції; невтручання в особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України; свобода пересування, вільний вибір місця

проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом; право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування; право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації; право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності; право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом; право на працю право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів; право на освіту [3].

Найбільш розповсюджені обмеження серед перерахованих норм, з якими стикаються люди на сьогоднішній день, вважаємо, саме статтю 33 Конституції України, яка гарантує свободу пересування. Так, одним із таких обмежень є комендантська година, що, відповідно до ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлює заборону перебувати у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток або посвідчень.

Також, відповідно до Закону України № 389-VIII може запроваджуватися трудова повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не забронюваних за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер [2].

Визначально, що Конституція України як основний гарант забезпечення і захисту прав і свобод громадян містить перелік прав, які не можуть обмежуватися навіть в період дії воєнного стану. Зокрема, до цього переліку відносяться: рівність, громадянство, життя і здоров'я, повагу до гідності, свободу та особисту недоторканність, звернення до суб'єктів владних повноважень, житло, рівні права і обов'язки у шлюбі, рівність прав дітей, судовий та інші форми захисту, відшкодування шкоди, завданої діями суб'єктів владних повноважень, знати свої права і обов'язки, незастосування зворотної дії законів у часі, професійну правничу допомогу, не виконувати явно злочинних розпоряджень чи наказів, не притягнення двічі до відповідальності за одне й те саме правопорушення, презумпцію невинуватості, не давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів [1].

Отже, основоположні права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливе повноцінне існування людини і держави в цілому.

Таким чином, аналізуючи норми вказаних вище нормативно-правових актів, можна дійти висновку, що воєнний стан не є приводом для беззаконня, а існуючі обмеження передбачені Конституцією України та Законами України, які діють лише на період цього стану і підлягають виключній охороні. Попри нинішні важкі умови Україна як європейська держава, з європейськими

цінностями намагається на вищому рівні забезпечувати права людини і громадянина. Вважаємо, що тимчасові обмеження та звуження певних прав є доцільними і правомірними, спрямовані на захист національної безпеки та цілісності України.

Література:

1. Конституція України: прийнята на п’ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (Дата звернення 20.09.2022).

3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (Дата звернення 10.09.2022).

4. Гвоздь. В. Воєнний стан і права людини. Національна безпека. 2018. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/15246 (Дата звернення 12.09.2022).

5. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9-16.

6. Моца А.А., Моца В.В. Права людини в умовах воєнного стану. *Наукові перспективи*. № 4 (22). С. 280-291.

Радченко О. І.
доцент кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного
університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Права людини є однією з фундаментальних категорій у сучасній юридичній науці. Цьому суспільно-правовому явищу присвячено велику кількість наукових праць, починаючи з часів Давньої Греції та Риму і закінчуючи сьогоденням. І цілком очевидно, що процес розвитку прав людини, незалежно від правової системи, історичних, географічних, етнічних, лінгвістичних, релігійних особливостей окремої держави, завжди характеризуватиметься своєю перманентністю і динамічністю.

Ступінь демократичності будь-якої сучасної держави визначається, насамперед, рівнем забезпеченості (гарантованості) прав людини.

За звичайних повсякденних умов держава за наявності відповідної волі або бажання має змогу забезпечити на достатньому рівні основні права,

свободи і законні інтереси своїх громадян. Це стосується не тільки, а можливо навіть і не стільки, законодавчого закріплення прав людини, скільки створення належних умов для реалізації громадянами належних їм прав, свобод і законних інтересів.

Проте у сучасному світі можуть виникати певні ситуації, коли держава вимушена запроваджувати на частині або всій своєї території особливий (спеціальний) режим – надзвичайний стан. Саме такий стан було запроваджено в Україні напередодні повномасштабного вторгнення рашистів в Україну 24 лютого 2022 року. Після перемоги України у війні з російською федерацію воєнний стан на території нашої держави буде замінено на надзвичайний стан як перехідний правовий режим на шляху поступового повернення нашої держави до мирного життя.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про надзвичайний стан» Надзвичайний стан – це передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає встановлені цим Законом обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки.

Отже, однією зі специфічних ознак надзвичайного стану є можливість запровадження на законних підставах певних обмежень у реалізації громадянами своїх конституційних прав і свобод.

Аналізуючи правовий режим надзвичайного стану та наслідки, пов’язані з його введенням, варто звернути увагу на ту обставину, що права і свободи людини саме обмежуються, а не скасовуються. На цьому наголошує й ч. 2 ст. 22 Конституції України. Цілком очевидно, що ці два терміни не є тотожними і не повинні підмінятися один другим під час реалізації державою заходів, обумовлених запровадженням надзвичайного стану.

На нашу думку, запровадження надзвичайного стану в країні або в окремих її місцевостях підвищує ризик протизаконного обмеження прав громадян, обумовлених можливим зловживанням державними органами або їх посадовими особами наданими Конституцією і законами надзвичайними повноваженнями. Відсутність дієвого громадського контролю і обмеження діяльності засобів масової інформації ще більше сприяють ймовірному порушенню прав і свобод громадян.

Одним з можливих засобів, які б стали на перешкоді виникненню згаданої ситуації, недопущення узурпації влади і пов’язані з цим антидемократичні процеси, могло б стати закріплення на законодавчому рівні системи засад надзвичайного стану. До такої системи пропонується включити наступні засади:

- максимальна обмеженість дії режиму надзвичайного стану у часі;
- неможливість обмеження за будь-яких обставин низки фундаментальних прав і свобод людини (насамперед, мова йде про особисті

права: право на життя, недоторканність особистості, свободу думки тощо). І якщо чинна Конституція України містить відповідний перелік (ч. 2 ст. 64), то у базовому закону така норма відсутня;

- обов'язкове і безумовне дотримання усіма державними органами, залученими до реалізації заходів, передбачених правовим режимом надзвичайного стану, загальновизнаних міжнародних стандартів у галузі прав людини;
- неможливість за жодних обставин скасування Конституції чи інших законодавчих актів, що закріплюють права і свободи людини та гарантії їх реалізації;
- здійснення перманентного контролю (нагляду) за діяльністю правоохоронних органів та Збройних Сил у період дії надзвичайного стану;
- забезпечення оперативного судового захисту порушених або незаконно обмежених прав і свобод громадян;
- взаємодія і співпраця державних органів, що реалізують заходи, передбачені правовим режимом надзвичайного стану, з місцевим населенням;
- негайне і якомога повне інформування населення про усі заходи надзвичайного характеру, що запроваджуються на відповідній території.

Очевидно, що запропоновані засади – це лише частина (юридична складова) широкого комплексу заходів, які можуть і мають бути спрямовані на захист прав і свобод громадян в умовах надзвичайного стану, і унеможливлюють їх порушення державним органами, що забезпечують правовий режим надзвичайного стану.

Савчин М. А.
курсант 110 н. гр. курсу № 3
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник: ***Дручек О.В.***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності НГУ,
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України
кандидат юридичних наук ,доцент

ПІДСТАВИ ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ ТА ГРОМАДЯНИНА В УКРАЇНІ В УМОВАХ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Одним із важливих напрямів розвитку конституційної теорії, який реалізовується на практиці в умовах дії в Україні правового режиму військового часу, є проблема гарантування переліку та обсягу законодавчо визначених прав і свобод людини та громадянина. Зазначену проблему розглядали О.В. Білоскурська [1], Р.І. Мельник [6] , О.Я. Надибська [7], О.В.

Сенаторова [8] та ін. Водночас, у межах проблематики залишається багато невисвітлених аспектів, одним із яких є обґрунтування правових підстав обмежень зазначених прав і свобод. Саме цьому буде присвячена наша наукова розвідка.

Незважаючи на те, що права і свободи людини та громадянина визнаються найвищим здобутком демократичного суспільства та основоположною цінністю людської цивілізації, за деяких обставин, зокрема, під час дії норм воєнного стану, вони можуть обмежуватися.

Згідно зі ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» воєнним станом є особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [5]. Відповідно до ст. 20 зазначеного Закону, «1. Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах воєнного стану визначаються відповідно до Конституції України та цього Закону. 2. В умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України» [5] .

Аналіз законодавства у сфері прав людини, а також законодавства, яким визначається правовий режим воєнного часу [3, 4, 5], дозволяє зробити висновок, що на період дії правового режиму воєнного часу в Україні обмежуються деякі конституційно визначені права і свободи, а також, на підставі рішень військового командування разом із військовими адміністраціями, на території усієї країни, або в межах її окремих частин, запроваджуються законодавчо визначені заходи правового режиму воєнного стану.

Зокрема, *можуть обмежуватися*, повністю або частково, такі передбачені Конституцією України права і свободи, як: право на недоторканність житла (ст. 30 Конституції України); право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст.31); право на невтручання у особисте і сімейне життя (ст. 32); право на вільний вибір місця проживання та свободу пересування, право вільно залишати територію України (ст. 33); право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань (ст.34); право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого

самоврядування (ст.38); право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування (ст.39); право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності (ст. 41); право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом (ст. 42); право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку людина вільно обирає або на яку вільно погоджується (ст.43); право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів (ст. 44); право на освіту (ст. 53).

Не можуть обмежуватися, згідно норми ч. 2 ст. 64 Конституції України права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції. Зокрема, це: принцип рівності громадян перед законом та рівності їх конституційних прав і свобод (ст. 24); право не бути позбавленим громадянства України, а також право на зміну громадянства (ст.25); право на життя (ст. 27); право на повагу до гідності (ст. 28); право на свободу та особисту недоторканність (ст. 29); право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади (ст. 40); право на житло (ст. 47); право на вільне взяття шлюбу, а також право на сім'ю, на материнство і батьківство (ст. 51); принцип рівності прав дітей незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним(ст. 52); право на судовий захист, а також право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань (ст. 55); право на відшкодування за рахунок держави чи органів місцевого самоврядування матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб при здійсненні ними своїх повноважень (ст. 56); право знати свої права і обов'язки (ст. 57); право не відповідати за діяння, які на час їх вчинення не визнавалися законом як правопорушення (ст. 58); право на професійну правничу допомогу (ст. 59); право не виконувати явно злочинні розпорядження чи накази (ст. 60); принцип індивідуального характеру юридичної відповідальності та заборона бути двічі притягненим до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення (ст. 61); принцип презумпції невинуватості (ст. 62); право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист, а також принцип, згідно якого особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, коло яких визначається законом ст. 64).

Змістом обмежувальних чи примусово-зобов'язувальних заходів, які запроваджені чи можуть бути запроваджені в Україні у межах правового режиму воєнного стану, є: встановлення (посилення) охорони об'єктів державного значення, об'єктів державного значення національної транспортної системи України та об'єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і введення особливого режиму їх роботи; запровадження трудової повинності

для окремих категорій працездатних осіб; використання потужностей та трудових ресурсів підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, зміна режиму їхньої роботи; примусове відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучення майна державних підприємств, державних господарських об'єднань для потреб держави; запровадження комендантської години, встановлення спеціального режиму світломаскування; встановлення особливого режиму в'їзду і виїзду, обмеження свободи пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також руху транспортних засобів; перевірка документів у осіб, а в разі потреби проведення огляду речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України; порушення у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; встановлення у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, заборони або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан; встановлення для фізичних і юридичних осіб військово-квартирної повинності; проведення евакуації населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також евакуації матеріальних та культурних цінностей; інтернування громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України, та низка інших заходів.

Слід зазначити, що обмеження прав і свободи людини в умовах дії правого режиму воєнного стану мають відповідати певним принципам міжнародного права прав людини. Аналіз норм міжнародного законодавства свідчить, що можливість обмеження конституційних прав і свобод людини державою допускається усіма міжнародно-правовими актами, які регламентують права і свободи людини, але не кожен міжнародно-правовий акт конкретизує перелік підстав таких обмежень. Як зазначає О.В. Сенаторова, більшість прав і свобод людини, закріплених у Європейській конвенції прав людини і Протоколах до неї, не є абсолютними, тобто, можуть бути обмеженими заради суспільного блага чи захисту прав інших осіб. Не підлягають жодним обмеженням за жодних обставин, а отже, є абсолютними тільки чотири права, передбаченій у Конвенції, зокрема: заборона катувань (ст.3); заборона рабства (п. 1 ст. 4); заборона покарання без закону (п. 1. ст. 7); право не бути притягненим до суду або покарання двічі (п. 1. Ст. 4 Протоколу № 7 до ЄКПЛ) [9, с. 120-121]. А М. В. Савчин, порівнюючи законодавство щодо обмеження прав і свобод людини в Україні та підходи до зазначеного питання у межах міжнародного права, наголошує, що права людини можуть

обмежуватися із дотриманням принципу пропорційності, виключно на основі закону, прийнятим парламентом як вищим представницьким органом влади і з дотриманням умов необхідності визначення меж суб'єктивного права з урахуванням інтересів інших осіб [8, с. 152].

З урахуванням зазначеного, підсумовуємо:

1. Введення в Україні правового режиму воєнного тану є правовою підставою для запровадження законодавчо визначених обмежень прав і свобод людини, а також запровадження обмежувальних чи примусово-зобов'язувальних заходів, адресатами яких є фізичні та юридичні особи.

2. Обов'язковою умовою обмежень прав і свобод людини є дотримання принципів легітимності, законності, верховенства права, правової визначеності, дотримання балансу інтересів особи, суспільства та держави.

Література:

1. Білоскурська О.В., Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава.* № 46. 2022. С. 7-18.

2. Дацюк Тетяна, Кравцова Марина. Введення військового стану в Україні: заборони і обмеження прав людини. //Діяльність державних органів в умовах воєнного стану: збірник матеріалів Міжнародного науково-практичного онлайн-семінару (м. Кривий Ріг, 29 квітня 2022 року). Кривий Ріг, 2022. 498с. С. 280-284.

3. Конституція України: Закон України. № 254к/96-ВР від 28.06.1996. URL: https://cutt.ly/TG6lcm7 // (дата звернення: 07.09.2022).

4. Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні»: Закон України від 24.02.2022 № 2102. // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2102-20#Text // (дата звернення: 07.09.2022).

5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12. 05. 2015 року № 389-VIII (зі змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 07.09.2022).

6. Мельник Р.І., Чубко Т.П. Проблеми теорії та практики застосування законодавства. Проблеми обмеження прав і свобод людини в умовах дії спеціального правового режиму: Вісник луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка: Луганськ, 2016 рік, с. 125-132.

7. Надибська О.Я. Вплив запровадженого в Україні воєнного стану на тимчасове обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір:* матеріали науково-практичного онлайн-заходу (29 квітня 2022 р. , м. Одеса). Одеса: ОДУВС, 2022. с. 313. С. 190-191.

8. Савчин М.В. Порівняльне конституційне право: навч. посібник. Київ: Юрнко-Інтер, 2019. 328 с.

9.Сенаторова О.В. права людини і збройні конфлікти: навч. посібн. К.: «ФОП Голембовська О.О». 2018. 208 с.

Салова О.В.
Здобувачка 4го курсу факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Варунц Л.Д.***
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук ,доцент

ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ

Складні зв'язки, що виникають між державою та індивідом, взаємовідносини людей фіксуються державою в юридичній формі – у формі прав, свобод і обов'язків, що утворюють правовий статус людини та громадянина. Це одна з найважливіших політико-правових категорій, яка нерозривно пов'язана з соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності.

Соціальне призначення основних прав і свобод громадян виявляється у тому, що вони втілюють ідеали демократії, гуманізму і справедливості, сприяють всебічному розвиткові особи, надають громадянам широкі можливості для активної участі в управлінні суспільством і державою, функціонуванні державного й політико-правового механізму, а також сприяють підвищенню рівня загальної та правової культури особи, удосконаленню демократичного способу життя [1, с.101-104].

В Конституції України йдеться про те, що Україна – суверена, демократична, соціальна, правова держава, а її територія в межах існуючого кордону - цілісна і недоторканна.

Однак, після повномасштабного вторгнення Росії в Україну, мають місце масові порушення прав людини: обстріли житлових масивів, руйнування, загибель людей.

Російські загарбники порушили найважливіше право людини, зазначене в статті 27 Конституції України – право на життя. Від обстрілів окупантів щодня гинуть десятки, сотні, а то й тисячі мирних людей, у тому числі малі діти.

Звернемо увагу на положення статей 28 та 29 Конституції України, а саме право на повагу до гідності особи, заборону катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання. та право на свободу і особисту недоторканність [2].

Акцентуємо увагу на тому, що в умовах повномасштабної війни з моменту вторгнення Росії на територію України окупанти щодня порушують права та свободи українців: руйнують міста та села, вбивають та ґвалтують дітей та жінок, примусово змушують переїхати українців до Росії, катують та

жорстоко поводяться з людьми, знищують інфраструктуру та економіку української держави.

На окупованих територіях порушується та обмежується право на свободу пересування та вільний вибір місця проживання .(ст.33 Конституції України). Зокрема, заборона окупантів щодо пересування мешканцями Маріуполя вулицями міста або виїзду за межі міста без спеціального дозволу – довідки про «фільтрацію», перепустки [3].

Зазначимо, що в багатьох випадках на окупованих територіях немає зв'язку, інтернету, енергопостачання. Це унеможливлює реалізацію права на освіту, навіть, дистанційну. Дії окупантів направлені на заборону вивчення української мови: знищення підручників, нав'язування російської програми навчання, заборона дітям та педагогам розмовляти українською мовою. Але, незважаючи на погрози, ризикуючи своїм життям, вчителі проводять навчання в окупації за українськими програмами [4].

Відмітимо, що згідно зі статтею 49 Конституції України кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. Держава створює умови для ефективного і доступного для всіх громадян медичного обслуговування [2].

Зазначимо, що в умовах окупації реалізувати дане право складно: обстріли, зруйновані лікарні, недостатня кількість або відсутність ліків, ввідсутність газу та електропостачання.

Країна-агресор блокує постачання ліків, зокрема й життєво необхідних, з підконтрольних Україні територій на тимчасово окуповані [5]. При цьому лікарі допомагають та рятують життя, проводять оперативні втручання, приймають пологи (діти народжуються в підвалах, метро). За можливості працює екстренна медична допомога/

З огляду на вищевикладене, можемо зробити висновок про те, що в умовах окупації права людини і громадянина України, закріплені в другій частині Конституції України, чинному законодавстві, права людини, закріплені в міжнародних документах, зокрема, щодо права на життя, свободу та особисту недоторканність, свободу пересування та вільний вибір місця проживання, на освіту та інші не дотримуються. Під час окупації мають місце масові порушення прав людини, за що російська федерація має відповісти.

Література:

1. Конституційне право: підручник /МВС України.Харків. нац. ун-т внутр. справ: за заг. ред. О.С. Бакумова, Т. І. Гудзь, М.І. Марчука [О.С. Бакумов, Л.Д.Варунц, Т. І. Гудзь та ін.]; передм. М.І. Марчука. Харків, 2019. 484 с.

2. Конституція України: Закон України від 28 черв. 1996 р. (із змін.). URL:http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

3. «Навіть на «фільтрацію» потрібна перепустка». Жителька Маріуполя - про життя в місті та шанси вирватися із блокади. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-mariupol-filtratsiya-perepustka/31834647.html

4. Навчання в окупації: чи є шанс здобути українську освіту дітям на окупованих територіях. URL: https://zmina.ua/event/navchannya-v-okupacziyi-chy-ye-shans-otrymaty-ukrayinsku-osvitu-dityam-na-okupovanyh-terytoriyah/

5.Меддопомога цивільному населенню URL: https://www.medsprava.com.ua/news/5352-yak-nadavati-medichnu-dopomogu-patsntam-v-okupats-rozyasnennya-moz

Столяренко О. В.
професор кафедри педагогіки,
професійної освіти та управління освітніми закладами
Вінницького державного педагогічного
університету імені Михайла Коцюбинського,
доктор педагогічних наук

Столяренко О. В.
доцент кафедри іноземних мов
Вінницького національного технічного університету
кандидат педагогічних наук

Магас Л. М.
старший викладач кафедри іноземних мов
Вінницького національного технічного університету

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

В умовах агресії Російської Федерації проти України, а також тимчасової окупації нею частини Луганської і Донецької областей, анексії АР Крим окремим напрямком аналізу стає оцінка дотримання прав людини в рамках міжнародного гуманітарного права. Основу його, як відомо, складають чотири Женевські конвенції (1949 р.) і два Додаткових протоколи до них (1977 р.), ратифіковані Україною. За даними відповідних джерел з координації гуманітарних питань, за період війни в ході збройного конфлікту на сході і півдні України загинула велика кількість людей, кілька тисяч було поранено, мільйони громадян залишили домівки.

Незалежно від того, чи кваліфікуються події на Донбасі як збройний конфлікт міжнародного або неміжнародного характеру, провідні міжнародні організації прийняли відповідні рішення щодо засудження актів агресії Російської Федерації проти України та необхідності вирішення численних практичних проблем для забезпечення прав людини в умовах збройного

конфлікту і окупації. Забезпечення прав людини в Україні стало одним з наріжних каменів резолюцій Ради Безпеки ООН, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, ПАРЄ, присвячених гуманітарній ситуації з біженцями і вимушеними переселенцями, викраденими і незаконно затримуваними в РФ громадянами України, порушень домовленостей щодо припинення вогню.

Україною було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини. Це було зумовлено необхідністю вдосконалення діяльності держави щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини, створення дієвих механізмів їх реалізації та захисту, розв'язання системних проблем, пов'язаних зі збройним конфліктом.

Події Революції Гідності (2014р.) засвідчили незворотне прагнення Українського народу до побудови правової та демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи людини.

В умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, тимчасової окупації Російською Федерацією частини територій у Донецькій та Луганській областях, території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя проблема захисту прав і свобод людини визнається особливо гострою.

Поряд із першочерговими завданнями щодо зміцнення національної безпеки, подолання економічної та екологічної кризи, реформування державного управління забезпечення прав і свобод людини залишається головним обов'язком держави та має визначати зміст і спрямованість діяльності держави в усіх її зусиллях. У кризових ситуаціях ризики непропорційного обмеження прав і свобод людини зростають, що потребує особливого контролю з боку суспільства.

Стратегія спрямована на об'єднання суспільства з питань щодо розуміння цінностей прав і свобод людини, що забезпечуються та захищаються на основі принципів рівності та недискримінації, ціннісного ставлення до людини та її життя.

Увага зосереджена на розв'язанні основних системних проблем у сфері забезпечення, реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах нових викликів, що постали перед суспільством.

Удосконалення системи забезпечення та захисту прав і свобод людини здійснюється з урахуванням як вітчизняного досвіду, так і напрацьованих та апробованих міжнародною спільнотою принципів та підходів. У зв'язку з цим активно використовується досвід Верховної Ради України, Європейського Союзу, Організації Об'єднаних Націй, Ради Європи, Організації з безпеки і співробітництва в Європі, інших міжнародних організацій, практика Європейського суду з прав людини, досвід правозахисних організацій України [2].

У співпраці з іншими державами Україна застосовує підхід, заснований на правах і свободах людини, розвиває багатосторонні відносини з урахуванням міжнародних зобов'язань у зазначеній сфері.

Результатом має стати запровадження системного підходу до забезпечення прав і свобод людини, узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених Європейським судом.

Ефективна реалізація цих завдань сприятиме, зокрема, прогресу у виконанні міжнародних домовленостей України у сфері прав людини (Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, реалізації цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, а також поліпшенню позицій України в міжнародних рейтингах з прав людини.

Одним із найважливіших стратегічних напрямів у цій сфері є ціннісне ставлення до людини і забезпечення права на її життя.

Головна мета в умовах війни - життя кожної людини в Україні. Воно перебуває під ефективною охороною та правовим захистом держави; запроваджуються ефективні механізми відшкодування наслідків збройного конфлікту та притягнення до юридичної відповідальності за порушення права на життя.

Але є проблеми, на вирішенням яких потрібно працювати: неефективне розслідування кримінальних правопорушень, що спричинили смерть людини, відсутність компенсаційних механізмів за неефективне розслідування таких кримінальних правопорушень; порушення права на життя внаслідок збройної агресії Російської Федерації, дій збройних формувань Російської Федерації та створених, підпорядкованих, керованих і фінансованих нею незаконних збройних формувань, а також дій окупаційної адміністрації Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях; непропорційне використання сили та спеціальних засобів працівниками правоохоронних органів; збільшення незаконного обігу зброї.

Для цього потрібно:

удоконалити ефективну систему запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти життя людини;

посилити спроможність органів досудового розслідування, органів прокуратури щодо розслідування випадків смерті, зокрема тих, що сталися внаслідок збройної агресії Російської Федерації, дій збройних формувань Російської Федерації та створених, підпорядкованих, керованих і фінансованих нею незаконних збройних формувань, а також окупаційної адміністрації Російської Федерації на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях;

запровадити компенсаційні механізми за неефективне розслідування кримінальних правопорушень проти життя людини;

ужити заходів для захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту, спричиненого збройною агресією Російської Федерації та тимчасовою окупацією частини території України, відповідно до положень міжнародного права.

Мають бути: забезпечені належні гарантії охорони та захисту права на життя; має функціонувати ефективна система запобігання та протидії кримінальним правопорушенням проти життя людини; мають функціонувати розроблені ефективні засоби юридичного захисту та компенсаційні механізми за порушення права на життя; має здійснюватися ефективне розслідування кримінальних правопорушень проти життя людини та можливість відшкодування шкоди, завданої внаслідок неефективного розслідування таких кримінальних правопорушень; забезпечити імплементацію положень Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни щодо захисту цивільного населення в умовах збройного конфлікту [1].

Література:

1. Столяренко О. В., Столяренко О. В. Psychological and Pedagogical Aspects of Solving the Problems Resulting from the Russian-Ukrainian War. *Забезпечення психологічної допомоги в секторі Сил оборони України*: зб. тез Всеукр. міжвід. психол. форуму (м. Київ, 30 червня 2022 р.). Київ: «Вид-во Людмила», 2022. 324 с. С. 208–212.

2. Столяренко Ол. В., Столяренко Ок. В., Магас Л. М. Психолого-педагогічні аспекти розв'язання проблем, які виникають внаслідок російсько-української війни. *The Russian-Ukrainian war (2014–2022): historical, political, cultural-educational, religious, economic, and legal aspects* **:** Scientific monograph. Riga, Latvia : "Baltija Publishing", 2022. 1421 p. 1408–1415. https://doi.org/10.30525/978-9934-26-223-4-179

Устименко В. В.
курсантка 2 курсу
Навчально-наукового інституту права
та підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Наточій А. Д.***
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Сучасний конституційний статус особи в Україні ґрунтується на концептуально новій основі, де права людини повинні визнаватися як найвища соціальна цінність [1,с.97].

Комітет з прав людини ООН у своєму Загальному коментарі № 24 (1994) зазначив, що положення МПГПП, які представляють собою звичаєве

міжнародне право, якщо вони мають характер імперативних норм, не можуть бути предметом застережень.

Стосовно інших прав і свобод обмеження допускаються, але вони можуть застосовуватись тільки за чітко визначених умов [2,с.119].

У разі введення в Україні воєнного стану конституційні права і свободи людини і громадянина, зазначені у ст. 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, можуть бути тимчасово обмежені на час дії воєнного стану.

Стаття 30 Конституції України зазначає, що кожному гарантується недоторканність житла. Конституцією України та міжнародним правом встановлено, що обмеження права особи на недоторканність визнається правомірним втручанням держави в права людини з метою забезпечення суспільних інтересів.

Усі особи, які проживають в Україні на законних підставах, мають право на свободу пересування, свободу вибору місця проживання та свободу залишати територію України, за винятком обмежень, встановлених законом, роз'ясненно у статті 33 Конституції України.

Під час воєнного стану може діяти комендантська година – забороняється виходити на вулицю без спеціального дозволу в певний час доби. Комендантська година вводиться окремим наказом військового командування на визначений ним строк, але не більше строку дії правового режиму воєнного стану.

Військові штаби можуть забороняти або обмежувати вибір місця перебування та проживання особового складу на території війни, встановлювати спеціальні системи в'їзду та виїзду, а також обмежувати свободу пересування особового складу. Громадянам, іноземцям та особам без громадянства, а також руху транспортних засобів, перевірці документів персоналом, огляду майна громадян, транспортних засобів, багажу і речей, службових приміщень і житла у разі потреби, крім обмежень, передбачених Конституцією України.

У правовому режимі воєнного стану уповноважені органи мають право забороняти мирні зібрання, збори, походи і демонстрації та інші масові заходи, а також вони мають право регулювати роботу мереж електронного зв'язку та/або послуг ,видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, організаціям та установам, таким як телевізійні установи та центри, забороняється передавати інформацію через комп'ютерні мережі [3].

Стаття 43 передбачає, що кожен має право на працю, що включає можливість заробляти собі на життя працею, яку він вільно обирає або на яку вільно погоджується. Статтею 44 встановлено, що ті, хто працює, мають право на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів .У воєнний час працівники все ще мають право на відпустку, але роботодавець може відмовити у наданні відпустки працівникам критичної інфраструктури, за винятком відпустки по вагітності та пологах і догляду за дитиною.

Також додаткові обмеження стосуються заборони торгівлі алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі, а також зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами [4].

Література:

1. Конституційне право України : підручник / за ред. Ю. М. Тодики, В. С. Журавського. Київ: Ін Юре, 2002. 542 с. (дата звернення 10.09.2022)

2. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навч. посіб. Київ, 2018. (дата звернення 10.09.2022)

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 10.09.2022)

4. КонституціяУкраїни.URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 10.09.2022)

Філатов В. В.
доцент кафедри публічного та приватного права
Університету митної справи та фінансів, м. Дніпро,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ МОДЕЛІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ В ПОСТКОНФЛІКТНИХ ДЕРЖАВАХ

Забезпечення сталого розвитку держави на постконфліктному етапі можливе лише за умов застосування моделі перехідного правосуддя. Професор Дастін Н. Шарп зазначає, що будь-який підхід до правосуддя перехідного періоду, який справді більше порушував ліберальні принципи радикально навряд чи заручиться підтримкою у багатьох колах [1]. Насправді більшість проблем реалізації моделі перехідного правосуддя напряму пов’язані з несприйняттям сторонами конфлікту усіх намагань розбудови політичного діалогу, а також спроб притягнути винних осіб до відповідальності за розпалювання ворожнечі і збройну агресію. Однак, в національних контекстах дуже часто присутній і внутрішньодержавний аспект, який ускладнює процес впровадження моделі перехідного правосуддя. Він передусім має складну правову природу і пов'язаний з існуванням в постконфліктних державах низки системних проблем правового та соціально-політичного характеру. До їхнього числа зазвичай належать наступні:

1. Ідеологічна незрілість суспільства за регіональною ознакою. В окремих регіонах постконфліктної держави може спостерігатися несприйняття політики перехідного періоду, окремих реформ в державі, у тому числі і реформи судочинства. Це обумовлене суперечливими ідеолого-політичними настроями в суспільстві [2, с. 210]. Проблема ускладнюється тим, що оновлення влади шляхом демократичних виборів дуже часто не відбувається на початку перехідного періоду. Це не дозволяє завершити процес очищення влади,

внаслідок чого попередні політичні еліти зберігають владу та чинять опір намаганням встановити історичну правду та сформувати національну пам'ять. У таких умовах просування напрямків і принципів перехідного правосуддя відбувається достатньо повільно, що створює ризики повторення конфлікту.

2. Політичне розшарування в постконфліктній державі. Головною проблемою є розкол суспільства попереднім політичним режимом, в результаті чого на перехідному етапі розвитку складно сформувати громадянське суспільство та забезпечити верховенство права. Також старі політичні еліти роблять усе, щоб голос жертв конфлікту не почула світова спільнота, яка задіяна у процесі миробудування [3]. У таких умовах реалізація окремих напрямків перехідного правосуддя майже неможлива. Зокрема, це стосується сатисфакції, тобто відшкодування шкоди, завданої жертвам конфлікту. Політичне розшарування також гальмує процес інституційних реформ в постконфліктній державі, які є основою розбудови суспільства.

3. Не достатній рівень імплементації постконфліктною державою норм міжнародного гуманітарного права. У більшості випадків держави, які зіткнулися з різними соціальними потрясіннями виявляються абсолютно не готовими до цього. Однією з причин такої ситуації є нерозвиненість механізмів застосування норм міжнародного гуманітарного права. Це призводить до того, що жертви конфлікту опиняються майже поза правовим полем [4, с. 130]. Це суперечить принципам перехідного правосуддя, які передбачають право жертв конфлікту на сатисфакцію і підтримку. Зазначимо, що недосконаліть законодавства негативно позначається і на судовій системі, які на постконфліктному етапі розвитку відіграє важливу роль у забезпеченні прав людини. Неналежний рівень імплементації норм міжнародного гуманітарного права призводить до того, що просування напрямків перехідного правосуддя відбувається дуже повільно, оскільки першочергово слід адаптувати національне законодавство до загальноприйнятих у світі стандартів.

4. Відсутність цілісного бачення концепції перехідного правосуддя в національному просторі. Як наслідок, тривалий час в постконфліктній державі можуть залишатися невирішеними наступні концептуальні питання: які напрямки перехідного правосуддя реалізувати і у якій послідовності; хто повинен відповідати за реалізацію принципів перехідного правосуддя; як досягти примирення та встановлення правди; за якими критеріями оцінювати ефективність моделі перехідного правосуддя; яким чином забезпечувати кримінальне переслідування та покарання винних осіб [5, с. 177]. Також дуже часто постконфліктні держави позбавлені належних стратегій перехідного періоду, які також відіграють важливу роль у розбудові миру та забезпеченні сталого розвитку.

Підводячи підсумки зазначимо, що усі досліджені проблеми у сукупності поглиблюють конфлікт та призводять до того, що держава не може вийти на етап сталого розвитку. Це тягне за собою й інші проблеми: зростання недовіри до влади, іміджеві втрати на світовій арені, затягування інституційних реформ,

гальмування процесів удосконалення системи правосуддя. Слід також акцентувати увагу на втраті часу, що дозволяє винним в конфлікті режимам знищувати докази та свідків своїх військових злочинів. Також не відбувається узгодження усіх сфер суспільного життя з реаліями перехідного правосуддя, які вимагають впровадження нестандартних рішень задля встановлення миру та історичної правди. Очевидно, що існуючі проблеми повинні вирішуватися на рівні реформування системи державного управління та активізації законотворчості у сфері перехідного правосуддя, яку перехідні уряди держав повинні активізувати на початкових етапах суспільного переходу. Ще одним наслідком існуючих проблем є відсутність бачення кінцевих результатів впровадження моделі перехідного правосуддя. Це призводить до ситуативності дій перехідних урядів, які у більшості випадків не відповідають суспільним інтересам, а також інтересам тих категорій громадян, які постраждали від конфлікту.

Література:

1. Dustin N. Sharp Crisis, Faith, and Transformation in Transitional Justice. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3575837 (access date: 12.09.2022).

2. Louise Mallinder Can Amnesties and International Justice be Reconciled? *International Journal of Transitional Justice*. Vol. 1. 2007. P. 208–230.

3. William Schabas What is Transitional Justice? URL: https://www.evnreport.com/politics/transitional-justice-what-to-do-about-the-past (access date: 12.09.2022).

4. Elin Skaar, Eric Wiebelhaus-Brahm The Drivers of Transitional Justice: An Analytical Framework for Assessing the Role of Actors. *Nordic Journal of Human Rights.* 2013. Volume 31. Pp. 127–138.

5. Briony Jones The performance and persistence of transitional justice and its ways of knowing atrocity. *Cooperation and Conflict.* 2021. Vol. 56. Pp. 163–180.

Ципак І. Г.
курсант 3 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Мальцев В. В.***
викладач кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ПОВНОМАСШТАБНОГО ВТОРГНЕННЯ ВІЙСЬК РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

Повномасштабне вторгнення військ Російської Федерації на територію України, стало безпрецедентним для сучасної історії Європи актом порушення величезної кількості міжнародних правових актів, конвенцій, а найголовніше –

стало причиною масових порушень прав людини.

В ході вторгнення на територію України, Росія окрім порушення територіальної цілісності нашої держави також втрутилась в життя звичайних українців, принісши останнім багато страждань та негаразд. Країна-агресор своїми діями прямо або опосередковано порушила їх право на свободу пересування, свободу слова, право на життя та фізичну недоторканність, а також багато інших прав, захищених Конституцією України та Загальною декларацією прав людини [2;3]. На всіх окупованих територіях порушується право, визначене у ст.38 Конституції України, де зазначено, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами у всеукраїнському та місцевих референдумах, адже окупаційна влада призначає своїх «ставлеників» та не дає населенню право приймати повноцінну участь в державному управлінні, також абсолютно виключається можливість доступу до влади для осіб що мають проукраїнську позицію [4]. Також фактом порушення права громадян на участь в державному управлінні є бажання ворога провести так званий «референдум» про перехід окупованих територій під владу РФ, питання стосовно законності та достовірності результатів такого референдуму залишається суто риторичним.

Також ворог своїми діями, регулярно порушує право людини на свободу пересування, що вказане у ст. 33 Конституції України: "Кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантується свобода пересування, вільний вибір місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом[4]". Так згідно заяви МЗС України регулярно фіксуються випадки переміщення цивільного населення на територію держави-агресора. Відповідно до заяви міністерства отриманою інформацією, 19 березня російські окупаційні війська незаконно вивезли на територію російської федерації 2389 дітей, які знаходилися в тимчасово окупованих районах Донецької та Луганської областей. Також війська РФ блокують виїзд з окупованих регіонів, особливо це стосується виїзду у бік України, у багатьох випадках окупанти офіційно не забороняючи виїзд починають відкривати вогонь або починають артилерійський обстріл колон мирного населення, що одночасно порушує і право людини на життя.

Найтяжчі наслідки для народу нашої держави несуть злочини проти особи: вбивства, катування, викрадення, умисні тілесні ушкодження, розстріли цивільних, обстріл місць перебування мирного населення, зґвалтування, незаконне позбавлення волі, що регулярно вчиняються окупаційними військами. Нажаль ці злочини мають настільки розповсюджений характер, що багато як українських так і світових політиків почали говорити про факт геноциду українського народу. Геноцид - це дії, що здійснюються з наміром знищити, повністю або частково, будь-яку національну, етнічну, расову чи релігійну групу як таку. На нашу думку дії окупаційних солдат дійсно багато в чому мають характер геноциду, адже у багатьох окупованих та прифронтових

містах мають місце масові розстріли, ув'язнення та катування звичайних цивільних осіб, ці дії не приносять країні агресору жодної прямої військової вигоди, а значить можна дійти висновку що це знищення людей лише через їх національність або громадянство.·

В рамках злочинів проти особи та особливо геноциду народу України, варто поговорити про терористичний характер дій країни-окупанта. Тероризм - це будь-яка дія, яка має на меті спричинити смерть чи тяжке тілесне ушкодження цивільній чи іншій особі, яка не бере активної участі у бойових діях у ситуації збройного конфлікту, а також дії спрямовані проти невійськових об'єктів підвищеної небезпеки, якщо метою такої дії за її характером чи контекстом є залякати населення або змусити уряд чи міжнародну організацію вчинити чи утриматися від будь-яких дій. Особливо яскравим прикладом у цьому випадку є хаотичні обстріли м. Харків, які відбуваються фактично щодня та наносяться часто по житловим будинкам та об'єктам інфраструктури, особливо тут варто відзначити ракетний удар по ТЕЦ-5 11.09.2022 р., що також знаходиться поруч з м. Харків. Іншим яскравим прикладом жорстокого російського тероризму є удар по ТРЦ «Амстор» у м. Кременчук, що відбувся 27.06.2022 р., що призвів до масових жертв серед цивільного населення адже це був один із найбільших торгівельних центрів міста, та щоденно там проходило багато громадян.

В рамках війни росії проти України, ймовірно, найбільш масовий характер носять злочини майнового характеру: знищення, заволодіння та пошкодження майна (будинки, квартири, автомобілі, товари в магазині, ін.), мародерство, пограбування, тощо. Фактично право громадян України на власність на окупованих територіях ніяк не захищається, особливо це стосується випадків коли заволодіти майном бажають представники армії росії.

Не є рідкістю і порушення права на особисте та приватне життя, а саме: обшуки приватних будівель та бізнесу, тиск на родини політичних в'язнів. Обшуки стали одним з обов'язкових атрибутів російської окупації, в рамках репресивної політики рф масові обшуки робляться не тільки для виявлення партизан та незгодних осіб, але й для тиску на населення.

На даний момент Україною проводиться робота із збору та фіксації доказової бази для подальших судових процесів стосовно військових лочинів вчинених силами країни-окупанта. З метою підтримання роботи у цьому напряму постановою Верховної ради України № 7491 "Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії російської федерації проти України" було створено відповідну комісію, метою якої є розробка законопроєктів з імплементації принципів і норм міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, які регулюють поведінку сторін конфлікту та встановлюють відповідальність за вчинення міжнародних злочинів, підготовка висновків і пропозицій щодо проєктів загальнодержавних програм з питань дотримання та реалізації норм міжнародного права, а також

рекомендації щодо надання згоди на обов'язковість чи денонсацію міжнародних договорів України у цих галузях права. Очолив комісію народний депутат Олександр Бакумов.

Література:

1. В Україні створена міжурядова платформа, яка збиратиме інформацію про порушення прав людини російською федерацією під час війни з Україною. // Укрінформ : сайт. 11.09.2022. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-polytics/3425160-porusenna-prav-ludini-z-boku-rf-v-ukraini-stvorili-mizuradovu-platformu.html (дата звернення: 11.09.2022)

2. Факти порушення Росією прав людини в Україні // LB.ua : сайт. 11.09.2022. URL: https://lb.ua/society/2022/03/10/508823_fakti_porushennya_rosiieyu_prav_lyudini.html (дата звернення: 11.09.2022)

3. Загальна декларація прав людини // Верховна Рада України : сайт. 11.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 11.09.2022)

4. Конституція України // Верховна Рада України : сайт. 11.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 11.09.2022)

5. У Маріуполі розстріляли евакуаційну колону з дітьми // СТОПКОР : сайт. 12.09.2022. URL: https://www.stopcor.org/ukr/section-suspilstvo/news-u-mariupoli-rozstrilyali-evakuatsijnu-kolonu-z-ditmi-21-03-2022.html(дата звернення: 12.09.2022)

Шаганенко В. П.
здобувач 2 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Гудзь Т. І.***
професор кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук ,доцент

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ПОВАГУ ДО ГІДНОСТІ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВІЙНИ

Право на повагу до гідності людини є одним із найважливіших особистих прав, закріпленим у міжнародних стандартах прав людини. Саме право людини на повагу до її гідності дозволяє кожній людині залишатись особистістю, наполягати на повазі до себе інших людей, забезпечує належне ставлення до неї з боку органів публічної влади. Як наголосив у своєму рішенні Конституційний Суд України, «невід'ємне право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють

можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані» [1]. Важливою гарантією цього права виступає заборона катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання.

У сучасних військових реаліях, коли щодня на території України ведуться запеклі бої за суверенітет і незалежність нашої держави, збереження її територіальної цілісності, реалізація права на повагу до гідності людини набуває особливого значення. Це пояснюється тим, що бойові дії російськими окупантами ведуться не лише проти українських військовослужбовців та воєнних об'єктів, але й проти цивільного населення. Мають місце вбивства мирного населення, масове фізичне чи моральне насильство щодо них, обстріл житлових об'єктів та цивільної інфраструктури тощо. Цими діями росія на території України грубо порушує принципи та норми міжнародного права, які визначають статус цивільного населення.

Особливе занепокоєння викликає ситуація на тимчасово окупованих територіях, де офіційна влада України не має можливості здійснювати ефективний контроль. Фактично громадяни України на цих територіях опинились без захисту: без захисту держави, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, покликаних захищати права і свободи своїх членів. Не мають можливості потрапити на тимчасово окуповану територію і міжнародні правозахисні організації, які стежать за дотриманням прав людини в Україні. При цьому та інформація, яка надходить із тимчасово окупованих територій нашої держави, свідчить про масові випадки застосування тортур до громадян України, які не бажають співпрацювати з окупаційною владою. Більше того, на деокупованих територіях українські військові та правоохоронці виявляють місця, де окупанти знущались над нашими громадянами. Наприклад, після контрнаступу на Харківщини правоохоронні органи виявили 18 місць, де окупанти катували українських громадян [2]. Отже, ні про дотримання права на свободу думки і слова, ні про свободу вибору, ні тим більше про повагу до гідності людини з боку окупантів говорити не можемо. Водночас саме російська окупаційна влада має відповідати за поводження своїх представників з мирним населенням. Конвенція про захист цивільного населення під час війни закріплює, що «особи, що знаходяться в зоні бойових дій чи в окупації, мають право за будь-яких обставин, на особисту повагу, повагу до своєї честі, … . До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ … [3].

Ще однією вразливою категорією, щодо якої в умовах війни найчастіше порушується право на повагу до гідності людини, є представники засобів масової інформації. Йдеться про тих кореспондентів, які висвітлюють події у зоні бойових дій. Незважаючи на те, що основна мета їх діяльності – інформування населення про перебіг воєнних дій, непоодинокими є випадки скоєння росіянами воєнних злочинів проти журналістів. Це і викрадення на

тимчасово окупованих територіях, і полон, і арешт, і цілеспрямований обстріл. У разі затримання окупантами до журналістів застосовуються тортури як фізичного, так і морального характеру з метою отримання якихось свідчень або зізнань. Водночас застосування фізичної сили може мати місце і просто так, без причини (тому що в окупанта поганий настрій). На нашу думку, досить цинічним з точки зору порушення права на повагу до гідності людини, є примушування журналіста виступити в ефірі ворожого телеканалу, дати інтерв'ю, в якому має бути озвучено виправдання діям ворожої армії.

Щоб убезпечити себе від негативних наслідків журналістської діяльності у зоні бойових дій або на тимчасово окупованих територіях, журналіст повинен мати максимально об'єктивну інформацію щодо перебігу подій на цих територіях, а також бути обізнаним з особливостями забезпечення власних прав і свобод. Крім того, про журналістів має дбати і держава. Одним із останніх важливих кроків щодо захисту журналістів в умовах війни стало ухвалення Верховною Радою України Закону України від 8 липня 2022 року «Про внесення змін до деяких законів України щодо надання додаткових гарантій захисту працівникам засобів масової інформації, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованих територіях України» [4]. Цим Законом передбачено забезпечення журналістів засобами, призначеними для захисту від уражень вогнепальної зброї, осколкових уражень, а також медичними аптечками, а також страхування їхнього життя і здоров'я. Водночас ні Конституція України, ні цей закон не можуть гарантувати журналістам, що у випадку потрапляння до рук окупантів право на повагу до гідності журналіста буде дотримано, а сам він не буде підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню.

Конституція України визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю. А це означає, що і в умовах війни права людини підлягають виключній охороні як державою загалом, так і органами державної влади зокрема. Тож виявлення, документування та розслідування тяжких порушень прав людини, особливо – катувань, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання в умовах збройного конфлікту є вкрай важливим. З цією метою в Україні проводиться низка заходів. Наприклад, у Верховній Раді України створили Тимчасову спеціальну комісію з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України. Комісія займатиметься розробкою законопроєктів, які впроваджуватимуть норми міжнародного права щодо питань міжнародних конфліктів та злочинів в українське законодавство; аналізом законопроєктів, внесених до ВРУ, щодо дотримання у них міжнародних гуманітарних та кримінальних правових норм (захист прав людей, які знаходяться в районі воєнних дій чи та на тимчасово окупованій території,

захист культурних цінностей і цивільних будівель під час збройного конфлікту) тощо [5].

Активно беруть участь у виявленні, документуванні та розслідуванні катувань правоохоронні органи України. Так, за період із 25 лютого 2022 по 20 вересня 2022 року органами правопорядку зареєстровано 50 818 злочинів, пов'язаних із агресією росії, серед них: 34 888 злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку (воєнні злочини – 33600, злочини агресії – 73 та інші); 15 930 злочинів проти основ національної безпеки України [6]. Слід зазначити, що переважна більшість зареєстрованих злочинів так або інакше пов'язана з правом людини на повагу до її гідності, оскільки цими злочинами порушуються правила поводження з військовополоненими і цивільним населенням, закріплені міжнародними договорами, а також мають місце ознаки жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження. Тож кожен російський військовослужбовець, який порушив право громадянина України на повагу до його гідності, має бути обов'язково в результаті слідчих дій встановлений і притягнутий до відповідальності.

Розглядаючи вищевикладене, хотілося б зауважити, що російсько-українська війна суттєво вплинула на право людини на повагу до її гідності. В умовах війни забезпечити це конституційне право людини вкрай складно. Це пояснюється, у першу чергу, тим, що на сьогодні Україна не може здійснювати загальний ефективний контроль на тимчасово окупованих територіях. По-друге, дотримання права людини на повагу до її гідності є неможливими через недотримання росією та її військами положень міжнародних актів у сфері захисту цивільного населення в умовах війни. Незважаючи на це, з боку держави не лише вживаються кроки для врегулювання збройного конфлікту на території України, але й приділяється значна увага створенню умов для гарантування реалізації будь-якою особою права на повагу до її гідності, наданого їй Конституцією України. Ми вважаємо, що більш активна участь міжнародних урядових та неурядових організацій у припиненні російсько-української війни також сприятиме покращенню ситуації з дотриманням права людини на повагу до її гідності в Україні. Особливо це стосується питання притягнення до відповідальності осіб, які скоїли злочини проти цивільного населення.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29 грудня 1999 року № 11-рп/1999 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text

2. На Харківщині виявили 18 катівень, відомі особи понад тисячі російських військових злочинців – поліція // Українська правда: сайт. 23.09.2022. URL: https://www.pravda.com.ua/news/2022/09/23/7368821/

3. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 року // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

4. Про внесення змін до деяких законів України щодо надання додаткових гарантій захисту працівникам засобів масової інформації, які працюють у районах ведення воєнних (бойових) дій та/або на тимчасово окупованих територіях України: Закону України від 8 липня 2022 № 2382- IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2382-20#Text

5. Про утворення Тимчасової спеціальної комісії Верховної Ради України з питань міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України: Постанова Верховної Ради України від 1 липня 2022 № 2351-IX (із змін.) // БД «Законодавство України / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2351-IX#Text

6. Бакумов Олександр Сергійович, народний депутат України. Офіційний канал. URL: https://web.telegram.org/k/#@bakumov_official

Шевченко М.В.
курсант 2 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Войціховський А.В.***
професор кафедри конституційного
і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ВОЄННОЇ ОКУПАЦІЇ

Право воєнної окупації регулює відносини між окупаційною державою, з одного боку, та повністю або частково окупованою державою та її мешканцями, включаючи біженців та осіб без громадянства, з іншого. Воно застосовується лише під час міжнародних збройних конфліктів. Першу модифікацію міжнародних норм, що стосуються окупації, можна знайти в Гаазьких положеннях 1899 і 1907 рр., які в свою чергу були побудовані на міжнародному звичаєвому праві. Як зазначав професор Лондонської школи економіки С. Хемфріс: «Територія вважається окупованою, коли вона перебуває під безпосереднім контролем ворожої армії. Таке формулювання було закріплено в Гаазькій конвенції 1907 р.». Водночас професор відмітив, що

«закон про окупацію» не має ніякого статусу в міжнародному праві, за виключенням того, що «так вважає» держава, яка такий закон прийняла… Як український, так і закон будь-якої іншої держави не може «створити» окупацію, або «оголосити» про неї. Вони (ці закони) можуть лише привернути увагу міжнародної спільноти до того, що відбувається [1].

У міжнародному гуманітарному праві територія вважається окупованою, коли вона фактично перебуває під владою ворожих іноземних збройних сил. Окупація поширюється лише на територію, де така влада встановлена і може здійснюватися. Тому територія держави може бути частково окупованою, і в цьому випадку закони та зобов'язання окупації застосовуються лише на території, яка фактично окупована. Коли держава погоджується на присутність іноземних військ, окупації немає. Детальні правила встановлюють права та обов'язки окупаційних сил, які, загалом кажучи, зобов'язані вживати необхідних заходів для відновлення правопорядку та громадського життя та підтримувати їх якомога краще, дотримуючись чинних законів, якщо тільки це не заборонено.

Територія вважається окупованою, коли вона перебуває під владою ворожої армії. Окупація поширюється лише на територію, на якій ця влада встановлена і може здійснюватися. Закон про окупацію поширюється на всі випадки окупації та застосовується до всіх випадків часткової або повної окупації, навіть якщо така окупація не зустрічає збройного опору. Істотним компонентом для застосування закону про окупацію є фактичний контроль, здійснюваний окупаційними силами. Окупація припиняється, коли окупаційні сили вигнані з території або евакуюються з території. Територія є захопленою, але не окупованою, коли збройні сили противника перебувають або воюють на ній, але влада противника ще не встановлена.

Сторона, що захопила територію, повинна вжити всіх залежних від неї заходів, аби відновити й забезпечити громадський порядок і безпеку, дотримуючись чинних у державі законів, за винятком ситуацій, коли це абсолютно неможливо. Вимога до поваги чинних у державі законів означає, що держава-окупант не повинна змінювати, призупиняти або заміняти чинне законодавство своїм. Важливим аспектом є те, що окупація не означає втрати суверенітету зайнятої території. З цього виходить, що окупація не тягне за собою завоювання, тобто повного підкорення переможеної сторони переможцю, яке передбачає закінчення війни й припинення існування переможеної держави. Для окупації характерні збереження владних структур і продовження опору й військових операцій проти держави-окупанта.

Державі, що окупує, забороняються з будь-яких мотивів викрадення, а також депортація (насильницьке переміщення) населення окупованої території на свою територію або третьої держави. Проте для забезпечення безпеки населення або з особливо вагомих військових міркувань можлива повна або часткова евакуація певного окупованого району.

Окупаційна влада не може примушувати населення окупованих територій служити у своїх збройних силах або допоміжних підрозділах, а також примушувати до надання відомостей про армію й оборонні засоби іншої воюючої держави, змушувати складати присягу на вірність державі-окупанту. Особи, яким понад 18 років, можуть бути направлені на примусові роботи, якщо це необхідно для потреб окупаційної армії або пов'язано з діяльністю комунальних підприємств, забезпеченням населення харчуванням, житлом, одягом, транспортом, медичною допомогою. Окупаційна адміністрація повинна поважати честь і гідність, права та релігійні переконання населення зайнятих територій.

Не допускається захоплення, знищення або пошкодження власності громад, церковних, добродійних, освітніх, художніх і наукових установ незалежно від форми власності. Окупаційна влада зобов'язана забезпечити захист і повагу до культурних цінностей (пам'яток архітектури, мистецтва, історії, наукових колекцій, архівних матеріалів тощо), що перебувають під її контролем.

Реквізиція (примусове вилучення) приватної власності для потреб окупаційної адміністрації допускається з урахуванням місцевих можливостей і за умови оплати вилученого або видачі відповідної розписки. Руйнування приватної власності забороняється, крім випадків абсолютної військової необхідності [2, с. 309-311], [3, с. 351-352].

Отже, режим воєнної окупації покладає певні обов'язки на державу, що окупує, а саме відновлення громадського порядку й безпеки на окупованій території. За таких умов важливу роль відіграє міжнародне гуманітарне право, яке обмежує владу держави, що окупує й дозволяє міжнародно-правовими засобами забезпечити дотримання та захист прав людини на окупованій території.

Література:

1. Полтавець С. Окупація земель суверенної держави: уроки політичної історії // Центр досліджень соціальний комунікацій НБУВ: сайт. 14.09.2022. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=973:okupatsiya-zemel-suverennoji-derzhavi-2&catid=71&Itemid=382 (дата звернення 14.09.2022).

2. Права людини у міжнародному праві: підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, доцента А. В. Войціховського; [Бакумов О. С., Варунц Л. Д., Войціховський А. В., Гудзь Т. І. та ін.]; передм. А. В. Войціховський. Харків : ООО «Планета- Принт», 2021. 404 с.

3. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

Шрамко С. С.
старший науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень НДІ вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший дослідник

ДО ПИТАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ[1]

1. Концепція безпеки людини була проголошена у 1994 р. у Доповіді Програми розвитку ООН [1]. Це був своєрідний перехід від вузького розуміння безпеки до більш широкого. Якщо раніше безпека розглядалася як необхідність уникнення конфлікту між державами і захисту кордонів, то тепер фокус уваги перемістився на безпеку людини і пріоритет становить забезпечення саме її інтересів. У цьому документі конкретизується коло проблем, включених до сфери безпеки: економічна безпека (гарантований мінімальний дохід); безпека для здоров'я (відносна свобода від заражень і хвороб); особиста безпека (свобода від фізичного насилля та загроз); продовольча безпека (фізична й економічна доступність продуктів харчування); екологічна безпека (доступність чистої води, повітря, ґрунту); безпека меншин (збереження культурного розмаїття); політична безпека (захист основних прав і свобод людини). Під безпекою людини у вузькому значенні слова деякі науковці розуміють безпеку життя і здоров'я людини від фізичних та/або психологічних загроз, існування людини, вільне від загроз її життю і здоров'ю, захищеності від них [2, с. 41].

За пірамідою А. Маслоу, так званою ієрархічною системою пріоритету, складеною з п'яти рівнів, людська потреба в безпеці (стабільність, порядок, захист, свобода від страху, тривоги і хаосу) перебуває на другому рівні (від більш низьких до більш високих). Система же безпеки людини включає фізичну, психологічну, моральну, соціальну, матеріальну, кримінологічну, майнову та інші види безпеки.

2. За даними Національної поліції України у 2021 році, негативний вплив на криміногенну ситуацію в Україні, зокрема, мали такі чинники:

- продовження збройної агресії росії проти України на частині територій Донецької та Луганської областей, що вимагає витрат значних людських та матеріальних ресурсів, гальмує економічний розвиток Донбасу та держави загалом, сприяє незаконному обігу зброї;
- наявність серйозних загроз локального або масштабного вторгнення на територію держави;

[1] *Примітка*. Тези підготовлено на виконання теми фундаментального наукового дослідження НДІ ВПЗ «Стратегія запобігання правопорушенням у сфері дорожнього руху та експлуатації транспорту в Україні» номер державної реєстрації 0120U10561.

- низькі темпи економічного розвитку держави, збереження значного тіньового сектору економіки, що його гальмує; тощо [3].

Під час проведення у 2020 році у Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях [2] соціологічного дослідження щодо безпеки людини учасниками сконструйована модель безпеки, що включає такі компоненти: фінансова безпека; фізична безпека (з акцентом на захисті від насильства у повсякденному житті); наявність якісних, гарантованих та доступних медичних послуг; свобода висловлювань та захист від переслідувань за політичну чи громадянську позицію; свобода переміщень (яка розуміється радше як можливість спокійно пересуватися у власному населеному пункті без страху нападу чи агресії); повноцінна робота правоохоронної системи; можливість захисту честі та гідності; наявність повноцінних державних сервісів з різних аспектів життя; захист від зовнішньої агресії, контроль за обігом зброї; психічна безпека та «право на майбутнє» [4]. Зокрема, фізичний аспект небезпеки полягає у переживанні як реально наявної, так і уявної загрози насильницьких дій чи проявів агресії, що змушує людину чимало свого часу відводити на продумування та реалізацію стратегій захисту.

Як ми бачимо, результати опитування певною мірою відображають офіційні дані нацполіції стосовно чинників, що загрожують безпеці людини.

3. Широкомасштабне вторгнення збройних сил російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. внесло свої корективи у криміногенну ситуацію, але суттєво не змінило наведені вище чинники. За таких умов рівень захищеності населення значно погіршився, що позначилося на навантаженні державних інституцій. В. І. Поклад влучно відмітив, що війна максимально загострює проблему кримінальної особистості. Якщо в мирний час певні особи маскуються, ведуть конспіративний спосіб життя, то під час війни усе стає нібито стовідсотково прозорим[5]. Наприклад, нікуди не ділася загальнокримінальна злочинність, лише її рівень став меншим ніж у минулі роки. Так, станом на червень 2022 року розпочато понад 17,3 тис. кримінальних проваджень щодо громадян України по майнових злочинах, що були вчинені в умовах воєнного часу. Із них – 16,6 тис. – крадіжки. Злодії з перших днів війни скористалися тим, що люди масово залишали свої домівки та майно без нагляду. В містах, де відбувалися активні бойові дії, грабувалися магазини, вуличні кіоски, офісні приміщення тощо. Скористалися війною і шахраї псевдо-волонтери, які здійснювали збори на гуманітарну допомогу військовим або переселенцям; ділки, які розкрадали надану західними партнерами гуманітарну допомогу; особи, які викрадали дітей, жінок на кордоні. Прикладів можна навести безліч.

Із початком війни населення України перебуває у вкрай вразливому стані і особливо потребує забезпечення свого права на безпеку. З огляду на те, що монополія на використання «інструментів» захисту людини і суспільства від небезпек, у тому числі й злочинності, належить державним органам, громадяни

[2] *Примітка*. Дослідження проводилося Фондом ім. Гайнріха Бьолля, Бюро Київ — Україна.

покладають на останніх великі очікування. Зараз спостерігається відновлення довіри до правоохоронних органів, а тому важливо продемонструвати забезпечення справедливості та невідворотності покарання за вчинені злодіяння.

Література:

1. Human development report 1994. New Dimensions of Human Security. URL: https://hdr.undp.org/content/human-development-report-1994 (дата звернення: 23.09.2022).

2. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31-46.

3. Звіт Національної поліції України про результати роботи у 2021 році. URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2021/Zvit_NPU_2021_.pdf (дата звернення: 23.09.2022).

4. Безпека людини: оцінка та очікування мешканців чотирьох областей України (Донецької, Луганської, Запорізької та Херсонської). Соціологічний центр «Соціоінформ», 2020. URL: http://surl.li/dfpxy (дата звернення: 23.09.2022).

5. Поклад В. І. Війна як об'єкт кримінологічного дослідження. Кримінологічні дослідження: збірник наук. праць / [гол. ред. В. Поклад, канд. філос. наук]; Луган. держ. універ. внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка; Луган. гуман. центр. Сєвєродонецьк: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2021. Вип. 11: Війна та злочинність. 161 с.

Юшкевич О. Г.
доцент кафедри теорії та історії
держави і права факультету № 1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук ,доцент

ГАРАНТУВАННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ В АКТАХ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Слід констатувати, що світ постійно спостерігає за збройними конфліктами, відкритими озброєними зіткненнями між державами або окремими ворогуючими сторонами в межах однієї держави із застосуванням військової сили. Не завжди ці збройні конфлікти офіційно визнаються війною, оскільки сторона, яка починає збройну агресію, не дотримується встановленої актами міжнародного права юридичну, дипломатичну процедуру щодо офіційного повідомлення іншій стороні збройного конфлікту про припинення між ними миру та перехід у стан війни.

Особою категорією осіб, що потребують захисту в умовах збройного конфлікту є діти (людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [1]). Міжнародною спільнотою було розроблено низку актів, що встановлюють стандарти захисту дітей під час збройного конфлікту.

До таких актів відносяться наступні:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року [1], якою встановлено, що держави-учасниці вживають заходів: для боротьби з незаконним переміщенням і неповерненням дітей із-за кордону; з метою захисту дитини від усіх форм фізичного та психологічного насильства; , щоб забезпечити дитині, яка бажає одержати статус біженця або яка вважається біженцем, відповідно до застосовуваних міжнародним або внутрішнім правом і процедурами, як тій, що супроводжується, так і тій, що не супроводжується її батьками або будь-якою іншою особою, належний захист і гуманітарну допомогу в користуванні застосовуваними правами, викладеними в міжнародних документах з прав людини або гуманітарних документах, учасницями яких є зазначені держави; щодо відвернення викрадень дітей, торгівлі дітьми чи їх контрабанди в будь-яких цілях і в будь-якій формі; щодо захисту дитину від усіх форм експлуатації, що завдають шкоди будь-якому аспекту добробуту дитини; щоб жодна дитина не піддавалась катуванням та іншим жорстоким, нелюдським або принижуючим гідність видам поводження чи покарання; щоб жодна дитина не була позбавлена волі незаконним або свавільним чином; щодо гуманного ставлення до кожної позбавленої волі дитини і повагу до гідності її особи з урахуванням потреб осіб її вік.

Держави-учасниці зобов'язані поважати норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до них у випадку збройних конфліктів і мають відношення до дітей, та забезпечувати їх додержання.

Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів для забезпечення того, щоб особи, які не досягли 15-річного віку, не брали безпосередньої участі у воєнних діях.

Держави-учасниці утримуються від призову будь-якої особи, яка не досягла 15-річного віку, на службу до збройних сил. При вербуванні з числа осіб, які досягли 15-річного віку, але яким ще не виповнилося 18 років, Держави-учасниці прагнуть віддавати перевагу особам більш старшого віку.

Згідно з своїми зобов'язаннями за міжнародним гуманітарним правом, пов'язаним із захистом цивільного населення під час збройних конфліктів, Держави-учасниці зобов'язані вживати всіх можливих заходів з метою забезпечення захисту дітей, яких торкається збройний конфлікт, та догляду за ними.

2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01.01.2000 [2] (ратифікований Україною 23.06.2004 р.), який регламентує, що держави-учасниці вживають всіх можливих заходів: для забезпечення того, щоб військовослужбовці їхніх

збройних сил, які не досягли 18-річного віку, не брали прямої участі у військових діях; щоб особи, які не досягли 18-річного віку, не підлягали обов'язковому призову до їхніх збройних сил.

Держави-учасниці, які допускають добровільний призов до їхніх національних збройних сил осіб, які не досягли 18-річного віку, надають гарантії, які як мінімум забезпечують, щоб: a) такий призов мав в дійсності добровільний характер; b) такий призов проводився з усвідомленої згоди батьків або законних опікунів цієї особи; c) такі особи були повною мірою поінформовані про обов'язки, пов'язані з несенням такої військової служби; d) такі особи подавали достовірні свідоцтва свого віку до їх прийняття на національну військову службу.

Збройні групи, відмінні від збройних сил держави, за жодних обставин не повинні вербувати або використовувати у військових діях осіб, які не досягли 18-річного віку.

Держави-учасниці вживають всіх можливих заходів у цілях попередження такого вербування і використання, включаючи вжиття правових заходів, необхідних для заборони і криміналізації такої практики.

3. Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів від 14 грудня 1974 року [3], якою встановлено, що напади на цивільне населення та бомбардування його, які заподіюють незліченні страждання, особливо жінкам і дітям, які становлять найбільш вразливу частину населення, забороняються, і такі дії підлягають засудженню. Усі форми репресій та жорстокого, нелюдського поводження з жінками та дітьми, включаючи ув'язнення, тортури, розстріли, масові арешти, колективні покарання, руйнування житла та насильницьке вигнання з місць проживання, що воюють в ході військових операцій або на окупованих територіях, вважаються злочинними.

Жінки та діти, що належать до цивільного населення та опинилися в умовах надзвичайних обставин та озброєних конфліктів або ті, що проживають на окупованих територіях, не повинні залишатися без крову, їжі, медичної допомоги або інших невід’ємних прав відповідно до положень Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року [4] та інших актів міжнародного права.

4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [5] (ратифікований Україною 12.11.1973) визнає право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім’ї, що включає достатнє харчування, одяг і житло, і на неухильне поліпшення умов життя та на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров’я. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я.

5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12 серпня 1949 року [6], що регламентує наступні положення. У мирний час Високі Договірні Сторони, а після початку бойових дій і сторони конфлікту можуть

створювати на своїй території, а в разі необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони та місцевості, організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни поранених, хворих та осіб похилого віку, дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років. Сторони конфлікту намагаються укладати місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породілей та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу та санітарного майна на їхньому шляху до таких зон.

Сторони конфлікту вживатимуть усіх необхідних заходів для того, щоб діти до 15 років, які осиротіли чи були розлучені зі своїми сім'ями внаслідок війни, не залишалися напризволяще, а також для того, щоб полегшити, за будь-яких обставин, догляд за ними, виконання обрядів, пов'язаних з їхнім віросповіданням, та їхню освіту. Якщо це буде можливо, їхню освіту слід доручати особам з такими самими культурними традиціями.

Сторони конфлікту сприятимуть прийманню цих дітей нейтральною країною на час конфлікту за згодою держави-покровительки, якщо така є, та коли гарантується додержання принципів, викладених в абзаці першому. Крім того, вони намагатимуться вжити необхідних заходів для того, щоб особу усіх дітей до 12 років можна було встановити завдяки спеціальним медальйонам або якось інакше.

Окупаційна держава повинна в співробітництві з державними та місцевими органами влади сприяти належному функціонуванню закладів, відповідальних за піклування про дітей і їхню освіту. Окупаційна держава повинна вжити всіх необхідних заходів для полегшення процедури встановлення особи дітей та реєстрації їхніх сімейних зв'язків. Вона за будь-яких обставин не повинна змінювати їхнього громадянського статусу або вносити їх до списків підконтрольних їй формувань або організацій.

Вагітні, жінки, що годують дітей груддю та діти до п'ятнадцяти років повинні отримувати додаткові харчі залежно від їхніх фізіологічних потреб.

Воюючі сторони, крім цього, намагаються під час воєнних дій укласти угоди про звільнення, репатріацію, повернення до місць проживання або притулку в нейтральній країні певних класів інтернованих, особливо дітей, вагітних жінок і матерів з немовлятами й маленькими дітьми, поранених і хворих та інтернованих, яких затримували тривалий час.

6. Римський статут Міжнародного кримінального суду [7] (підписаний від імені України 20.01.2000 р.) містить положення щодо кваліфікації певних дій щодо дітей як військових злочинів: призов та зарахування до військової служби дітей у віці до 15 років (малолітніх); використанням їх у військових діях у межах як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів; умисні напади на лікарні та школи. Насильницька передача дітей до групи, яка буде піддана умисному знищенню, кваліфікується, як геноцид [8].

Підсумовуючи, можна говорити, що на сьогодні діти, що народжуються та зростають в умовах збройних конфліктів, мають особливий захист, що передбачений нормами актів міжнародного права.

Література:

1. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

2. Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах від 01.01.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_795#Text.

3. Декларація про захист прав жінок і дітей в надзвичайних обставинах і в період збройних конфліктів від 14 грудня 1974 року. URL: https://cutt.ly/wVe6VhH.

4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text.

5. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 20 листопада 1989 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.

6. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12 серпня 1949 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text.

7. Римській статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://cutt.ly/SVreIkU.

8. Звіт дослідження прав дітей, що постраждали від збройного конфлікту. URL: https://cutt.ly/AVe1T9G.

СЕКЦІЯ 2. ДОТРИМАННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ У СФЕРІ КРИМІНАЛЬНОЇ ЮСТИЦІЇ

Авдєєва Г.К.
провідний науковий співробітник
НДІ ВПрЗ ім. акад. В.В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА ЯК ЗАСІБ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ ЗЛОЧИНІВ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ПОРУШЕННЯМ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ ТЕРИТОРІЙ УКРАЇНИ

З 24 лютого 2022 р. військові РФ скоїли в Україні вже понад 40 тисяч воєнних злочинів[1]. Після звільнення раніше окупованих армією РФ територій України (частин Київської, Чернігівської, Харківської та Сумської областей) виявлено значні руйнування цивільної інфраструктури, катівні зі слідами крові та тілами громадян України, масові поховання цивільних осіб та військових зі слідами жорстоких катувань та ін. Військові РФ гвалтували жінок і дітей, грабували та вбивали мирних громадян, направляли людей в фільтраційні табори, принижували їх та здійснювали фізичний та психологічний тиск, примусово вивозили дітей у РФ та забороняли використовувати українську мову в освітньому процесі. Внаслідок таких дій були грубо порушені права громадян України, закріплені у Розділі І Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ) та її протоколах №№ 1, 4, 6, 7, 12 і 13 [2, с. 116]. Це, насамперед, право на життя (ст. 2 Конвенції); заборона катувань (ст. 3 Конвенції); заборона рабства (ст. 4 Конвенції); заборона дискримінації (ст. 14 Конвенції); право на власність (ст. 1 Протоколу № 1); право на освіту (ст. 2 Протоколу № 1); право на свободу і особисту недоторканність (ст. 5 Конвенції), право на справедливий суд (ст. 6 Конвенції); заборона покарання без закону (ст. 7 Конвенції); право на ефективний засіб правового захисту (ст. 13 Конвенції) та ін. [3].

Після появи в ЗМІ фотознімків із зображенням розстріляних і закатованих мирних мешканців в Україні лідери багатьох країн закликали притягнути вище керівництво РФ до кримінальної відповідальності за воєнні злочини. Але через те, що на сьогодні ані Україна, ані РФ не ратифікували Римський статут, Міжнародний кримінальний суд (МКС) не зможе дати юридичну оцінку злочину агресії РФ проти України. Тому Україна ініціює створення спеціального міжнародного трибуналу для доведення вини кожного з представників військово-політичного керівництва РФ.

Спільними зусиллями правоохоронних органів України та правозахисних організацій створено декілька електронних ресурсів для збирання доказів

військових злочинів. Зокрема, громадянам (свідкам або потерпілим) запропоновано надсилати інформацію про злочини, зафіксовану на фотознімках, аудіо- та відеозаписах на поштові адреси otp.informationdesk@icc-cpi.int та warcrimesos.ua@gmail.com, у чат-бот месенжера Telegram @tribunal_ua_bot, на на сайт https://warcrimes.gov.ua/ та ін. Для накопичення такої інформації також створено окремий онлайн-архів [4].

Збирання і накопичення інформації про воєнні злочини військових РФ є лише підготовчим етапом до їх розслідування. Провина представників російської влади і військових армії РФ має бути доведена шляхом ретельного збирання процесуальних доказів, їх перевірки і аналізу. Під час такого розслідування потрібно не лише довести, що ці злочини були вчинені, а й пов'язати їх з конкретними особами-злочинцями, висунути їм обгрунтоване обвинувачення та притягнути до відповідальності безпосередніх виконавців (російських солдатів і офіцерів) та найвище військово-політичне керівництво РФ, яке всупереч непорушним принципам міжнародного права розв'язало війну проти України.

Розслідування надзвичайно масштабних воєнних злочинів вимагає дослідження значного обсягу злочинних дій, ретельного збирання безлічі доказів і проведення великої кількості судових експертиз. При розслідуванні воєнних злочинів можуть призначатися такі види судових експертиз: військова, судово-балістична, судово-медична і генетична, портретна, трасологічна (слідів рук, ніг, інструментів), будівельно-технічна, товарознавча, комп'ютерно-технічна та фоноскопічна (дослідження цифрових фотознімків, аудіо- та відеозаписів), телекомунікаційна, фототехнічна, екологічна та ін. Навіть в мирний час через велику навантаженість судових експертів слідчі в окремих випадках чекали результатів судових експертиз до двох років, а в умовах воєнного стану, коли деякі експерти набули статусу біженців або внутрішньо переміщених осіб і не мають можливості виконувати свої професійні обов'язки, отримати висновок експерта стало ще складнішим. При цьому в ч. 3 ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» міститься заборона на проведення недержавними експертами криміналістичних (більше 30 видів), судово-медичних та судово-психіатричних судових експертиз [5]. В Україні існують проблеми із залученням судово-медичного експерта, а суди в окремих випадках не визнають його висновки джерелами доказів у кримінальних провадженнях через те, що судово-медичні експертизи згідно зі ст. 7 Закону України «Про судову експертизу» дозволено проводити виключно в державних експертних установах, якими не є всі Бюро судово-медичних експертиз в Україні (вони належать до об’єктів комунальної власності) [6, с. 89].

Порівняльний аналіз законодавства України та ЄС у галузі судової експертизи дозволив встановити неповну відповідність нормативно-правового регулювання судово-експертної діяльності в Україні основним засадам діяльності експертів у судових системах держав-членів Ради Європи, які детально викладені у «Настановах щодо ролі експертів, призначених судом у

судовому провадженні держав-членів Ради Європи»[7]. В умовах євроінтеграції система експертного забезпечення правосуддя в Україні потребує реформування відповідно до європейських стандартів, а саме:

- скасування монополії державних експертних установ і окремих експертів на проведення криміналістичних, судово-медичних і судово-психіатричних експертиз (окрім дослідження об'єктів, обіг яких обмежено державою);
- розширення можливості щодо обрання найбільш кваліфікованого та найбільш відповідного експерта і спеціаліста (державного або приватного) в усіх видах судочинства та надання права оскаржувати призначення певного експерта;
- надання дозволу професійним організаціям судових експертів складати власні списки експертів і пропонувати їх суду та сторонам провадження;
- залучення як самостійних експертів громадян інших держав;
- посилення індивідуальної відповідальності експерта за неналежне виконання своїх професійних обов'язків.

Створення системи експертного забезпечення правосуддя, яка відповідає європейським стандартам, дозволить демонополізувати судово-експертну діяльність, сприятиме реалізації прав сторін провадження на обрання ними найбільш кваліфікованого державного або приватного експерта, наблизить законодавство України у галузі судової експертизи до законодавства ЄС, підвищить ефективність процесу збирання доказів при розслідуванні воєнних злочинів та сприятиме притягненню РФ до міжнародно-правової відповідальності за збройну агресію та порушення інших норм міжнародного права, сприятиме процесу відновлення прав осіб, які перебували або перебувають на тимчасово окупованих територіях України.

Література:

1. РФ скоїла в Україні понад 40 тисяч воєнних злочинів. Медіакомпанія DW. Bonn, Germany. URL: https://www.dw.com/uk/rf-skoila-v-ukraini-ponad-40-tisac-voennih-zlociniv-ofis-prezidenta/a-63103928?maca=ukr-rss-ukrnet-ukr-all-3816-xml
2. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: Видавництво «ФОП Голембовська О.О.», 2018. 208 с.
3. The European Convention on Human Rights. Council of Europe. URL https://www.coe.int/en/web/human-rights-convention
4. Russia’s war crimes. URL: https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/
5. Про судову експертизу. Закон України № 4038-XII від 25.02.1994. Редакція від 01.01.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text
6. Авдєєва Г. К. Місце судової експертизи у науково-технічному забезпеченні слідчої діяльності в умовах змагального кримінального

провадження. Питання боротьби зі злочинністю : зб. наук. праць / редкол.: В. І. Борисов та ін. Вип. 41. Харків: Право, 2021. С. 88-93.

7. Guidelines on the role of court-appointed experts in judicial proceedings of Council of Europe's Member States Document adopted by CEPEJ at its 24th Plenary meeting (Strasbourg, 11 – 12 December 2014). European commission for the efficiency of justice (CEPEJ). URL: https://www.vkksu.gov.ua/userfiles/doc/cepej/24-kerivni%20princupu%20roli%20priznachenih.pdf

Андріяшевський А.Г.
студент 3-го курсу факультету №2 КННІ,
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник : ***Пилипенко Д.О.***
т.в.о. декана факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ
кандидат юридичних наук, доцент

ОСОБЛИВОСТІ ПОЧАТКУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Початок повномасштабного вторгнення російської федерації на територію України 24 лютого 2022 р. поставив нашу країну перед неабиякими викликами. Уведений військовий стан значно вплинув не лише на суспільні відносини всередині держави, але й відчутно позначився на правовому підґрунті. Однією з проблем, яку постало вирішити, виявилось питання реалізації механізму початку досудового розслідування в кримінальному провадженні в теперішніх умовах.

Відповідно до ст. 12-2 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», в умовах правового режиму воєнного стану суди, органи та установи системи правосуддя діють виключно на підставі, в межах повноважень та в спосіб, визначені Конституцією України та законами України [3]. Таким чином, безперечним є те, що порядок кримінального провадження під час воєнного стану повинен відповідати загальним правовим засадам та засадам кримінального судочинства. Відповідно до цього та з урахування особливостей умов сьогодення, було введено в дію розділ IX-1 Кримінального процесуального кодексу України про «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» (далі – Розділ IX-1 КПК). Цей розділ було додано до змісту чинного КПК на підставі ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року № 2201-IX, який, відповідно,

врегулював низку проблемних питань, які постають перед досудовим слідством під час воєнного стану [4].

Одним з таких питань є початок досудового розслідування в умовах воєнного стану. За таких умов, таке питання є надактуальним, адже, наприклад, відсутність технічної можливості доступу до ЄРДР – створює суттєві перешкоди не лише внесенню даних до реєстру, а й усій процедурі досудового розслідування. Попереджаючи можливі негативні наслідки у випадку виникнення вказаної ситуації, законодавець у Розділі ІХ-1 КПК передбачив альтернативний процесуальний порядок початку кримінального провадження. Так, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК, у разі введення воєнного стану та якщо відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР – рішення про початок досудового розслідування приймає дізнавач, слідчий, прокурор, про що виноситься відповідна постанова, яка повинна містити відомості, передбачені частиною п’ятою статті 214 цього Кодексу. У невідкладних випадках до винесення дізнавачем, слідчим, прокурором постанови про початок досудового розслідування може бути проведений огляд місця події (постанова приймається невідкладно після завершення огляду). Відомості, що підлягають внесенню до ЄРДР, вносяться до нього за першої можливості [1].

Зміст вказаної процесуальної норми, як вбачається, потребує певних корегувань. Так, по-перше, формулювання «постанова приймається» у контексті відображення повноважень дізнавача, слідчого та прокурора щодо початку кримінального провадження потребує певних стилістичних корегувань. Так, на думку філологів, дієслово «приймати» досить часто в соціумі використовується не за призначенням. Це дієслово зазвичай використовується у побуті для охарактеризування окремих елементів соціальних відносин, будь то прийняття матеріальних цінностей, вступ до навчального закладу, зустріч та влаштування гостей. Таким чином, дієслово «приймати» етимологічно є не зовсім вдалим для формулювання процесуальної дії дізнавача, слідчого, прокурора під час початку кримінального провадження [2].

У цьому контексті, на наше переконання, доцільно використовувати дієслово «виносити», адже словосполучення «виносити постанову» за значенням є фактичним синонімом словосполучення «складання резулятивного рішення». В цьому сенсі саме таке словосполучення у повній мірі відображатиме характер процесуальних дій, які здійснюються під час початку кримінального провадження, у тому числі винесення постанови про початок кримінального провадження. Тим більш, законодавець на початку визначеного змісту п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК використовує визначення «винесення постанови».

В межах розглянутого питання, слід окремо звернути увагу на процесуальний механізм початку кримінального провадження за умов, коли ініціатором цього є прокурор. Згідно зі ст. ст. 214 КПК та 615 КПК, прокурор, за таких умов, або вносить відомості до ЄРДР та розпочинає досудове розслідування, або виносить відповідну постанову за відсутності технічної можливості доступу до ЄРДР, чим фактично також визначає початок стадії

досудового розслідування. При цьому, прокурор, який розпочав досудове розслідування у порядку визначеному ст. 214 КПК, протягом п’яти робочих днів з дня внесення таких відомостей до ЄРДР з дотриманням правил підслідності повинен передати наявні у нього матеріали до відповідного органу досудового розслідування та доручити проведення досудового розслідування. Такий порядок взаємодії прокурора та слідчого на початковій стадії досудового розслідування є безальтернативним, а, отже, лише після внесення відповідних даних до ЄРДР прокурор уповноважений передати наявні в нього матеріали досудового розслідування слідчому, враховуючи критерій підслідності (ч. 7 ст. 214 КПК).

Однак у Розділі IX-1 КПК, як вже зазначалось, є наявним й інший ініціюючий процесуальний акт, за якого прокурор уповноважений розпочати досудове розслідування – це винесення постанови про це. Проте у вказаному розділі не регламентуються подальші процесуальні дії прокурора з передачі наявних в нього матеріалів досудового розслідування до відповідного слідчого підрозділу. За таких умов, слід застосувати згаданий раніше процесуальний порядок передбачений у ч. 7 ст. 214 КПК. Слід нагадати, що за таких умов, прокурор буде уповноважений на передачу матеріалів досудового розслідування до слідчого, лише після внесення прокурором відомостей до ЄРДР. За цих умов постає закономірне питання: «Яким чином прокурору передати вказані матеріали, якщо в умовах воєнного стану, наприклад, відсутня технічна можливість доступу до ЄРДР ?» На наше переконання, в Розділі IX-1 КПК доцільно визначити процесуальний порядок передачі матеріалів досудового розслідування від прокурора до органу досудового розслідування не лише після внесення прокурором відповідних відомостей до ЄРДР, а й протягом п’яти днів з моменту винесення прокурором постанови про початок досудового розслідування у порядку, передбаченому п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК.

Підсумовуючи вище викладене, слід наголосити на тому, що після початку повномасштабного наступу російських військ 24 лютого 2022 р. на територію України, наша правова система виявилась не зовсім готовою до ймовірних кардинальних змін. Тому, визначений в КПК механізм кримінального провадження на період воєнного часу, як вбачається, потребує своєчасного й оперативного реагування з боку законодавця на предмет удосконалення окремих процесуальних положень, які, у тому числі, стосуються й початкової стадії досудового розслідування.

Література:

7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Редакція від: 10.09.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

8. Мова – ДНК нації. URL : https://ukr-mova.in.ua/blog/dieslovo-prujmatu-pravula-vzhuvannya

9. Про правовий режим воєнного стану. Закон України. Редакція від 10.09.2022 р. ВРУ. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

10. Маринич Ю.В. Особливості внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань в умовах воєнного стану. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії*: матеріали круглого столу. Київ. 26 травня 2022 р. С. 83 - 85.

Баранюк Д. Є.
здобувачка вищої освіти факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Бугаєць Т. І.***
викладачка кафедри кримінально-правових дисциплін факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ, адвокатка

ЗАХИСТ ПРИРОДНИХ ПРАВ ПОСТРАЖДАЛИХ ОСІБ ВІД НАСИЛЬСТВА В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

В світлі теперішніх подій, що відбуваються з початку повномасштабної російсько-української війни в Україні, постає питання про належне дотримання природних прав людини національним та міжнародним законодавством, не менш важливим є відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Ця проблема особливо залишається актуальною впродовж останніх восьми років, протягом яких вчиняється насильство з боку російських військових відносно цивільного населення тимчасово окупованих українських територій. Гостроту актуальності теми визначає і те, що російські окупанти залишаються безкарними за вчинення насильства за період з 2014 по теперішній час, оскільки війна триває, а реагування національними інститутами на задокументовані факти насильства є недостатнім. В силу цього виникає питання, чи зможуть чинні положення українського кримінального законодавства захистити права постраждалих від насильства в умовах російсько-української війни?

Вказаний в темі термін «постраждалих осіб від насильства» створює акцентуацію на існуючому факті насильства, реєстрація, розслідування та кваліфікація якого має здійснюватися в рамках кримінального провадження, що порушується за статтею 438 Кримінального кодексу України. Цю норму Кримінального кодексу України варто вважати основною, адже вона визначає відповідальність за вчинення воєнних злочинів, якими є факти, наприклад, сексуального насильства, пов’язаного з російсько-українською війною, щодо населення України. Так само притягнення російських окупантів може здійснюватись і за іншими статтями Кримінального кодексу, наприклад, стаття 433 (насильство над населенням у районі воєнних дій) , стаття 442 (геноцид).

Україна є учасницею низки міжнародних документів у сфері прав людини, які прямо забороняють сексуальне насильство, а саме Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та Конвенції про права дитини; обов'язковими є положення Загальної Рекомендації Комітету з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок, яка прямо підкреслює зобов'язання держави запобігати, розслідувати та притягати до відповідальності за сексуальне насильство. А також Україна є учасницею низки конвенцій Ради Європи: Конвенція Ради Європи про захист прав та основоположних свобод людини, Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства та нещодавно ратифікованої Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

Саме сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є найбільш розповсюдженою формою насильства у період війни: від історичних випадків щодо зґвалтування радянськими солдатами німецьких жінок під час Другої Світової війни до подій у конфлікті Сербії-Косово. Для покарання за ці злочини міжнародними органами були створенні Міжнародні трибунали: Нюрнберзький та щодо колишньої Югославії відповідно. Завдяки їх роботі у звітах Міжнародного трибуналу по колишній Югославії, Комісії експертів ООН, місій ООН та неурядових організацій, сексуальне насилля виділяється як окремий вид воєнного злочину, що супроводжував етнічні чистки, масові вбивства, утримання у концентраційних таборах. Повертаючись до природніх прав, до переліку заборон порушення яких входить заборона катувань, та відповідно до судової практики міжнародних кримінальних трибуналів та регіональних судів з прав людини, зґвалтування є істотною складовою катування у зв'язку із заподіянням сильного болю та страждань.

Розслідування воєнних злочинів, пов'язаних із порушенням статевої недоторканості та катуванням, дало змогу встановити яку мету переслідують ті, хто вчиняє насильство. Так, у другому розділі Міжнародного протоколу з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті [1] перераховані цілі військових-насильників, яких вони досягають, вчинюючи акт насильства:

1. Задля послаблення громад та отримання над ними контролю. Його можуть використовувати, щоб покарати або знищити певну групу, тероризувати її членів, помститися їм або змусити їх втекти з території, та поширити повідомлення про напади.

2. Як форму катувань у місцях тримання під вартою, в'язницях та слідчих ізоляторах, щоб карати, принижувати, залякувати або шляхом примусу домагатися інформації від затриманих чоловіків та жінок.

3. Для згуртування цивільних осіб та членів ворожих сил, як форми товариства, винагороди або ритуалу ініціації.

4. З метою здійснення ритуальних або шкідливих колективних практик.

Новизною здійсненого сексуального насильства за подій російсько-української війни є додаткова мета, яка відбивається у розповідях постраждалих осіб. Окупанти мають за ціль тотальний геноцид українського народу та навіювання страху на цілі покоління. У спеціальному репортажі The New Yorker, психіатр Спартак Субота поділився історією клієнтки, яку він чув багато разів протягом наступних тижнів, оскільки дедалі більше постраждалих від зґвалтування були скеровані до нього на психологічну консультацію. «Солдати говорили їй такі речі, як: «Ти повинна знати, що російська армія сильна, щоб ти пам'ятала про нас і боялася нас», — сказав Субота. «Вони мали на увазі не «ти» як окрему людину — як ти, так би мовити, Таня чи Оля, — а як народ, цілу націю» [2].

Фактично, за відвертістю історій постраждалих підтверджується теза, що вчинене насильство несе центральну мету – українці не мають існувати як нація. Сексуальне насильство під час війни відрізняється тим, що все це відбувається під загрозою життю. Безпорадний стан постраждалих у такому випадку викликає психологічний стан дисоціації, він може активізуватися, коли трапляється потужна травмуюча подія, а психіка підсилює відчуття відстороненості, начебто це відбувається не з тобою.

Ще одним викликом є – підтримка постраждалих осіб. Звичайно, отримати допомогу та підтримку на окупованих територіях складно, а часом майже не можливо, через існуючі бар'єри забезпечення захисту прав людини, такі як: присутність військового контингенту, низький рівень безпеки, поширена фактична чи очікувана безкарність винних у насильстві, економічна криза, повна чи значна відсутність верховенства права. Хоча нині для постраждалих існує чимало шляхів звернень, навіть на тимчасово окупованих територіях. Повідомити про факти сексуального насильства, пов'язаним з конфліктом постраждалі особи можуть до Офісу Генерального прокурора, Контактного центру системи надання безоплатної правової допомоги, Асоціації жінок-юристок «ЮрФем:підтримка», на Національну гарячу лінію з попередження домашнього насильства, торгівлі людьми й гендерної дискримінації, тощо. Так само постраждалі можуть отримати кваліфіковану юридичну допомогу та захист своїх прав, оскільки мають право на безоплатну вторинну правову допомогу.

Як зазначалось вище, розслідування злочину сексуального насильства та здійснення захисту прав постраждалих осіб відбувається в межах кримінального провадження, яке порушується за статтею 438 Кримінального кодексу України, яка може проявити певні недоліки на практиці. По-перше, стаття не містить прямої криміналізації конкретних актів сексуального насильства, що не відповідає сучасному підходу для визначення воєнних злочинів шляхом встановлення їхнього переліку, загальний зразок якого міститься у Римському статуті Міжнародного кримінального суду. Так, стаття 8 Римського статуту чітко визначає форми сексуального насильства відносної тяжкості як складову воєнних злочинів. Більше того вказана стаття не

встановлює вичерпний перелік діянь, а відсилає до джерел міжнародного гуманітарного права. Такими джерелами, насамперед є Женевські конвенції 1949 року та Додатковий протокол до Женевських конвенцій того ж року, що стосуються захисту прав постраждалих від міжнародних збройних конфліктів.

З відомих у ЗМІ історій про зґвалтування, нелюдське поводження та групове насильство обов'язково повинні застосовуватися норми міжнародного законодавства, щоб захист постраждалих осіб проводився повно і не припинявся через недостатність доказів. Захист постраждалих осіб реалізовується статтями 27-34 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни, вони є імперативними та обов'язковими. 27 стаття Женевської конвенції не тільки ставить під заборону сексуальне насильство, а й прямо забороняє вчинення будь-якого акту насильства, зокрема і сексуального. Стаття 31 же визначає, що жодний примус фізичного чи морального характеру не може застосовуватися до цивільних осіб, зокрема з метою отримання від них або від третіх осіб якихось відомостей. Стаття 33 застосовується у разі наявності факту залякування російськими військовослужбовцями цивільних осіб шляхом погрози вчинити акти сексуального насильства задля отримання інформації або з іншою метою.

В умовах російсько-українського збройного конфлікту підлягають застосуванню норми і Додаткового Протоколу Женевської конвенції, статтею 75 якого визначено, що заборонені й залишатимуться забороненими такі дії: насильство над життям, здоров'ям, а також погрози вчинити будь-яку із зазначених дій. Ця норма Додаткового Протоколу чи не єдина, яка забороняє вчинення окремих актів сексуального насильства як щодо жінок, так і щодо чоловіків.

Як висновок, в реаліях російсько-української війни насильство є грубим порушенням природнього права людини на особисту недоторканість та порушенням виключної заборони катувань. Українське кримінальне законодавство носить обмежений характер, через що ускладнює процедуру притягнення злочинців до відповідальності, а тому законодавці мають звернути увагу на приведення його положень у відповідність до міжнародних стандартів і практики щодо забезпечення відповідальності за сексуальне насильство. Адже практика застосування міжнародного законодавства вказує на його більшу ефективність. Наприклад, звернення до практик документування та розслідування актів сексуального насильства, викладених у Міжнародному протоколі з документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті, можна полегшити подальші процесуальні дії з розпочатого кримінального провадження щодо притягнення до відповідальності окупанта за вчинення сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом.

Якщо ці зміни стануть реаліями українського правосуддя та механізму захисту прав постраждалих під час війни, то гіпотетично можливим стане і утворення окремого трибуналу, що наддасть можливість притягнути до

відповідальності безкарних злочинців. Цей крок дійсно стане прогресом у забезпеченні захисту природніх прав постраждалих осіб в умовах війни.

Література:

Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті. URL: https://womenua.today/UWC-library/unwomen/37-International_Protocol_2017_2nd_Edition_UKR.pdf

1. The Psychologists Treating Rape Victims in Ukraineю. URL: https://www.newyorker.com/news/dispatch/the-psychologists-treating-rape-victims-in-ukraine

Гайовий А.О.
студент 3-го курсу факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Пилипенко Д.О.***
т.в.о. декана факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ЩОДО ОСОБЛИВОГО РЕЖИМУ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Досудове розслідування – є стадією кримінального провадження, у якій дізнавач, слідчий, прокурор зобов'язані дослідити обставини кримінального правопорушення з метою викриття винних у вчиненні злочину та забезпечення відновлення порушених прав постраждалих осіб. Призначенням стадії досудового розслідування, як вбачається, є вирішення питання про формування і формулювання обвинувальної тези, з подальшою її реалізацією під час стадії судового розгляду.

Стадія досудового розслідування має кримінально-правове та кримінально-процесуальне значення. Кримінально-правове значення досудового розслідування полягає у тому, що у ньому здійснюється кваліфікація кримінального правопорушення: спочатку у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі - ЄРДР), потім у повідомленні про підозру і нарешті - в обвинувальному акті. У свою чергу кримінальне процесуальне значення стадії досудового розслідування виявляється в тому, що у ній встановлюються межі судового розгляду.

У чинному КПК України міститься Розділ IX який визначає особливості проведення досудового розслідування та судового розгляду в умовах воєнного стану. Цей Розділ було додано до чинного КПК на підставі ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від

01.05.2022 № 2201-IX. Запровадження зазначених змін до КПК стало вимушеним кроком, адже з моменту широкомасштабного вторгнення військ російської федерації до нашої країни фактична робота правоохоронних та судових органів в постраждалих від цього регіонах перебувала в стані колапсу. З метою виправлення цієї Верховною Радою України було внесено відповідні зміни до КПК.

Запроваджений до КПК Розділ IX[1] , як вже було зазначено є слушним та своєчасним кроком законодавця, проте, на нашу думку, окремі положення цього розділу потребують корегування. Так назвою цього розділу є «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану». На наше переконання використаний в назві цього розділу термін «режим» не в повній мірі є прийнятним для визначення процесуальних конструкцій закріплених в змісті Розділу IX. На наш погляд цей термін є більш органічним для визначення умов проведення окремих процесуальних дій, ніж цілого розділу КПК. Так термін «режим» у межах КПК досить часто використовується законодавцем для позначення особливостей «віддаленої» участі осіб в судовому процесі з використанням режиму відеоконференції (ст.ст. 35, 232, 336 КПК). Як вбачається за для коректного визначення назви Розділу IX доцільно вживати термін «порядок», який за своєю сутністю цілком відповідає визначеним в цьому розділі структурі та змісту процесуальних норм. Слід зазначити, що законодавець в змісті чинного КПК вже використовує вказаний термін для визначення порядку провадження в суді присяжних (ст. 383 КПК), порядку та строків апеляційного оскарження (ст. 395 КПК), порядку та строків касаційного оскарження (ст. 426 КПК) тощо.

Також в межах досліджуваного питання окремої уваги заслуговує наявний зміст п. 2 ч. 1 ст. 615 КПК, згідно якого за відсутності об’єктивної можливості виконання слідчим суддею повноважень, передбачених статтями 140, 163, 164, 170, 173, 206, 219, 232, 233, 234, 235, 245-248, 250 та 294 цього Кодексу, - такі повноваження виконує керівник відповідного органу прокуратури за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженим з прокурором [1]. На нашу думку з переліку наведених статей КПК доцільно виключити ст. 206 «Загальні обов’язки судді щодо захисту прав людини». Ця стаття на відміну від інших не регламентує особливостей та порядку слідчих (розшукових), а рівно й інших процесуальних дій. Ця стаття визначає фактичний судовий контроль за додержанням органом досудового розслідування та правоохоронними органами прав людини під час кримінального провадження. На нашу думку «перекладати» ці повноваження зі слідчого судді на прокурора не доцільно, адже це може призводити до певного ігнорування прокурором виконання цих повноважень. Так, згідно з § 2 КПК (Сторона обвинувачення), прокурор є основною процесуальною фігурою, з якою законодавець ототожнює процес реалізації кримінального переслідування в межах кримінального провадження. Враховуючи цей факт щодо прокурора, на наше переконання, поставатимуть закономірні питання стосовно його

неупередженості в реалізації повноважень визначених в ст. 206 КПК. Тому, функцію судового контролю в таких випадках все ж таки доцільно залишити за «незаінтересованим учасником» - за слідчим суддею.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Редакція від: 10.09.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

Гашинов В. О.
Серган К. В.
здобувачі 2 курсу факультету № 4
Харківського національного 5університету внутрішніх справ.

Науковий керівник: ***Логвиненко Є. С.***
доцент кафедри конституційного і міжнародного права
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук ,доцент

МАРОДЕРСТВО ЯК ВІЙСЬКОВЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ТА МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

Широкомасштабне військове вторгнення російської федерації в Україну супроводжується численними випадками мародерства, які стали відомі широкому загалу не лише в Україні, а й поза її межами**.** Кадри мародерства, які останнім часом зафіксовані засобами масової інформації різних країн, облетіли весь світ. Вони свідчать про те, що мародерство, як правило, супроводжується важкими кримінальними правопорушеннями проти мирного населення: вбивствами, катуваннями, зґвалтуваннями, у тому числі неповнолітніх. Безкарність винних у скоєнні цих злочинів з боку держави агресора російської федерації дає підстави стверджувати, що це є цілеспрямована політика терору держави-окупанта, що заохочується її вищим керівництвом. Отже, наразі вказана тема є актуальною і потребує кваліфікованого правового аналізу.

Стосовно національного законодавства то варто відзначити, що 7 березня 2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство». На наш погляд, у вказаному законі викликає сумніви правильність застосування терміну «мародерство». Цим нормативно-правовим актом вносилися зміни, зокрема у ст. 185 (крадіжка), 186 (грабіж) і 187 (розбій). Проте, крадіжка, грабіж та розбій не є мародерством, та, виходячи з назви закону, почалося застосування терміну «мародерство» до усіх цих злочинів. Однак зміни безпосередньо до складу мародерства, як злочину, цим законом не внесені. Було лише змінено мінімальну межу строку позбавлення волі, який

може бути застосований до кримінального правопорушника. З трьох до п’яти років позбавлення волі [1].

Щодо більш ґрунтовного розуміння сутності мародерства, як правопорушення, варто звернутись до світової судової практики та міжнародного права. Насамперед слід зазначити, що розуміння права власності, поваги та захисту інституту власності у своєму розвитку проходило кілька часто полярних трактувань. Від реалізації свободи особи до пограбування та експлуатації інших. Зрештою, міжнародною практикою визнано необхідність поваги та захисту цього права на рівні з іншими правами людини.

Отож незаконне, беззмістовне і великомасштабне знищення і привласнення майна, яке не викликане військовою необхідністю, належать до серйозних порушень міжнародного гуманітарного права, які тягнуть за собою право на відшкодування шкоди та компенсацію збитків. Розкрадання заборонено відповідно до ст. 28 IV Гаазької Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та ст. 33 IV Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни. Більше того, розкрадання є воєнним кримінальним правопорушенням, який передбачений статтею 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Зауважимо також, що міжнародне гуманітарне право передбачає індивідуальну відповідальність фізичних осіб і зобов’язує держави, які беруть участь у збройному конфлікті, вживати заходів щодо припинення будь-яких порушень його вимог [2].

Найголовнішою ознакою демократичного суспільства і правової держави є вільне та ефективне здійснення людиною належних їй прав і свобод, що є однією з гарантій реалізації прав та свобод особи. Держава має гарантувати стабільність відносин власності, забезпечувати їхній захист. Реалізація цього обов’язку держави виявляється у процесі захисту власності від протиправних посягань. Відповідно до ст. 41 Конституції України «примусове відчуження об’єктів права приватної власності може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об’єктів з наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану» [3].

У межах українського кримінального законодавства мародерство є військовим правопорушенням, суть якого полягає у викраденні на полі бою речей поранених чи вбитих. За такі протиправні дії раніше було передбачено кримінальну відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 3 до 10 років.

Існує різниця між мародерством, крадіжкою та іншими кримінальними правопорушеннями проти власності. Ця різниця полягає в місці викрадення та у тому, в кого саме щось вкрали.

Відповідно мародерство в Україні є кримінально караним діянням і належить до кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Тому КК України, а саме ст. 432 визначає мародерство як викрадення на полі бою речей,

що знаходиться при вбитих чи поранених. Користуючись триступеневою класифікацією об'єктів кримінальних правопорушень, якої дотримуються більшість науковців, слід виокремити загальний, родовий та безпосередній об'єкти кримінального правопорушення – мародерства. Таким чином, загальним об'єктом є вся сукупність відносин, що поставлені під охорону кримінального закону.

Відповідно викрадення речей повинно відбуватися саме на полі бою. У науково-практичному коментарі до ст. 432 КК України зазначається, що полем бою вважається земельна ділянка, морський чи повітряний простір, у якому ведеться бій. Бойовий статут Механізованих і Танкових військ Сухопутних військ Збройних Сил України ч. II (батальйон, рота) надає визначення лише поняттю «бій», відповідно до якого бій – основна форма воєнних дій тактичного рівня, яка уявляє собою узгоджені за метою, завданнями, місцем і часом удари, вогонь і маневр військових частин, підрозділів (кораблів, літаків), які ведуться за єдиним замислом і планом для виконання тактичних бойових завдань в обмеженому районі впродовж короткого періоду часу [4].

Отже, мародерство є кримінально караним діянням і належить до кримінальних правопорушень проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення). Стаття 432 КК України визначає мародерство як викрадення на полі бою речей, що знаходиться при вбитих чи поранених. «Поле бою» є ознакою основного складу такого кримінального правопорушення, тому потребує визначення цього поняття задля того, щоб знати, чи можна кваліфікувати дії суб'єктів військових кримінальних правопорушень як такі, що вчинені при зазначеній ознаці [1].

Література:

1. Кримінальний Кодекс України: Закон України від 14.04.2022 р. № 2198-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення: 18.09.2022).

2. Майно, втрачене під час окупації: чи існує механізм компенсації за розкрадання майна з боку окупантів? 2022. URL: https://helsinki.org.ua/articles/mayno-vtrachene-pid-chas-okupatsii-chy-isnuie-mekhanizm-kompensatsii-za-rozkradannia-mayna-z-boku-okupantiv/ (дата звернення: 18.09.2022).

3. Ковальова С. С., Крепостний С. Ю. Мародерство та проблеми охорони прав власності в зоні проведення АТО (кримінально-правовий аспект). *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія Право.* 2016. № 218. С. 252-258.

4. Саєнко А. Г., Огієвич А. О. Щодо питання розмежування військового кримінального правопорушення – мародерства та кримінальних правопорушень проти власності, вчинених в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 523-526. URL: http://lsej.org.ua/5_2022/125.pdf (дата звернення: 18.09.2022).

Грушева Д.Д.
курсантка 4 курсу факультету №1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Литвиненко О.Г.***
старший викладач кафедри організації досудового розслідування КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ТА ОСОБИСТУ НЕДОТОРКАНІСТЬ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Гострота проблем пов'язаних із забезпечення прав і свобод людини набуває ще більшого значення в умовах воєнного стану, оскільки такий стан вимагає від себе обмеження певних конституційних прав людини. Однак варто наголосити на тому, що ні в якому разі не можна прирівнювати воєнний стан з беззаконням та допускати грубих порушень прав людини.

Одним із основних прав людини є право на свободу та особисту недоторканість, які закріплено у статті 29 Конституції України [1].

Право на свободу та особисту недоторканість – це невід'ємне право кожної людини, яке є одним з найважливіших людських прав та перебуває під охороною таких галузей як кримінальне, кримінальне процесуальне, цивільне право та інші. Кожна з галузей права має свої інструменти захисту та забезпечення права людини на свободу та особисту недоторканість.

Не єдиним національним законодавством забезпечується право на свободу та особисту недоторканність. Так, одним із основоположним нормативно-правовим актом, який гарантують зазначене право є Європейська конвенція про захист прав людини та основоположних свобод. Стаття 5 цієї Конвенції проголошує, що кожний має право на свободу та особисту недоторканість. Ніхто не може бути позбавлений свободи інакше як у випадках і відповідно до процедури встановлених законом [4]. Окрім цього, у статті 3 Загальної декларації прав людини зазначається про те, що кожна людина має право на життя, свободу та особисту недоторканість [5].

Дотримання права на свободу на особисту недоторканність має бути пріоритетним у всьому цивілізованому світі, адже його порушення тягне за собою непоправимі наслідки.

Водночас особливої актуальності його забезпечення набуває саме у сфері кримінального провадження. Крім того будь-яке незаконне позбавлення свободи може негативно вплинути на людину, у неї виникає боязнь бути підданою катуванню, нелюдському ставленню та приниження честі та гідності. Так під час кримінального провадження ніхто не може триматися під варто, бути затриманим або обмеженим у праві вільного пересування чи у інший спосіб через підозру чи обвинувачення не інакше як на підставах передбачених

Кримінальним процесуальним кодексом України.[3] Кожен кого затримали через підозру чи обвинувачення у вчинені кримінального правопорушення повинен бути в найкоротший строк доставлений до слідчого судді для вирішення питання про законність та обґрунтованість його затримання. Зазначимо, що у Конституції України йдеться про строк у сімдесят дві години, за який і приймається рішення про законність тимчасового запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом цього часу з моменту затримання їй не вручено вмотивоване рішення суду про тримання під вартою.

Нажаль війна внесла свої корективи й у кримінально процесуальне законодавство. Так, 14 квітня 2022 року були внесенні зміни до Кримінального процесуального кодексу України, тепер під час воєнного стану КПК дозволяє затримувати осіб без ухвали слідчого судді, суду чи постанови керівника органу прокуратури – на термін, не більше за двісті шістнадцять годин з моменту затримання. При цьому затриманій особі має бути повідомлено про підозру протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання. Якщо цього не відбулося її негайно мають звільнити.

Однак, фахівці наголосили, що строк затримання на 9 діб не відповідає положенням Конституції України, адже відповідно до статті 64 та частини третьої статті 29 Конституції України, у разі термінової необхідності запобігти злочину або його припинити, уповноважені на те законом органи можуть застосувати утримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід, обґрунтованість якого протягом сімдесяти двох годин має бути перевірена судом. Затримана особа негайно звільняється, якщо протягом сімдесяти двох годин з моменту затримання їй не вручено мотивованого рішення суду про утримання під вартою[6].

Отже, враховуючи зазначене можна зробити висновок про те, що забезпечення прав і свобод людини в умовах воєнного стану є невід’ємною складовою. В Україні основу правової бази формують саме конституційні права, їх скасування неможливе незалежно від правового статусу та становища, яке запроваджено у державі. Довготривале перебування особи в ізоляції, чи то під вартою чи під час затримання негативно впливає на психіку людини, чим більше вона знаходиться в таких умовах, тим складніше їй буде адаптуватись в нормальному суспільстві. Ми переконані, що будь яке обмеження свободи людини має бути законодавчо обґрунтоване та мінімізоване, особливо в умовах воєнного стану.

Конституційні гарантії права людини на свободу та особисту недоторканість закладають найважливіші засади всієї системи юридичних гарантій цього невід’ємного права, які знаходять своє логічне продовження та розвиток у галузевому законодавстві. Проте життєдіяльність в умовах війни вимагає вдосконалення законодавства, яке тим чи іншим чином порушує права людини, та має забезпечувати громадян додатковими гарантіями захисту їх прав.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/1875-IV Page 2 10
2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text
3. Кримінальний процесуальний Кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17
4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: з поправками, внесен. відповідно до положень Протоколів №№11 та 14 з Протоколами №№ 1, 4, 6, 7, 12 та 13. *Право України*. 2010. №10. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
5. Загальна декларація прав людини. Міжнародні договори України. Київ, 1992
6. Бугайчук К. Дія положень КПК України в умовах воєнного стану. Харківський національний університет внутрішніх справ. 09.05.2022. URL: https://univd.edu.ua/uk/news/12781

Денисенко К.В.
доцентка кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу
Академії Державної пенітенціарної служби
кандидатка наук з державного управління, доцентка

Борко І.С.
курсантка 137 навчальної групи
Академії Державної пенітенціарної служби

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Із початком збройної агресії у 2014 році та повномасштабного вторгнення у 2022 році російської федерації на територію України постало питання щодо забезпечення прав та свобод громадян України на тимчасово окупованих територіях. Однією із уразливих і вкрай незахищених категорій громадян залишаються засуджені, які перебувають в установах виконання покарань.

Одну частину з них вдалося евакуювати, інша частина все ще знаходиться на території підконтрольній окупантам. За словами правозахисників, окупанти не поспішають повертати засуджених до України. Вони використовують їх як «безкоштовну» робочу силу та як ресурси для поповнення підрозділів своєї армії. Серед основних проблем установ виконання покарань є наступні:

- відсутність або ускладненість зв’язку;

- небезпека залучення до бойових дій в'язнів на тимчасово окупованих територіях;
- проблема співпраці адміністрації таких установ з окупаційною владою або збройними силами;
- цілісність та недоторканність, а також доля осіб, які в них знаходилися;
- факти вбивства в’язнів, а також фізичного та психологічного насилля;
- пошкоджена інфраструктура;
- шантаж та тиск з боку окупаційних військ на адміністрацію установ виконання покарань [1].

Для того, аби мінімізувати дані порушення, відповідно до статті 76 Конвенції про захист цивільного населення під час війни, особи, що перебувають під захистом і є в'язнями, будуть мати право отримувати візити від делегатів держави-покровительки та Міжнародного комітету Червоного Хреста [2]. Водночас, на практиці цей механізм виявився неефективним. Зокрема, загальнопоширеними є випадки, коли російська федерація робить усе можливе аби не допустити міжнародні правозахисні організації до підконтрольній їй території із метою приховування власних злочинів.

Тоді виникає питання як забезпечити права засуджених в установах виконання покарань на тимчасово окупованих територіях? Згідно статті 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» одним із основних напрямів захисту прав і свобод цивільного населення на тимчасово окупованих територіях є захист основоположних політичних і громадянських, економічних, соціальних, культурних та інших прав і свобод людини [3].

Проблем у цьому контексті досить багато з огляду на той факт, що російська федерація не бажає виконувати норми міжнародного законодавства і постійно їх порушує, а наявність санкцій не дає достатнього впливу, тому Україні доволі важко реалізовувати вище викладений напрям. Не дивлячись на це, на нашу думку, доцільним є розгляд цього питання на рівні міжнародної спільноти.

По-перше, засуджені є тією частиною суспільства, яка знаходячись у місцях позбавлення волі вже має певні обмеження, вони не можуть виїхати до підконтрольній Україні території, не можуть сховатися в укриття, а тому забезпечення їхніх прав є досить важливим. По-друге, персонал установ виконання покарань також потребує захисту своїх основоположних прав людини, а також наявність певних гарантій безпеки як самого персоналу так і їхніх родичів.

Ми вважаємо, що наразі існуючі міжнародні нормативно-правові акти у сфері захисту цивільного населення під час війни не розкривають конкретні механізми захисту прав засуджених, які все ще залишаються беззахисними жертвами війни.

З огляду на зазначене, необхідним є створення міжнародного механізму, діяльність якого була б спрямована саме на захист засуджених, які перебувають в установах виконання покарань на тимчасово окупованих територіях під час війни. Доцільним було б створення окремої комісії при Організації Об'єднаних Націй, а також, що не менш важливе, наявність уваги до цього від міжнародної спільноти та державних лідерів.

Для реалізації вище зазначеного необхідною є пропозиція України до Організації Об'єднаних Націй щодо створення організаційних та правових засад для забезпечення та захисту прав засуджених, що знаходяться на підконтрольній російській федерації території, а також звернення уваги до цієї проблеми пенітенціарних систем закордоном та світової спільноти.

Література:

1. Установи виконання покарань під час війни: інформаційний портал «Права людини в Україні», Харківська правозахисна група. URL: https://khpg.org/1608811011 (дата звернення: 15.09.2022).
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. № 995_154. Дата оновлення: 08.02.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#n579 (дата звернення: 15.09.2022).
3. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 15.09.2022).

Єлаєв Ю. Л.
Викладач кафедри організації досудового розслідування
факультету № 1 Криворізького науково-навчального інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

МІЛІТАРНІ УМОВИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЧАСУ

У зв'язку з триваючою широкомасштабною збройною агресією Російської Федерації проти України, станом на теперішній час, на всій території України має чинність правовий режим воєнного стану, який діє на підставі Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні» від 12 серпня 2022 р. № 573/2022 [1] (даний Указ Президента України [1] затверджено Законом України № 2500-IX від 15.08.2022 року [2]). Слід зазначити, що вищеназваний Указ Президента України [1] прийнятий у відповідності до норм Закону України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [3]. Внаслідок чого, для юридичної науки в Україні, є актуальним питання про галузеве правове дослідження умов

воєнного стану, як одного із видів мілітарних умов – юридичних умов в сфері національної безпеки та оборони.

Вбачається, що юридичні умови: 1) воєнного стану; 2) збройного конфлікту; 3) тимчасової окупації території або частини території Держави, є текстово-літеральною, фундаментальною юридичною формою та зовнішньою, емпіричною юридичною формою хронометричного, темпорального виміру кримінального провадження, який охоплюється категорією кримінального процесуального часу. При цьому, за своїм змістом, за своєю правовою природою вищеназвані юридичні умови є мілітарними, тобто, такими, що мають найбільш тісні зв'язки з: 1) адміністративно-правовим інститутом державного управління в сфері національної безпеки та оборони, як зі сферою національного публічного права України; 2) інститутами: а) міжнародного гуманітарного права (міжнародного права збройних конфліктів); б) міжнародного антропоорієнтального права (міжнародних юридичних актів щодо захисту та охорони прав, свобод та законних інтересів людини).

У свою чергу, царина дослідження вищеназваних мілітарних умов (зокрема, умов воєнного стану) має доктринальні зв'язки з правовим інститутом змісту та форми кримінального провадження в умовах воєнного стану, який встановлений нормами частини 3 статті 7 Кримінального процесуального Кодексу України [4] (далі за текстом – КПК України). Разом з цим, вищеназваний інститут кримінального процесуального права України співвідноситься зі сферою міжнародного публічного права, зокрема, в частині правового регулювання юридичних часу й умов в сфері національної безпеки та оборони.

Так, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини) [5], Дата ратифікації Україною: 17.07.1997 року (далі за текстом – Конвенція [5]) є джерелом кримінального провадження за:

а) змістовним критерієм, зокрема, і з тієї причини, що вказаною Конвенцією[5], окрім правового регулювання прав людини і основоположних свобод регламентуються також кримінальні процесуальні визначення, в тому числі, терміни, які дефініціюють кримінальний процесуальний час;

б) формальним критерієм, в силу того, що вищевказана Конвенція [5] є частиною кримінального процесуального законодавства України, згідно норм ч. 2 ст. 1 КПК України [4], в якості міжнародного договору, згода на обов'язковість якого надана Верховною Радою України.

Так, приписи частини 1 статті 15 Конвенції [5], встановлюють правову дефініцію: «час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації».

У свою чергу, кримінальний процесуальний час (в даному випадку, час війни, час іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації), як доктринальна фундація, окрім науки міжнародного публічного права, також досліджується наукою кримінального процесу шляхом міжгалузевого

взаємозв'язку при здійсненні пізнання юридичного часу. Зазначаю, що у відповідності до наукової концепції, яка сформульована вченим-юристом Лоскутовим Т.О.: «Подальшими напрямами наукових розвідок можна визначити наступні: 1) дослідження співвідношення кримінального процесуального регулювання строків іншим галузевим регулюванням часових параметрів…» [6, с. 315].

Вважаю, що правова дефініція «час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації» перебуває у безпосередньому взаємозв'язку зі змістовною категорією «гострота становища» (частина 1 статті 15 Конвенції [5]), яка може свідчити про певний ступінь (рівень) інтенсивності (глибини) розгортання (розвитку):

а) бойових, воєнних дій;

б) суспільно небезпечних дій (тимчасова окупація частини території держави, значні пошкодження та знищення цивільної інфраструктури, жертви серед цивільного населення, скоєння військовими формуваннями держави-агресора (держави-окупанта) злочинів проти миру та безпеки людства, в тому числі, порушення законів та звичаїв війни, тощо).

Необхідно відмітити, що приписи пункту с) частини 3 статті 4 Конвенції[5] встановлюють юридичну дефініцію «надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства».

Вбачається, що вищевказані міжнародно-правові дефініції є співвідносними з категоріями у царині виняткових випадків кримінального процесу, які характеризуються метою забезпечення оперативності та ефективності кримінального провадження при передані кримінальної справи на розгляд іншого суду у разі неможливості здійснювати відповідним судом правосуддя. Цими юридичними фактами є юридичні факти-стани у виді:

1)надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, епідемій, епізоотій;

2) режимів воєнного, надзвичайного стану, проведення антитерористичної операції чи здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях (абзац 6 ч. 1 ст. 34 КПК України [4]). Виходячи із вищевикладеного, вищевказані виняткові випадки в царині кримінального процесуального часу є можливим розподілити (диференціювати) на три формально-логічні класи, а саме:

А) час війни, якому відповідає: режим воєнного стану. За своєю юридичною природою (суттю) правовий режим воєнного стану є мілітарним, державнооборонним, державнозабезпечувальним, державноустановчим;

Б) час надзвичайної ситуації, якому відповідають категорії:

1) надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру, епідемії, епізоотії;

2) режим надзвичайного стану. Вищевказані юридичні факти та юридичний режим, який запроваджуються у зв'язку з цими юридичними

фактами за своєю суттю є правозахисним від об'єктивних обставин фізичної дійсності (аварії на підприємствах (виробництвах), електростанціях різних видів; небезпечні віруси, мікроорганізми; вулканічна активність планети Земля; високі та надвисокі хвили океанічної води, які можуть затопити повністю окремі острови або проникнути на певну відстань у глиб континенту (материку); падіння на поверхню планети Земля комет, астероїдів, метеоритів великих та надвеликих розмірів);

В) час іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації, якому відповідає правовий режим проведення антитерористичної операції чи здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях. За своєю юридичною (публічно-правовою) природою вищевказаний правовий режим є державнозахисним та державноохоронним. Уявляється, що умови тимчасової окупації території або частини території держави можна віднести саме до цього виду юридичного часу.

Вбачається, що дослідження вищевказаних видів юридичного часу в сферах міжнародно-правового забезпечення прав людини та кримінального провадження «свідчить про прямий зв'язок між правовим регулюванням кримінального процесуального часу та здійсненням прав, свобод і законних інтересів» [6, с. 315]. Вищевказаний доктринальний принцип сформулював науковець-правознавець Лоскутов Т.О.

Спільною ознакою вищевказаних трьох формально-логічних класів, видів кримінального процесуального часу та відповідних їм правових режимів у кримінальному провадженні є те, що вони (передусім, як юридичні факти-стани, мають значну тривалість у часі (зокрема, можуть тривати місяцями, роками). В свою чергу, безперервна та значна (особливо значна) темпоральна, хронометрична тривалість вищевказаних часових періодів може формувати – Еон, як різновид юридичного часу в різних галузях права та правового регулювання.

Характерною особливістю історико-правових еонів (далі – еон) є те, що вони можуть тривати протягом більшої частини життя певної конкретної людини або вони, в антропометричному розумінні, можуть тривати, навіть, на протязі життя декількох поколінь людей. Тобто, протягом еону певна конкретна особа, на початку еону може бути дитиною, а під час завершення еону така особа може досягнути похилого віку. Разом з цим, можливий також і випадок за якого: на початку еону будуть жити одні покоління людей (як групи людей різного віку); під час періоду (інтервалу) еону будуть жити будуть другі покоління людей або, навіть, послідовний, безперервний ряд таких других поколінь людей; під час завершення еону будуть жити треті покоління людей. Тобто, тривалість еону в часовому вимірі складається з: 1) початку еону; 2) періоду (інтервалу) еону; 3) завершення еону.

Так, в деяких, окремих історико-правових випадках умови збройного конфлікту, умови воєнного стану, умови тимчасової окупації території Держави

(зокрема, частини або декількох частин території Держави) можуть тривати роками. Таким чином, найкоротший еон може тривати безперервно декілька років, а найдовший еон може тривати безперервно протягом одного або більше віків (століть). Також, еон може тривати певний час, але в різних стадіях розвитку.

Необхідно підкреслити, що дослідження юридичного часу (зокрема, кримінального процесуального часу) має доктринальний взаємозв'язок з іншими науками, які вивчають час, в тому числі:

1) з філософією, яка вивчає час, як категорію наук про суспільство (передусім, як історичний час);

2) з фізикою, яка вивчає числове розуміння часу (передусім, як одиниці виміру часу).

Одночасно з цим, умови збройного конфлікту, умови воєнного стану, умови тимчасової окупації території Держави можуть бути об'єднанні в одну єдину доктринальну категорію – мілітарні умови. При цьому, вищеназвані мілітарні умови можуть мати юридичне значення, як для кримінального процесу і для інших галузей системи права України, так і для правових інститутів та підгалузей міжнародного публічного права. В цьому проявляється доктринально-юридичний взаємозв'язок кримінального процесу та міжнародного публічного права.

Література:

1. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 12 серпня 2022 р. № 573/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#Text

2. Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Закон України № 2500-IX від 15.08.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2500-20#n2

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text

4. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9-10. № 11-12, № 13. ст. 88.

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (Європейська Конвенція з прав людини). *Голос України* від 10.01.2001. № 3.

6. Лоскутов Т.О. Кримінальне процесуальне регулювання строків забезпечення реалізації прав, свобод і законних інтересів людини. *Порівняльно-аналітичне право:*електронне наукове видання. 2015. № 1. С. 313-315.

Єськова К. Р.
курсантка 2 курсу факультету №1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Приходько А.А.***
старший викладач кафедри ОДР факультету №1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, капітан поліції

ОБМЕЖЕННЯ ПРАВ ТА СВОБОД В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Напевно, спочатку буде правильним розглянути, що таке воєнний стан. На перший погляд, може здатися, що саме він є найбільш жорстоким та серйозним з огляду на його причину й наслідки, які він може за собою нести.

В Україні воєнний стан регулюється Законом України «Про правовий режим воєнного стану». Саме він і зазначає, що «воєнним станом є особливий правовий режим, який вводиться в Україні або в певних її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройній агресії та гарантування національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [4].

Воєнний стан в Україні може бути введено на строк не більш як 30 діб і не більш як 60 діб в окремих її місцевостях, а у разі необхідності — може бути продовжений Президентом України, але не більш як на 30 діб. Новий Указ Президента України про продовження дії надзвичайного стану набирає чинності після його затвердження Верховною Радою України. Надзвичайний стан може бути скасований Указом Президента України раніше строку, на який він вводився, в разі усунення обставин, що зумовили необхідність введення надзвичайного стану, про що негайно повідомляється через засоби масової інформації або в інший спосіб [1].

З 24 лютого 2022 року, у зв’язку з військовою агресією Російської Федерації на території нашої країни введено воєнний стан. В умовах воєнного стану деякі конституційні права громадян можуть обмежуватися задля більш ефективної мобілізації ресурсів держави з метою протидії військовій агресії. Рішення щодо обмеження прав та свобод населення приймається військовим командуванням разом з іншими органами влади. Військовим командуванням можуть встановлюватися обмеження та заборони, пов’язані з вільним пересуванням та перебуванням громадян у певній місцевості, запроваджуватися

обов’язкова перевірка документів та огляд особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень. Під час воєнного стану може бути запроваджено комендантську годину, яка передбачає обмеження перебування громадян на вулицях у певний час доби. Громадянам, які перебувають на військовому обліку може заборонятися змінювати місце проживання або перебування без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки. В умовах воєнного стану у громадян може примусово відчужуватися майно, необхідне для потреб держави, це можуть бути транспортні засоби, сільгосптехніка, мисливська зброя та інше. Вартість відчуженого майна компенсується на підставі документа, що містить висновок про вартість майна. Компенсація може проводитися одразу, або після закінчення дії правового режиму воєнного стану [3].

Також, на території, де введено воєнний стан може запроваджуватися трудова повинність, яка полягає у виконанні робіт, пов’язаних з організацією оборони, та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій. Забороняється залучати до суспільно корисних робіт малолітніх дітей та дітей віком від 14-15 років, жінок, які мають дітей віком до 3 років, а також вагітних жінок у разі, коли виконання таких робіт може негативно вплинути на стан їх здоров’я.

Проте під час надзвичайних обставин Конституції різних країн часто передбачають можливість обмеження таких свобод.

Однак, незважаючи на всі складнощі сучасних реалій, права людини підлягають виключній охороні. Це зумовлено тим, що положення Конституції України визнають найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров’я, честь і гідність, недоторканність і безпеку.

Захист законних прав і свобод громадян є одним із ключових обов’язків держави. Однак існують ситуації, коли їх обмеження є невідворотним і здійснюється виключно у спосіб та за допомогою засобів, передбачених чинним законодавством. Стаття 64 Конституції України встановлює виключення, за яких можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини. Такою підставою безпосередньо виступає впровадження воєнного або надзвичайного стану [2].

Але такі дії припустимі тільки у тому випадку й у тій мірі, в яких передбачені конституцією певної держави і відповідають нормам міжнародного права. Повною мірою це поширюється на обмеження прав і свобод громадян в умовах надзвичайного чи воєнного станах.

Із такого довгого та вичерпного терміну можна зрозуміти, що такі дії запроваджуються лише у випадку загрози державному суверенітету України, а також із метою припинити збройну агресію в сторону країни.

Важливо пам’ятати, що такі обмеження вводяться лише на підставі затвердженого Верховною Радою указу Президента про введення воєнного стану. Інші правові акти щодо таких дій не можуть створювати правових наслідків, бо не є правовою основою для них.

Таким чином, основоположні права людини і громадянина не підлягають обмеженню навіть у період дії воєнного стану. Адже без їх забезпечення і гарантування неможливим є існування людини і держави у правовому демократичному полі.

Література:

1. Права людини і громадянина під час дії воєнного стану: доп. правозахис. орг. / упорядкув.: Є. Ю. Захаров, А. П. Бущенко ; за ред. Є. Ю. Захарова. Харків : Права людини, 2014. 558 с. (дата звернення 15.09.22)

2. Обушко В. В. Обмеження прав людини і громадянина в умовах введення воєнного стану в Україні. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти:* матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (ДДУВС, 15.03.2019). Дніпро, 2019. С. 59-60. (дата звернення 15.09.22)

3. Онишко І.В. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану. 2015. С. 88 (дата звернення 17.09.22)

4. Караман І.В. Про правовий режим воєнного стану: навч.-метод. посіб. / І. В. Караман, В. В. Козіна ; Нац. асоц. адвокатів України, Рада адвокатів України. Харків: Фактор, 2014. 76 с. (дата звернення 16.09.22)

Кавєріна Т.П.
викладач кафедри організації правоохоронних та судових органів Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка

ПОЧАТКОВИЙ ЕТАП РОЗСЛІДУВАННЯ ФАКТІВ ВИЯВЛЕННЯ НЕВПІЗНАНИХ ТРУПІВ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

Збройна агресія Росії проти України і, як наслідок, оголошення правового режиму воєнного стану в країні, внесли суттєві корективи і у процес кваліфікації та хід досудового розслідування кримінальних правопорушень, скоєних проти життя та здоров'я особи.

Чинним законодавством передбачено, що у разі отримання відомостей про безвісне зникнення людини, вносити їх до Єдиного реєстру досудових розслідувань як «умисне вбивство», з додатковою відміткою «зникнення безвісти», за ч.1 чи відповідним пунктом ч.2 ст.115 КК України, в залежності від статусу зниклої особи. У разі встановлення місцезнаходження такої особи (живої чи загиблої) відбувається зміна кваліфікації, відповідно до слідчої ситуації та висновку судово-медичної експертизи, приймається подальше процесуальне рішення щодо руху кримінального провадження.

Проте, правовий режим воєнного стану дещо змінив саму процедуру реєстрації фактів виявлення невпізнаних трупів осіб за певних обставин. Так, у разі надходження заяви про безвісне зникнення людини, а у подальшому,

виявлення її загиблим, на деокупованих територіях, в залежності від місця виявлення тіла, його стану на той момент, та коли загиблою є цивільна особа, з наявними ознаками катувань чи слідами насильства (зв'язані кінцівки, сліди маскування місць завдання тілесних ушкоджень, навіть без врахування ознак їх прижиттєвості тощо), здійснюється зміна кваліфікації правопорушення на ч.2 ст.438 КК України - порушення законів та звичаїв війни в частині жорстокого поводження з цивільним населенням на окупованій території, застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом, якщо вони поєднані з умисним вбивством та відбувається негайна зміна підслідності за органом досудового розслідування служби безпеки України. При цьому ідентифікація тіла потерпілого може бути суттєво ускладнена через його гнилісний стан чи скелетування, внаслідок тривалого перебування у стихійних похованнях чи на поверхні ґрунту. У такому випадку, відповідно до висновків судово-медичної експертизи, причина смерті потерпілого, з огляду на його стан, може бути не встановлена, а основним способом ідентифікації особи може бути впізнання за речами та обов'язкове проведення молекулярно-генетичної експертизи. Однак, слідчим, виходячи з об'єктивних обставин огляду місця події та місця вилучення трупа, слід кваліфікувати склад кримінального правопорушення, посилаючись на висновок судово-медичної експертизи лише формально, тобто використовуючи лише його описову частину. У даному випадку він не є основним документом, бо не є об'єктивним щодо обставин виявлення тіла і в повному обсязі не може підтверджувати настання насильницької смерті внаслідок порушення правил ведення війни. В цьому плані слідчого може цікавити саме описова частина висновку, де зазначено стан трупа, наявність у нього ознак певних тілесних ушкоджень, катувань, фіксації шиї, кінцівок тощо.

Для правильної кваліфікації в даному випадку слід йти від питання ідентифікації особи загиблого та місця виявлення його трупа, обставин зникнення тощо. Поспішати у таких випадках зі зміною кваліфікації не варто, навіть якщо це суттєво впливає на статистичну картину відсотку розкриття особливо тяжких злочинів на певній території, яка взагалі в умовах існування правового режиму воєнного стану не може враховуватись.

Так, наприкінці березня 2022 року, гр.С., житель Макарівської ОТГ Бучанського району Київської області, перебуваючи на тимчасово окупованій території, після початку повномасштабного вторгнення Росії, вступив до лав місцевого осередку сил спротиву, який фактично виконував повноваження підрозділу сил територіальної оборони Збройних сил України, але документально віднесений до них не був. Під час виконання завдання керівництва осередку, з гр.С. та двома його побратимами зник зв'язок. Після деокупації території тіла двох побратимів гр.С. було виявлено зі слідами катувань та вогнепальних поранень голови неподалік місць масового незаконного утримання місцевих «неблагонадійних» жителів. Тіло гр.С. не було знайдено. З метою встановлення місцезнаходження зниклого безвісти, місцевими активістами, волонтерами-пошуковцями, кінологами та

поліцейськими неодноразово проводилось обстеження території, де на час окупації перебували та дислокувались російські підрозділи оскільки, за свідченнями місцевих, саме у тих локаціях і було відшукано попередніх загиблих. Лише в середині червня 2022 року, на місці раніше облаштованих позицій розташування військової техніки ворога, спеціальним пошуковим собакою волонтерського підрозділу «Антарєс.» було виявлено стихійне поховання людини, якого за фрагментами одягу та певними особистими речами було впізнано як гр.С. Оглядом трупа встановлено, що руки людини були фіксовані дротовою стяжкою за спиною, що унеможливлювало за життя його вільне пересування та спроможність до спротиву. Кістки черепа трупу частково були відсутні та мали патологічну рухливість, що може свідчити про завдання потерпілому ударів важким тупим предметом по голові або вогнепального поранення голови, за наявності слідів дії кулі. Не дивлячись на те, що за даних обставин, відповідно до висновку експерта судово-медичної експертизи причина смерті гр.С. не встановлена через гнилісні зміни, виходячи з обставин первинного огляду місця події, трупа, особи загиблого та обставин його зникнення, слідчий може порушувати клопотання перед прокурором про зміну правової кваліфікації з ч.1 ст.115 КК України (зникнення без вісти) на ч.2 ст.438 КК України (порушення законів та звичаїв війни).

Однак, для прийняття остаточного рішення щодо зміни правової кваліфікації у кримінальному провадженні, слід повністю дослідити всі обставини події, особу загиблого, обставини зникнення його безвісти та обставини його загибелі та виявлення тіла, а також остаточно провести ідентифікацію, встановивши особу загиблого. Отримати висновки експерта судово-медичної та молекулярно-генетичної експертиз. І всі ці слідчі дії слід проводити в межах досудового розслідування за фактом безвісного зникнення особи або вбивства.

Суттєвою проблемою у майбутньому для документування злочинів, що підтверджують російську збройну агресію проти України можуть стати положення постанови Кабінету Міністрів України від 17.06.2022 № 698, про «Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України». Так, відповідно до Порядку забезпечення вилучення тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України, посадові особи Національної поліції України можуть отримувати інформацію про місця таких поховань чи перебування тіл, після чого вносять відповідні відомості до єдиного обліку про кримінальні правопорушення та інші події, та передають отриману інформацію до уповноваженої особи місцевого самоврядування, яка, в свою чергу, інформує компетентні суб'єкти. У подальшому вживаються заходи щодо перевірки місць поховання на наявність вибухонебезпечних предметів, у разі потреби проводиться оперативне розмінування та вилучення тіл. Норми, щодо внесення відповідних відомостей про вилучення тіл, до Єдиного реєстру досудових розслідувань у постанові відсутні. Натомість чітко

вказано, що подальшою роботою з вилученими тілами займаються спеціальні групи, які виконують гуманітарну місію, спрямовану на вилучення тіл (останків) осіб, померлих (загиблих) у зв'язку із збройною агресією проти України. До складу цих груп представники органів досудового розслідування не належать.

Крім того, відповідно до Порядку передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку зі збройною агресією проти України, такі дії відбуваються виключно в межах міжнародного гуманітарного права, виключаючи можливість діяти органам досудового розслідування в межах чинного в Україні кримінального процесуального кодексу. З огляду на масштаби виявлення кількості загиблих комбатантів та некомбатантів в зоні бойових дій та на окупованій (в подальшому деокупованій території), наразі це слушно, проте після відбиття збройної агресії це суттєво ускладнить, а іноді й унеможливить прийняття рішення українським правосуддям під час виявлення окремих поховань осіб, які належать до комбатантів сил противника. У вказаній постанові немає жодного посилання на нормативні документи, які діють в Україні в межах кримінального та кримінального процесуального права. А відповідно до п.22 цього Порядку перевезення тіл (останків) з місць їх зберігання до місця їх передачі, а також перевезення репатрійованих тіл (останків) до державних спеціалізованих установ забезпечують Збройні Сили за сприяння місцевих адміністрацій.

Таким чином, основними у фактичному документуванні злочинів, пов'язаних з російською агресією, здебільшого, стають представники відповідних підрозділів Збройних сил України, які діють в межах міжнародного гуманітарного права, складаючи при цьому процесуальні документи поза межами дії чинного кримінального та кримінального процесуального законодавства України, які судами України можуть сприйматися вибірково або взагалі не будуть сприйматися.

Положення вказаної постанови є тимчасовими й суперечать нормам чинного кримінального процесуального права, а у подальшому можуть негативно відобразитись на питаннях доказування у кримінальних провадженнях про порушення законів та звичаїв ведення війни.

Враховуючи вимоги сьогодення, органи досудового розслідування мають ретельно фіксувати всі події, пов'язані з російською агресією проти України. Виявлення фактів злочинів, зокрема проти життя та здоров'я особи, не закінчаться з припиненням бойових дій та перемогою. Тож не варто ігнорувати питанні не лише правильності їх документування, а й систематизувати всі відомості про виявлення таких кримінальних правопорушень на певних територіях з метою подальшого узагальнення.

Література:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/.

2. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: Закон України від 12.07.2018 № 2505-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19. (дата звернення: 16.09.2022).

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення: 16.09.2022).

4. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова Кабінету Міністрів Українивід 17.06.2022 № 698 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text. (дата звернення: 16.09.2022).

5. Павлоградський пошуково-рятувальний загін «Антарєс.» URL: https://m/youtube/com/watch?v=YqCHzcl6M-s&feature=sharel.facebook.com/l. php?u=https%3A%2F%2Fpodrobnosti.ua%2F2450677-poshukovo-rjatuvalnij-zagn-z-dnpropetrovschini-shuka-zniklih-po-vsj-ukran (дата звернення: 16.09.2022).

Книженко С.О.
доцент кафедри криміналістики,
судової експертології та домедичної підготовки
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук,доцент

Ільченко А.О.
курсантка 4 курсу факультету №2
Харківського національного університету внутрішніх справ

ВИКОРИСТАННЯ ПРОТОКОЛУ БЕРКЛІ ПРИ РОЗСЛІДУВАННІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ МИРУ, БЕЗПЕКИ ЛЮДСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВОПОРЯДКУ

Протокол Берклі розроблений школою права Університету Каліфорнії в Берклі (University of California, Berkeley) разом з Офісом Верховного комісара ООН з прав людини і являє собою практичний посібник із ефективного використання цифрової інформації з відкритим вихідним кодом (доступом) при розслідуванні кримінальних правопорушень міжнародного кримінального права, порушень прав людини, миру та безпеки людства [1].

Цей посібник містить міжнародні стандарти для проведення онлайн-розслідування, керівництво про методи та процедури для збирання, аналізу та зберігання цифрової інформації з дотриманням професійних, правових та етичних принципів. У посібнику також викладено заходи, які слідчі можуть проводити з використанням мережі Інтернет, щоб забезпечити фізичний та психосоціальний захист самих себе та інших людей, включаючи свідків,

постраждалих та фахівців з надання першої допомоги, які документують кримінальні правопорушення [2].

Варто зазначити, що автори протоколу врахували сучасні тенденції та не посилаються на конкретні інструменти, оскільки технології розвиваються стрімкіше ніж наукові методи, які їх підкріплюють. Протокол онлайн-огляду місця події затверджує мінімальні стандарти, що необхідні для знаходження, збирання, зберігання, перевірки та аналізу контенту із соціальних мереж та відкритих джерел з територій окупованих та на яких йдуть бойові дії. Таким джерелом може бути контент, що створений користувачами у соціальних мережах та на інших публічних сайтах. Джерелами інформації можуть бути також дані супутникових знімків, які зможуть бути використанні як докази в рамках справи України проти агресії рф у Міжнародному кримінальному суді [3].

З точки зору роботи правоохоронних органів України, такі джерела можуть слугувати додатковою доказовою базою та надаватимуть слідчим ширше уявлення про осіб або події.

Протокол Берклі передбачає:

1. Методи та процедури для збирання, аналізу та зберігання відкритих даних з дотриманням:

– професійних принципів (підзвітність, об’єктивність та компетентність, відповідність нормам права та заходам безпеки);

– методологічних принципів (точність, збереження та захист даних);

– етичних міркувань (захист гідності усіх осіб, залучених до розслідування, забезпечення скромності, інклюзивності, незалежності, прозорості);

2. Визначення правових рамок розслідування.

3. Безпекові застереження:

– для слідчих, свідків, постраждалих;

– для інформаційної інфраструктури, апаратного та програмного забезпечення.

Застосування Протоколу Берклі допоможе врахувати дані сотень і тисяч людей, які незалежно одне від одного фіксують вчинені рф кримінальні правопорушення за допомогою найпростіших засобів – камер, телефонів та Інтернету на окупованій території, а також на територіях, де безперервно ведуться бойові дії. На сьогодні слідчі вже зараз керуються Протоколом Берклі, який схвалений Офісом Генерального прокурора [4].

Так, прокурори, слідчі, які не мають змоги потрапити до місць вчинення кримінальних правопорушень зможуть отримати доступ до великої кількості даних, зібраних з різних, незалежних одне від одного джерел (публічні сайти та соціальні мережі).

Варто зазначити, що в України діє стандарт «Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів». Цей стандарт стосується не лише цифрових

доказів у відкритих джерелах, а й цифрових даних на конкретних пристроях. Водночас інститут електронних доказів у Кримінальному процесуальному кодексі України не врегульований на достатньому рівні. Разом з тим потребує чіткого визначення поняття електронних доказів, їх видів. Необхідно також розмежовувати електронний документ як офіційний документ і документ, який подається в електронній формі.

Варто вказати, що ЦПК, ГПК, КАС України визначають електронні докази як інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі. Такі дані можуть зберігатися, зокрема, на портативних пристроях (картах пам'яті, мобільних телефонах тощо), серверах, системах резервного копіювання, інших місцях збереження даних в електронній формі (в тому числі в мережі Інтернет) [5, 6, 7].

Підсумовуючи викладене зазначимо, що протокол Берклі дає можливість фіксувати порушення прав і свобод людини як на окупованих територіях, так і в місцях ведення активних бойових дій. Тому з метою ефективного використання протоколу Берклі варто у чинному кримінальному процесуальному законодавстві України визначити поняття електронних доказів, їх види та порядок отримання.

Література:

1. Протокол Берклі: як відкриті джерела допомагають притягнути росію до відповідальності. URL: https://cedem.org.ua/news/protokol-berkli/ (дата звернення: 18.08.2022).

2. Організація Об'єднаних Націй. Протокол Берклі містить посібник із використання загальнодоступної цифрової інформації для боротьби за права людини. URL: https://www.ohchr.org/ru/stories/2020/12/berkeley-protocol-gives-guidance-using-public-digital-info-fight-human-rights (дата звернення: 24.08.2022).

3. Створено перший глобальний протокол із розслідування воєнних злочинів через відео із соцмереж. URL: https://khpg.org/1607552030 (дата звернення: 25.08.2022).

4. Процедура збору та фіксації е-доказів обов'язково має включати фахівців комп'ютерних технологій. URL: https://radako.com.ua/news/procedura-zboru-ta-fiksaciyi-e-dokaziv-obovyazkovo-maie-vklyuchati-fahivciv-kompyuternih (дата звернення: 25.08.2022).

5. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Дата оновлення: 01.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text (дата звернення: 25.08.2022).

6. Господарський процесуальний кодекс України: Закон України від 06.11.1991 р. № 1798-VII. Дата оновлення: 17.02.2022. URL:

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text URL (дата звернення: 03.09.2022).

7. Кодекс адміністративного судочинства : України Закон України від 05.06.2005 р. № 2747-IV. Дата оновлення: 16.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text (дата звернення: 03.09.2022).

Кузовко В.О.
курсант 2 курсу факультету № 4,
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Войціховський А.В.***
професор кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПЕРЕСЛІДУВАННЯ ЗА АГРЕСІЮ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Агресивна війна Росії проти України є одним з найбільш явних порушень ст. 2(4) Статуту ООН [1]з моменту набуття ним чинності. На додаток до правових наслідків для відповідальності Росії як держави, ці події знову викликали інтерес до індивідуальної відповідальності за злочин агресії. Хоча після Другої світової війни не було випадків покарання за злочин агресії на міжнародному рівні, планування, підготовка, розгортання чи ведення такої війни було визнано злочином відповідно до звичаєвого міжнародного права згідно з висновками Міжнародних військових трибуналів у Нюрнбергзі і Токіо в 1940-х роках. Підтвердженням цього є консенсус, виражений Генеральною Асамблеєю ООН у Резолюції A/RES/3314 (XXIX) «Визначення агресії» 1974 року, і договір 2017 року 123 держав-сторін Міжнародного кримінального суду (МКС) [2, с. 336, 363-365].

Група видатних юристів і громадських діячів опублікувала заяву, в якій закликала країни «погодитися надати спеціальному кримінальному трибуналу юрисдикцію, що походить з національних кримінальних кодексів та загального міжнародного права, а також [надати] такому суду юрисдикцію для розслідування дій як виконавців злочину агресії [проти України], так тих, хто матеріально сприяв чи організував вчинення цього злочину». У дуже короткий строк ця ініціатива була започаткована та обговорена висококваліфікованою групою у «Chatham House», на якій міністр закордонних справ України Дмитро Кулеба закликав створити трибунал, чітко зазначивши, що ця заява була зроблена офіційно [3].

Що незвично серед міжнародних злочинів, індивідуальна відповідальність за ведення агресивної війни покладається лише на тих, хто займає керівні посади. Це, однак, не означає, що відповідальність обмежується окремою особою на вершині керівної структури держави.

Існують чотири можливі юрисдикційні шляхи, які варто розглянути для переслідування злочинів агресії в Україні: Міжнародний кримінальний суд (МКС), міжнародний трибунал «ad hoc» (чи то на основі пропозицій «Chatham House», чи відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї ООН), національний суд, який здійснює територіальну юрисдикцію (у Росії, Білорусі чи Україні), або національний суд, що здійснює універсальну юрисдикцію.

Незважаючи на те, що ані Україна, ані Російська Федерація не є сторонами Статуту МКС, визнання Україною «ad hoc» юрисдикції Суду відповідно до ст. 12(3) Римського статуту надає Суду юрисдикцію щодо злочинів проти людяності, воєнних злочинів або геноциду, що виникають у поточному конфлікті. За цими злочинами Прокурор вже розпочав розслідування. Однак це розслідування не включатиме агресію.

Якщо виключити можливість притягнення до відповідальності в МКС, то друга можливість - це міжнародний трибунал, створений з конкретною метою, а саме притягнення до відповідальності за агресію.

Існують дві альтернативні можливості для створення міжнародного трибуналу. По-перше, така можливість може виникнути внаслідок об’єднаної універсальної юрисдикції держав. По-друге, оскільки йдеться про змішаний трибунал, вона може виникнути з територіальної юрисдикції та згоди України, де агресія заборонена ст. 437 Кримінального кодексу [4]. Схвалення Генеральної Асамблеї ООН суттєво підкріпить легітимність таких дій. Більше того, таке схвалення може мати важливе значення для характеристики суду як такого, що діє від імені ширшого міжнародного співтовариства.

З юридичної точки зору основними можливими перешкодами для територіальної юрисдикції України можуть були імунітети та пов’язаний із цим принцип «*par in parem imperium non habet*» (принцип, що держави не можуть судити одна одну).

Проблема імунітетів є спільною для кожного з цих варіантів. Агресивна війна за визначенням є дією держави. Таким чином, переслідування обвинувачених за межами національних судів може передбачати як функціональні імунітети, які застосовуються до всіх державних службовців за дії, вчинені в їх службовій якості, так і статусні імунітети, що застосовуються до діючих глав держав, глав урядів та міністрів закордонних справ. Однак, будь-який вид імунітету може бути скасований державою, яка надає такі імунітети. Рада Безпеки ООН може перешкодити життєздатності таких імунітетів.

Окрім складності, пов’язаної з імунітетами, декілька додаткових проблем, які стосуються доцільності створення «ad hoc» трибуналу щодо агресії, сформулював Кевін Джон Хеллер (Kevin Jon Heller) в детальній публікації

«Opinio Juris проти створення трибуналу» [3]. Тут варто наголосити на двох речах: розподіл ресурсів і проблема вибірковості.

Що стосується ресурсів, то може виникнути декілька конкретних проблем. Трибунал дорого коштуватиме; передбачатиме судове переслідування лише невеликої кількості осіб; конкуруватиме з МКС за ресурси та співпрацю; йому буде важко взяти під варту обвинувачених; і, якщо політичні умови зміняться достатньо, щоб дозволити тримання під вартою та судове переслідування, це може бути здійснено під егідою МКС або в національних судах України, що зробить будь-який «ad hoc» трибунал непотрібним. Ці аргументи мають право на життя, і вони застерігають від створення такого трибуналу без ретельного аналізу.

Другою проблемою є вибірковість. Тут можна заявити про нездатність засудити будь-яку агресію на міжнародному рівні після Другої світової війни, незважаючи на факт численних неправомірних воєн протягом десятиліть.

Неспроможність притягнути до відповідальності тих, хто вів такі війни, є прикрою. Проте відродження злочину агресії має десь початись. Вторгнення в Україну, як одна з найбільш відверто агресивних воєн за останні 80 років, дає можливість почати це відродження.

Агресія проти України очевидна. Вона надає можливість для відродження забутого жорстокого злочину. Але звинувачення у вибірковому правосудді буде правдивим, якщо держави, які беруть участь у сприянні відповідальності за нього, не продемонструють на практиці, що вони готові дотримуватися тих самих стандартів.

Література:

1. Статут Організації Об’єднаних Націй: міжнародний документ від 26.06.1945 // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010 (дата звернення: 16.09.2022);

2. Міжнародне право : підручник / А. В. Войціховський ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.

3. Механізми кримінального переслідування агресії Росії проти України // Jus Security: сайт 10.03.2022. URL: https://www.justsecurity.org/80667/mechanisms-for-criminal-prosecution-of-russias-aggression-against-ukraine-ua/ (дата звернення: 17.09.2022);

4. Кримінальний кодекс України : закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України»/ Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 16.09.2022).

Куковська Є. П.
Здобувач 3 курсу факультету № 1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Аксьонов К. В.***
викладач кафедри ОДР факультету № 1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ТА ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ ОКРЕМИХ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ

У теорії кримінального процесу забезпечення права на свободу насамперед розглядається щодо запобіжних заходів та заходів забезпечення кримінального провадження [1; 2]. Це є цілком закономірним, оскільки застосування таких запобіжних заходів, як домашній арешт та тримання під вартою, безпосередньо пов'язане з обмеженням права особи на свободу під час кримінального процесу. Те ж саме можна зазначити і щодо заходів забезпечення кримінального провадження, котрі також реалізуються через обмеження свободи особи. Яскравим прикладом є застосування приводу та затримання особи за підозрою у скоєнні кримінального правопорушення. Застосування вказаних заходів здійснюється шляхом використання значного примусу, спрямованого на обмеження права на свободу особи у перебігу кримінального провадження. Так однозначно, як щодо заходів забезпечення кримінального провадження, не можна вести мову про слідчі (розшукові) дії у контексті обмеження права на свободу. Тому що слідчі (розшукові) дії, на відміну від заходів забезпечення, спрямовані на одержання та перевірку доказової інформації. Таке призначення слідчих (розшукових) дій визначається як науковцями [3; 4], так і законодавцем (ч. 1 ст. 223 КПК) [5]. Проведення слідчих дій може включати застосування примусу. Залежно від виду слідчої дії змінюється і характер примусу. Останній є неоднаковим під час обшуку, виїмки, освідування порівняно з оглядом, допитом, призначенням експертизи [6, с. 104]. Тобто використання примусу є властивим процесу проведення слідчих (розшукових) дій, а це вже може призводити до обмеження прав людини, зокрема, порушення права особи на свободу. Розглядаючи правову регламентацію окремих слідчих (розшукових) дій, можна відзначити, що деякі з них прямо передбачають застосування примусового впливу, що може стосуватися обмеження або навіть порушення права на свободу. Так, змістом ч. 3 ст. 241 КПК встановлюється можливість проведення примусового освідування у разі відмови особи здійснити його за добровільною згодою [5]. Аналогічним є нормативне положення щодо примусового відібрання у особи біологічних зразків для проведення експертизи [5]. Окрім того, нормами ч. 6 ст. 237 та ч. 3 ст. 236 КПК закріплюється право слідчого, прокурора щодо реалізації заборони будь-якій особі залишати місце огляду та обшуку до їх

завершення [5]. Таким чином, цими законодавчими приписами слідчому, прокурору дозволяється обмежувати свободу пересування осіб, які беруть участь у проведенні огляду та обшуку. Обмеження права на свободу під час примусового освідування та примусового відібрання у особи біологічних зрізків може відрізнятися від обмеження права на свободу під час проведення огляду, обшуку та пред'явлення особи для впізнання. Ця різниця полягає у наявності або відсутності у особи, свобода якої обмежується, кримінального процесуального статусу, зокрема, процесуальних прав і свобод для захисту від викривальної діяльності сторони обвинувачення. Якщо у перебігу примусового освідування та примусового одержання біологічних зразків у особи (яке проводиться за правилами освідування) [5] обмеження свободи може мати місце лише стосовно осіб у певному кримінальному процесуальному статусі (наприклад, свідок, підозрюваний, які мають відповідні права на правову допомогу та на захист (п. 2 ч. 1 ст. 66 КПК та п. 3 ч. 3 ст. 42 КПК)) [5], то у процесі реалізації огляду, обшуку та пред'явлення особи для впізнання може обмежуватися право на свободу особи, яка у кримінальному провадженні не має конкретного процесуального статусу. Отже, під час здійснення останніх слідчих (розшукових) дій обмежується свобода особи, яка не має ніяких процесуальних можливостей для захисту від кримінального переслідування (обвинувачення). Використаний термін «особа, яка підлягає впізнанню» не можна визнати правовим статусом особи у ході реалізації зазначеного засобу отримання відомостей, оскільки цей термін не передбачає наявність прав і свобод [7, с. 110]. Відповідно, у разі підкорення особою наказу залишитися у певному місці або посісти конкретне місце поряд з іншими особами, які пред'являються для впізнання, порушується право на свободу особи, яка не має кримінального процесуального статусу, а отже, прав і свобод для захисту від фактичної обвинувальної діяльності дізнавача, слідчого, прокурора. Схожа ситуація можлива на практиці у разі застосування вищевказаних положень ч. 6 ст. 237 та ч. 3 ст. 236 КПК. Шляхом реалізації заборони щодо залишення будь-якою особою місця огляду та обшуку до їх завершення може порушувати право на свободу особи, яка не має чіткого процесуального статусу. Іншими словами, застосування цих кримінально-процесуальних положень КПК може стосуватися обмеження свободи особи, яка за приписами законодавства позбавлена процесуальних засобів стосовно захисту від обвинувачення. Окрім того, треба відзначити, що з огляду на приписи ст. 209 КПК [5] особа у зазначених випадках обмеження свободи у ході здійснення огляду, обшуку та пред'явлення особи для впізнання має вважатися затриманою, а тому на неї має поширюватися кримінальний процесуальний статус підозрюваного з усіма процесуальними правами та свободами. Проте у практиці кримінального провадження за результатами застосування ч. 6 ст. 237 та ч. 3 ст. 236 КПК ніякий протокол про затримання не складається та особа, свобода якої обмежується, де-факто не користується процесуальними можливостями статусу підозрюваного. У цьому іноді можна вбачати порушення права людини на

свободу під час кримінального провадження. У Постанові Верховного Суду від 21 січня 2020 року описуються обставини, за яких органи досудового розслідування використали таку слідчу розшукову дію, як огляд місця події для обмеження свободи особи. Причому, як випливає зі змісту зазначеного рішення, органи кримінального судочинства ніякого протоколу про затримання не складали та процесуальні права підозрюваного не роз'яснювали. Тому Верховним Судом було констатовано істотне порушення кримінальних процесуальних приписів [8]. У цьому полягає формальний підхід до визначення порушення права на свободу особи під час здійснення процесуальних дій, у тому числі огляду, обшуку та пред'явлення для впізнання. Зазначений підхід виявляється у тому, що момент фактичного обмеження свободи особи, її фізичного пересування ототожнюється із кримінальним процесуальним затриманням, яке часто у практичній діяльності жодним чином не оформлюється. Можна виокремити ще змістовий (сутнісний) підхід щодо обмеження права на свободу. Цей підхід ґрунтується на практиці Європейського суду з прав людини, відповідно до якої «позбавлення свободи» у значенні ст. 5 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визначається з урахуванням конкретного становища особи. Для цього береться до уваги ціла низка критеріїв, зокрема, тип, тривалість, наслідки і спосіб виконання певного заходу (Рішення «Ґуццарді проти Італії») [9]. Розглядаючи обмеження свободи під час здійснення слідчих (розшукових) дій, слід окремо зупинитися на такому критерії, як «наслідки». У контексті нашої тематики він є визначальним, оскільки інші критерії, а саме тип, тривалість та спосіб, є менш вагомими з огляду на природу самих по собі слідчих (розшукових) дій, котрі безпосередньо не є заходами примусу, а тому переважно тривалість та спосіб обмеження свободи у ході їх проведення є не обтяжуючими для особи.

Аналіз норм кримінального процесуального законодавства та практики кримінального провадження свідчить про те, що свобода особи може обмежуватися під час реалізації окремих слідчих (розшукових) дій. Причому особа, свобода якої обмежується, може не мати жодного кримінального процесуального статусу. Порушення права на свободу під час проведення окремих слідчих (розшукових) дій (огляд, обшук, пред'явлення для впізнання) можна розглядати за формальним та змістовим (сутнісним) підходом. Перспективами подальших розвідок у такому науковому напрямі можуть бути такі: розкриття питання щодо обмеження та порушення свободи у перебігу проведення інших слідчих (розшукових) дій; визначення особливостей обмеження і порушення свободи у ході реалізації заходів забезпечення кримінального провадження.

Література:

1. Гончар О.В. Застосування запобіжних заходів, які частково обмежують конституційне право особи на свободу пересування у кримінальному процесі

України. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ.* 2013. № 2. С. 90–96.

2. Волков К. Забезпечення права на свободу та особисту недоторканність при затриманні особи. *Вісник Національної академії прокуратури України.* 2014. № 3. С. 108–112.

3. Журавель В.А. Слідчі (розшукові) дії як засоби формування доказів за чинним Кримінальним процесуальним кодексом України. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2013. Вип. 13. С. 22–30.

4. Пришляк С.О. Слідчі (розшукові) дії як засоби збирання доказів під час розслідування окремих кримінальних правопорушень. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична*. 2013. Вип. 4. С. 417–427.

5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text.

6. Лоскутов Т.О. Кримінальне переслідування, здійснюване слідчим : монографія. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2011. 164 с.

7. Лисаченко С.Л. Засоби отримання відомостей від особи у досудовому кримінальному провадженні : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків : Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2020. 249 с.

8. Постанова Верховного Суду від 21 січня 2020 року, справа № 756/8425/17, провадження № 51-859км19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/ Review/87053575.

9. Рішення Європейського суду з прав людини «Ґуццарді проти Італії». URL: http://hudoc. echr.coe.int/app/conversion/pdf?library=ECH R&id=001-105922&filename=CASE%20OF%20 GUZZARDI%20v.%20ITALY%20-%20%5B Ukrainian%20Translation%5D.pdf.

Паршиков М. С.
Новосілецький Є. А.
Тацюн Я. О.
курсанти групи Ф4-203, рядові поліції
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Радченко О. І.***
доцент кафедри конституційного і міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ У СФЕРІ ЗАХИСТУ МАЙНА

Сьогодення в Україні свідчить про те, що демократичне суспільство не може існувати без вимушених обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина у певних правових режимах.

Права людини мають становити мету діяльності кожної демократичної, правової держави. Стаття 22 Конституції України проголошує, що «конституційні права і свободи гарантуються і не можуть бути скасовані». Відповідно до статті 64 Конституції України, «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». Одним із таких випадків обмеження конституційних прав і свобод є запровадженняя воєнного стану.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [1, с . 8]. Так, під час дії правового режиму воєнного стану можуть бути обмежені, або частково обмежені права, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України. Військовим командуванням можуть встановлюватися обмеження та заборони, пов’язані з вільним пересуванням та перебуванням громадян у певній місцевості, запроваджуватися обов’язкова перевірка документів та огляд особистих речей, транспортних засобів, вантажів, житлових та нежитлових приміщень. Під час воєнного стану може бути запроваджено комендантську годину, яка передбачає обмеження перебування громадян на вулицях у певний час доби. Громадянам, які перебувають на військовому обліку може заборонятися змінювати місце проживання або перебування без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки.

В умовах воєнного стану у громадян може примусово відчужуватися майно, необхідне для потреб держави, це можуть бути транспортні засоби, сільгосптехніка, мисливська зброя та інше. Вартість відчуженого майна компенсується на підставі документа, що містить висновок про вартість майна. Компенсація може проводитися одразу, або після закінчення дії правового режиму воєнного стану. Також, на території, де введено воєнний стан може запроваджуватися трудова повинність, яка полягає у виконанні робіт, пов’язаних з організацією оборони, та ліквідацією наслідків надзвичайних ситуацій [2].

В умовах воєнного стану в Україні зростає кількість кримінальних правопорушень, які посягають на порядок несення військової служби, які вчиняються військовослужбовцями, а також військовозобов’язаними під час ведення бою, або ж на ділянці в тилу, де ведеться обстріл противником.

Наразі, тема мародерства є актуальною, адже українці зіштовхнулися з проблемою забезпечення збереження свого майна під час війни. Непоодинокими є випадки, коли мародери з числа військовослужбовців окупаційних військ розкрадають майно жителів міст, які залишили місце свого проживання, рятуючись від обстрілів та бомбардувань. Також крадії викрадають в оселях громадян прямо під час обстрілів, в той час, коли власники майна перебувають в бомбосховищах [3, с. 30].

В умовах воєнного стану та бойових дій виникають і факти вчинення кримінальних правопорушень, склад яких характерний лише в умовах ведення бойових дій.

Слід зазначити, що кримінальні правопорушення спрямовані на заволодіння чужим майном фізичними особами, які не є військовослужбовцями кваліфікуються за: ст. 185 «Крадіжка»,ст. 186 «Грабіж», ст. 187 «Розбій», ст. 189 «Вимагання», ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заподіяння ним шляхом зловживання службовим становищем» Кримінального кодексу України.

Особи, які вчинили кримінальні правопорушення, кваліфікація яких передбачена вищевказаними статтями, не підпадають під кваліфікацію звідповідно до ст. 432 Кримінального кодексу України, що встановлює відповідальність за мародерство.

Мародерство – це викрадення на полі бою речей, що знаходяться при вбитих чи поранених, - карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років.

Об’єктом кримінального правопорушення є порядок несення військової служби під час ведення бойових дій.

Для мародерства характерні дії, пов’язані з викраденням речей у вбитих і поранених. Викрадення може бути таємним або відкритим, із застосуванням насилля чи без такого.

Під речами розуміються предмети обмундирування і особисті речі убитого чи пораненого (годинник, гроші тощо). До них не належать озброєння і боєприпаси, документи, які мають військове значення, технічні засоби ведення війни та інші предмети, які збираються з метою подальшого бойового застосування.

Викрадення речей поза межами поля бою (наприклад, в санітарному потязі, в госпіталю, будинку) створює склад загальнокримінального кримінального правопорушення, такого як крадіжка, грабіж , розбій, вимагання чи привласнення і розтрата, в залежності від способу вчинення розкрадання. Варто розуміти, що для складу даного кримінального правопорушення не важливим є той факт, до якої армії належали убиті чи поранені на полі бою. Захоплення у вбитих або поранених зброї чи боєприпасів для використання їх у бою як мародерство кваліфікуватися не може, оскільки предметом кримінального правопорушення виступають виключно речі вбитих і поранених.

З перших днів повномасштабного вторгнення в Україну ми отримуємо повідомлення про величезну кількість звірств, що вчиняють російські війська, в тому числі, пограбування мирного населення відкритим, таємним способом, та із застосуванням насилля над потерпілими, які були поранені [3, с. 31]. Такі дії окупантів доречно кваліфікувати саме за ознаками кримінальних правопорушень проти власності, натомість – місцем скоєння злочинних діянь є саме ділянка, де ведуться чи велись бойові дії. Але мародерство має свою особливість, яка вказує на те, що потерпілим від злочинного діяння може бути вбитий або поранений військовослужбовець. Не є мародерством заволодіння речами здорових військовослужбовців. Такі дії можуть кваліфікуватися як кримінальні правопорушення проти власності. Для складу кримінального правопорушення не має значення, до якої армії належать вбиті і поранені, речі яких розкрадалися на полі бою. Мародерство передбачає наміри винного обернути вилучену річ у своє володіння. З цього моменту, тобто, коли винний отримав можливість розпоряджатися майном потерпілого за своїм розсудом, мародерство вважається закінченим кримінальним правопорушенням.

Зрештою, мародерство – це військове кримінальне правопорушення, що порушує норми міжнародного гуманітарного права (порушення законів і звичаїв війни), за скоєння яких передбачено кримінальну відповідальність фізичних осіб на національному та міжнародному рівнях. Воєнні кримінальні правопорушення є одним з видів основних кримінальних правопорушень проти міжнародного права поряд з такими кримінальними правопорушенням як агресія, злочинами проти людяності та геноцидом.

Воєнними злочинами є серйозні порушення заборон, що містяться як у договірному, так і у звичаєвому міжнародному гуманітарному праві. Женевська конвенції від 12 серпня 1949 року зобов’язує держави криміналізувати серйозні порушення міжнародного гуманітарного права в національному законодавстві. Україна виконує цю вимогу насамперед шляхом внесення до Кримінального кодексу України відповідних зміні і доповнень. Крім того, держави мають обов’язок переслідувати в судовому порядку осіб, обвинувачуваних у вчиненні серйозних порушень міжнародного гуманітарного права чи передавати таких осіб державі, готовій здійснити таке переслідування [3, с. 32].

Отже, підбиваючи підсумки, зазначимо, що згідно зі статею 432 Кримінального кодексу України, мародерство – це викрадення речей вбитих чи поранених на полі бою. Проте в умовах війни під «мародерством» розуміють крадіжки, вчинені не лише на полі бою, але й на інших територіях під час воєнного стану. Саме така позиція викладена у Законі України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за мародерство».

Література:

1. Федорчук М.Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в

Україні. *Правова держава. 2022.* URL: http://pd.onu.edu.ua/article/view/257802 (дата звернення: 11.09.2022).

2. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану. *Громадський простір.* 2022. URL: https://www.prostir.ua/?news=dotrymannya-konstytutsijnyh-prav-ta-svobod-v-umovah-vojennoho-stanu (дата звернення: 11.09.2022).

3. Бобошко О.М. Відповідальність за мародерство й інші кримінальні правопорушення проти власності. Нац. акад. внутр. справ, 2022. URL: https://www.naiau.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/konferencii/2022/11_08/ materialy_konf_110822.pdf (дата звернення: 11.09.2022).

4. Відповідальність за мародерство в умовах воєнного стану. Інформаційно – правовий портал «Портали юриста». 2022. URL: https://porady.org.ua/vidpovidalnist-za-maroderstvo-v-umovakh-voyennoho-stanu (дата звернення: 11.09.2022).

Пилипенко Д.О.
т.в.о. декана факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Татаренко С.В.
старший оперуповноважений в особливо важливих справах
УОТЗ ГУНП в Дніпропетровській області, підполковник поліції

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави 24 лютого 2022 р. зумовило виникнення суттєвих викликів в різних сферах. Це в буквальному сенсі торкнулося всіх сфер внутрішньодержавних правовідносин, зокрема сфери галузевого права. В кримінальному процесуальному законодавстві також відбулися відповідні зміни, згідно з якими в КПК було впроваджено розділ IX-1 Кримінального процесуального кодексу України про «Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану» (далі – Розділ IX-1 КПК). Вказаним розділом доповнено чинний КПК на підставі ЗУ «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану» від 14 квітня 2022 року № 2201-IX, який, відповідно, врегулював низку проблемних питань, що постають перед досудовим слідством під час воєнного стану [1].

Одним з таких питань є скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації. Так, відповідно до ч. 1 ст. 616 КПК, у разі введення в Україні або окремих її місцевостях воєнного стану,

здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії російської федерації та/або інших держав проти України підозрюваний, обвинувачений, який під час досудового розслідування або судового розгляду тримається під вартою, крім тих, які підозрюються у вчиненні злочинів проти основ національної безпеки України, а також злочинів, передбачених статтями 115, 146-147, 152-156, 186, 187, 189, 255, 255-1, 257, 258-262, 305-321, 330, 335-337, 401-414, 426-433, 436, 437-442 Кримінального кодексу України, має право звернутися до прокурора з клопотанням про скасування цього запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період [2].

Отже в запропонованій редакції статті між іншим йдеться про певні процесуальні обмеження, які можуть бути фактичною перешкодою у скасуванні запобіжного заходу. Такими обмеженнями є кваліфікаційні критерії вчинених злочинів. З наведеного переліку можна дійти висновку, що законодавець керувався критеріями суспільної небезпеки та громадського резонансу під час їх визначення. В цілому погоджуючись із законодавцем, на нашу думку, запропонований перелік кримінальних правопорушень доцільно дещо змінити у контексті збільшення їх кількості. Так, наприклад, на наше переконання до складу перерахованих злочинів доцільно включити ст. 121 КК, адже як у випадку з вже зафіксованим в законі складом кримінального правопорушення передбаченого ст. 115 КК, наслідки вчинення злочину передбаченого ст. 121 КК, також можуть містити як наслідок спричинення смерті потерпілому. Тому на наш погляд, включення злочину передбаченого ст. 121 КК до ч. 1 ст. 616 КПК – є цілком обґрунтованим. Також в складі згаданої процесуальної норми, законодавець визначає злочини передбачені ст.ст. 146-147 КК як гіпотетичні перешкоди у скасування запобіжного заходу, за умов їх вчинення. Однак, на наш погляд, перелік вказаних в КПК злочинів, які, у свою чергу, містяться в Розділі ІІІ КК «Кримінальні правопорушення проти волі, честі та гідності особи» доцільно доповнити іншим злочином цього ж розділу, а саме злочином передбаченим ст. 149 КК «Торгівля людьми». Слід вказати, що кримінальне правопорушення передбачене вказаною нормою КК небезпідставно вважають - одним із найганебніших явищ, які існують у сучасному світі [3]. Цілком погоджуючись з подібним формулюванням, вважаємо, що ч. 1 ст. 616 КПК також доцільно доповнити злочином передбаченим ст. 149 КК.

Додатково в межах питання, яке розглядається окремо слід звернути увагу на перелік кримінальних правопорушень Розділ IV «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості особи», які також визначені в ч. 1 ст. 616 КПК як «блокуючи» для скасування запобіжного заходу для проходження військової служби за призовом під час мобілізації, на особливий період. Так у вказаній процесуальній нормі зокрема зазначені кримінальні правопорушення передбачені ст.ст. 152-156 КК. Однак, на наше переконання, законодавець з невідомої причини не включив до цього переліку

злочин передбачений ст. 156[1] КК (Домагання дитини для сексуальних цілей). Вбачається, що цей злочин також має бути врахований законодавцем як правова перешкода для скасування запобіжного заходу, а тому доцільно кримінальне правопорушення передбачене ст. 156[1] КК також додати до переліку вже визначених в ч. 1 ст. 616 КПК кримінальних правопорушень.

Література:

1. Маринич Ю.В. Особливості внесення відомостей до єдиного реєстру досудових розслідувань в умовах воєнного стану. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії*: матеріали круглого столу. Київ. 26 травня 2022 р. С. 83 - 85.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Редакція від: 10.09.2022 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text

3. Торгівля людьми – одне із найганебніших явищ сучасного світу. URL : https://muzykivskaotg.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi--odne-iz-naganebnishih-yavisch-suchasnogo-svitu--2021-07-07

Ремінська Є. В.
курсантка 4 курсу факультету №1
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького Державного університету внутрішніх справ

Литвиненко О. Г.
старший викладач кафедри організації досудового розслідування
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького Державного університету внутрішніх справ,
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ЧУТЛИВІ ПЕРСОНАЛЬНІ ДАНІ» У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

До визначення поняття «персональні дані» за останні десятиліття зверталися чимало вітчизняних і закордонних науковців, які трактували його так чи інакше на основі доктрини, законодавства чи судової практики. Поняття «чутливих» персональних даних, що нерідко вживається як у законодавстві Європейського Союзу, так і в багатьох рішеннях національних і міжнародних судів (зокрема, такий термін уживається у більш ніж десяти рішеннях Європейського суду з прав людини), так і не набуло однозначного тлумачення та вичерпного роз'яснення.

Не часто поставало питання, які категорії даних варто відносити до «чутливих», урешті, чому їм слід надавати більший рівень захисту, ніж іншим даним? Так, виникнення негативних наслідків для позивача через розголошення

таких даних є очевидним, однак цілком ефемерним без реальних прикладів у судовій практиці міжнародних та національних судів.

Розголошення «чутливих» даних, яке в подальшому створює деякі негативні наслідки для життя і кар'єри позивача, їх неналежне утримання, що включає витоки даних та їх крадіжку, справді спричиняють численні позови, що відображено у практиці як національних, так і міжнародних судів.

Насправді, гучних справ стосовно розголошення «чутливих даних» вистачає і у країнах Європи.

Наприклад, Меган, герцогиня Сассекська (Р.М. Маркл) у 2020 р. судилася з виданням через розголошення вмісту листа до її батька, що суд теж визнав «чутливими даними» » [1, п. п. 22–23]. У практиці Верховного Суду Німеччини із трудових спорів також траплялися справи, де працівники через Суд вимагали знищити або приховати деяку інформацію від відділу кадрів їх підприємства: в одній із таких справ (1987 р.) позивачка вимагала знищити або «приховати» персональні дані щодо її травми та наслідків для її здоров'я [2, п. п. 4–11, 17–19 (у цій справі Суд вирішив на користь позивача).

«Чутливими» можуть уважатися будь-які персональні дані, розголошення яких (навіть якщо в рамках судового процесу) створює для відповідача певні правові наслідки. Показовим прикладом цього є данні про усиновлення/удочеріння дитини.

В Англії «чутливою» є будь-яка інформація, пов'язана з неповнолітніми всиновленими особами, її розкриття чи розголошення суворо забороняється (і доступ до неї навіть через суд украй складно отримати, про що чудово свідчить рішення ЄСПЛ у справі Gaskin v. United Kingdom 1989 р. [3, с. 147–148; 38, п. п. 44–49], окрім як під час судового процесу [4, с. 600–602].

У рішенні ЄСПЛ від 2020 р. у справі Rodina v. Latvia позивачка судилася через публікацію в газеті «Час», де описувалася історія її родини. Позивачка звинувачувалася в недбалому ставленні до своєї літньої матері, нібито відмовлялася доглядати її. Автори публікації стверджували, що мотивом її поведінки було бажання якнайшвидше продати квартиру її матері. Позивачка та члени її родини судилися з виданням, бо вважали інформацію, яка була подана в публікації (пізніше і в телеефірі), у багатьох твердженнях неправдивою, а також такою, що порушує їхнє право на приватність, честь і гідність [4, п. п. 5–25]. Що цікаво, Європейський суд у цій справі відніс факти із сімейного життя позивачки до «чутливих» даних. Розглядаючи обставини справи, Суд відзначив, що позивачку не можна було вважати «публічною особою», що публікація не здійснила вагомого внеску в «дебати» зі значним публічним інтересом. Також не можна, на думку Суду, було однозначно сказати, що журналісти діяли добросовісно, розголошуючи інформацію про життя позивачки та її родини, до того ж «чутливу», оскільки в публікації згадувалися проблеми із психічним здоров'ям матері позивачки (хоча, як стверджує Суд, «опосередковано», оскільки в самій публікації не згадувалося, на що хворіла жінка). Суд вирішив справу на користь позивачки [4, п. п. 110–129].

Суди також наголошували на тому, що чутливі дані повинні мати більш потужний режим захисту, ніж так звані «звичайні» дані, через особливості вмісту персональних даних.

Яскравим прикладом «чутливих» персональних даних є відомості щодо судимості і висунення позивачу підозри у скоєнні злочину. Зокрема, численна практика американських судів показує, що негативні наслідки в житті позивача через зберігання персональних даних – реальність. Позивачі скаржилися, що через судимості втрачали роботу, не могли влаштуватись на роботу не могли обійняти посаду державного службовця не могли взяти участь у суді присяжних.

Практика ЄСПЛ підтверджує, що розголошення інформації щодо судимості позивача може коштувати йому роботи. Так, у рішенні у справі M. M. v. United Kingdom (2012 р.) позивачка, воліючи помирити сина із громадянською дружиною, вирішила забрати онука без дозволу батьків дитини, сподіваючись, що той не повернеться з матір'ю до Австралії, однак була заарештована за викрадення дитини (онук не постраждав). Позивачка отримала попередження, засуджена не була. Згодом позивачка намагалася влаштуватися на роботу як працівник соціальних служб, але працедавці скасували пропозицію після перевірки інформації щодо попередження позивачки. Позивачка судилася через зберігання її даних необмежений строк: хоча їй представниками правоохоронних органів було обіцяно, що інформація щодо попередження буде видалена через п'ять років, приблизно у 2005 р., практика збереження персональних даних була змінена, усі дані щодо «проблем із законом» повнолітніх осіб відтоді було постановлено зберігати необмежений часовий строк. Суд розцінив такий підхід в утриманні персональних даних як неадекватний, законодавство країни-відповідача не містить чіткого регулювання стосовно збору та збереження даних щодо осіб, яким було винесено попередження. До того ж немає реальних правових гарантій того, що дані стосовно попередження, яке було винесено позивачці, не будуть незаконно розголошені. Суд схилився до позиції, що таке зберігання персональних даних не було здійснено відповідно до норм законодавства, що порушує її право на приватність, а отже, вирішив справу на її користь [5, п. п. 5–12, 149–180, 187–189, 190–207].

З вищенаведеної практики міжнародних та національних судів необхідно сформулювати відповідне визначення «чутливих даних».

Так, з точки зору А.А. Литвиненка, «чутливі дані» це персональні дані позивача, розголошення, крадіжка, продаж (чи інші незаконні дії) яких спричинять негативні наслідки в житті позивача, які вимагають посиленого режиму конфіденційності й особливих вимог передачі між відповідними інстанціями. Відповідно до численної практики міжнародних та національних судів, приналежність деяких персональних даних до категорії «чутливих» є контекстуальною і залежить від обставин кожної справи та від обсягу збитків, завданих позивачеві незаконними діями щодо цих даних [6, с.170].

На нашу думку до «чутливих» даних варто віднести данні, які безпосередньо стосуються особистого життя особи, наприклад: дані особистого листування, особисті фото особи (крім фото публічних осіб), дані в яких зазначається певна особистісна характеристика особи, яка може вплинути на соціальне життя особи. Зокрема варто відмітити, що «чутливі» дані особи мають бути захищені завжди, в тому числі під час кримінального переслідування.

Література:

1. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Duchess of Sussex v. Associated Newspapers Ltd» від 02.12.2021. URL:https://www.judiciary.uk/wp-content/uploads/2020/05/sussex-v-associated-judgment-010520-1.pdf
2. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Leander v. Sweden» від 26.03.1987. URL: ttps://www.stradalex.com/en/sl_src_publ_jur_int/document/echr_9248-81
3. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Gaskin v. United Kingdom» від 07.07.1989. URL: https://swarb.co.uk/gaskin-v-the-united-kingdom-echr-7-jul-1989/
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Rodina v. Latvia» від 14.05.2020. URL: https://ips.ligazakon.net/document/ES057575?hide=true
5. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «M. M. v. United Kingdom» від 13.11.2012. URL: file:///D:/Download/002-7300.pdf -
6. Литвиненко А. А. До питання визначення та нормального змісту «чутливих» персональних даних. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Випуск 2. Т.2. С. 160 – 172. URL: http://www.nvppp.in.ua/vip/2020/2/29.pdf

Шевчук В. М.
професор кафедри криміналістики
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
доктор юридичних наук, професор,
провідний науковий співробітник НДІ вивчення проблем
злочинності імені академіка В. В. Сташиса НАПрН України,
Заслужений юрист України

ВОЄННА КРИМІНАЛІСТИКА: ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЛЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

В умовах війни та сучасних євроінтеграційних процесів відбувається перезавантаження криміналістики, пов’язане передусім із появою нових викликів перед системою кримінальної юстиції та необхідністю вирішення першочергових завдань в умовах активних бойових дій на території України,

формування криміналістичних знань відповідно до потреб практики. У таких умовах криміналістика покликана розроблювати новітні засоби, прийоми та методи, спрямовані на протидію кримінальних правопорушень, пов’язаних з військовою агресією РФ проти України та іншим злочинам в умовах війни.

В реаліях воєнного часу окремим напрямом у криміналістиці має бути розроблення та удосконалення системи криміналістичних методик розслідування, активізація розробок техніко-криміналістичного забезпечення притидії сучасній злочинності, формування новітніх підходів у застосуванні спеціальних знань, криміналістичне забезпечення захисту інформаційних джерел і вирішення проблем інформаційної безпеки [1, с. 9-20]. В таких умовах фактично можна констатувати про формування нового наукового криміналістичного напрямку - *воєнної криміналістики* [2, с. 188].

Варто зауважити, що у історії криміналістики були спроби сформувати ідею «воєнно-польової криміналістики», «воєнно-прикладної криміналістики» (Г.М. Григорян (2021), С.В. Маліков (2016) та ін.), проте, на наш погляд, запропоновані терміни цієї галузі криміналістичних знань дещо звужують розуміння предмета, системи та завдань воєнної криміналістики. З нашої точки зору, у зміст наукової концепції воєнної криміналістики мають входити ідеї та теоретичні положення про об'єкт дослідження, систему знань, зміст її окремих елементів, місце в системі наукового знання, значення для теорії та практики слідчої роботи, завдання подальшого наукового дослідження.

Об'єктом вивчення воєнної криміналістики мають виступати закономірності збирання, дослідження та використання доказової інформації розслідування злочинів (кримінальних правопорушень), що відбуваються в районах воєнних дій, на територіях проведення активних бойових операцій та військової агресії. Об'єкт воєнної криміналістики певною мірою визначає і її систему, яка включає науково обґрунтовані та апробовані на практиці криміналістичні положення та рекомендації щодо організації виявлення, документування та розслідування злочинів, що скоюються в умовах війни на територіях, де проводяться воєнні дії, бойові операції та військова агресія, що визначають розробку та застосування теоретико-методологічних основ, вибору та застосування засобів, методів та прийомів криміналістичної техніки, тактики і методики розслідування злочинів з урахуванням специфічних умов діяльності – в умовах військового стану та активних бойових дій на певній території держави.

Одним із головних завдань військової криміналістики постає розроблення, формування та застосування системи засобів, методів, прийомів та заходів криміналістичного забезпечення протидії вчиненню таким кримінальним правопорушенням, яке має комплексний характер та повино охоплювати теоретико-методологічний, техніко-криміналістичний, тактико-організаційний і методико-криміналістичний напрями пошуків [3].

Теоретико-методологічні основи воєнної криміналістики включають загально-наукову проблематику, пов’язану із розробленням поняття, предмета,

системи та завдань воєнної криміналістики, її місця в системі криміналістичної науки. Важливими напрямками таких наукових досліджень можуть стати розроблення таких наукознавчих проблем, як методологія воєнної криміналістики, система курсу воєнної криміналістики, інновації у криміналістичній дидактиці при викладанні воєнної криміналістики та ін. У даному випадку можна говорити про воєнну криміналістику як новий науковий напрямок у криміналістичній доктрині, який має значні перспективи та потребує подальших наукових досліджень у криміналістиці.

У напрямку техніко-криміналістичного забезпечення воєнної криміналістики актуалізуються наукові розробки та дослідження щодо створення та впровадження інноваційних криміналістичних продуктів, спрямованих на оптимізацію боротьби із злочинністю у військовій сфері, документування та розслідування виявленні, документації та розслідуванні злочинів, пов'язаних з військовою агресією РФ проти України. До таких інноваційних продуктів можна віднести нові розроблені або прилаштовані до завдань і потреб протидії воєнній злочинності та іншим кримінальним проявам в умовах війни новітні техніко-криміналістичні засоби, сучасні інформаційні технології, електронні бази знань, методи фіксації, аналізу, оцінки та збору доказової інформації.

Крім цього, до потреб воєнної криміналістики можуть застосовуватися сучасні ідентифікаційні біометричні системи за ознаками людини (системи електронної ідентифікації людини за біометричними ознаками – відбитками рук пальців, ознаками зовнішності, малюнку райдужної оболонки ока, ДНК, ознаками ходи, почерку). Актуальними нині постають можливості використання безпілотних літальних апаратів, систем спостереження та відеоконтролю, електроний контроль за пересуванням осіб у просторі та повітрі, ідентифікаційні системи розпізнавання за обличчами осіб тощо.

У тактико-криміналістичному забезпеченні воєнної криміналістики перспективними напрямками досліджень має стати розробення тактичних основ проведення процесуальних дій та криміналістичних рекомендацій в умовах війни. Вони можуть бути пов'язані із специфікою тактики проведення окремих слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану, проведення бойових дій та ін. Така ситуація зумовлює необхідність розроблення нових тактичних прийомів, перегляд можливостей тактичних комбінацій та тактичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових) та ін. Важливими напрямками таких досліджень у криміналістичній тактиці виступають проблеми розроблення тактики проведення дій, у яких учасниками (підозрювані, свідки, потерпілі та ін.) виступали особи з окупованих територій або із районів активних бойових дій, а також військовополонені тощо.

У методико-криміналістичному забезпечені воєнної криміналістики такі напрями тісно пов'язані зі зміною кримінального та кримінального процесуального законодавства, оскільки такі зміни вимагають удосконалення наявних методик розслідування кримінальних правопорушень та розроблення

нових криміналістичних методик розслідування. Інноваційні розробки у цій галузі криміналістики мають бути спрямовані на проведення досліджень методик розслідування нових видів кримінальних правопорушень, тактичних операцій, алгоритмів слідчих (розшукових), перевірки типових слідчих версій, розроблення криміналістичної характеристики кримінальних правопорушень, документальне оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії РФ [4, с. 16-17].

Сучасні реалії війни в Україні вимагають від криміналістики удосконалення, розроблення та впровадження у практику систему криміналістичних методик розслідування окремих видів кримінальних правопорушень [5, с. 81-85], скоєних військовослужбовцями в умовах воєнних дій, зокрема, розслідування самовільного залишення військової частини (місця служби) та дезертирства; розслідування ухилення від військової служби шляхом членоушкодження; розслідування злочинів, скоєних військовослужбовцями щодо цивільного населення; розслідування розкрадань зброї та боєприпасів, що здійснюються військовослужбовцями; розслідування перевищення посадових повноважень, які здійснюються командирами військових частин та ін.

Крім цього, актуалізуються наукові дослідження методики розслідування злочинів проти основ національної безпеки України; воєнних злочинів, вчинених військовими РФ в Україні; злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку; злочинів, пов'язаних із незаконним використанням гуманітарної допомоги, благодійних пожертв або безоплатної допомоги та незаконним перетинанням державного кордону України та ін. Широке поширення інформаційних комп'ютерних технологій сприяє подальшій розробці алгоритмізації самого процесу розслідування кримінального правопорушення та забезпеченню ефективності та результативності судового розгляду [6, с. 181-202].

Враховуючи сучасні завдання адаптації криміналістичних знань до умов воєнного стану та реформування вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів Європейського Союзу досить актуальними є проблеми пристосування і модернізації криміналістичних знань до сучасних вимог практики [7, с. 14-19]. Тому вбачається, що у такій ситуації особливої значимості набуває криміналістична підготовка майбутніх юристів, яка має враховувати сучасні вимоги адаптації криміналістичних знань до умов воєнного стану, реформування вітчизняного законодавства до міжнародних стандартів ЄС та появи нових галузей (напрямів) криміналістики. Суттєвої значимості набуває посилення та активізація практичної складової під час викладання криміналістики. Важливо враховувати сучасні тенденції розвитку криміналістики, пов'язані із формуванням нових її напрямів, зокрема, ядерної та воєнної криміналістики, що дасть змогу суттєво підвищити роль та прикладне значення застосування криміналістичних знань в сучасних реаліях воєнного часу та глобальних загроз світовій цивілізації.

Література:

1. Шепітько В. Теоретико-методологічна модель криміналістики та її нові напрями. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3 (25). С. 9-20.

2. Shevchuk V. M. The role of criminalistics in improving the efficience of the investigation of war crimes committed by military of the RF in Ukraine. *Scientific Collection «InterConf»*, (122): with the Proceedings of the 1st International Scientific and Practical Conference «Diversity and Inclusion in Scientific Area» (August 26-28, 2022). Warsaw, Poland: Ceac Polonia, 2022. Pp. 187-195.

3. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Modern criminalistics in the conditions of war: problems of adaptation and reload. *Modern research in world science*: Proceedings of the 5th International scientific and practical conference (August 7-9, 2022). Sci-conf.com.ua‖. Lviv, Ukraine. 2022. Pp. 896-903.

4. Капліна О. В. Відшкодування шкоди, завданої громадянинові внаслідок збройної агресії РФ : кримінальний процесуальний аспект. *Проблематика документального оформлення, визначення шкоди та відшкодування збитків, завданих Україні та її громадянам внаслідок збройної агресії Російської Федерації*: наук.-практ. конф. (м. Харків, 22 червня 2022 р.). Х.: НЮУ ім. Ярослава Мудрого, 2022. С.12-17.

5. Konovalova V. O., Shevchuk V. M. Prospective directions of research of innovations of separate criminalistic methodics. *Scientific practice: modern and classical research methods* :_Collection of scientific papers «ΛΌГОΣ» (Vol. 1), February 26, 2021. Boston-Vinnytsia: European Scientific Platform, 2021. Pp. 81-85.

6. Журавель В. А. Загальна теорія криміналістики: ґенеза та сучасний стан: монографія. Харків: Право, 2021. 448 с.

7. Shevchuk V. Problems of criminalistic support of the practice of the International Criminal Court in Ukraine. *Do desenvolvimento mundial como resultado de realizações em ciência e investigação científica*: Coleção de trabalhos científicos «ΛΌГОΣ» (Vol. 4), 9 de outubro de 2020. Lisboa, Portugal, 2020,14-19.

Яковенко М. О.
завідувач кафедри організації правоохоронних та судових органів
Луганського державного університету
внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка
кандидат юридичних наук, доцент

ОРГАНІЗАЦІЯ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ НА ДЕОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ

З початком контрнаступальних дій українських військ та витіснення російського агресора майже з всієї Харківської області, органами правопорядку

розпочалося проведення комплексних стабілізаційних заходів, спрямованих на відновлення української влади на звільнених територіях. Головою Національної поліції України Ігорем Клименком на брифінгу в Military Media Center було повідомлено, що станом на 16 вересня 2022 року на Харківщину додатково спрямовано більше однієї тисячі працівників поліції. Особовий склад зосереджено за основними напрямками поблизу населених пунктів: Балаклея, Ізюм, Шевченкове, Вовчанськ. Організовано 16 пунктів контролю та 21 блок-постів. Створено більше 30 слідчо-оперативних груп (далі – СОГ), діяльність яких спрямована на виявлення та документування кримінальних правопорушень, вчинених під час окупації як з боку представників окупаційних військ, так і громадян України. У період менше ніж за тиждень органами досудового розслідування Національної поліції України було розпочато 204 кримінальних проваджень, пов'язаних з вчиненням військових злочинів та колабороційною діяльністю окремих громадян України [1]. На нашу думку, до цих СОГ доцільно включити працівників структурних підрозділів слідства (дізнання) та кримінальної поліції, які до 24 лютого 2022 року працювали у складі відповідних територіальних органів поліції, що обслуговували вищевказані території, за умови якщо ці поліцейські продовжили проходити службу на відповідних посадах в органах поліції. Якщо вказані співробітники були переведені до інших територіальних органів поліції, тоді їх слід відрядити, а зазначена група має бути створена як міжрегіональна за правилами передбаченими Інструкцією з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні, затвердженою наказом МВС № 575 від 7 липня 2017 року. Підставою створення такої СОГ має бути наказ Голови Національної поліції України або його заступника – начальника Головного слідчого управління. Контроль за її роботою покладатиметься на Головне слідче управління Національної поліції України. Переконані, такий підхід має бути запроваджений через те, що залучення кадрів, які добре орієнтуються в оперативній обстановці на конкретних територіях, позитивно відзначиться на якості роботи цих груп.

На першому етапі відновлення кримінальної юстиції на деокупованих територіях вельми актуальним питанням є поновлення кримінальних проваджень, які в силу різних причин не закінчені та були залишені в захоплених окупантами приміщеннях. Тож, у процесі відновлення функціонування органів правопорядку на звільнених територіях (за умови проведення повного зачищення територій від противника, розмінування всієї прилеглої місцевості та після того як буде здійснено відповідні поліцейські та контррозвідувальні заходи) крім слідчо-оперативних груп мають бути створені спеціальні інвентаризаційні комісії, до складу яких можуть входити працівники органів прокуратури (процесуальні керівники), керівники органів досудового розслідування (їх заступники), представники органів Державного бюро розслідувань (далі – ДБР), працівники підрозділів інформаційно-аналітичного

забезпечення та режимно-секретних відділів. Після створення зазначеної комісії відразу має бути встановлений та погоджений порядок, строки, форма і дата доповіді про результати проведення інвентаризації всіх тих матеріалів, які імовірно будуть виявленні у зачищених приміщеннях відділів поліції, у тому числі у місцях колишнього розташування «органів правопорядку» окупаційної влади, які виконували поліцейські функції на момент окупації. Як свідчить практика, такими розташуваннями зазвичай є будівлі захоплених районних відділів поліції та Служби безпеки України (далі – СБУ) (Балаклея, Ізюм, Вовчанськ).

Подальша робота цих комісій має відбуватися у відповідності із заздалегідь розробленим планом з врахуванням положень Інструкції з організації обліку та руху кримінальних проваджень в органах досудового розслідування Національної поліції України від 14 квітня 2016 № 296. Наведений план має бути погоджений відповідними керівниками органів прокуратури та досудового розслідування. У письмовому дорученні керівництва про проведення інвентаризації слід чітко визначити єдиний порядок виявлення, зберігання та систематизації знайдених матеріалів кримінальних проваджень та речових доказів.

Під час обстеження приміщень, де проводитиметься інвентаризація, слід мати на увазі, що при необхідності слідчим Національної поліції України або ДБР у бідь-який момент може бути прийняте рішення про проведення огляду місця події, в ході якого підлягатимуть вилученню окремі документи та речові докази, що мають значення для досудового розслідування, уже розпочатих кримінальних проваджень щодо осіб, які ймовірно співпрацювали з окупаційною владою.

Під час роботи даної інвентаризаційної комісії мають також звірятися наявність кримінальних проваджень за Єдиним реєстром досудових розслідувань (далі – ЄРДР), списками, наданими підрозділом інформаційного забезпечення відповідних ГУНП, журналом – реєстром кримінальних проваджень та книгами обліку слідчої роботи кожного слідчого. У зв’язку з цим необхідно вивчати попередні акти інвентаризацій (у тому числі їх електронних примірників), супровідні листи, що відображають рух кримінальних проваджень (за умови, якщо їх вдалося евакуювати в паперовому вигляді або принаймні, якщо вони збереглися на електронних носіях), журнали вихідної кореспонденції підрозділів документального забезпечення, режимних секретних підрозділів, контрольно-наглядові справи кримінальних проваджень (у тому числі їх електронних варіантів) та наглядових проваджень органів прокуратури (за їх згодою).

Наступним не менш важливим питанням щодо повернення української правової системи на звільнених територіях відповідно до законодавства України є захист місцевих мешканців від протиправних посягань, відновлення порушених прав громадян та забезпечення принципу невідворотності покарання. Передусім йдеться про розслідування кримінальних

правопорушень, що вчинялися у період окупації як з боку комбатантів військ РФ, так і звичайними місцевими мешканцями. Усі громадяни України, які перебували на окупованих територіях мають бути попередньо опитані. У разі отримання інформації, що містить ознаки кримінального правопорушення, слідчим (дізнавачем) невідкладно приймається рішення в порядку статті 214 КПК України. Якщо за вказаним фактом попередньо вже розпочато досудове розслідування, про вказані відомості та особу, яка їх надала, повідомляється керівник органу досудового розслідування, який очолює підрозділ, що обслуговує територію, де було вчинено вказане протиправне діяння, для того щоб в подальшому відповідні матеріали були спрямовані за належністю.

Під час обстеження приміщень, в яких розташовувалися так звані «органи поліції» чи «комендатури», слід бути готовими до того, що величезний масив криміналістично вагомої інформації може міститися в актах (документах), які були складені представниками окупаційної влади. Для належної організації роботи у цій сфері передусім мають бути створені спеціалізовані (міжвідомчі) слідчо-оперативні групи (з числа працівників органів прокуратури, Національної поліції України, Головного управління розвідки та СБУ), які забезпечуватимуть інформаційно-аналітичну роботу у наведеному напрямку. У разі виявлення у зазначених джерелах інформації відомості щодо обставин, що свідчать про вчинення кримінальних правопорушень за українським законодавством, слідчі або прокурори (бажано з числа учасників цієї міжвідомчої СОГ) зобов'язані будуть внести вказані відомості до ЄРДР та розпочати окреме розслідування. Однак, постає справедливе питання, а яке доказове значення цих матеріалів і чи можливо їх використовувати в ході досудового розслідування? Очевидно, що всі дані, які в них містяться, мають бути перевірені у спосіб передбачений чинним кримінальним процесуальним законодавством. Наведені документи не можуть бути джерелами доказів, однак інформація в них підлягає ретельному аналізу на предмет виявлення ознак кримінального правопорушення, що може мати слідчий чи оперативний інтерес. З приводу окремих документів окупаційної влади про реєстрацію юридично-значущих фактів таких як народження або смерті людини, медичних діагнозів, довідки про звільнення з місць несвободи тощо, вважаємо за доцільне звернутися до міжнародної практики. Зважаючи на такий підхід Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ (Інформаційний лист від 11 квітня 2017 року №9-697/0/4-17 «Щодо використання у судових рішеннях формулювань, що відображають місце настання фактів, які мають юридичне значення») звернувся до голів апеляційних судів областей, Апеляційного суду міста Києва про рекомендацію визнання належними та допустимими доказів на підтвердження факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України [2]. Однак, у цьому документі зауважується на тому, що при позначенні місця настання певного факту відсутні підстави використовувати такі формулювання, як «Донецька народна республіка (територія, непідконтрольна державній владі

України)», «Донецька народна республіка, яка є тимчасово окупованою територією», «самопроголошена Донецька народна республіка» тощо. З огляду на зазначене можемо констатувати, що в судовій практиці, зокрема в кримінальному судочинстві, вже існують непоодинокі прецеденти, коли судом застосовувалася вказана юридична формула.

Таким чином, слід враховувати, що документи, оформлені органами та установами, які знаходилися під контролем окупаційної влади, цілковито можуть братись до уваги сторонами кримінального процесу, але при цьому вони мають оцінюватись лише разом з іншими доказами в їх сукупності та взаємозв'язку. З цього випливає, що всі ці документи в обов'язковому порядку мають підтверджуватися результатами проведених слідчих (розшукових) дій у відповідності з чинним законодавством України. Таку позицію необхідно передусім розглядати у контексті захисту прав мешканців окупованої території, а ніяким чином не як визнання юрисдикції окупаційної влади. Всі документи, видані владою країни агресора можуть бути визнані такими лише за наявності відповідної ухвали суду. Тож, на нашу думку, з метою налагодження системної роботи щодо виокремлення таких джерел доказів, які мають виняткове значення для слідства необхідно розробити чіткі інструкції для органів правосуддя, прокуратури, слідства та дізнання щодо належної організації та порядку оформлення відповідних матеріалів в межах кримінального провадження з подальшою можливістю передачі їх до суду.

Наступним вельми актуальним питанням є проведення перевірок щодо причин смерті людей, померлих у часи окупації. За заявою голови Національної поліції України Ігоря Клименка на деокупованій території Харківської області виявлено тіла майже 50 загиблих цивільних осіб, а також місця масового поховання з орієнтовною кількістю 445 могил, у багатьох з яких виявлені тіла, одягнені у військовий однострій та знаками розрізнення збройних формувань України [1]. За дорученням керівництва МВС до вказаних місць уже спрямовано 10 мобільних лабораторій біологічних досліджень.

Однак, на наш погляд, враховуючи масштабність усіх цих заходів, мають бути створені спеціальні групи, до складу яких входитимуть як працівники органів досудового розслідування, прокуратури, експертних установ, так і особи, які діють у відповідності з постаново Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 698 «Про деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв’язку із збройною агресією проти України». Йдеться про спеціальні групи осіб, які виконують гуманітарну місію, спрямовану на вилучення тіл (останків) осіб, померлих (загиблих) у зв’язку із збройною агресією проти України. До складу таких спеціальних груп в якості факультативних учасників можуть входити компетентні суб’єкти – уповноважені особи місцевих адміністрацій, органів місцевого самоврядування, Міноборони, Збройних Сил, Національної гвардії, Національної поліції, ДСНС,

МОЗ, СБУ (за згодою), органів прокуратури (за згодою), а також за згодою – експертних (медичних) служб, громадських і релігійних об’єднань, благодійних організацій, міжнародних гуманітарних організацій [3]. Головною метою роботи наведених СОГ має бути перевірка обставин смерті усіх без винятку людей, померлих в період окупації.

Разом з тим, відповідно до Порядку взаємодії між органами та підрозділами Національної поліції України, закладами охорони здоров’я та органами прокуратури України при встановленні факту смерті людини під час воєнного стану на території України, затвердженого наказом МВС України, МОЗ України, ОГП від 09 березня 2022 року № 177/450/46, в якості офіційної інформації про причини смерті людини за відсутності висновку судово-медичного експерта можливо розглядати лікарське свідоцтво про смерть за формою № 106/о або «фельдшерська довідка про смерть» за формою № 106-1/о. Таким чином, під час огляду останків померлих на деокупованих територіях слід спершу вилучити всі ці довідки, які імовірно були оформлені за фактами смерті людей, виявлених у цих масових похованнях.

На початку окупації певний час на захоплених територіях працювали заклади охорони здоров’я України, керуючись при цьому наказом МОЗ України від 1 березня 2022 року № 390 «Деякі питання встановлення факту смерті людини» (наказ втратив чинність згідно з наказом МОЗ України від 30 серпня 2022 року № 1570), відповідно до якого на період дії воєнного стану на території України та у разі неможливості виконання окремих функцій органів державної влади на окремих адміністративно-територіальних одиницях у зв'язку з триваючими бойовими діями: у випадку відсутності можливості (відсутність можливості взаємного інформування протягом 3-ох годин та більше) дозволялося захоронення тіл за умови: обов'язкового огляду трупа на місці його виявлення з оформленням відповідного протоколу (опису трупа із зазначенням трупних явищ та характеру і локалізацій тілесних ушкоджень); проведення фотофіксації ушкоджень у випадку наявності (у випадку наявності ознак насильницької смерті) як обов'язкового доповнення до опису ушкоджень; у випадку невпізнаного (неідентифікованого) трупа та відсутності можливості проведення судово-медичної експертизи, а також описати антропометричні дані трупа, описати словесний портрет, зробити портретну фотографію та зазначити особливі прикмети (зубну формулу, наявність татуювань тощо); копії заповнених документів разом з заповненою довідкою про причину смерті мали зберігатися у закладі охорони здоров'я до окремого розпорядження [4]. Відповідно органам досудового розслідування після поновлення української влади слід вжити всіх заходів щодо пошуку всіх цих документів з метою їх подальшого використання в якості доказів під час перевірки причин смерті людини на період окупації.

Разом з тим керівники структурних підрозділів з питань охорони здоров'я мають інформувати органи та підрозділи Національної поліції України і прокуратуру України про кількість встановлених фактів смерті людини,

шляхом надсилання їм копій протоколів огляду трупів разом з фотознімками (на паперових носіях або з використанням електронної пошти [4].

Таким чином, під час проведення перевірки фактів смерті людини за усіма виявленими цими похованнями попередньо необхідно провести комплексні заходи щодо збору та систематизації вищенаведених джерел інформації. Для цього повинні бути залучені відповідні представники МОЗ України, а за можливості включити їх до складу спеціалізованих груп.

Враховуючи викладене, ми спробували розглянути потенційно-важливі аспекти реінтеграції деокупованих територій в правове поле України. Зазначене потребує ретельного обговорення як науковою спільнотою, так і практиками. Нагальним у цьому напрямку є побудова ефективних алгоритмів, втілення всіх можливих дієвих механізмів, розробка належних рекомендацій для органів правопорядку та правосуддя, що неможливо здійснити без адаптації чинної нормативно-правової бази України шляхом запровадження нових законодавчих ініціатив. Переконані, якісне проведення комплексу заходів в частині відновлення кримінальної юстиції на звільнених територіях стимулюватиме їх постконфліктне будівництво.

Література:

1. Ігор Клименко. На деокупованих територіях Харківщини виявили 10 катівень, облаштованих росіянами. *Новини.* Портал МВС України. URL: https://mvs.gov.ua/news/na-deokupovanix-teritoriyax-xarkivshhini-viyavili-10-kativen-oblastovanix-rosiyanami-igor-klimenko (дата звернення: 16.09.2022).

2. Щодо використання у судових рішеннях формулювань, що відображають місце настання фактів, які мають юридичне значення: Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Інформаційний лист від 11 квітня 2017 року №9-697/0/4-17. URL: https://court.gov.ua/userfiles/file/sud1590/News/List%2012-04-2017.pdf. (дата звернення: 16.09.2022).

3. Деякі питання забезпечення вилучення, передачі та репатріації тіл (останків) осіб, загиблих (померлих) у зв'язку із збройною агресією проти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 року № 698. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/698-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 16.09.2022).

4. Деякі питання встановлення факту смерті людини: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 1 березня 2022 року № 390. URL https://ips.ligazakon.net/document/view/moz33468?an=12 (дата звернення: 16.09.2022).

Яремчук В. О.
Науково-дослідний інститут вивчення проблем злочинності
імені академіка В.В. Сташиса
Національної академії правових наук України,
кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник

ІННОВАЦІЇ У СУДОВІЙ ЕКСПЕРТИЗІ ТА КРИМІНАЛІСТИЦІ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Після звільнення окупованої частини Харківської області – Купянську, Балаклії, Ізюму виявлені масові поховання людей за час окупації. На звіленій території у місті Ізюм Харківській області виявлено найбільше масове стихійне поховання 427 могил[1], де під час окупації закопували жителів, яких було вбито під час артилерійських обстілів, ракетних ударів, військовими країни-агресора. Хрести з номерами, або позначками «невідомий чоловік» а отже, тіла необхідно ідентифікувати.

Велика роль відводиться застосуванню криміналістичних та медичних знань. Та, спочатку територію масового поховання розміновували спеціалісти-вибухотехніки. На місці за допомогою спеціалістів-медиків відбувається ексгумація тіл. Спеціалісти-медики дістають тіла загиблих з могил для проведення впізнання та встановлення причини смерті. Виявлено тіла цивільних людей та окреме поховання з 17 військовослужбовців. На більшості тіл є ознаки насильницької смерті, а 30 - сліди катувань. Виявлено тіла з мотузкою на шиї, із зв'язаними руками, із поламаними кінцівками та із вогнепальними ушкодженнями [2].

Працюють слідчо-оперативні групи у складі криміналістів, слідчих, прокурорів, судово-медичних експертів та десять груп криміналістичних лабораторій. Завдяки таким мобільним лабораторіям є реальна можливість на високому рівні швидко ідентифікувати тіла загиблих в Ізюмі та провести аналіз будь-яких біологічних матеріалів, виявлених на місці події [3].

Загиблих направляють до міста Харкова. Надалі, якщо тіла знаходяться у придатному для впізнання стані, їх пред’являтимуть для впізнання родинам.

Велика кількість тіл знаходяться у стані, що унеможливлює предявлення для впізнання. Тому, в цих випадках використовуються молекулярно-генетичні дослідження, що є інноваціним видом судової експертизи в Україні. Нині серед науковців є дискусії з приводу створення бази ДНК-профілів певних категорій осіб, зокрема, і військовослужбовців для швидкої їх ідентифікації у разі загибелі[4].

Література:

1. Пантелєєв С. Нацполіція завершує ексгумацію тіл із місць масового поховання в місті Ізюм. URL: https://hk.npu.gov.ua

2. Олег Синегубов: есгумація в лісі під Ізюмом завершується, але виявили ще три місця масового поховання. URL: https://www.ukrinform.ua

3. Олександр Фільчаков: робота мобільної лабораторії ДНК в Ізюмі — реальна можливість ідентифікувати тіла загиблих. Харківська обласна прокуратура.URL:https://khar.gp.gov.ua/ua/golovna_novuna.html?_m=publications&_c=view&_t=rec&id=320117

4. Драп'ятий Б. Правове регулювання геномної інформації людини: єдність науки і практики. URL: http://www.golos.com.ua/article/361369

СЕКЦІЯ 3. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В СФЕРІ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Веселов М. Ю.
професор кафедри державно-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Дудник Д. Ю.
головний спеціаліст командування (юрисконсульт)
Саксаганського районного територіального центру
комплектування та соціальної підтримки, м. Кривий Ріг

ОКРЕМІ ПИТАННЯ НАДАННЯ ВІДСТРОЧКИ ВІД ПРИЗОВУ НА ВІЙСЬКОВУ СЛУЖБУ ПІД ЧАС МОБІЛІЗАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Вкрай важливим фактором для перемоги та досягнення максимального результату для країни, яка перебуває більше ніж 200 днів в умовах оголошеного військового стану та загальної мобілізації, яка проводиться одночасно на всій території України і стосується національної економіки, органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, Збройних Сил України (далі – ЗСУ), інших військових формувань, Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту, підприємств, установ і організацій являється виконання всіма та кожним відповідної роботи і всіх поставлених завдань на місцях для досягнення спільної мети у спротиві ворогу-окупантові та російським загарбникам.

Основними суб’єктами військового управління, що забезпечують виконання законодавства з питань військового обов’язку і військової служби, мобілізаційної підготовки та мобілізації є територіальні центри комплектування та соціальної підтримки, які відповідно до указів Президента України про введення воєнного стану в Україні та загальну мобілізацію з 24.02.2022 р. першочергово розпочали впровадження комплексу заходів щодо організації діяльності та переходу на штати воєнного часу як особливого правового режиму.

Оскільки в указі Президента України про загальну мобілізацію йшлося про призов військовозобов’язаних та резервістів, осіб від 18 до 60 років, вкрай нагальним питанням відповідно до мобілізаційного плану стало саме відсіювання осіб обмежено придатних чи непридатних за станом здоров’я до військової служби та осіб які мають право на отримання відстрочки від призову

на військову службу під час мобілізації у разі наявності у таких осіб законних на те підстав. Існування інституту відстрочки від мобілізації певних категорій військовозобов'язаних громадян є не менш важливою умовою задля досягнення загальних цілей перемоги нашої країни у цьому важкому випробуванні, ніж своєчасне поповнення лав ЗСУ необхідним людським ресурсом, оскільки цей інститут спрямований на підтримання у тилу певного резерву досвідчених фахівців, а також врахування найкращих умов життєзабезпечення деяких соціальних категорій населення.

Підстави та категорії військовозобов'язаних осіб, яким повинна бути надана відстрочка від призову на військову службу під час мобілізації передбачені у ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [1].

Проаналізувавши Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» та, взявши до уваги кількість внесених змін та доповнень до цього нормативно-правового акту лише за неповний 2022 рік, можна дійти висновку, що законодавці приділяють значну увагу цим відносинам та їх правовому урегулюванню. Вказаний закон встановлює правові основи мобілізаційної підготовки та мобілізації в Україні, визначає засади організації цієї роботи, повноваження органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, а також обов'язки підприємств, установ і організацій незалежно від форми власності, повноваження і відповідальність посадових осіб та обов'язки громадян щодо здійснення мобілізаційних заходів.

На прикладі одного з територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки проаналізовано статистику надання відстрочок від призову на військову службу під час мобілізації за підставами, передбаченими законодавством. За 6 місяців з початку війни загальна кількість військовозобов'язаних, які звернулись за оформленням відстрочок становила 235 осіб.

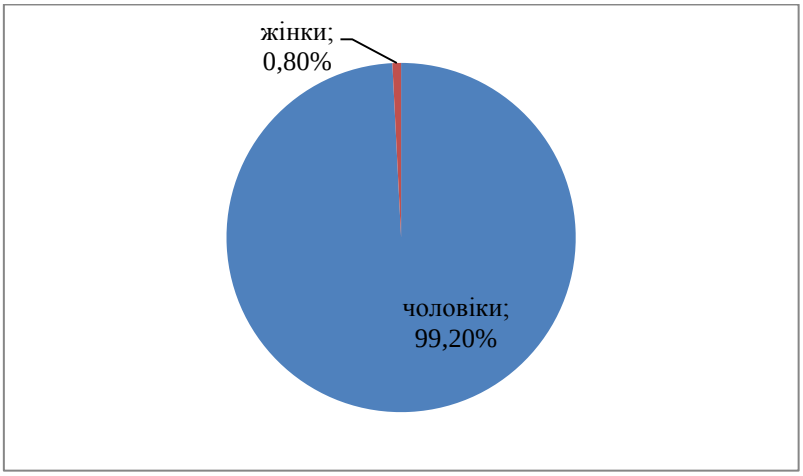

Рис. 1. Розподіл наданих відстрочок від призову на військову службу по мобілізації військовозобов'язаним особам за ознаками статі

А) військовозобов'язані визнані в установленому порядку особами з інвалідністю або відповідно до висновку військово-лікарської комісії тимчасово непридатними до військової служби за станом здоров'я на термін до шести місяців (з наступним проходженням військово-лікарської комісії)	Б) військовозобов'язані жінки та чоловіки, на утриманні яких перебувають троє і більше дітей віком до 18 років
В) військовозобов'язані жінки та чоловіки, які самостійно виховують дитину (дітей) віком до 18 років	Г) військовозобов'язані жінки та чоловіки, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, які виховують дитину з інвалідністю віком до 18 років
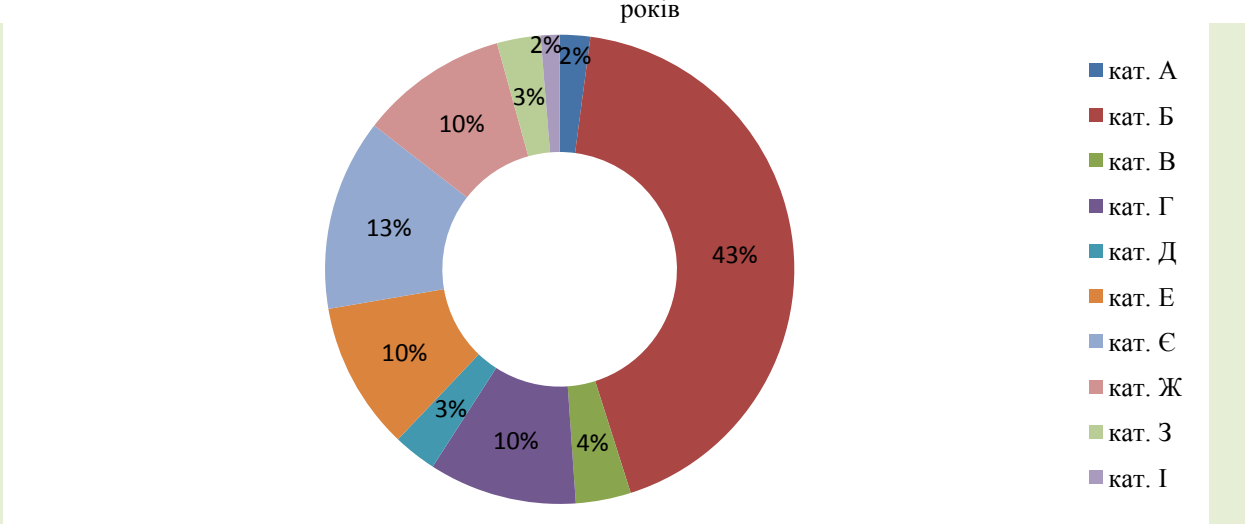	
Д) військовозобов'язані усиновителі, опікуни, піклувальники, прийомні батьки, батьки-вихователі, на утриманні яких перебувають діти-сироти або діти, позбавлені батьківського піклування, віком до 18 років	Е) військовозобов'язані зайняті постійним доглядом за хворою дружиною (чоловіком), дитиною, а також батьками своїми чи дружини (чоловіка), які за висновком медико-соціальної експертної комісії чи лікарсько-консультативної комісії закладу охорони здоров'я потребують постійного догляду
Є) військовозобов'язані які мають дружину (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи	Ж) військовозобов'язані здобувачі професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти, асистенти-стажисти, аспіранти та докторанти, які навчаються за денною або дуальною формами здобуття освіти
З) військовозобов'язані наукові і науково-педагогічні працівники закладів вищої та фахової передвищої освіти, наукових установ та організацій, які мають вчене звання та/або науковий ступінь, і педагогічні працівники закладів професійної (професійно-технічної) освіти, закладів загальної середньої освіти, за умови що вони працюють відповідно у закладах вищої чи фахової передвищої освіти, наукових установах та організаціях, закладах професійної (професійно-технічної) чи загальної середньої освіти за основним місцем роботи не менш як на 0,75 ставки	І) військовозобов'язані жінки та чоловіки, чиї близькі родичі (чоловік, дружина, син, донька, батько, мати, дід, баба або рідний (повнорідний, неповнорідний) брат чи сестра) загинули або пропали безвісти під час проведення антитерористичної операції

Рис. 2. Розподіл наданих відстрочок від призову на військову службу по мобілізації військовозобов'язаним особам з підстав, передбачених ст. 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію»

Процес розгляду питання щодо отримання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації розпочинається з моменту написання і подання відповідної заяви разом із пред'явленням для перевірки відповідних підстав оригіналів документів та наданням копій цих документів, які в подальшому, у разі підтвердження законності отримання відстрочки, долучаються до заяви.

Водночас саме порядок надання військовозобов'язаним відстрочок від призову на військову службу під час мобілізації, як один із напрямів діяльності територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки викликає певні непорозуміння, стосовно необхідності надання тих чи інших документів на вимоги посадових осіб відповідальних за даний напрямок роботи для оформлення відстрочок, у зв'язку з певними нормативно-правовими прогалинами, а саме – відсутністю вичерпного переліку необхідних документів на кожен окремий випадок.

Крім того, не зважаючи на доповнення підстав відстрочки навіть вже під час повномасштабної війни, й до сьогодні залишається низка дискусійних і недостатньо врегульованих питань щодо надання чи ненадання відстрочки від призову на військову службу під час мобілізації. Так, закон не передбачає надання відстрочки військовозобов'язаним особам, яким повноцінне виконання військового обов'язку в умовах ведення активних бойових дій суперечить їхнім релігійним переконанням і, якщо вони належать до функціонуючих відповідно до законодавства релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю. Відповідно до Конституції України у разі, якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою, що у свою чергу, взявши до уваги Закон України «Про альтернативну (невійськову) службу» [2] не вбачається можливим під час дії воєнного стану та загальної мобілізація для військовозобов'язаного, оскільки розповсюджується на громадян, у випадку якщо ті підлягають призову на строкову військову службу.

Дієвим вирішенням даної проблематики, на наш погляд, вбачається доопрацювання Закону України «Про альтернативну (невійськову) службу» в частині створення відповідного механізму та процедури саме для військовозобов'язаних осіб та включення цієї категорії військовозобов'язаних осіб до категорії, яка не підлягає призову та має право на відстрочку від призову на військову службу під час мобілізації, шляхом внесення відповідних змін до статті 23 Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію».

Література:

1. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 02.09.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#n420 (дата звернення: 22.09.2022).

2. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 р. № 1975-XII. Дата оновлення: 23.04.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text (дата звернення: 22.09.2022).

Веселов М. Ю.
професор кафедри державно-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

Забєділіна А. І.
здобувачка вищої освіти
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ОКРЕМИХ ВІЙСЬКОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Підтримання належної військової дисципліни є умовою та запорукою повноцінного виконання військовослужбовцями своїх обов'язків. Військова дисципліна – це бездоганне і неухильне додержання всіма військовослужбовцями порядку і правил, встановлених статутами Збройних Сил України (далі – ЗСУ) та іншим законодавством України. Вимога дотримання військової дисципліни є вкрай важливою і в умовах воєнного стану. Кожен військовослужбовець має визначений перелік прав і обов'язків, зокрема відповідно до Дисциплінарного статуту ЗСУ такі особи не повинні вживати під час проходження військової служби (крім медичного призначення) наркотичні засоби, психотропні речовини чи їх аналоги, а також не вживати спиртні напої під час виконання обов'язків військової служби (ст. 4) [1].

Водночас, як свідчить практика саме це порушення є найпоширенішим серед військових адміністративних проступків, передбачених главою 13-Б Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП). Ще за мирних часів за даними Єдиного реєстру судових рішень за період з березня до середини вересня 2021 року нами було нараховано понад 10 тис. справ, передбачених різними частинами ст. 172-20 КУпАП, які було надіслано на розгляд судам першої інстанції України. Втім, в умовах війни ця цифра за аналогічний період 2022 року збільшилася в тричі (становить понад 30 тис. справ). Певним чином можна зрозуміти тих військових, які в умовах постійної психологічної та фізичної напруги таким чином намагаються зняти психологічний стрес. Але з іншого боку, це може завдати шкоди службовим

інтересам та боєздатності військових сил, до того ж, вражають масштаби цього негативного явища.

Отже, ст. 172-20 КУпАП передбачає розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів на території військових частин, військових об'єктів, або поява таких осіб на території військової частини в нетверезому стані, у стані наркотичного чи іншого сп'яніння, або виконання ними обов'язків військової служби в нетверезому стані, у стані наркотичного чи іншого сп'яніння, а також відмова таких осіб від проходження огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння (ч. 1). Кваліфікуючими ознаками цього виду правопорушень є участь начальників (командирів) та інших керівників у розпиванні з підлеглими військовослужбовцями, а також військовозобов'язаними та резервістами під час проходження зборів алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів під час виконання ними обов'язків військової служби, або невжиття ними заходів для відсторонення від обов'язків військової служби осіб, які перебувають у нетверезому стані (ч. 2), повторність такого правопорушення чи вчинення тих самих дій в умовах особливого періоду (ч. 3) [2].

З наведеного випливає, що в сучасних умовах відповідно до положень цієї статті ми маємо:

– по-перше, спеціального суб'єкта адміністративного проступку – військовослужбовця;

– по-друге, чіткий перелік дій, які можуть утворювати об'єктивну сторону правопорушення, а саме: а) розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів; б) поява таких осіб на території військової частини в нетверезому стані, у стані наркотичного чи іншого сп'яніння; в) виконання ними обов'язків військової служби в нетверезому стані, у стані наркотичного чи іншого сп'яніння; г) відмова таких осіб від проходження огляду на стан алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння;

– по-третє, обов'язковим елементом складу даного правопорушення є місце скоєння будь-яких з наведених вище діянь – територія військових частин чи військових об'єктів;

– по-четверте, вказані правопорушення зараз відбуваються в умовах особливого періоду, а саме – воєнного стану, який в Україні було запроваджено та подовжено дію з початку військової агресії російських військ.

Маємо констатувати, що у діяльності судів (суддів) з приводу окремих елементів складу правопорушень, передбачених ст. 172-20 КУпАП, під час розгляду справ виникають деякі питання. Зокрема, такі сумніви виникають у тих ситуаціях, коли військовослужбовець вчиняє одну з передбачених дій не у розташуванні військової частини (за місцем її постійної дислокації, наприклад

десь у Тернопільській області), а у зоні проведення бойових дій (у якому-небудь населеному пункті Херсонської, Донецької чи Запорізької області). Такі ж питання виникають у разі, наприклад, розпиття алкогольних напоїв під час тимчасового розташування військового підрозділу на території інших невійськових об’єктів тощо.

На вирішення цього питання пропонуємо до уваги результати власного аналізу чинного законодавства в частині правильного визначення та розуміння основних понять і термінів, які мають принципове значення для правильної кваліфікації правопорушень, передбачених ст. 172-20 КУпАП.

Закон України «Про військовий обов’язок і військову службу» у ст. 2 дає визначення *військової служби* як державної служби особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров’я і віком громадян України (за винятком випадків, визначених законом), іноземців та осіб без громадянства, пов’язаній із обороною України, її незалежності та територіальної цілісності. У ч. 4 ст. 24 цього ж Закону зазначено, що військовослужбовці вважаються такими, що *виконують обов'язки військової служби* на території військової частини або в іншому місці протягом робочого часу; поза військовою частиною, якщо перебування там відповідає обов'язкам військовослужбовця або його було направлено туди за наказом відповідного командира (начальника); під час виконання державних обов'язків, у тому числі у випадках, якщо ці обов'язки не були пов'язані з військовою службою; під час виконання обов'язку з урятування людського життя, охорони державної власності, підтримання військової дисципліни та охорони правопорядку [3].

Терміни «військова частина», «військовий об’єкт», котрі, як зазначалося, є обов’язковими елементами складу правопорушень, згадуються в деяких законах, втім у жодному з них не надається визначення цих понять. Тлумачення терміну «*військовий об’єкт»* знаходимо у Постанові Кабінету Міністрів України від 14.02.2018 р. № 68, яка затверджує Порядок застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань у районі проведення антитерористичної операції у мирний час. У цьому підзаконному нормативно-правовому акті військовий об’єкт визначається як ділянка місцевості, будівлі, споруди, які постійно чи тимчасово використовуються для виконання завдань або розміщення та укриття особового складу, зберігання бойової техніки або військового майна [4]. Але може виникнути певний сумнів з приводу того, що згадана Постанова Уряду розрахована на мирний час. Хоча, на нашу думку, ці умови мають лише принципове значення для порядку застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами ЗСУ і не впливають на розуміння тих термінів, які надаються у цьому нормативно-правовому акті. Водночас є ще Наказ Служби безпеки України від від 23.12.2020 р. № 383 (із наступними змінами), який затверджує Звід відомостей, що становлять державну таємницю. Зазначимо, що цей наказ діє без виключень як у мирний час, такі і в умовах воєнного стану. Згідно з вказаним правовим актом під

військовими об'єктами слід розуміти бойові позиції військ, пункти управління, полігони, вузли зв'язку, радіотехнічні системи, бази, склади, об'єкти життєзабезпечення військ [5]. Раніше, наказ Служби безпеки України від 12.08.2005 р. № 440 «Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю», який на сьогодні втратив чинність, містив також і визначення терміну «*військова частина»* – «організаційна одиниця, що утримається на окремому штаті і призначається для виконання визначених завдань самостійно або у складі організаційної структури вищого рівня». Під військовими частинами також розуміли органи військового управління, з'єднання, військові частини, військові кораблі (екіпажі), військові навчальні заклади та установи. Чинна редакція Зводу відомостей, що становлять державну таємницю чомусь визначення такого терміну вже не містить! З деяких інших чинних підзаконних нормативно-правових актів ми можемо зрозуміти лише, що до військових частин також відносяться заклади, установи та організації Збройних Сил (наприклад, Постанова Кабінету Міністрів України від 03.05.2000 р. № 749 (із наступними змінами), яка затверджує Порядок реєстрації військових частин як суб'єктів господарської діяльності у Збройних Силах). Водночас і наведеного вже достатньо для того, щоб більш чітко окреслити можливі місця, перебуваючи в яких, дії військовослужбовців у вигляді розпивання алкогольних, слабоалкогольних напоїв або вживання наркотичних засобів, психотропних речовин чи їх аналогів будуть становити склад правопорушень, передбачених статтею 172-20 КУпАП.

На завершення залишилося з'ясувати ще поняття «особливого періоду». Безпосередньо КУпАП тлумачення цього терміну не надає, що іноді викликає деякі сумніви серед суддів. Але, на відміну від попередніх термінів, на яких ми акцентували увагу у цих тезах, поняття особливого періоду доволі повно міститься відразу у декількох законах. Так, відповідно до Законів України «Про оборону України» і «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» *особливий період* настає з моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи з моменту введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях та охоплює час мобілізації, воєнний час і частково відбудований період після закінчення воєнних дій [6; 7]. Тож не викликає жодного сумніву, що період дії воєнного стану цілком охоплюється поняттям особливого періоду. При цьому лише нагадаємо про положення ч. 1 ст. 2 КУпАП, у якій вказано, що законодавство України про адміністративні правопорушення складається з цього Кодексу та інших законів України. А відповідно, використання приписів двох, наведених вище законів, є цілком достатнім для розуміння поняття терміну «особливий період» і його використання під час кваліфікації адміністративних правопорушень, диспозиція яких починає діяти в умовах такого періоду.

Оскільки на сьогодні в країні діє режим воєнного стану, то всі зазначені прояви правопорушення з боку військовослужбовців та інших, прирівняних до них категорій осіб, будуть кваліфікуватися за ч. 3 ст. 172-20 КУпАП.

Таким чином, маємо констатувати, що рівень виявлених військових адміністративних правопорушень, передбачених ст. 172-20 КУпАП в реаліях сьогодення є надто високим. В умовах воєнного стану всі дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті мають кваліфікуватися за частиною третьою відповідно. Враховуючи стан нормативно-правового визначення таких понять як, «військовий об'єкт», а також «виконання військовослужбовцями обов'язків військової служби», необхідно зазначити, що місце та умови вчинення даного виду проступку не обмежуються виключно територією військових частин (зокрема за місцем постійної дислокації останніх).

Література:

1. Про Дисциплінарний статут Збройних Сил України: Закон України від 24.03.1999 р. № 551-XIV. Дата оновлення: 21.03.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text (дата звернення: 23.09.2022).

2. Кодекс України про адміністративні правопорушення (статті 1 - 212-24) : Закон України від 07.12.1984 р. № 8073-X. Дата оновлення: 16.07.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#n3826 (дата звернення: 24.09.2022).

3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1992 р. № 2233-XII. Дата оновлення: 23.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text (дата звернення: 24.09.2022).

4. Про затвердження Порядку застосування зброї і бойової техніки з'єднаннями, військовими частинами і підрозділами Збройних Сил під час виконання ними завдань у районі проведення антитерористичної операції у мирний час: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.02.2018 р. № 68. URL: https://ips.ligazakon.net/document/TM058669 (дата звернення 24.09.2022)

5. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Служби безпеки України від 23.12.2020 р. № 383. Дата оновлення: 27.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0052-21#Text (дата звернення 24.09.2022).

6. Про оборону України: Закон України від 06.12.1991 р. № 1932-XII. Дата оновлення: 01.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#top (дата звернення 24.09.2022).

7. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII. Дата оновлення: 13.04.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text (дата звернення 24.09.2022).

Гаріна Д. А.
Курсант 2 курсу факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ
Єрьоменко Я. С.
Курсант 3 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Мальцев В. В.***
викладач кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

ПРИМУСОВЕ ВИСЕЛЕННЯ ЛЮДЕЙ ОКУПАЦІЙНОЮ ВЛАДОЮ ЯК ПОРУШЕННЯ ПРАВА НА СВОБОДУ, ПЕРЕСУВАННЯ ТА ВІЛЬНИЙ ВИБІР МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ

Наразі триває жорстока та кровопролитна війна, яку розпочали російські загарбники проти народу України. Методи ведення війни з боку окупантів зазвичай відрізняються своєю жорстокістю та терористичним характером. Для прикладу можна взяти щоденні обстріли по мирному населенню у Харкові, вщент зруйнований Маріуполь та Волноваху, звірства у Бучі та Ірпені, ракетний удар по ТЕЦ-5 у передмісті Харкова, удар по ТРЦ «Амстор» у м. Кременчук, або вбивства військовополонених у Оленівці. З кожним днем зростає перелік скоєних окупантами військових злочинів, а саме: вбивства, пограбування, зґвалтування, знищення житлових приміщень та цивільної інфраструктури, примусова мобілізація на тимчасово непідконтрольних територіях та незаконне привласнення майна громадян. Сукупність цих фактів призвела до того, що багато військових експертів вбачають в діях армії країни-окупанта ознаки геноциду українського народу.

На фоні цих жахливих подій особливу увагу хочеться приділити примусовому виселенню людей з тимчасово окупованих територій до росії, що є прямим порушенням права людини на свободу пересування та вільне обрання місця проживання. Президент України Володимир Зеленський зазначає, що російські загарбники депортували до росії понад 2 мільйони мешканців тимчасово окупованих територій України, серед яких кількасот тисяч дітей [1]. Такі дії є безпрецедентним по своїй масовості порушенням права людини на свободу, пересування та вільний вибір місця проживання, аналогів якому не було з часів Другої світової та сталінських репресій. Такі дії прямо порушують статтю 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод, в якій проголошено право кожної людини на свободу та особисту недоторканність [2], та статтю 33 Конституції України, яка надає кожному, хто на законних підставах перебуває на території України, гарантії свободи пересування,

вільного вибору місця проживання, право вільно залишати територію України, за винятком обмежень, які встановлюються законом [3].

Також варто акцентувати увагу на масових випадках примусового переселення дітей. Їхня кількість, як було зазначено вище, становить кількасот тисяч, що деколи може дорівнювати кількості населення невеликого міста. На нашу думку, важко недооцінити шкоду від такої примусової депортації, адже по перше дуже важко зараз сказати як вплине примусова зміна місця проживання та фактичне поневолення на дитячу психіку, а по друге це важкий удар по майбутньому нашої держави, оскільки таким чином країна агресор відбирає у нас тих, хто має рухати нашу державу у майбутньому.

Для ефективного збору та обробки інформації про порушення прав людини російською федерацією під час війни створено міжурядову веб-платформу: https:/humanrights.gov.ua. Керівник Офісу Президента Андрій Єрмак повідомив, що зібрані факти будуть використані як докази для захисту та представництва України у Європейському суді з прав людини та Міжнародному суді ООН, також президент Володимир Зеленський своїм указом уповноважив відповідальних осіб на представлення та захист інтересів України у Міжнародному суді ООН у справі проти росії щодо звинувачень у геноциді [4].

Також варто акцентувати увагу на тому, що незаконно вивезених громадян України не лише обмежують у свободі пересування та виборі місця проживання, але й примушують отримувати громадянство росії, що прямо порушує положення статті 25 Конституції України, яка проголошує наступне: «Громадянин України не може бути позбавлений громадянства і права змінити громадянство». Варто зазначити, що паспорти видані на тимчасово окупованих територіях не мають юридичної сили. Ця позиція є спільною як для українського МЗС, так і для офіційного Брюсселю та ряду інших країн. Звісно, окремі держави, та невизнані утворення накшталт Придністров'я, Осетії тощо, можуть в подальшому повідомляти про визнання таких паспортів. Проте позиція окремих маргінальних держав та квазідержавних утворень не впливають на відношення цивілізованого світу до такої паспортизації. Ймовірно такий саме підхід має бути застосований й до паспортів що примусово видаються незаконно виселеним до росії людям.

В підсумку хочеться сказати, що всі порушення прав людини, що вчиняються окупаційною владою обов'язково знайдуть справедливе покарання з боку світової спільноти. Уповноважені особи регулярно поповнюють доказову базу воєнних злочинів, аби гідно представляти інтереси України у міжнародних судах проти росії. Справа притягнення до відповідальності не вирішиться за день, місяць чи навіть рік, на це необхідні десятиліття, проте тут стане в нагоді один з принципів кримінального процесу – невідворотність покарання. Справедливість уже близько, саме тому ми зараз просуваємося на харківському напрямку з шаленими темпами. Не можна не радіти, коли чуєш новини про те, як у твоїй рідній харківській області звільняються міста, що від

початку війни знаходились під окупацією. Тож віримо у наших воїнів та чекаємо нашої щонайшвидшої перемоги. Слава Україні!

Література:

1. Окупанти депортували 2 мільйони українців – президент // Українська правда: сайт. 09.09.2022. URL: www.pravda.com.ua/news/2022/07/13/7357898/index.amp (дата звернення: 09.09.2022)
2. Право на свободу та особисту недоторканність // Експертний центр з прав людини: сайт. 09.09.2022. URL: www.ecpl.com.ua/activities/pravo-na-svobodu-ta-osobystu-nedotorkanist (дата звернення: 09.09.2022)
3. Конституція України – Розділ II // Сайт Президента України: сайт. 09.09.2022. URL: www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-ii (дата звернення: 09.09.2022)
4. Порушення прав людини з боку рф: в Україні створили міжурядову платформу // Укрінформ : сайт. 09.09.2022. URL: www.ukrinforma.ua/amp/rubric-politics/3425160-porusenna-prav-ludini-z-boku-rf-v-ukraini-stvorili-mizuradovu-platformu.html (Дата звернення: 09.09.2022)

Гудзь Т. І.
професор кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Головня А. І.
здобувачка 4 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

ЗАХИСТ ПЕРСОНАЛЬНИХ ДАНИХ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКО ВІЙНИ

Широкомасштабне вторгнення росії 24 лютого 2022 року призвело до руйнації мирного ритму життя в українському суспільстві. Під загрозою знищення опинились не лише сама людина, але й її права і свободи, закріплені в Конституції України. З метою відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 (далі – Указ) було введено воєнний стан. Цим же документом передбачена можливість обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, закріплених у статтях 30–34, 38, 39, 41–44, 53 Конституції України.

Одним із прав, можливість обмеження якого визначено Указом глави держави, є право на повагу до особистого і сімейного життя, або як його ще

називають право на приватність. Це право закріплено у статті 32 Конституції України і передбачає, що ніхто не може зазнавати втручання в його особисте і сімейне життя, крім випадків, передбачених Конституцією України. Не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, визначених законом, і лише в інтересах національної безпеки, економічного добробуту та прав людини. І хоча можливість обмеження права на приватність цілком відповідає положенням тих міжнародних актів у сфері прав людини, які є обов'язковими для виконання нашою державою, нажаль мають місце випадки його порушення.

У період воєнного стану в Україна суттєво збільшилась кількість фішинг атак, що спрямовані на збір персональних даних громадян України.

> *Фі́шинг або Фішинг (англ. phishing МФА: ['fiʃiŋ] від fishing – риболовля) – вид шахрайства, метою якого є виманювання в довірливих або неуважних користувачів мережі персональних даних клієнтів онлайнових аукціонів, сервісів із переказу або обміну валюти, інтернет-магазинів.*

З боку росії, за даними працівників кіберполіції, подібні атаки здійснюються регулярно. За припущеннями, збір персональних даних відбувається для подальшого залякування та переслідування громадян. Серед особливо вразливих груп населення вимушені переселенці, громадяни України, які знаходяться на тимчасово окупованих територіях, військовослужбовці та їх родини, працівники правоохоронних органів тощо. Достовірно не відомо, з якою метою супротивник це робить, але очевидно, що нічого доброго від цього чекати не слід. Отож, слід бути максимально обачними.

Найстрашнішим у цьому виді атаки є те, що вона відноситься до різновиду соціальної інженерії. Це означає, що персональні дані ви надаєте зловмисникам добровільно, самі того не розуміючи. Як наслідок – відповідальність за фішинг законодавством України не передбачена, а от подальше несанкціоноване використання персональних даних, карається за ст. 182 Кримінального кодексу України:

> *Соціальна інженерія – це наука, що вивчає людську поведінку та фактори, які на неї впливають.*

За порушення недоторканості приватного життя, а саме за незаконне збирання, зберігання, використання, знищення, поширення конфіденційної інформації про особу або незаконна зміна такої інформації винна особа притягується до кримінальної відповідальності.

Як же зловмисник заволодіє вашими даними, якщо ви самі того не бажаєте? Є безліч простих та невибагливих способів. Уявіть: на вашу електронну адресу надіслано лист з подібним змістом: «Ви стали переможником акції від ROZETKA. Сума бонусу складає 20 000 грн. Заповніть форму за посиланням: ……». На місці крапок ви побачите посилання, призначене для нібито підтвердження особистості. Але таким нехитрим способом зловмисник отримає будь-яку, цікавлячу його інформацію. Є цілі фішингові сайти, посилання на які також можна отримати в повідомленнях мессенджеру або тієї ж електронної пошти.

Щоб не потрапити в тенети кіберрозвідки, використовуйте прості дії та елементарний «етикет» під час роботи в Інтернет-мережі:

- перевіряйте справжність сайтів, які пропонують залишити на них особисті дані;
- не переходьте за посиланнями від невідомих відправників;
- перевірте справжність електронної адреси, з якої надійшов лист, якщо відправник представляється відомим брендом;
- не залишайте свої дані сумнівним інтернет-магазинам.

Як було зазначено, воєнний стан загалом вніс у наше життя чимало змін, серед яких і зміни у сфері захисту персональних даних. Незважаючи на це, утвердження і забезпечення прав і свобод людини та громадянина залишається обов'язком держави (ст. 3 Конституції України). Тож органи державної влади на усіх рівнях повинні діяти відповідно до вимог часу.

Так, у перші дні війни було ухвалено рішення про закриття доступу до усіх державних реєстрів, щоб не допустити витоку інформації, у тому числі й персональних даних, до ворога. Були відключені від мережі Реєстр *Державної реєстрації актів цивільного стану, Державний реєстр прав на нерухоме майно та Державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб підприємців та громадських організацій.* Крім того, не зважаючи на вимогу локалізації даних для державних органів, нині зберіглась можливість збереження таких даних у хмарних ресурсах інших держав.

У свою чергу, Верховною Радою України, наприклад, були внесені зміни до Кримінального процесуального кодексу, які направлені на захист персональних даних в умовах війни. Ці зміни включають у себе:

- розширення повноважень прокурорів, які відтепер мають право надавати дозвіл на проведення майже всіх слідчих дій. Відбулось це для спрощення проведення слідчих дій в умовах воєнного стану та пришвидшення розслідування (Закон України від 03 березня 2022 року№ 2111);
- спрощення процедури огляду, обшуку, тимчасового вилучення, що означає право прокурора та слідчого шукати, виявляти та копіювати дані навіть за відсутності ухвали суду (Закон України від 15 березня 2022 року № 2137) тощо.

Ми вважаємо, що таке розширення повноважень прокурора і слідчого щодо виявлення та копіювання даних може нести в собі певну загрозу

персональним даним особи, адже закон фактично надає можливість цим посадовим особам діяти на власний розсуд, не встановлює об'єктивних критеріїв доступу до даних на пристроях, які не визначені в ухвалі суду. Водночас кожен громадянин, кожна людина, яка знаходиться під юрисдикцією України, має бути впевнена у тому, що будь-які слідчі дії будуть пропорційними та проводитимуться для законних і конкретних дій, що виключатиме порушення положень як Конституції України, так і законодавства у сфері захисту персональних даних.

Підсумовуючи слід зазначити, що в умовах російсько-української війни питання захисту персональних даних не залишилось поза увагою держави. Адже проблеми у цій сфері знайшли значно вагоміший відбиток у нашому житті, аніж за мирних часів. Попри всі труднощі, які спіткали нашу країну, держава вживає усі необхідні заходи щодо реалізації права на приватність, у тому числі й щодо забезпечення персональних даних на усіх етапах їх обробки. Водночас дотепер проблемними залишаються питання, пов'язані з наявністю ефективного механізму контролю за додержанням права на захист персональних даних, не вирішено питання щодо існування надмірних баз персональних даних тощо. Тож плекаємо надію, що після Перемоги ці проблеми будуть вирішені у найкоротший термін.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. (із змін.) // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

2. Фішинг // Вікіпедія: сайт. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Фішинг

3. Рекомендації щодо захисту персональних даних в умовах воєнного стану // Уповноважений Верховної Ради України з прав людини: сайт. 01.06.2022. URL: https://ombudsman.gov.ua/news_details/rekomendaciyi-shchodo-zahistu-personalnih-danih-v-umovah-voyennogo-stanu

4. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05 квітня 2001 № 2341-III (із змін.) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14.

5. Що таке фішинг і як від нього захиститися. URL: https://www.fg.gov.ua/articles/50140-shcho-take-fishing-i-yak-vid-nogo-zahistitis.html

6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 № 4651-VI (із змін.) // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17.

Гутьєва М. В.
студентка 3-го курсу факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

*Науковий керівник:**Веселов М. Ю.***
професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецький державний університет внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ТА НАЦІОНАЛЬНІ ПРАВОВІ ЗАСАДИ ГАРАНТУВАННЯ ПРАВА ЛЮДИНИ НА ЖИТТЯ І ПРОБЛЕМИ ЙОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

У сучасних державах, заснованих на демократичних засадах, головним критерієм демократичності держави є забезпечення права і свободи людини і громадянина. Права людини становлять основу політики у відносинах з іншими державами та з усією світовою спільнотою.

У Загальній декларації прав людини 1948 року закріплено принцип поваги прав людини. Це означає, що всі держави повинні, по-перше, розглядати права і свободи людини як безпосередньо чинні, невідчужувані та недоторкані, по-друге, не допускати дискримінації за ознаками статі, раси, мови, релігії та ін., по-третє, співпрацювати одна з другом у цій сфері.

Для позначення міжнародно-правових норм, присвячених законам та звичаям війни, кодифікація яких розпочалася у 1864 році, довгий час використовувалося поняття «право війни», але, як зазначив у своєму Консультативному висновку про правомірність загрози чи застосування ядерної зброї Міжнародний Суд ООН, з плином часу ці норми отримали назву «міжнародне гуманітарне право» [1]. Приблизно до 70-х рр. XX ст. поняття «міжнародне гуманітарне право» асоціювалося з «правом Женеви», присвяченому захисту жертв війни, і відділялося від «права Гааги», що обмежує способи і методи ведення війни і включалося до складу «права війни». Саме цей підхід знайшов своє відображення у працях таких вчених як, наприклад, Д. Левін, Л. Савінський, а також К. Іпсен. Прийнято вважати, що з прийняттям двох Додаткових протоколів до Женевських конвенцій про захист жертв війни у 1977 р. ця відмінність була у якісь мірі подолана. Наразі поняття «міжнародне гуманітарне право» переважно використовується у якості загального для «права Женеви» та «права Гааги» [2].

Окрім поняття «міжнародне гуманітарне право» в українській, а також зарубіжній науковій та учбовій літературі для позначення правил, присвячених веденню збройної боротьби і захисту жертв збройних конфліктів пропонується використовувати такі поняття як «право збройних конфліктів», «право війни»,

«право ведення збройної боротьби», «міжнародне гуманітарне право, що застосовується до збройних конфліктів», «міжнародне право в період збройних конфліктів» [3].

З початком війни в Україні від 24 лютого 2022 року було порушено низку прав і свобод людини і громадянина російськими окупантами. Насамперед, право на життя. Відповідно до Конституції України ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (ст. 27) [4].

Право на життя є основним правом кожної живої особи. Воно є якісною характеристикою людини, оскільки без даного права і можливості його реалізації не існує самої особи. Також без права на життя не існує становлення та розвитку інших прав людей, оскільки у випадку відсутності цього основного права немає початкової точки розвитку і єдиного витоку прав і свобод людини. Сьогодні кожна особа, держава, міжнародна організація, взагалі суб'єкти міжнародного права та міжнародних відносин визнають високу цінність та важливість права на життя, але, на жаль, такий стан речей існував не весь час існування людства. Результатом становлення і розвитку права на життя стало його визнання основним природним правом кожного. Таке закріплення воно знайшло у великій кількості міжнародних правових актів та у конституціях майже усіх держав світу, оскільки дане право є фундаментальним.

Стаття 3 Конституції України регламентує, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4]. Права громадян та їх гарантії відображають зміст, функціональні обов'язки і стратегічну спрямованість діяльності держави, яка, як учасник соціально-економічних відносин, не лише зобов'язана виконувати певні функції, а й нести відповідальність перед людиною за свою діяльність. Таким чином, утвердження і забезпечення прав та свобод людини є головним обов'язком держави, в тому числі в умовах воєнного стану.

Система прав людини та міжнародне гуманітарне право багато в чому доповнюють одна одну. Наприклад, і там, і там особлива увага приділяється дітям, завербованим як військовослужбовці, і визнається необхідність особливого захисту дітей, які опинилися в умовах збройного конфлікту [5].

У результаті проведеного дослідження можна дійти висновків, що стан забезпечення прав і свобод особи є найважливішим критерієм оцінки загального функціонування держави, який свідчить про її демократичний (або недемократичний) характер. В Україні ця проблема набула надзвичайно важливого значення під час воєнного стану.

Література:

1. Ковалів М. В. Захист прав і свобод людини та громадянина як одне із завдань держави. *Державотворення та правотворення в контексті*

євроінтеграції: мат. доп. учасників VII-го Всеукр. круглого столу. Львів : ЛДУВС, 2021. С. 74–77.

2. ICJ (International Court of Justice), Advisory Opinion on Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons, 8 July 1996. Para. 75 URL: http://www.icjcij.org/icjwww/icases/iunan/iunanframe.htm (дата звернення 20.09.2022).

3. Тищенко Т. А. Право на життя в умовах воєнних дій, збройної агресії або збройного конфлікту: дипломна робота випускника освітнього ступеня «бакалавр» спеціальності 293 «Міжнародне право». Київ, 2022. 61 с.

4. Бунчук О. Новітні людські права: прийняти не можна заборонити. URL: https://law.chnu.edu.ua/novitni-liudski-prava-pryiniaty-nemozhna-zaboronyty (дата звернення 20.09.2022).

5. Лямкін Р. В. Міжнародно-правовий режим захисту прав людини під час внутрішніх збройних конфліктів. URL: http://www.irbisnbuv.gov.ua/cgibin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN& (дата звернення 20.09.2022).

Іщенко А. О.
студентка 3-го курсу факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

*Науковий керівник:**Веселов М. Ю.***
професор кафедри державно-правових дисциплін факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, професор

ПРОБЛЕМИ ГАРАНТУВАННЯ ДЕРЖАВОЮ ПРАВ ГРОМАДЯН В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

З початку війни Росії проти України 24 лютого війська РФ намагались дістатися Києва. Урешті ЗСУ стримали наступ. 2 квітня українські військові повністю звільнили від російських солдатів Київську область, попри це мешканців закликають не поспішати з поверненням додому: території зачищають від мін.

На північному заході від столиці – Буча, Ірпінь, Гостомель, Ворзель, Макарів – була найгірша ситуація. Точна кількість загиблих та поранених в Київській області наразі невідома, десятки будинків зруйновані. Значну частину людей з цих населених пунктів евакуювали. Утім, багато людей ще лишались в підвалах, війська РФ брали заручників, вбивала як дорослих, так і дітей. Страшні речі коїлися і на окупованих територіях на сході України.

За повідомленнями ООН та міжнародних гуманітарних організацій Amnesty International та Human Rights Watch, російські війська завдають безрозбірливих ракетних ударів по житлових кварталах, лікарнях та іншим об'єктам соціальної інфраструктури України. Також фіксуються удари по житлових районах у ДНР та ЛНР із загибеллю мирних громадян [1].

Управління Верховного комісара ООН з прав людини повідомило, що за період з початку бойових дій по 1 травня в Україні та територіях, контрольованих частково визнаними республіками Донбасу, підтверджено 3153 смерті та 3316 поранень цивільних осіб. Серед загиблих цивільних – 226 дітей, серед поранених – 319 дітей. Із загальної кількості на території Донецької та Луганської областей постраждала 3241 особа (1638 загиблих, 1603 поранених), у тому числі 484 особи (99 загиблих, 385 поранених) на території, контрольованій самопроголошеними республіками ДНР і ЛНР. Управління з прав людини уточнило, що повні реальні втрати серед мирного населення, швидше за все, значно вищі, особливо в таких містах як Маріуполь, Попасна та Ізюм, де продовжуються інтенсивні бойові дії [2].

Натепер законодавство України, зокрема Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (ст. 1) визначив, що тимчасово окупована територія України – це невід'ємна частина території України, на яку поширюється дія її Конституції та законів.

Під військовою окупацією розуміють тимчасове зайняття збройними силами однієї держави території (частини території) іншої держави та встановлення влади військової адміністрації на окупованій території. В умовах окупації громадянське населення та інші особи, що заступаються, виявляються особливо беззахисними, тому міжнародне гуманітарне право прагне пом'якшити їх долю за допомогою спеціальних заходів, що обмежують свободу окупаційної влади в деяких питаннях.

Окупація зазвичай супроводжується інтенсивною пропагандою, підбурюванням до зрадницьких вчинків та насильством щодо співвітчизників, широкими репресіями проти мирного населення та зростанням злочинності [3].

Таким чином, окупація є формою іноземного панування над територією суверенної держави, і цей факт визначає неминучість досить суворих умов для громадянського населення, що проживає на окупованих територіях. Проте норми міжнародного гуманітарного права все ж таки по можливості пом'якшують становище осіб, що заступаються, обмежуючи насамперед безмежну владу окупуючої держави. Дії окупаційних влад в контролюються за допомогою спеціальних міжнародних інститутів, покликаних забезпечити права осіб, що заступаються.

Для кожного громадянина України та людини, яка проживає в нашій державі у ці трагічні часи, надзвичайно важливими є внутрішня консолідованість, надійна підтримка від державних органів публічної влади, а також правозахисних національних і міжнародних організацій. Особливо

значущими є саме конституційні гарантії та правові механізми у забезпеченні всього комплексу основоположних прав людини.

Запровадження воєнного стану в Україні, звичайно ж, значно ускладнює гарантування державою прав громадян в умовах об'єктивної необхідності їх часткового обмеження. Адже таке обмеження передбачає законодавче звуження змісту та обсягу прав і свобод людини, а також чинники, що унеможливлюють або ускладнюють їх реалізацію. У Конституції України закріплено стандарти правової держави у такій ситуації. Це означає, що: по-перше, обмеження прав людини і громадянина в державі є тимчасовим та мінімально необхідним за характером; по-друге, зберігається певний перелік прав, які не можуть порушуватися у жодному разі; по-третє, остаточне рішення про оголошення воєнного стану ухвалює вищий загальнодержавний представницький орган – парламент [4].

Нормативно-правове регулювання життєзабезпечення та інших суспільних відносин на окупованій українській території має відповідати міжнародно-правовим стандартам прав людини та гарантіям їх забезпечення. На рівні На національному рівні ці правовідносини врегульовані Конституцією України, Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Законом України «Про прикордонний контроль», Кримінальним кодексом України (ст. 332-1, 438), Кримінальним процесуальним кодексом України, КУпАП (ст. 202, 204-2), Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про тимчасове закриття пунктів пропуску через державний кордон та пунктів контролю» та іншими. На тимчасово окуповані території поширюється особливий правовий режим перетину їхніх меж, здійснення правочинів, проведення виборів та референдумів, реалізації інших прав і свобод людини. Правовий режим тимчасово окупованої території передбачає також особливий порядок забезпечення прав і свобод людей, які на ній мешкають. Цей режим може визначатися, змінюватися чи скасовуватися виключно законами України [4]. Безумовно умови війни вносять корективи у встановлений порядок. Агресор, окупаційні сили нехтують нормами міжнародного права, повсюдно порушуючи всі демократичні канони забезпечення та дотримання прав людини, навіть в умовах війни. Це може стати предметом іншого окремого дослідження. Але це не є підставою нехтувати правами людини для демократичної держави. Навіть в умовах воєнного стану українські правоохоронці повинні враховувати міжнародні стандарти прав людини і в умовах їх обмеження (в передбачений законом спосіб та межах) створювати механізми моніторингу їх дотримання та гарантування на підконтрольних та деокупованих територіях України.

Так, Національна поліції має широкі повноваження, які можуть істотно впливати на життя людей, а при неправомірному застосуванні – призводити до порушень прав людини. Діяльність поліції пов'язана з проведенням арештів та затримань у разі потреби. Вони мають здійснюватися відповідно до принципів прав людини. Наразі поліцейські продовжують посилено працювати в умовах

воєнного стану – фіксують злочини, проводять евакуацію населення, несуть службу на блокпостах, перевіряють документи, оглядають транспортні засоби, розшукують диверсантів і протидіють мародерств.

Література:

1. Петровська І. І. Загальна характеристика законодавства про воєнний стан в Україні. *Multidisciplinary academic notes. Science research and practices*. Proceedings of the XV International Scientific and Practical Conference. Madrid, Spain. 2022. Pp. 278-281. DOI: 10.46299/ISG.2022.1.15.

2. Від початку повномасштабної війни загинули або поранені більше 3527 мирних українців. 29 березня 2022. URL: www.bbc.com.

3. Трофименко А. В. Тимчасово окупована територія: визначення поняття в законодавстві України. *Правова доктрина: міжнародний досвід та практична реалізація в Україні*. Маріуполь : МДУ, 2019. С. 222–224.

4. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 27.04.2014 р. № 1207-VII. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text (дата звернення: 20.09.2022).

Казанчук І.Д.
доцент кафедри адміністративного права та процесу факультету №1
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Дрознік Д.Р.
курсант 2 курсу факультету № 3
Харківського національного університету внутрішніх справ

СУЧАСНИЙ СТАН ВЗАЄМОДІЇ ПОЛІЦІЇ ТА ІНШИХ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ В СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ВИПАДКАМ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА ПІД ЧАС ВВЕДЕННЯ В УКРАЇНІ ВОЄННОГО СТАНУ

За період воєнного стану, що був введений в Україні 24 лютого 2022 року, тисячі українських громадян залишилися без рідної домівки, втратили роботу чи можливість спокійно навчатися, були змушені переселитися до інших «мирних» міст країни чи взагалі виїхали за кордон. Перебуваючи в сучасних реаліях бойових дій та економічної кризи, переважна кількість дорослого населення опинилася у стані затяжної депресії та постійного стресу. Негативом є й те, що такі обставини сприяють збільшенню конфліктних ситуацій у сім’ях, які дуже часто закінчуються проявами домашнього насилля щодо своїх рідних та дітей. У такій складній ситуації дуже важливо правоохоронним органам, іншим державним органам, соціальним службам,

іншим громадським інституціям швидко реагувати на випадки домашнього насилля та запобігати їм.

Зазначимо, що у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 р. запобігання домашньому насильству визначено як систему заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються [1].

Головне на що слід звернути увагу, що суб'єкти, які забезпечують запобігання та протидію домашньому насиллю, повинні діяти спільно при плануванні й здійсненні таких профілактичних заходів [2, с. 159]. Якщо звернутися до реалій життя, то виявляється, що першим хто прибуває на місце скоєння домашнього насилля, є Національна поліція. Зокрема, відповідно до положень українського законодавства саме для дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громади, інспекторів ювенальної превенції, а також працівників патрульної поліції здійснення заходів із запобігання та протидії домашньому насиллю є превалюючим напрямком їх правоохоронної діяльності [3]. Також таку функцію виконують органи і служби у справа дітей та сім'ї, основним принципом діяльності яких є неприпустимість приниження честі та гідності дітей, жорстокого поводження з ними [4, с. 48].

Проте через воєнні дії які проходять на території нашої держави, уповноважений центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї та молоді, його структурні підрозділи на місцях не можуть через безпекову складову виконувати свої функціональні обов'язки на окупованій території. Крім того, в умовах сьогодення робота дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громади, інспекторів ювенальної превенції також переформатована на виконання більш загальних функцій поліції, тобто на охорону публічної безпеки та громадського порядку, а також на надання допомоги Збройним силам України у здійсненні контрольно-пропускного режиму на стратегічних об'єктах та блок-постах, надання первинної медичної допомоги постраждалим від артобстрілу тощо. А отже, поліцейські та служби і органи у справах дітей та сім'ї не тільки не мають можливості запобігти випадкам домашнього насилля, але й у них відсутній певний алгоритм дій щодо швидкого реагування на випадки домашнього насилля під час дії воєнного стану.

На нашу думку, у обстановці що склалась, здійснення постійного контролю за додержанням прав жінки та дитини у сім'ї, недопущення правопорушень у сфері протидії домашньому насильству не можливе у

певному обсязі. Ця проблема посилюється, коли стає зрозумілий механізм поводження середньостатистичної сім'ї під час дії воєнного стану. Соціологічними службами зафіксовано значне збільшення сімейних пар, які розірвали шлюб, або у яких значно зросли дії агресивного характеру один до одного, а також сімей, у яких діти та жінки частіше страждали від домашнього насильства з причини обмеження переміщення чоловіків у інші області країні чи закордон у період березня-липня 2022 року. Зауважимо, що складною ситуація була ще під час «карантину», проте наразі ситуація стала ще гіршою. Але на відміну від воєнного стану, під час карантинних заходів державні органи та служби працювали у штатному режимі, у свою чергу підрозділи поліції мали змогу швидко реагувати на виклики щодо випадків домашнього насилля.

Таким чином, з метою ефективного реагування на факти домашнього насильства, що порушує права соціально не захищених верств населення і особливо дітей, які частіш за все потерпають від насилля в сім'ї, потрібно здійснити ряд важливих організаційно-правових заходів.

По-перше, покращення діяльності уповноважених державних органів із запобігання і протидії домашньому насильству потребує вдосконалення діючого національного законодавства, а також практики його застосування Національною поліцією, іншими правоохоронними органами і судами. У цьому аспекті необхідно адаптувати чинне законодавство України до європейських норм і стандартів, а також запровадити заходи, які ефективно використовуються в країнах-членах Євросоюзу у сфері захисту дітей та жінок від насильства.

По-друге, проблему запобігання домашньому насильству слід вирішувати спільними діями дільничних офіцерів поліції, підрозділів ювенальної поліції, інших органів Національної поліції та інших уповноважених державних органів, а також за участі громадських правозахисних організацій.

По-третє, забезпечити належне матеріальне та фінансове забезпечення Національної поліції, органів і служб у справах дітей, інших уповноважених державних органів, завдяки чому вони зможуть здійснювати своєчасне реагування на випадки домашнього насилля, швидко відпрацьовувати алгоритм дій щодо їх запобігання, та приймати правильні рішення щодо кривдників.

По-четверте, використання провідного вітчизняного та закордонного досвіду в питанні удосконалення правового механізму реалізації притягнення осіб, які здійснили домашнє насильство, до відповідальності, а також в ході планування профілактичної роботи, реалізації системи профілактичних заходів із кривдниками та жертвами домашнього насильства. У цьому випадку доречно залучати до цієї роботи сімейних психологів.

Література:

1. Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 07 грудня 2017 року № 2229-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229– 19#Text (дата звернення: 22.09.2022).
2. Біленко П. Уповноважені органи Національної поліції України як суб'єкти запобігання та протидії домашньому насильству. *Підприємництво, господарство і право*, 2019. № 10. С. 157–161.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 02 липня 2015 року № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2015. № 40-41. ст. 379.
4. Протидія домашньому насильству органами Національної поліції: метод. посіб. / С.В. Альошкін, О.В, Даценко, К.Л. Бугайчук, Т.М. Малиновська, К.Ю, Шеремет. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2019. 93 с.

Калініна А. В.
науковий співробітник відділу кримінологічних досліджень
Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності
ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України,
кандидат юридичних наук

ОСОБА Й ІНФОРМАЦІЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Право кожної людини на інформацію, тобто право вільно шукати, одержувати, передавати, робити й поширювати інформацію будь-яким законним способом, гарантується конституціями більшості держав. Це право логічно випливає із загальновизнаного принципу міжнародного права поваги до прав людини й її основоположних свобод [1, с. 23]. Не є виключенням і Конституція України, де в ст. 34 зазначено, що: «Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя» [2].

Реалізація так званих «інформаційних прав і свобод» людини і громадянина у реаліях нашого часу повинна забезпечуватися максимально як державою, органами місцевого самоврядування, так і фізичними та юридичними особами в межах, дозволених чинним законодавством України. Однак після 24 лютого 2022 року низка прав людини і громадянина в Україні

зазначала певних обмежень або перешкод у реалізації, що пов’язано із російською агресією в Україні та введенням у зв’язку з цим воєнного стану.

Саме в цей час почалася нова хвиля гіперпідвищення інформаційних потреб громадян, зокрема у частині збору та поширення інформації (схожий подібний шквал пошуку інформації нещодавно спостерігався на початку пандемії COVID-19). І саме в цьому полі певні види загроз, що існують вже роками, трансформувалися під актуальність суспільних подій. У першу чергу це – поширення фейкової інформації та фішингові атаки на населення.

Головною функцією фейків є маніпуляція, тобто здійснення навмисних дій на свідомість аудиторії, яка позбавляється можливості відокремити правду від брехні й опиняється у підлеглому маніпулятору становищі [3, с. 40]. Наразі можна запропонувати таку класифікацію фейкової інформації, що поширюється у період воєнного стану серед громадян:

1. *Фейки як елемент інформаційної війни*. Століттями у суспільстві існують інформаційні війни, що останніми роками набули надзвичайно гострого характеру. Особливого значення в наш час має російсько-українська інформаційна війна, аналізу якої присвячено значну кількість наукових, публіцистичних публікацій, інтерв’ю тощо. Про масштаб і тривалість її існування свідчить і стаття у загальнодоступному та всесвітньовідомому Інтернет-ресурсі «Wikipedia. Вільна енциклопедія», де вона характеризується, як: «…комплекс заходів, постійно здійснюваних урядовими та неурядовими організаціями Росії та України в інформаційному просторі України, Росії, інших країн та міжнародних організацій, спрямованих на отримання стратегічно-політичних переваг шляхом деморалізації або введення в оману противника та протидії заходам іншої сторони у глобальному протистоянні Росії і України, а також протистоянні Росії та "Західного світу"» [4].

Головною зброєю інформаційної війни є фейкові новини. Вони поширюються як у медіа-просторі в Україні, так і в РФ. Зацікавленість російської влади у своїй популяризації серед своїх громадян спричиняє поширенню фейкових новин як про внутрішню ситуацію в Україні, так і про «здобутки» «визвільної» спеціальної операції в нашій державі. Наприклад, у перші ж дні російського наступу у ЗМІ та в мережі Інтернет поширювалася інформація про раде прийняття місцевими жителями «визволителей», добровільний перехід населених пунктів під окупаційну владу, «карту обстрілів України російськими військами» тощо. Фейкові новини стосувалися й окупації того чи іншого населеного пункту, розташування військових сил, техніки чи об’єктів ворога, дії чи бездіяльності посадових осіб та ін. Ефект від поширення такої повністю або частково вигаданої інформації однозначний – формування панічних настроїв, агресії, гніву щодо тих чи інших осіб/подій та ін. серед населення. Оскільки пересічному громадянину важко розібратися у ступені правдивості інформації, серед населення України ширилися панічні настрої, відчувалася підвищена напруга, безвихідь.

2. *Фейки як «інструмент» шахрайства* використовуються шляхом створення фальшивих веб-сайтів, сторінок у соціальних мережах, акаунтів у мессенджерах і т.п. реальних організацій та людей, у тому числі й тих, хто займається волонтерською діяльністю.

Так, нещодавно Інтернет-шахраями було створено фейковий сайт «ПриватБанку», що був дуже схожий на сайт програми «Допомагати просто!». Інтерфейс сайту зловмисників був ідентичний до оригінального сайту «ПриватБанку!». Відмінність між ними полягала в тому, що на стартовій сторінці оригіналу громадянам України збирають допомогу для ЗСУ чи внутрішньо переміщених осіб, а на сайті шахраїв людям пропонують отримати допомогу відповідно до статусу, пройшовши за посиланням [5]. У такий спосіб шахраї збирали персональні дані користувачів банку або відразу після переходу на посилання просили ввести персональні дані вручну, а саме: прізвище, ім'я, номер банківської картки, CVV-2, пін-код [5]. Головною відміною фейкових сайтів від реальних є їх доменне ім'я: оригінальний сайт має на кінці .ua, .com чи .gov, а фейковий – .org, .site і складаються зі слів, які важко розібрати [5].

Іншим прикладом такої діяльності є створення фейкових акаунтів волонтерів неприбуткової організації «Українська волонтерська служба». На підробних сторінках волонтерів розміщувалися оголошення про збір коштів на персональні картки. Фейкові акаунти відрізнялися лише одним або двома символами у назві [6].

3. *Випадкові фейки*. Фейки часом можуть виникати внаслідок випадку або збігу низки обставин. Наприклад, фейкові новини не завжди створюються умисно. У вітчизняних ЗМІ кілька разів виникали ситуації, коли лідери певних громад не умисно допускали помилки у своїх промовах, інтерв'ю чи дописах на сторінках у соціальних мережах чи у мессенджерах, наприклад, плутаючи назви населених пунктів або їх частин, що зазнали удару окупаційних військ чи яким такий удар може загрожувати. Такі помилки також призводили до поширення панічних настроїв у відповідних громадах.

Концентрацію уваги населення на подіях, пов'язаних із воєнним станом в нашій державі, забезпеченням базових потреб людей у житлі, продовольстві, одязі, волонтерській діяльності і т.п. майже одразу почали використовувати у злочинних цілях й ті, для кого інформаційний простір – поле для шахрайської діяльності. Швидко виникла низка шахрайських схем, які реалізовувалися в тому числі й за допомогою фішингових атак, що зводилися до:

1) псевдоблагодійності;

2) пропозицій із оренди неіснуючого житла для переселенців (або реального житла без надання послуги оренди, оскільки «орендодавець» зникав одразу ж після отримання завдатку або першого платежу за оренду);

3) фейкових пасажирських перевезень;

4) продажу неіснуючих товарів (особливо тих, які потребують ЗСУ: військової амуніції, технічних пристроїв, продуктів харчування і т.п.);

5) шахрайств, пов'язаних із перевезенням через державний кордон України чоловіків призовного віку та тих, хто може підпадати під мобілізацію;

6) шахрайств під приводом надання інформації щодо безвісно зниклих громадян та ін. [7].

Розглядаючи фішингові атаки, необхідно зазначити, що головною «зброєю» фішингу є листи на електронну пошту, веб-сайти та додатки для смартфонів. Мета фішингу – отримання персональних банківських даних особи задля доступу до коштів жертви [8].

Однією із найпоширеніших схем фішингу в умовах воєнного стану в Україні є пропозиція отримання грошової допомоги, замаскована під грошову допомогу від держави, Організації Об'єднаних Націй, благодійних фондів, гуманітарних центрів і т.п., особливо для певних, у першу чергу – соціально уразливих, категорій осіб. Яскравим прикладом таких схем є розсилка фейкових смс про отримання грошової допомоги у межаї програм «єПідтримака» чи «єДопомога» із текстом: «Vam narahovano Groshova dopomoga PB24 6500. Zarahuvatu…» і далі йде посилання [9], за яким необхідно перейти користувачу, щоб нібито отримати кошти.

Головною відмінністю таких фішингових атак є вимога авторизації за схемою «Перехід на адресу отримання виплат → натиск кнопки «Отримати» → авторизація / реєстрація (в тому числі введення особистих даних, номеру телефону, інформації про банківські рахунки) → дзвінок із банку або смс-повідомлення». Останній крок підтверджується прийняттям дзвінка або смс, після чого з картки отримувача списуються усі наявні кошти.

Отже, використання таких інструментів для маніпуляції населенням, як фейки та фішинг зловмисниками, стало вже класичним способом впливу на свідомість громадян. Тому убезпечення особи в інформаційному просторі в складних умовах воєнного стану – завдання не з простих. Зважаючи на масовість описаних вище явищ, Науково-дослідним інститутом вивчення проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України було розроблено та поширено пам'ятку для населення «Як уберегтися в інформаційному просторі під час воєнного стану?» із якою можна ознайомитися на сайті установи [10].

Література:

1. Ткачук Н. І. Інформаційні права і свободи людини і громадянина в Україні: визначення термінів, співвідношення понять. *Інформація і право*. 2018. № 2 (25). С. 17–30. URL: http://ippi.org.ua/sites/default/files/4_8.pdf (дата звернення: 25.09.2022).

2. Конституція України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 25.09.2022).

3. Грищенко О. В. Фейкова мовна особистість із погляду дискурсивної лінгвістики. *Науковий вісник ДДПУ імені І. Франка. Серія «Філологічні науки». Мовознавство.* 2016. № 6. С. 39–41.

4. Російсько-українська інформаційна війна. URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%BE%D1%81%D1%96% D0%B9%D1 (дата звернення : 25.09.2022).

5. Інтернет-шахраї виходять на новий рівень: в Україні створили сайт-фейк ПриватБанку. URL : https://apostrophe.ua/ua/news/economy/banks/2022-04-16/internetmoshenniki-vyhodyat-na-novyj-uroven-v-ukraine-sozdali-sajtfejk-privatbanka/266108 (дата звернення : 25.09.2022).

6. Українська волонтерська служба. URL : https://volunteer.country/ (дата звернення : 25.09.2022).

7. Кіберполіцейські викрили понад 100 осіб, котрі наживалися на людському горі під час війни. URL: https://cyberpolice.gov.ua/news/kiberpoliczejski-vykryly-ponad--osib-kotri-nazhyvalysya-na-lyudskomu-gori-pid-chas-vijny-3718/ (дата звернення : 25.09.2022).

8. Маніпуляції та шахраї під час епідемії коронавірусу: хто і як виграє, коли інші страждають. URL: https://rubryka.com/article/koronovirus-manipulation-crooks/ (дата звернення : 25.09.2022).

9. Шахрайство у період дії воєнного стану: схеми та як захиститися? URL:https://lb.ua/society/2022/04/13/513189_shahraystvo_period_dii_voiennogo.html (дата звернення : 04.06.2022).

10. Як уберегтися в інформаційному просторі під час воєнного стану? : пам'ятка для населення. URL: https://ivpz.kh.ua/wp-content/uploads/2022/06/%D0%AF%D0%BA-%D1%83%D0%B1%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B3%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%8F-%D0%B2%D1%96%D0%B4-%D1%88%D0%B0%D1%85%D1%80%D0%B0%D0%B9%D1%81% D1%82%D0%B2%D0%B0.pdf.

Кожем'яка Н.Є.
головний фахівець зі зв'язків з громадськістю та пресою
Криворізького місцевого центру з надання безоплатної
вторинної правової допомоги

ПРО БЕЗОПЛАТНУ ПРАВОВУ ДОПОМОГУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Система безоплатної правової допомоги – мережа державних установ Міністерства юстиції України, які забезпечують рівний доступ до правосуддя у відповідності до ст. 59 Конституції України. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» визначає порядок надання безоплатної первинної правової допомоги та безоплатної вторинної правової допомоги. Усі без виключення громадяни та люди, які перебувають під юрисдикцією України, мають право на безоплатну первинну правову допомогу. Вона полягає у наданні правової інформації, консультацій, роз'яснень, допомозі у доступі до медіації, у складанні правових документів, таких як заяви, скарги, запити,

звернення. Якщо людина має проблеми з нарахуванням соцвиплат, пенсій, порушенням трудових прав, прав споживачів тощо, часто потрібно писати запити чи скарги. Допомогти в цьому можуть фахівці бюро правової допомоги, зокрема, Криворізького місцевого центру безоплатної вторинної правової допомоги.

Якщо представникам вразливих верств населення потрібно звертатись до суду, то їм може надаватись безоплатна вторинна правова допомога.

Безоплатна вторинна правова допомога – вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя, і включає такі види правових послуг, як захист; здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на таку допомогу в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; складення документів процесуального характеру. Якщо просто – це призначення юриста або правника за рахунок держави і безоплатно для людей.

Хто і з яких питань можна звертатись до Криворізького місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги?

Відповідно до статті 14 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» право на безоплатну вторинну правову допомогу у цивільних та адміністративних провадженнях для свідків і потерпілих у кримінальних провадженнях мають такі категорії осіб:

- особи, якщо їхній середньомісячний дохід не перевищує двох розмірів прожиткового мінімуму
- особи з інвалідністю, які отримують пенсію або допомогу, що призначається замість пенсії, у розмірі, що не перевищує двох прожиткових мінімумів для непрацездатних осіб;
- діти;
- внутрішньо переміщені особи; громадяни України, які звернулися із заявою про взяття їх на облік як внутрішньо переміщених осіб;
- особи, на яких поширюється дія Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту»;
- ветерани війни
- особи, на яких поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»,
- особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною,
- особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань;
- особи, які перебувають під юрисдикцією України і звернулися для отримання статусу особи, на яку поширюється дія Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»;
- особи, щодо яких суд розглядає справу про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи;

- особи, щодо яких суд розглядає справу про надання психіатричної допомоги в примусовому порядку;
- особи, реабілітовані відповідно до законодавства України;
- особи, які постраждали від домашнього насильства або насильства за ознакою статі.
- Цей перелік доповнено наступними категоріями, що може стати актуальним в умовах воєнного стану:
- особи, які не мають документів, що встановлюють особу і які мають встановлювати юридичні факти в суді;
- потерпілі від кримінальних правопорушень проти статевої свободи та статевої недоторканості, катування або жорстокого поводження під час воєнних дій чи збройного конфлікту.

У цивільних та адміністративних справах, свідкам і потерпілим у кримінальних справах безоплатна вторинна правова допомога надається після звернення до Криворізького місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги і підтвердження свого права на такі послуги. Це можуть бути довідки, посвідчення, паспорт та код. Конкретний у вашому випадку пакет документів вам озвучить фахівець після вашого звернення.

Проконсультуватись у центрі можна з будь-яких питань, які стосуються фізичних осіб. Це такі питання, як сімейні, земельні, житлові, цивільні, трудові, договірні, адміністративні, соціальні,

захист прав споживачів, пасажирів, пацієнтів, дітей, осіб, потерпілих від домашнього насильства, військовослужбовців і внутрішньо переміщених осіб тощо.

З якими правовими проблемами зіштовхуються внутрішньо переміщені особи?

В умовах воєнного стану правові послуги актуальні для всіх, але найбільшої уваги наразі потребують ті, хто постраждав від війни. Це внутрішньо переміщені особи, люди, які звернулись за таким статусом і отримали відмову, сім'ї загиблих захисників і захисниць, зниклих безвісти та тих військовослужбовців, які потрапили в полон.

Найбільш актуальні проблеми, з якими зіштовхуються внутрішньо переміщені особи:

1. *Фіксація воєнних злочинів.* Люди не завжди усвідомлюють, що потрібно звертатись в правоохоронні органи, якщо вони стали свідками або потерпіли від злочинів, зруйновано житло чи знищено (викрадено) інше майно. Звертатись до правоохоронних органів щодо фіксації воєнних злочинів можна за місцем тимчасового проживання людини. Зручний спосіб – подати заяву через сайт Генеральної прокуратури України https://warcrimes.gov.ua/. Ще одна проблема полягає в тому, що люди похилого віку не можуть самостійно скористатись електронними сервісами і потребують у цьому допомоги. З іншого боку – трапляються випадки, коли працівники правоохоронних органів відмовляють у прийомі заяв. У такому випадку потрібно:

1.Звертатись до районних підрозділів поліції. 2. Через добу отримувати витяг про внесення справи в Єдиний реєстр досудових розслідувань. 3. У випадку невнесення справи в ЄРДР отримувати письмову відповідь-відмову. 4. Невідкладно звернутись до центру безоплатної вторинної правової допомоги для оскарження. Терміни оскарження – 10 днів. Тому не варто зволікати, потрібно звертатись за безоплатною вторинною правовою допомогою для призначення адвоката/правника за рахунок держави. Внутрішньо переміщені особи мають таке право. З собою мати: паспорт, код, довідку ВПО, відмову, яку треба оскаржити.

2. *Фіксація пошкодженого майна*. Для проведення цієї процедури власники пошкодженого внаслідок бойових дій майна мають подати повідомлення через:

- Сайт «Дія» https://diia.gov.ua/
- Застосунок «Дія»
- Через найближчий центр адміністративних послуг на Дніпропетровщині можна знайти тут https://adm.dp.gov.ua/cnap/krivorizkij-rajon
- Контакт-центр Центру адмінпослуг в Кривому Розі – 0-800-500-459.
- Нотаріуси – Єдиний реєстр нотаріусів https://ern.minjust.gov.ua/pages/default.aspx

Які дані потрібно мати власникам житла?

- ✅ дані щодо пошкодженого об’єкта (тип об’єкта нерухомого майна);
- ✅ загальна площа нерухомого майна;
- ✅ адреса (місцезнаходження) нерухомого майна тощо;
- ✅ відомості про пошкодження або знищення нерухомого майна.

До відомостей про пошкоджене майно треба буде внести такі дані: орієнтовна дата та час настання події, опис пошкодження, фото-, відеофіксація, за наявності - контактні дані особи свідка.

Щоб підтвердити право власності на майно, потрібно також мати правовстановлюючі документи. Це право власності, договір купівлі-продажу, свідоцтво про спадщину тощо. Якщо документи на нерухомість не збереглись, то знайти таку інформацію все одно можна. Відомості про нерухоме майно отримуються/підтверджуються з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно (у разі наявності). Якщо людина авторизована в Дії, то дані про належне їй нерухоме майно автоматично завантажуються. Також ці дані може допомогти і працівники Центру адміністративних послуг.

Якщо ж даних про майно в Реєстрі нерухомого майна нема, нема документів на руках, то доведеться встановлювати юридичний факт належності майна в судовому порядку. Також часто бувають ситуації, коли люди роками мешкали в житлі, не оформлюючи документи.

Зараз ще є час спірні питання щодо права власності вирішити в судовому порядку. Проблема, яка "висіла" роками, може завадити подати повідомлення про пошкодження, адже робити це має тільки власник.

3.Фіксація смерті/народження на окупованих територіях чи в зонах бойових дій. Процедура вже врегульована і відбувається в судовому порядку. Якщо є акт про факт і обставини смерті за підписами трьох осіб, контакти цих осіб та паспортні дані зазначено в акті, у наявності фото- або відеоматеріали, інші речові докази, то надалі можливо звертатись до суду щодо встановлення факту смерті чи народження. Якщо заявник – внутрішньо переміщена особа або представник іншої категорії, визначеної ст. 14 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», то для звернення до суду у Криворізькому місцевому центрі з надання безоплатної правової допомоги може призначатись адвокат/правник за рахунок держави.

Проблемною може бути ситуація, якщо жодних підтверджуючих документів немає, а свідки відсутні. У такому випадку потрібно писати заяву в поліцію щодо зникнення людини, отримувати витяг з ЄРДР, після чого звертатись до суду щодо визнання людини безвісти зниклою, а згодом – і померлою. Якщо відомо, де людина похована, то після деокупації за заявою родичів буде проводитись перепоховання і проведення експертизи. Після цієї процедури видається висновок експертизи і тільки тоді можна буде звертатись до відділу РАЦС щодо видачі свідоцтва про смерть. Якщо виникають правові питання, є потреба звернутись до суду, то в такому випадку варто консультуватись у бюро правової допомоги щодо можливості отримання безоплатної вторинної правової допомоги.

4.Проблеми з соціальним захистом. Для отримання статусу внутрішньо переміщеної особи та в подальшому отримання допомоги на проживання вимушені переселенці мають звертатись до органів соціального захисту. З огляду на практику юристів Криворізького місцевого центру БВПД можна визначити такі проблемні питання:

- у разі відмови у призначенні статусу ВПО людині не видають письмовий документ – відповідь. Ця відповідь потрібна для подальшого оскарження рішення органу соцзахисту;

- люди оформлюють заяви і не залишають собі будь-якої інформації про ці заяви, у результаті чого не знають, коли подали заяву, кому, у разі потреби не можуть довести, що цю заяву взагалі подавали (рекомендація юристів – залишати собі копії чи хоча б фотографувати документ);

- не визначена чітко процедура реагування органу соцзахисту у разі виявлення неправомірно нарахованих і отриманих внутрішньо переміщеними особами сум;

- низька інформованість самих ВПО про обов’язок повідомляти органи соцзахисту при зміні місця проживання/поверненні на постійне місце проживання;

- затримки виплат ВПО при зміні місця проживання, що полягає в недостатній і несвоєчасній комунікації між установами соцзахисту різних адміністративно-територіальних одиниць (у такому випадку рекомендація – направляти скаргу, звернення до вищих органів, якими є Департамент

соціальної політики районного, обласного рівня, Міністерство соціальної політики).

5. Проблеми людей похилого віку. Якщо людина не вміє користуватись комп'ютером, не має смартфона, доступу до інтернету, то їй складно самотужки звернутись за отриманням міжнародних допомог через сайт https://aid.edopomoga.gov.ua/. І якщо процедури фіксації пошкодженого майна та воєнних злочинів дублюються державними органами онлайн і офлайн, то з процедурою звернення щодо отримання міжнародних допомоги недостатньо можливостей для людей похилого віку. Ситуація залежить від наявності співпраці органів місцевого самоврядування та локальних представників команд міжнародних організацій, які здійснюють прийом заявок на місцях, та інформування суспільства про такі можливості.

Які можливості надає система безоплатної правової допомоги?

У разі виникнення подібних та інших проблем люди мають право звертатись, використовуючи всеукраїнську гарячу лінію 0-800-213-103. За цим телефоном можна отримати безоплатну первинну правову допомогу і дізнатись адресу найближчого бюро правової допомоги.

Мобільний додаток «Безоплатна правова допомога» (направлення звернень, довідкова інформація) - https://bit.ly/3hwwgqR

Месенджер Телеграм http://legalaid.gov.ua/telegram.html

Кабінет клієнта на сайті системи БПД https://cabinet.legalaid.gov.ua/

Для отримання перевіреної правової інформації, зразків документів, користуйтесь платформою правових консультацій. Довідково-інформаційна платформа правових консультацій «WikiLegalAid» спрямована на підвищення правової свідомості та освіченості населення. Тут Ви можете знайти необхідну інформацію з актуальних правових питань https://wiki.legalaid.gov.ua/

З усіх питань, що стосуються надання безоплатної правової допомоги, клієнт може звертатись до Криворізького місцевого центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги.

- вул.Качалова, 2, 098-040-83-70
- вул.Станіслава Конткевича, 37, 067-276-54-76
- вул.Героїв АТО, 30, каб.102, 097-139-88-57
- Широківське бюро правової допомоги: ж-в Інгулець, пр. Перемоги, 33а, 097-531-65-81
- Жовтоводське бюро правової допомоги: м.Жовті Води, бульв.Свободи, 62, тел. 050-505-28-33;
- П'ятихатське бюро правової допомоги: м.П'ятихатки, вул.Пушкіна, 107, тел.096-188-55-43;
- Апостолівське бюро правової допомоги: м.Апостолове, вул.Центральна, 63, тел.068-208-50-52;
- Софіївське бюро правової допомоги: смт.Софіївка, вул.Карпенка, 20, каб.7,тел.097-495-83-16.

Графік роботи – з 8.00до 17.00, з понеділка по четвер, у п’ятницю – до 15.45. У зв’язку з карантином прийом – за попереднім записом!

Звертатись можна і дистанційно на електронну пошту - kryvyyrih.dnipro@legalaid.dp.ua.

Фейсбук-сторінки: Безоплатна правова допомога, Криворізький місцевий центр БВПД, Безоплатна правова допомога.Кривий Ріг.

Консультаційні пункти для ВПО у Кривому Розі:

Народний дім, вул.Криворіжсталі, 52 – 10.00-15.00, вівторок, середа, п’ятниця

Інформаційний хаб «ЯМаріуполь», вул.Героїв АТО, 11 – щосереди, 12.00-17.00.

Коропатов О. М.
в.о.завідувача кафедри адміністративного
права та адміністративного процесу
Херсонського факультету
Одеського державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

Закалик Г. М.
старша викладачка кафедри психології
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «МАУП»

ПРОФІЛАКТИКА ПРАВОПОРУШЕНЬ ПОЛІЦІЇ ВІДНОСНО ДІТЕЙ З ПРОЯВАМИ АДИКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ТА ЇХ БАТЬКІВ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО ЧАСУ

Відповідно п. 1 статті 23 «Основні повноваження поліції» Закону України «Про Національну поліцію», поліція відповідно до покладених на неї завдань: 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень….[1].

Одним із таких напрямів превенції є діяльність поліції із сім’ями, де виявлені випадки адиктивної поведінки у дітей віком від 14 до 18 років. Адже відомо, що в сучасному українському суспільстві не поодинокими стали випадки адикцій у поведінці підлітків.

У цьому аспекті виникає необхідність організації діяльності правоохоронних органів, спрямованої на успішний процес соціалізації дітей. Одним із напрямків діяльності поліції України є профілактика правопорушень серед дітей.

Переважно адиктивна поведінка властива підліткам, які виховуються у сім’ях із деформованими стосунками, зокрема, де батьки перебувають на межі розлучення, влаштовують постійні конфлікти.

Враховуючи нестабільні соціальні умови життя існують асоціальні сім'ї, в яких у пріоритеті жорстокі відносини між членами родини, що пов'язано або з кримінальним минулим, або з психічними розладами, чи постійним зловживанням наркотичних засобів та алкогольних напоїв. У таких сім'ях підліток перебуває без належного виховання та контролю з боку батьків, переважно належить сам собі і основним вчителем стає соціальне середовище – вулиця. «Вуличні» підлітки збиваються до юрби таких же осіб. А основними «розвагами» стають психоактивні речовини, уживання яких часто перетворюється на важливий груповий ритуал, що сприяє самоствердженню підлітка, полегшує його комунікацію і є поєднуючим чинником для групи.

Однак, не так часто, але зустрічаються випадки прояву адиктивної поведінки підлітка у сім'ї із позитивним психологічним кліматом. Період військового часу, економічна нестабільність, збільшують зайнятість батьків, постійна відсутність одного з батьків вдома, недостатнє приділення дитині належної уваги, негативно впливає на поведінку дітей, спрямовує дитину до злочинних «компаній», або вона приєднується до, так званого, віртуального світу, за ширмою якого часто скриваються небезпеки як для самого підлітка, так і для оточення.

Мотивації підлітків до уживання психоактивних речовин та формування адактивної поведінки – різні. В ієрархію мотивів можна віднести: бути «як усі», не відставати від компанії, мати можливість отримати «кайф», намагання позбутися неприємностей, вплив «товариша-звабника» тощо [7, с. 186]. Під впливом таких соціально-психологічних чинників, як мікросередовище, групові взаємини, недоліки виховання тощо виникають і розвиваються агресія, аномія, фрустрація [3, с. 91]. Фрустрація як психічний стан людини викликається нездоланними об'єктивними або такими, що суб'єктивно сприймаються, труднощами, що виникають на шляху до досягнення мети або вирішення завдання; це завжди тяжке переживання невдачі або нерозв'язаного протиріччя [6, с. 135]. Її можна розглядати як одну з форм психологічного стресу (від англ. *stress* – «тиск», «напруга») – стан людини, що виникає у відповідь на різноманітні емоційні впливи і проявляється на фізіологічному, психологічному і поведінковому рівнях, що є поширеною реакцією на внутрішньоособистісний конфлікт. Водночас, можливі прояви аномії (грец. заперечення композиція з α- і νόμος —— закон, правопорядок) – безладдя, беззаконня, порушення соціального порядку, які можуть виникати у стані адикції. Аномія характеризується порушенням, руйнацією або розпадом загальноприйнятої системи цінностей і супроводжується відкиданням соціальних норм. Відповідно стане чи ні підліток на шлях правопорушень, залежить від його умов соціалізації в широкому контексті, від виховних та інших впливів на нього, від емоційних взаємин, що складаються з батьками, педагогами та однолітками.

Прояви адиктивної поведінки в молодіжному середовищі достатньо різноманітні і поряд із хімічними видами залежності великого поширення набула в останні роки так звана нехімічна залежність. Переважно вона

пов’язана із комп’ютером чи Інтернетом з використанням різноманітних ґа́джетів, а залежність від них розвивається значно швидше. Це ніби «тихий» відхід, відокремлення від реального світу. Загроза полягає у тому, що підліток може стати залежним від азартних ігор, що віртуально можуть реалізувати значну частину потреб людини. А водночас, він втягується залежним від азартних ігр [8, с. 31].

Діяльність органів поліції має охоплювати не лише взаємодію з підлітком, але й із членами його родини. Ймовірність потрапляння підлітків під вплив колаборантів чи ворожих агентів зараз як ніколи, набуває високої загрози у виникнення ризиків для національної безпеки країни в цілому, й безпеки життєдіяльності населення зокрема. Прогноз втягування підлітків адиктів у сумнівні структури може становити велику загрозу населенню, суспільству і державі, призводити до великих матеріальних збитків, нести довготривалі екологічні і соціальні наслідки [5, с. 66]. Адже зрозумілим є, що між поведінкою підлітка та порушеннями сімейних взаємовідносин існує зв’язок, якого не усвідомлюють або не бажають усвідомлювати батьки. Переважно, на думку батьків, появу адиктивної поведінки пов’язують з характером або із звичками підлітка як віковою кризою або шукають її у поганій спадковості, знімаючи із себе відповідальність. В окремих випадках її швидше декларується, ніж ретельно визнається.

Необхідність залучення поліції до роботи з населення стає очевидною. Відповідно до впроваджених законодавчих актів, організація взаємодії поліції з громадою засновується на досвіді, накопиченому під час модернізації поліцейських сил та перегляду поліцейських цінностей у країнах Європи і на сьогодні є, власне, підходом, орієнтованим на громаду. Взаємодія поліції з населенням – це не одноразовий захід, а довгостроковий стратегічний підхід, що має реалізовуватись на постійній та систематичній основі.

Національна стратегія взаємодії поліції з населенням ґрунтується на принципах партнерства та співпраці з ним, співробітництві, використанні сучасних методів виявлення та вирішення проблем через поліцейську діяльність, орієнтовану на посиленні відповідальності, запобіганні порушень прав і свобод, прозорості, розширенні та зміцненні надання послуг [4, с. 129].

Серед сучасних методів такої взаємодії необхідно назвати профілактику адиктивної поведінки неповнолітніх та превентивну освіту. Мета цього напрямку полягає в тому, щоб кожна людина, ще не спробувавши жодної психотропної речовини, мала об’єктивні відомості про те, що це таке, які причини і наслідки вживання цих речовин. Комплексне і систематичне викладання всіх знань у галузі превентивної освіти має стати частиною обов’язкового навчання у школі. Вона не повинна фіксуватися на якійсь одній ізольованій інформації, а має охоплювати всі фактори, що впливають на здоров’я. У ході проведення превентивних заходів має здійснюватися пропаганда тверезості, з концентрацією не на фіксації шкідливих наслідків вживання алкоголю, а на реальних перевагах, які дає тверезе життя.

Головною проблемою, з якою виникають труднощі у перебудові мислення підлітків є те, що в суспільній свідомості існує поблажливо-добродушне ставлення до вживання алкоголю взагалі і думки щодо «необразливість» вживання алкоголю підлітками зокрема. У свідомості частини населення міцно вкоренилося відношення до алкоголю як певного ритуалу, що має визначену соціальну цінність; як невід'ємний атрибут, що має бути присутній на численних подіях особистого і громадського життя. Саме ж розпиття спиртних напоїв – прояв привітності, гостинності і поваги до гостя. Ці звички та традиції засвоюються з дитинства і часто перша чарка наливається батьками, символізуючи «дорослість» підлітка.

Тому формування таких суспільних відносин вимагає застосування комплексу культурно-виховних, адміністративно-правових, медичних та психологічних заходів, спрямованих на поступове витіснення з повсякденного життя людей і з їхньої свідомості поняття потреби в алкоголі і впровадження пропаганди здорового способу життя. Протиалкогольна освіта мас – це свідоме, активне формування тверезих установок як у дорослих людей, так і підлітків.

Широкого розповсюдження мають набувати форми переконання батьків в організації здорового способу життя родини. Активні форми залучення дітей, особливо підлітків з асоціальною поведінкою у різного роду секції, клуби, які вони могли б відвідувати разом з батьками, має сприяти змістовному дозвіллю з урахуванням їх схильностей та інтересів.

Відомо, що підлітки більш зацікавлені в комунікації з однолітками. У силу психологічних особливостей підліткового віку – інтенсивного прагнення до створення підліткових груп – важливо розвивати для підлітків колективні групові форми змістовного дозвілля: історичні вистави, патріотичні змагання, волонтерські напрями діяльності тощо. Варто враховувати, що «важкі» підлітки найбільшу схильність і інтерес виявляють не до інтелектуальної діяльності, а до фізичних занять і вправ. Вони охоче беруть участь у різного роду спортивних змаганнях, походах і клубній роботі з розвитку їх здібностей, що потрібно враховувати при організації їх дозвілля.

Батьки мають розуміти, що вони несуть відповідальність за життя своїх дітей. Тому ще одним методом впливу є примусове дотримання правил співіснування громадян у межах громади. У разі необхідності такі сім'ї мають бути скеровані до психологів чи психотерапевтів, а до підлітків можуть застосовуватися заходи психокорекції їх поведінки [2].

Лише спільні зусилля громадськості та поліції можуть дати позитивний ефект у роботі з адитивними підлітками та їх сім'ями.

Література:

1. Про Національну поліцію: Закон України від 02.07.2015. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19. (Редакція станом на 01.05.2022)

2. Апетик Н. М. та ін. Психокорекційні техніки як засіб формування адекватного образу Я і саморегуляції неповнолітніх з поведінковими девіаціями. Чернівці: Рута, 2000. 41 с.

3. Закалик Г.М., Шувар Н. М., Корман Н. П. Дослідження агресивності та тривожності підлітків і їхньої стратегії поведінки щодо природного середовища. *Міжнародна науково-практична он-лайн конференція «Суспільні трансформації і безпека: людина, держава, соціум»* (29.10.2020, Львів). Львів: Львівський Інститут ПрАТ ВНЗ МАУП. 2020. С. 89-94 .

4. Коропатов О. М. Щодо взаємодії національної поліції з органами територіальної оборони України. *Наукові проблеми запровадження правового режиму воєнного стану в Україні: сучасний вимір: матеріали науково-практичного онлайн-заходу* (м. Одеса, 29 квітня 2022 р.). Одеса: ОДУВС, 2022. С.128-129.

5. Коропатов О. М. Деякі питання взаємодії поліції та громадських формувань з охорони громадського порядку. *Організаційно-управлінське та економіко-правове забезпечення діяльності Єдиної державної системи цивільного захисту (ЄДСЦЗ): Матеріали VII Всеукр. наук.-практ. конф.,* м. Черкаси, 11 березня 2022 р. Черкаси: ЧІПБ ім. Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2022. С. 63-65.

6. Партико Н. В., Закалик Г. М., Макаренко С. С. Чинники девіантної поведінки неповнолітніх. Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах. 2019. № 63, т. 1. С. 134–137.

7. Шувар Н. М., Закалик Г. М. Робота психолога з молоддю, схильною до девіантної поведінки. *Актуальні питання юридичної науки. Матеріали доповідей та статей Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Львів. 2010. С.181-189.

8. Юрьева Л.Н, Больбот Т.Ю. Компьютерная зависимость: формирование, диагностика, коррекция и профилактика: Монография. Днепропетровск: Пороги, 2006. 196 с.

Коршикова В. О.
курсантка 2 курсу факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Мальцев В. В.***
викладач кафедри конституційного і
міжнародного права факультету № 4
Харківського національного університету внутрішніх справ

ОБМЕЖЕННЯ ВИБОРЧОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВОЄННОГО АБО НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

В українському законодавстві на конституційному рівні закріплено комплекс прав, свобод та обов’язків людини і громадянина, реалізація яких

забезпечує функціонування держави на демократичних, соціальних та правових засадах. Хоча конституційні права і свободи наділені найвищою юридичною силою, більшість із них не є абсолютними, адже їх здійснення може бути обмежене законом. Таке обмеження допускається в інтересах захисту здоров'я та моральності населення, національної безпеки, територіальної цілісності держави, прав і свобод громадян, а також для охорони громадського порядку, запобігання злочинові, з'ясування істини під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами отримати інформацію неможливо, попередження розголошення інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя.

Правовий статус та обмеження прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах особливих правових режимів регулюються Конституцією України, законами «Про правовий режим надзвичайного стану» та «Про правовий режим воєнного стану», а також іншими законами України.

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану», надзвичайний стан - це особливий правовий режим, який може тимчасово вводитися в Україні чи в окремих її місцевостях під час виникнення надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру не нижче загальнодержавного рівня, що призвели чи можуть призвести до людських і матеріальних втрат, створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства й передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування відповідно до цього Закону особливих повноважень, необхідних для відвернення загрози та гарантування безпеки і здоров'я громадян, нормального функціонування національної економіки, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, захисту конституційного ладу, а також допускає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження у здійсненні конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням терміну дії цих обмежень.

Так, відповідно надзвичайний стан може бути введено на строк не більш ніж 30 діб і не більш ніж 60 діб в окремих її місцевостях [1,с . 381].

У разі необхідності надзвичайний стан може бути продовжений Президентом України, але не більш ніж на 30 діб. Указ Президента України про продовження дії надзвичайного стану набирає чинності після його затвердження Верховною Радою України.

Однак є й гарантії прав людини і громадянина під час введення особливого правового режиму. Так, у разі дії надзвичайного чи воєнного стану це не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання, для будь-яких обмежень права на життя, на свободу думки, совісті, релігії в розумінні цих прав і свобод, прийнятому в Міжнародному пакті про громадянські й політичні права й у законах України. А будь-які спроби використати введення

надзвичайного стану для захоплення влади або зловживання нею тягнуть за собою відповідальність згідно із законом [1, с. 382].

Обмеження прав і свобод людини - це інститут права, який складається з великої кількості взаємопов'язаних, узгоджених між собою норм конституційного, кримінального, цивільного, адміністративного, екологічного й інших галузей права, які встановлюють порядок, підстави, умови, правомірність, механізми звуження змісту й обсягу прав людини. Крім того, усі ці норми законодавства доповнюються судовою практикою національних судів, а також практикою Європейського суду з прав людини, що відповідає євроатлантичному спрямуванню розвитку України та частині 1 статті 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», у якій зазначається, що суди повинні застосовувати під час розгляду справ Конвенцію та практику Суду як джерело права.

Незважаючи на вищевикладене, основним джерелом інституту обмеження прав людини є Конституція України як нормативно-правовий акт вищої юридичної сили та прямої дії, який установлює вихідне й фундаментальне положення: права і свободи людини є непорушними й невідчужуваними (стаття 21 Конституції України); під час прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу чинних прав і свобод (стаття 22 Конституції України) [2,с. 43].

Відповідно до статті 64 Конституції України, «конституційні права і свободи людини і громадянина не можуть бути обмежені, крім випадків, передбачених Конституцією України». Одним із таких випадків обмеження конституційних прав і свобод є введення воєнного стану. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», «воєнний стан - це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень».

Основний Закон України в ч. 2 ст. 64 передбачає, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод із зазначенням строку дії цих обмежень.

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 передбачена можливість обмеження права, що закріплене в ст. 38 Конституції України, а саме право громадян брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Обмеження цього права чітко випливає зі ст. 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», яка закріплює заборону проведення виборів та референдумів у період воєнного стану. У разі, якщо виборчий процес вже тривав, то на період воєнного стану виборчий процес припиняється з дня набрання чинності Указом Президента про введення воєнного стану [3,с. 13].

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» містить статтю 19 «Гарантії законності в умовах воєнного стану», приписи якої прямо забороняють зміну Конституції України, зміну Конституції Автономної Республіки Крим, «проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування; проведення всеукраїнських та місцевих референдумів; проведення страйків, масових зібрань та акцій» [4,с . 32].

Обмеження в умовах воєнного стану виборчих прав громадян має наслідком й те, що «у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану» (частина друга статті 11). Аналогічно «у разі закінчення строку повноважень Верховної Ради України під час дії воєнного стану її повноваження продовжуються до дня першого засідання першої сесії Верховної Ради України, обраної після скасування воєнного стану» (частина друга статті 12).

Актуальним з огляду на здійснюваний процес децентралізації є припис частини другої статті 19, за яким «Верховна Рада України не пізніше ніж у дев'яностоденний строк з дня припинення чи скасування воєнного стану, якщо чергові або позачергові вибори до відповідних органів мали бути проведені в період, на який було введено воєнний стан, приймає рішення про призначення виборів депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих виборів» [4,с. 33].

Запровадження обмежень основних прав і свобод також може бути пов'язане в законі з особливостями правового режиму території, правового статусу особи або юридичного процесу. Такі особливості можуть ураховуватись як самі собою, так і в комплексі.

Література:

1. Проць І.М. Окремі організаційно-правові механізми обмеження основних прав і свобод людини і громадянина за законодавством України. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. URL: http://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3450/1/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%86%D1%8C.pdf (дата звернення: 12.09.2022).

2. Мерник А.М. Обмеження прав і свобод людини в сучасних умовах: теоретичний і практичний аспекти. *Юридичний науковий електронний журнал. 2020.* URL: http://lsej.org.ua/2_2020/11.pdf (дата звернення: 12.09.2022).

3. Білоскурська О. В. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в

Україні. *Правова держава.* 2022. URL: http://pd.onu.edu.ua/article/view/257802 (дата звернення: 12.09.2022).

4. Дерев'янко С.М. Обмеження політичних прав громадян в умовах воєнного стану: політико-правові підстави. *Держава і право.* 2019. URL: http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/4364 (дата звернення: 12.09.2022).

Кошанок С.В.
магістр
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Скляр Н.М.***
доцент кафедри державно-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук, доцент

ДЕОКУПАЦІЯ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ПОСТКОНФЛІКТНИХ СУСПІЛЬСТВ

Збройні Сили України та інші підрозділи звільняють українські території, які були протягом певного часу під окупацією російської федерації . Тепер в дані міста, села, селища знов повертається українська юрисдикція, а також відповідальність для осіб, які співпрацювали з ворогом . Даний процес буде набагато складніший, адже на різних територіях різний термін окупації (Київщина близько півтора місяця, Харківщина близько шести-семи місяців, Донецька, Луганська області більше 8 років, АР Крим анексована більше 8 років) .

Територія анексованої Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, Територія Автономної Республіки Крим та міста Севастополя є невід'ємною складовою частиною території України є невід'ємною складовою частиною території України [2].

Відновлення суверенітету і територіальної цілісності країни, деоккупація і реінтеграція тимчасово окупованих територій – ключова стратегічна задача, що стоїть перед Україною. У держави має бути стратегія щодо повернутих територій: яким чином ми повинні відпрацьовувати нормалізацію режиму. Особливо там, де українська влада втратила контроль на понад 8 років.

На тимчасово анексованій території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, окупованих територіях Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської областей російською федерацією та її окупаційною адміністрацією системно порушуються права людини і основоположні свободи, зокрема право на свободу слова, мирних зібрань, свободу світогляду та віросповідання, вчиняються злочини проти людяності, воєнні злочини та інші порушення норм

міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права, здійснюються політично вмотивовані кримінальні переслідування, систематичне переслідування осіб, які засуджують окупацію російською федерацією території України, проводиться призов місцевого населення на військову службу держави-окупанта, застосований масовий примус місцевого населення до набуття громадянства російської федерації, здійснюються незаконні позбавлення волі, обшуки, застосовуються катування, порушується право на справедливий суд[1].

Хоча термін "деокупація" і не має правового визначення в законодавстві України, по суті він означає здійснення будь-яких заходів військово-політичного характеру, спрямованих на повернення контролю держави або встановлення контролю міжнародними організаціями над раніше окупованими територіями.

З метою створення умов для деокупації та безпечної реінтеграції тимчасово анексованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, окупованих територіях Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської областей нейтралізації загроз національній та міжнародній безпеці, гарантування прав людини і основоположних свобод на основі Декларації про державний суверенітет України та Конституції України, керуючись Статутом Організації Об'єднаних Націй та Декларацією про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй від 24 жовтня 1970 року, Заключного акта Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 1 серпня 1975 року, Резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй «Про територіальну цілісність України» від 27 березня 2014 року № 68/262, положеннями актів інших міжнародних організацій, членом яких є Україна, з урахуванням Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», Стратегії національної безпеки України, затвердженої Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392, Постанови Верховної Ради України від 22 вересня 2016 року № 1602–VIII «Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Стратегія реінтеграції в Україну тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополь: проблемні питання, шляхи, методи та способи» Україна визначає Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово анексованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя окупованих територіях Херсонської, Запорізької, Донецької, Луганської областей.

Міжнародний досвід постконфліктних суспільств свідчить про ефективність співпраці національних установ перехідного правосуддя з відповідними регіональними і світовими організаціями. Міжнародні перехідні адміністрації зможуть утворюватись у випадку укладання відповідних міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, на деокупованих територіях на час постконфліктного періоду.

Фактично ми кажемо про адміністрацію на випадок введення миротворчого контингенту в зону конфлікту, яка зможе координувати вирішення гуманітарних проблем, безпеки та нормалізації життєдіяльності населення, забезпечити правопорядок до формування у встановленому законом порядку органів місцевого самоврядування. Подібний формат використовувався у Хорватії під час війни за незалежність, де була створена Тимчасова адміністрація Організації Об'єднаних Націй для Східної Славонії, Барані та Західного Срема (UNTAES) — колишня місія ООН з підтримання миру в східній частині Хорватії у 1996—1998 рр. була встановлена Радою Безпеки ООН резолюцією 1037 від 15 січня 1996 року. Задачами цієї адміністрації було відстежування процесу демілітаризації цих районів, реформа місцевої поліції, забезпечення мирної реінтеграції території до складу Хорватії та проведення виборів[3].

Протягом шести місяців після завершення конфліктного періоду здійснюються заходи щодо:

1) утворення перехідних державних, міжнародних перехідних або військово-цивільних адміністрацій;

2) розв’язання гуманітарних проблем;

3) охорони та оборони Національною гвардією України окремих об’єктів;

4) визначення об’єктів, які потребують відновлення, та завданої шкоди;

5) відновлення обігу національної валюти;

6) демілітаризації;

7) забезпечення правопорядку та правосуддя;

8) вирішення питання звільнення осіб з місць несвободи.

Протягом не менше ніж двох років після закінчення конфліктного періоду здійснюються заходи національного діалогу.

Після закінчення конфліктного періоду на деокупованих територіях відновлюється функціонування української мови як державної[4].

Отже, законодавчими органам України на найближчий час необхідно буде скерувати зусилля для розробки нормативної бази щодо врегулювання та нормальної діяльності усіх органів влади та забезпечення мінімальних потреб людини у постконфліктний період саме з цих напрямків.

Література:

1. Звільнення територій несе нові виклики: кого і як карати за роботу на окупанта?. Українська Гельсинська спілка з прав людини. URL: https://helsinki.org.ua/articles/zvilnennia-terytori (дата звернення: 17.09.2022).

2. Конституція України: Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 17.09.2022)

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 березня 2021 року «Про Стратегію деокупації та реінтеграції тимчасово

окупованої території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя» : УКАЗ ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ від 11.03.2021 р. № 117/2021. URL: https://www.president.gov.ua/documents/1172021-37533 (дата звернення: 17.09.2022).

4. Майбутнє (що після деокупації?). Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України. URL: https://minre.gov.ua/section/maybutnye-shcho-pislya-deokupaciyi (дата звернення: 17.09.2022).

Літвинович Ю. М.
курсант 110 н. гр. курсу № 3
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України

Науковий керівник: ***Дручек О.В .***
доцент кафедри правового забезпечення діяльності НГУ
факультету забезпечення державної безпеки
Київського інституту Національної гвардії України,
кандидат юридичних наук, доцент

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС НАЦІОНАЛЬНОЇ ГВАРДІЇ УКРАЇНИ ЯК СУБ'ЄКТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Однією з ключових функцій держави є забезпечення і захист прав та свобод людини і громадянина, захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення державної та національної безпеки. Зазначена функція є постійною, має реалізовуватися як у мирний, так і у воєнний час. Її виконання покладається на систему органів держави, окреме місце у якій займає Національна гвардія України (далі – НГУ) – військове формування з правоохоронними функціями, що забезпечує захист і охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від злочинних та інших протиправних посягань, охорону державного кордону, припинення терористичної діяльності, діяльність незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп і злочинних організацій [8].

Правове становище будь-якого органу, що реалізує функції від імені держави, об'єктивується у понятті правового (адміністративно-правового) статусу. Питання, пов'язані з правовим статусом НГУ, досліджували О.В. Агапова [1], О.І. Безпалова [2] , Д.О. Горбач [4, 5], Д. М. Корнієнко [9], Р. В. Саунін [10] та ін. вчені. Однак, деякі аспекти залишаються нерозкритими. Аналіз особливостей правового статусу НГУ як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного часу – таким є завданням нашої роботи.

Передовсім, здійснима аналіз поняття «правовий статус». Нами установлено, що у перекладі з латини «status» означає положення, стан будь-чого або будь-кого. У Юридичній енциклопедії поняття правового статусу визначається як правове становище, сукупність прав та обов'язків фізичної або юридичної особи [11, с. 626]. У теорії права під правовим статусом найчастіше розуміється система закріплених у нормативно-правових актах і гарантованих державою прав, свобод, обов'язків та відповідальності суб'єкта, відповідно до яких останній реалізує свої повноваження. На думку М.В. Цвіка і О.В. Петришина, правовий статус суб'єктів права – це сукупність усіх прав, обов'язків і законних інтересів суб'єктів права [6, 342]. Натомість, В.Б. Авер'янов вважає, що необхідно розрізняти правовий статус у широкому розумінні та правовий статус у вузькому розумінні. Зокрема, компетенція, яку складають права і обов'язки суб'єкта, є головною складовою змісту поняття «правовий статус» у вузькому розумінні. А коли зазначена основа доповнюється такими важливими елементами, як завдання, функції, характер взаємозв'язків з іншими органами, місце в ієрархічній структурі органів виконавчої влади, порядок вирішення установчих і кадрових питань тощо – то йдеться про поняття правового статусу у широкому розумінні [3, с.247]. Таким чином, констатуємо, що правовий статус НГУ є комплексним поняттям, основу якого складають норми права, що визначають компетенцію (права, обов'язки і відповідальність), мету, завдання, функції, місце НГУ у структурі органів виконавчої влади, порядок вирішення установчих і кадрових питань у зазначеній структурі, а також деякі інші аспекти, пов'язані з її функціонуванням. Слід зазначити, що правовий статус відображає найбільш загальні характеристики суб'єкта, а його деталізація реалізується у змісті норм певної галузі права, зокрема, конституційного, адміністративного, цивільного тощо. Обґрунтовуючи поняття адміністративно-правового статусу того чи іншого органу виконавчої влади, більшість фахівців виділяють такі ознаки зазначеного поняття, як: 1) врегулювання нормами, переважно, адміністративного права; 2) наявність компетенції, що реалізується, переважно, у межах адміністративних правовідносин. Оскільки компетенція, завдання, функції НГУ, її підпорядкування, порядок проходження служби військовослужбовцями НГУ є сферою адміністративно-правового регулювання, а сама НГУ реалізує свої повноваження у сфері правоохоронної діяльності, статус зазначеного суб'єкта є адміністративно-правовим.

Основу адміністративно-правового статусу НГУ як суб'єкта забезпечення прав і свобод людини в умовах дії правового режиму воєнного часу складає її компетенція, тобто, сукупністю прав, обов'язків та відповідальності. Компетенція НГУ закріплена у розділі IV Закону України «Про національну гвардію України» [8], статті 12-14 якого мають відповідні назви «Обов'язки Національної гвардії України», «Права військовослужбовців Національної гвардії України», «Відповідальність військовослужбовців Національної гвардії України». Законом чітко визначено перелік обов'язків НГУ (усього – 22

напрями), прямо чи опосередковано пов'язаних із захистом та забезпеченням прав і свобод людини та громадянина. Проте, у зазначеному переліку обов'язків НГУ є напрями, які слід вважати нормами прямої дії, змістом яких є безпосередній захист та забезпечення прав людини у воєнний час. Зокрема, це обов'язки, передбачені п.п. 1, 2, 3, 8, 9, 12, 14, 19, 20 Закону [8]. А саме: забезпечувати захист та охорону життя, прав, свобод і законних інтересів громадян, суспільства і держави від кримінальних та інших протиправних посягань; брати участь у забезпеченні громадської безпеки та охороні громадської безпеки і порядку, у тому числі під час проведення зборів, мітингів, вуличних походів, демонстрацій, інших масових заходів; вживати заходів, спрямованих на запобігання, виявлення кримінальних (адміністративних) правопорушень; вживати заходів щодо припинення діяльності незаконних воєнізованих або збройних формувань (груп), терористичних організацій, організованих груп та злочинних організацій; брати участь в антитерористичних операціях; брати участь у заходах, пов'язаних з припиненням збройних конфліктів та інших провокацій на державному кордоні, а також у заходах щодо недопущення масового переходу державного кордону з території суміжних держав; брати участь у відновленні конституційного правопорядку, порушеного при спробах захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу шляхом насильства, а також у відновленні діяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, порушеної в результаті здійснення протиправних дій, у тому числі на підґрунті міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів; вести воєнні (бойові) дії у разі збройного конфлікту чи загрози нападу на Україну; виконувати завдання територіальної оборони. Відповідно до змісту обов'язків, Закон визначає права військовослужбовців НГУ та їх відповідальність.

Аналіз зазначених статей дозволяє зробити висновок, що НГУ, будучи військовим формуванням з правоохоронними функціями, наділена широкими повноваженнями у сфері забезпечення прав людини як у мирний, так і у воєнний час.

Правовий режим воєнного часу обумовив також зміни в тій частині адміністративно-правового статусу НГУ, яка визначає її підпорядкування. Зокрема, згідно ст. 6.1 Закону України « Про Національну гвардію України» [8] «з введенням воєнного стану Національна гвардія України для виконання завдань з оборони держави приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням і підпорядковується Головнокомандувачу Збройних Сил України, крім військових частин (підрозділів), які здійснюють конвоювання та охорону дипломатичних представництв». Таким чином, наголошуємо на специфіці адміністративно-правового статусу НГУ, яка полягає у тому, що у мирний час НГУ входить до складу сил безпеки, виконує правоохоронні функції та розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони, а із введенням воєнного стану НГУ приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного

стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується МО України. Так, з початком дії норм воєнного стану, вступили у дію норми Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24 лютого 2022 року [7], що містили припис: «Військовому командуванню (…), разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, запроваджувати та здійснювати передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи і повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави». Таким чином, запровадження режиму воєнного стану в Україні зумовило зміни в організації службово-бойової діяльності НГУ, що проявилося, передовсім, у наданні особливих повноважень порівняно з повноваженнями, законодавчо встановленими для мирного часу, а також у перепідпорядкуванні НГУ Міністерству Оборони України, переході під командування Головнокомандувача Збройних Сил України. Здійснюючи свої основні повноваження, НГУ на період воєнного стану залучається до виконання завдань, пов'язаних з обороною і захистом держави, а також повноважень, пов'язаних із здійсненням заходів правового режиму воєнного стану.

У цілому, ми приходимо до наступних *висновків:*

1. Під адміністративно-правовим статусом НГУ слід розуміти її правове становище як учасника адміністративно-правових відносин, визначене, переважно, нормами адміністративного права, що характеризують її правову природу, мету, функції, завдання та компетенцію.

2. Специфіка адміністративно-правового статусу НГУ полягає у тому, що НГУ належить до апарату держави (системи МВС України); призначена для виконання завдань, пов'язаних з правоохороною та захистом; володіє спеціальною компетенцією; застосовує усі незаборонені засоби впливу на суспільні відносини, включно з примусом; її діяльність пов'язана з забезпеченням прав і свобод людини, а також безпекою держави.

3. У мирний час НГУ входить до складу сил безпеки і виконує правоохоронні функції, а також розвиває спроможності, необхідні для виконання завдань у складі сил оборони, а із введенням воєнного стану НГУ приводиться в готовність до виконання завдань за призначенням в умовах дії правового режиму воєнного стану, входить до сил оборони, виконує завдання та підпорядковується Міністерству Оборони України.

Література:

1. Агапова О. Поняття і елементи адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Юридичний вісник*. 2015. № 1. С. 60-65.

2. Безпалова О.І. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 31-38.

3. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

4. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України: монографія / Д. О. Горбач ; за заг. ред. О. І. Безпалової; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2017. 288 с.

5. Горбач Д.О. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України: автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07 / Д.О. Горбач; кер. роботи О.І. Безпалова; Харків. нац. ун-т внутріш. справ. Київ, 2016. 20 с.

6. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів/ М.В. Цвік, О.В. Петришин та ін. Харків: Право , 2011. 584 с.

7. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#n2 (дата звернення: 07.009.2022),

8. Про Національну гвардію України: Закон України від 13 березня 2014 року № 876-VII (зі змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/876-18#Text (дата звернення: 07.09.2022).

9. Корнієнко Д.М., Сопільник Р.Л., Скриньковський Р.М. Суб'єкти адміністративно-правового забезпечення службово-бойової діяльності Національної гвардії України в умовах введення правового режиму воєнного стану. *Наукові записки Львівського університету бізнесу і права*. 2020. № 27. С. 167-173.

10. Саунін Р. Адміністративно-правовий статус військових частин Національної гвардії України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 152-156.

11. Юридична енциклопедія: в 6 т./ редкол.: Ю.С. Шемшученко (гол. ред.) та ін.. Київ: Укр. Енциклопедія, 2003. Т. 5: П-С. 2003. 736 с.

Маслов Б.С.
Здобувач 4го курсу факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Варунц Л.Д.***
доцент кафедри конституційного
і міжнародного права факультету №4
Харківського національного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Президент Володимир Зеленський підписав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». 300 народних депутатів проголосували за цей документ. Згідно з указом, воєнний стан запроваджується з 5:30 24 лютого 2022 року строком на 30 діб. Таке рішення ухвалено у зв'язку з військовою

агресією Російської Федерації проти України та на підставі пропозиції Ради національної безпеки і оборони й відповідно до українського законодавства. [1]

Законом на час дії воєнного стану також спрощуються процедури прийняття актів органів місцевого самоврядування та сільських, селищних, міських голів: [2]

- при прийнятті на службу не потрібно проводити конкурси, подавати декларацію, проводити спеціальну перевірку, подавати документ про підтвердження рівня володіння державною мовою (за наявності такого обов'язку) – проведення цих процедур та подання документів переноситься на мирний час;

- на акти органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб не поширюються вимоги щодо оприлюднення проектів актів за Законом України «Про доступ до публічної інформації», а також закони України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності», «Про державну допомогу суб'єктам господарювання». [1]

Відповідно до ч. 2 ст. 9 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», органи місцевого самоврядування і далі здійснюють повноваження, надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України. Військове командування разом із Міністерством внутрішніх справ України, іншими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування має забезпечити передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану» заходи й повноваження, необхідні для забезпечення оборони України, захисту безпеки населення та інтересів держави.

На територіях, де введено воєнний стан, для забезпечення дії Конституції та законів України, забезпечення разом із військовим командуванням запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, оборони, цивільного захисту, громадської безпеки і порядку, охорони прав, свобод і законних інтересів громадян Президентом України можуть утворюватися тимчасові державні органи - військові адміністрації. Військові адміністрації населених пунктів утворюються в одному чи декількох населених пунктах (селах, селищах, містах), в яких сільські, селищні, міські ради та/або їхні виконавчі органи не здійснюють покладені на них Конституцією та законами України повноваження, у тому числі внаслідок фактичного саморозпуску або самоусунення від виконання своїх повноважень, або їх фактичного невиконання, або припинення їх повноважень згідно із законом.

Відповідно до статті 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану», військове командування разом із військовими адміністраціями (у разі їх утворення) можуть самостійно або із залученням органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану, такі заходи правового режиму воєнного стану:[1]

1) встановлювати (посилювати) охорону об’єктів державного значення, об’єктів державного значення національної транспортної системи України та об’єктів, що забезпечують життєдіяльність населення, і вводити особливий режим їх роботи. Порядок встановлення (посилення) охорони таких об’єктів та їх перелік, що із введенням воєнного стану підлягають охороні, а також порядок особливого режиму їх роботи затверджуються Кабінетом Міністрів України;

2) запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, не залучених до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення і не забронюваних за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб. За працівниками, залученими до виконання суспільно корисних робіт, на час виконання таких робіт зберігається попереднє місце роботи (посада). Порядок залучення працездатних осіб в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт та питання їхнього соціального захисту з урахуванням вимог закону визначаються Кабінетом Міністрів України;

3) використовувати потужності та трудові ресурси підприємств, установ і організацій усіх форм власності для потреб оборони, змінювати режим їхньої роботи, проводити інші зміни виробничої діяльності, а також умов праці відповідно до законодавства про працю; [1]

4) примусово відчужувати майно, що перебуває у приватній або комунальній власності, вилучати майно державних підприємств, державних господарських об’єднань для потреб держави в умовах правового режиму воєнного стану в установленому законом порядку та видавати про це відповідні документи встановленого зразка;

5) запроваджувати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, комендантську годину (заборону перебування у певний період доби на вулицях та в інших громадських місцях без спеціально виданих перепусток і посвідчень), а також встановлювати спеціальний режим світломаскування; [1]

6) встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, особливий режим в’їзду і виїзду, обмежувати свободу пересування громадян, іноземців та осіб без громадянства, а також рух транспортних засобів;

7) перевіряти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, документи у осіб, а в разі потреби проводити огляд речей, транспортних засобів, багажу та вантажів, службових приміщень і житла громадян, за винятком обмежень, встановлених Конституцією України;

8) забороняти проведення мирних зборів, мітингів, походів і демонстрацій, інших масових заходів;

9) порушувати у порядку, визначеному Конституцією та законами України, питання про заборону діяльності політичних партій, громадських об'єднань, якщо вона спрямована на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення; [1]

10) встановлювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, заборону або обмеження на вибір місця перебування чи місця проживання осіб на території, на якій діє воєнний стан;

11) регулювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, роботу постачальників електронних комунікаційних мереж та/або послуг, поліграфічних підприємств, видавництв, телерадіоорганізацій, телерадіоцентрів та інших підприємств, установ, організацій і закладів культури та засобів масової інформації, а також використовувати місцеві радіостанції, телевізійні центри та друкарні для військових потреб і проведення роз'яснювальної роботи серед військ і населення; забороняти роботу приймально-передавальних радіостанцій особистого і колективного користування та передачу інформації через комп'ютерні мережі;

12) у разі порушення вимог або невиконання заходів правового режиму воєнного стану вилучати у підприємств, установ і організацій усіх форм власності, окремих громадян електронне комунікаційне обладнання, телевізійну, відео- і аудіоапаратуру, комп'ютери, а також у разі потреби інші технічні засоби зв'язку; [1]

13) забороняти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, торгівлю зброєю, сильнодіючими хімічними і отруйними речовинами, а також алкогольними напоями та речовинами, виробленими на спиртовій основі;

14) встановлювати особливий режим у сфері виробництва та реалізації лікарських засобів, які мають у своєму складі наркотичні засоби, психотропні речовини та прекурсори, інші сильнодіючі речовини, перелік яких визначається Кабінетом Міністрів України;

15) вилучати у підприємств, установ і організацій навчальну та бойову техніку, вибухові, радіоактивні речовини і матеріали, сильнодіючі хімічні та отруйні речовини;

16) забороняти громадянам, які перебувають на військовому або спеціальному обліку у Міністерстві оборони України, Службі безпеки України чи Службі зовнішньої розвідки України, змінювати місце проживання (місце перебування) без дозволу військового комісара або керівника відповідного органу Служби безпеки України чи Служби зовнішньої розвідки України; обмежувати проходження альтернативної (невійськової) служби; [1]

17) встановлювати для фізичних і юридичних осіб військово-квартирну повинність з розквартирування військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу правоохоронних органів, особового складу служби цивільного захисту, евакуйованого населення та розміщення військових частин, підрозділів і установ;

18) встановлювати порядок використання фонду захисних споруд цивільного захисту;

19) проводити евакуацію населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення, згідно з переліком, що затверджується Кабінетом Міністрів України;

20) запроваджувати у разі необхідності у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, нормоване забезпечення населення основними продовольчими і непродовольчими товарами;

22) вживати додаткових заходів щодо посилення охорони державної таємниці;

23) інтернувати (примусово оселяти) громадян іноземної держави, яка загрожує нападом чи здійснює агресію проти України;

24) здійснювати у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України, обов'язкову евакуацію затриманих осіб, що перебувають в ізоляторах тимчасового тримання; підозрюваних, обвинувачених осіб, щодо яких застосовано запобіжний захід - тримання під вартою, що перебувають в слідчих ізоляторах; етапування засуджених осіб, які відбувають такі покарання, як арешт, обмеження волі, позбавлення волі на певний строк та довічне ув'язнення, з установ виконання покарань, розташованих у місцевостях, наближених до районів, де ведуться бойові дії, до відповідних установ, які розташовані в безпечній місцевості.[1]

У місцевостях, де ведуться бойові дії, запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану покладається безпосередньо на військове командування та військові адміністрації (у разі їх утворення). [1]

Література:

1. Місцеве самоврядування під час воєнного стану. URL: https://auc.org.ua/novyna/misceve-samovryaduvannya-pid-chas-voyennogo-stanu

2. Місцеве самоврядування під час воєнного стану. URL: https://auc.org.ua/novyna/misceve-samovryaduvannya-pid-chas-voyennogo-stanu-osoblyvosti-funkcionuvannya-vyznacheno

3. Місцеве самоврядування в умовах війни. URL: https://uplan.org.ua/analytics/mistseve-samovriaduvannia-v-umovakh-viiny-pidsumky-za-period-vid-24-liutoho-do-30-kvitnia/

Маслянко С. В.
заступник командира роти № 2 батальйону № 2
полку патрульної поліції в м. Кривий Ріг УПП
в Дніпропетровській області ДПП, майор поліції

*науковий керівник:**Веселов М. Ю.***
професор кафедри державно-правових дисциплін
факультету № 2 КННІ ДонДУВС,
доктор юридичних наук, професор

ПРАВОВА ВИЗНАЧЕНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ОСОБИ, ЯКА КЕРУЄ ТРАНСПОРТНИМ ЗАСОБОМ В УКРАЇНІ

Права людини, як і її обов'язки, становлять найважливіший соціальний і політико-правовий інститут, який об'єктивно постає мірилом досягнень певного суспільства, показником рівня його цивілізованості, адже саме за допомогою цього інституту особа залучається до матеріальних і духовних благ, до законних форм волевиявлення і реалізації власних інтересів. Від рівня забезпеченості прав людини і громадянина значною мірою залежать життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека безпосередньо особистості. Прагнучи збудувати правову, демократичну, соціальну державу, сучасна Україна переживає перехідний період, характерний тим, що в усіх сферах життя суспільства відбуваються масштабні реформаторські процеси. Усе більш очевидними стають як деякі позитивні результати змін, так і негативні явища й тенденції, які характеризують складність, суперечливість і повільність поступу України на шляху до європейських і світових стандартів дотримання прав людини. Це певною мірою стосується і проблеми забезпечення прав та свобод людини і громадянина у сфері дорожнього руху. Її розв'язання передбачає створення певних передумов, за яких реалізація прав і свобод особи є безперешкодною і максимально ефективною, а захист від вчиненого правопорушення сприяє їх відновленню і притягненню винуватої особи до відповідальності [1].

Складні зв'язки між державою та індивідами, а також між індивідами у державно-організованому суспільстві фіксуються державою в юридичній формі − у формі прав, свобод та обов'язків. У своїй єдності саме вони складають правовий статус індивіда, який, у свою чергу, відображає особливості соціальної структури суспільства, рівень демократії та стан законності [2].

Правовий статус людини (від лат. «*status*» − положення, стан) − юридично закріплене становище людини в суспільстві, відповідно до якого фізична особа як суб'єкт права вступає у правовідносини, координує свою діяльність і поведінку в суспільстві. Структура правового статусу людини охоплює суб'єктивні юридичні права та обов'язки, гарантії здійснення таких

прав і обов'язків [3]. Виходячи із зазначеного вище можна стверджувати, що правовий статус учасників дорожнього руху − це певна сукупність їхніх прав та обов’язків, закріплених чинним законодавством України.

Вичерпний перелік прав та обов’язків водіїв механічних транспортних засобів закріплено Правилами дорожнього руху (далі – ПДР). На даний час в Україні діють єдині ПДР, які мають нормативний характер. Вони затверджені Постановою Кабінету Міністрів України від 10 жовтня 2001 року № 1306 і базуються на Законі України «Про дорожній рух». Аналогічні документи існують у всіх цивілізованих країнах. ПДР не повинні суперечити Конституції України та іншим законодавчим актам України [4].

Правила визначають права та обов’язки водіїв, кожен розділ, від першого до тридцять четвертого, закріплює в собі певну поведінку та алгоритм дій на дорозі учасниками дорожнього руху, але у другому розділі законодавець акцентує увагу саме на обов’язках і правах водіїв механічних транспортних засобів. Доречно те, що ПДР визначено права не тільки водіїв ТЗ, але і їх власників, а також, додатково визначають права водіїв таксі.

Фундаментальним нормативно-правовим актом, який встановлює та визначає права та обов’язки учасників дорожнього руху є Закон України «Про дорожній рух». Відповідно до 14 статті Закону України «Про дорожній рух» учасниками дорожнього руху є особи, які використовують автомобільні дороги, вулиці, залізничні переїзди або інші місця, призначені для пересування людей та перевезення вантажів за допомогою транспортних засобів. До учасників дорожнього руху належать водії та пасажири транспортних засобів, пішоходи, особи, які рухаються в кріслах колісних, велосипедисти, погоничі тварин.

Відповідно до вказаного документу, учасники дорожнього руху мають право на: безпечні умови дорожнього руху, на відшкодування збитків, завданих внаслідок невідповідності стану автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів вимогам безпеки руху; вивчення норм і правил дорожнього руху; своєчасне забезпечення екстреною медичною допомогою; отримання від гідрометеорологічних, дорожніх, комунальних та інших організацій, а також відповідних підрозділів Національної поліції, військової інспекції безпеки дорожнього руху Військової служби правопорядку у Збройних Силах України інформації про умови дорожнього руху.

Учасники дорожнього руху зобов'язані: знати і неухильно дотримувати вимог цього Закону, ПДР та інших нормативно-правових актів з питань безпеки дорожнього руху; створювати безпечні умови для дорожнього руху, не завдавати своїми діями або бездіяльністю шкоди підприємствам, установам, організаціям і громадянам; виконувати розпорядження органів державного нагляду та контролю щодо дотримання законодавства про дорожній рух; не створювати перешкод для проїзду спеціалізованого санітарного транспорту бригад екстреної (швидкої) медичної допомоги, який рухається з включеними проблисковим маячком та спеціальним звуковим сигналом; у випадках, визначених Законом України «Про екстрену медичну допомогу», надавати

необхідну домедичну допомогу та вживати всіх можливих заходів для забезпечення надання екстреної медичної допомоги, у тому числі потерпілим внаслідок дорожньо-транспортних пригод.

Стаття 16 Закону України «Про дорожній рух» перелічує права та обов'язки безпосередньо водіїв [5].

ПДР України, в межах своїх правових норм, визначають обов’язки водіїв механічних транспортних засобів. Вважаємо, що слід проводити розмежування щодо обов’язків водіїв ТЗ та заборон, передбачених п. 2.9 а ПДР [6]. Закон України «Про автомобільний транспорт» певною мірою, доповнює права та обов’язки учасників дорожнього руху в контексті суб’єктів діяльності, як перевізників різних категорій та ступеню спрямованості, а саме, водіїв автобусів, таксі, легкових автомобілів на замовлення, легкового автомобіля при перевезенні пасажирів. У даному Законі стаття 32 визначає права та обов'язки користувачів автомобільних доріг [7].

Проаналізувавши стан визначеності у нормативно-правових актах України основних прав та обов’язків учасників дорожнього руху (які у сукупності становлять основу адміністративно-правового статусу особи, яка керує транспортним засобом), окремо слід наголосити на міжнародному правовому документі, який став першоджерелом регулювання вказаних суспільних процесів та відносин, важливість якого, в масштабах світового рівня, беззаперечна, а саме Конвенції про дорожній рух. Вивчаючи вказаний прообраз сучасних правил поведінки на проїжджій частині, можна однозначно стверджувати, що ратифікувавши дану Конвенцію, Україною, а точніше, парламентом та урядом, було максимально об’єктивно витримано першочергові базові правила та норми, які в подальшому і лягли в основу діючого законодавства Української держави в частині визначення правового статусу особи, яка керує транспортними засобами.

Таким чином, починаючи з далекого минулого і закінчуючи сьогоденням, питання щодо впорядкування правил поведінки на вуличній мережі країни, постійно займало важливе місце серед величезної кількості правових актів, регулюючих суспільні відносини. Вивчивши дане питання, можна впевнено стверджувати про те, що українським парламентом проведена надважлива робота по врегулюванню питань з приводу визначення адміністративно-правового статусу тих учасників дорожнього руху, які мають безпосереднє відношення до механічних транспортних засобів та соціальних відносин, які реалізуються за їхньої допомоги. Однозначно можна стверджувати, що дану сферу суспільних відносин регулюють не лише ПДР, а й низка інших вищевказаних похідних джерел. Також вважаємо, що інтеграційний процес України до Європейського Союзу, відповідно, вносить певні корективи в нормативно-правові акти, які регулюють правовідносини на транспорті.

Література:

1. Лакійчук Я. Історико-правові засади розвитку адміністративно-правового статусу учасників дорожнього руху в Україні. Адміністративне право і процес. 2021. №3 С. 185-189. DOI https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.3.29.

2. Зайчук О. В. Теорія держави і права. Академічний курс. Підручник / О. В.Зайчук, Н. М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. URL: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/zmist.htm.

3. Скакун О. Ф. Теорія права і держави: підручник. URL: http://westudents.com.ua/knigi/467-teorya-prava-derjavi-skakuof.html.

4. ПДР України 2020 з коментарями та ілюстраціями : навч. посіб. Дніпро, 2020. 218 с.

5. Про дорожній рух: Закон України від 30.06.1993 р. № 3353-XII. Редакція від: 16.02.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3353-12#top (дата звернення: 07.08.2022).

6. Про правила дорожнього руху: Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 р. № 1306. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1306-2001-%D0%BF#Text (дата звернення: 10.08.2022).

7. Про автомобільні дороги: Закон України від 20.12.2005 р. № 3235-IV. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51, ст. 556.

Нестеренко О. М.
Суддя Інгулецького районного суду
міста Кривого Рогу Дніпропетровської області,
доктор філософії в галузі права

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СУБ'ЄКТА ВІЙСЬКОВИХ СЛУЖБОВИХ АДМІНІСТРАТИВНИХ ПРАВОВОПУРШЕНЬ

З метою посилення відповідальності військовослужбовців за порушення військової дисципліни для забезпечення правопорядку і військової дисципліни у Збройних Силах України Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період» № 158-VIII від 05.02.2015 [1], яким Кодекс України про адміністративні правопорушення було доповнено новою главою 13-Б «Військові адміністративні правопорушення».

В подальшому законодавцем Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб» від 16 березня 2017 року № 1952-VIII [2] главу 13-Б Кодексу про адміністративні правопорушення було вкладено в новій редакції.

Деякі з проступків, передбачених главою 13-Б Кодексу про адміністративні правопорушення порушують загальний порядок перебування на військовій службі (обумовлюється загальними військовими правовідносинами), інші проступки – спеціальний порядок (спеціальні військові правовідносини) [3].

До проступків, які порушують спеціальний порядок, можна віднести військові службові правопорушення, оскільки вони можуть бути вчинені лише спеціальним суб'єктом – військовою службовою особою.

Зокрема, це правопорушення передбачені ст. 172^{13} КУпАП (Зловживання військовою службовою особою владою або службовим становищем), ст. 172^{14} КУпАП (Перевищення військовою службовою особою влади чи службових повноважень), ст. 172^{15} КУпАП (Недбале ставлення до військової служби), ст. 172^{16} КУпАП (Бездіяльність військової влади).

Поняття військової службової особи визначено в примітці до ст.172^{13} КУпАП, відповідно до якої під військовими службовими особами розуміються військові начальники, а також інші військовослужбовці, які обіймають постійно чи тимчасово посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських обов'язків, або виконують такі обов'язки за спеціальним дорученням повноважного командування.

Як видно з Єдиного державного реєстру судових рішень, однією з основних підстав для повернення справ про військові службові правопорушення на до оформлення є відсутність в матеріалах справи документів, які підтверджують перебування особи, яка притягається до адміністративної відповідальності в статусі військового начальника, не розкриття в фабулі правопорушення саме цього аспекту.

Отже, питання визначення поняття військового начальника є дискусійним.

Військові статути передбачають можливість набуття статусу військового начальника як за військовим званням, так і за посадою.

Статтею 32 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України визначено, що за своїми військовими званнями начальниками є:

військовослужбовці сержантського і старшинського складу - для військовослужбовців рядового складу однієї з ними військової частини;

військовослужбовці молодшого офіцерського складу - для військовослужбовців молодшого сержантського і старшинського складу однієї з ними військової частини та військовослужбовців рядового складу;

майори, капітани 3 рангу, підполковники, капітани 2 рангу - для військовослужбовців рядового, молодшого і старшого сержантського і старшинського складу;

полковники, капітани 1 рангу, бригадні генерали, коммодори, генерал-майори, контр-адмірали, генерал-лейтенанти, віце-адмірали - для військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського складу та молодшого офіцерського складу;

генерали, адмірали - для військовослужбовців рядового, сержантського і старшинського складу, молодшого та старшого офіцерського складу [4].

Перелік військових начальників за посадою міститься в Статутах Збройних Сил України.

При цьому слід враховувати, що Статутами Збройних Сил України передбачено дві категорії військових начальників за посадою:

- військові начальники, які виконують свої обов'язки на постійній основі;
- військові начальники, які виконують свої обов'язки тимчасово – під час несення спеціальних служб (внутрішньої, вартової, вахтової, прикордонної служб, бойового чергування тощо).

Однак передбачити всі випадки можливого підпорядкування військовослужбовців один одному практично не можливо. В ситуаціях, які не врегульовані – слід керуватися ст. 34 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, згідно якої у разі спільного виконання службових обов'язків військовослужбовцями, що не підпорядковані один одному, якщо їх службові відносини не визначені командиром (начальником), начальником є старший із них за посадою, а за рівних посад - старший за військовим званням. Аналогічне визначення закріплене і в Дисциплінарному статуті Збройних Сил України [5].

З огляду на викладене слід зауважити, що набуття особою статусу військового начальника може здійснюватися як в обов'язковому порядку (безумовно), так і факультативно (за певних умов) [6].

Окрім того, у Статутах Збройних Сил України, вживається поняття командир, яке за своєю правовою природою є більш вужчим поняттям, ніж військовий начальник. Водночас у випадках, коли начальник за посадою одночасно є командиром військової частини – зазначені поняття можуть і збігатися.

Аналізуючи Статути Збройних Сил України, можна виокремити характерні ознаки, якими наділений військовий начальник:

– наявність підлеглих;

– право одноособово приймати рішення та віддавати підлеглим обов'язкові для виконання накази;

– право перевіряти виконання відданих наказів (розпоряджень);

– право вимагати від підлеглих надання оперативної та іншої інформації;

– право застосовувати до підлеглих заходи дисциплінарного заохочення та стягнення.

Також слід звернути увагу що, Законом України «Про військовий обов'язок і військову службу» передбачено такі категорії, як військовозобов'язані (особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави) та резервісти (особи, які проходять службу у військовому резерві Збройних Сил України, інших військових формувань і призначені для їх комплектування у мирний час та в особливий період). Статтею 29 цього Закону регламентовано особливості

проходження зборів військовозобов'язаними та резервістами, однією з особливостей є те, що на останніх під час зборів поширюється дія статутів Збройних Сил України [7]. Отже, під час зборів військовозобов'язані та резервісти при наявності характерних ознак можуть мати статус військового начальника, а отже бути суб'єктом службових адміністративних правопорушень.

Резюмуючи викладене, варто відзначити що, при складенні протоколів про військові службові адміністративні правопорушення та розгляді цих справ судом, слід звертатися до посадових інструкцій суб'єкта адміністративного правопорушення та з врахуванням фабули оцінювати чи був військовослужбовець (військовозобов'язаний чи резервіст під час зборів) на час події військовим начальником.

Водночас, дана проблематика потребує подальшого дослідження, в тому числі із практичної точки зору, та можливо внесення пропозицій щодо більш точного та конкретного визначення поняття військовий начальник.

Література:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців, надання командирам додаткових прав та покладення обов'язків в особливий період: Закон України від 05.02.2015 № 158-VIII**.** URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/158-19#Text (дата звернення: 23.09.2022).

2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення відповідальності військовослужбовців та деяких інших осіб: Закон України від 16 березня 2017 року № 1952-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952-19#Text (дата звернення: 23.09.2022).

3. Настільна книга військового прокурора: наук.-практ. посібник./ кол.авт. Київ: Національна академія прокуратури України, 2017. С.89

4. Статут внутрішньої служби Збройних Сил України: затверджено Законом України від 24 березня 1999 року № 548-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548-14#Text (дата звернення: 23.09.2022).

5. Дисциплінарний статут Збройних Сил України: затверджено Законом України від від 24 березня 1999 року № 551-XIV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/551-14#Text (дата звернення: 23.09.2022).

6. Туркот М.С. Співвідношення понять «військовий начальник», «військова службова особа» та «військова посадова особа» / М.С. Туркот // Актуальні проблеми кримінального права, процесу, криміналістики та оперативно-розшукової діяльності: зб. мат-лів всеукр. наук.-практ. конф. (м. Хмельницький, 3 березня 2017 року). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 2017. С. 407–411.

7. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25 березня 1992 року № 2232-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#n613 (дата звернення: 23.09.2022).

Полковникова Г.С.
студентка 4 курсу факультету № 2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Нестеренко К.О.***
доцентка кафедри державно-правових дисциплін
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат юридичних наук, доцент

ВПЛИВ КОРУПЦІЇ НА ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

В умовах запровадження правового режиму воєнного стану Україна зіткнулася з низкою економічних і соціальних проблем, особливо в сфері забезпечення належного рівня громадської безпеки і порядку. Поруч з тим у Стратегії забезпечення державної безпеки, прийнятої від 30 грудня 2021 року, одним із головних завдань держава визнає інтенсифікацію боротьби з тероризмом та організованою злочинністю як негативним соціальним явищем, що чинить деструктивний вплив на сталий розвиток суспільства і держави в цілому [1]. Особливу увагу впливу корупції на розвиток організованої злочинності звертає Організація Об'єднаних Націй, оскільки у прийнятих в 1990 році Конгресом ООН «Керівних принципах для запобігання організованій злочинності і боротьби з нею» було встановлено, що дослідження проблем корупції, її причин, характеру, наслідків та взаємозв'язку з організованою злочинністю є тими умовами, які обумовлюють розробку програм із запобігання злочинності [2, с. 62].

Беручи до уваги звіт Офісу Генерального прокурора України за січень 2022 року, кількість організованих груп та злочинних організацій, щодо яких розслідувано кримінальні провадження планомірно зростає, на відміну від аналогічного періоду минулих років [3]. Водночас у наведених статистичних даних відокремлюються кримінальні правопорушення, вчинені організованою злочинністю з корумпованими зв'язками, що вказує на їх тісний взаємозв'язок. Звітність НАБУ за І півріччя 2022 року також містить відомості про збільшення кількості підозрюваних у вчиненні корупційних злочинів (731 особа) на 25%, порівняно з минулим роком (584 осіб) [4]. В цьому плані окреслена проблематика вбачається актуальною, адже корупція є тим протиправним, але дієвим методом, яким організована злочинність чинить тиск на державні та суспільні інститути, використовуючи їх у своїх цілях.

Варто зазначити, що сьогодні організована злочинність трансформується і все частіше знаходить свій прояв в усіх сферах суспільного життя, нормальне функціонування якого безпосередньо впливає на економічну та національну безпеку держави. У зв'язку з цим відчувається посилений інтерес дослідження

впливу корупції на діяльність організованої злочинності, на чому наголошують у своїх працях такі науковці як М. М. Бурбика, В. М. Всеволодов, В. О. Глушков, Н. О. Гуторова, І. М. Даньшин, О. М. Джужа, О. О. Кваша, О. Я. Коровяк, М. І. Хавронюк, та інші провідні правники.

Говорячи про організовану злочинність, більшість науковців зазначають, що корупційні прояви сприяють зміцненню організованої злочинності, забезпечують безкарність за вчинені злочини, а також дозволяють розширювати свою діяльність [5, с. 93]. Як справедливо стверджує О. Я. Коровяк, корупція є одним із засобів, який повсякчас використовується організованою злочинністю. Існування організованої злочинної групи неможливо уявити без корупційних зв'язків. Коли ці зв'язки втрачаються, група втрачає можливість вести активну злочинну діяльність. Схема існування зв'язку між організованою злочинністю та корупцією підтверджується тим, що організовані злочинні формування здійснюють підкуп чиновників з метою прикриття вчинених злочинів, тому підкуп чиновників та встановлення з ними корумпованих зв'язків слід розглядати як необхідну умову для забезпечення захисту представників організованої злочинності [6, с. 335]. Варто зазначити, що посадовці не менше зацікавлені у встановленні контактів з організованою злочинністю для того, щоб використовувати посадові повноваження на користь цілям учасників організованої злочинності. Тобто організовану злочинність, на нашу думку, треба розглядати як пов'язані, однак самостійно існуючі правові та соціальні явища, що чинять взаємний вплив на розвиток один одного. Такі твердження знайшли свій прояв у Рамковій Конвенції ООН проти організованої злочинності, де на міжнародному рівні визнано, що корупція є одним із трьох ключових методів ухилення від відповідальності, отримання прибутків та продовження злочинної діяльності членами злочинних угрупувань [7].

Нерідко після вчинення злочинів спостерігаються спроби членів злочинних груп налагодити взаємодію з правоохоронцями для забезпечення приховування цих злочинів. Враховуючи зазначене, організована злочинна діяльність супроводжується низкою корумпованих зв'язків, а саме: вчинення ряду злочинів; ретельне обрання об’єктів злочинного посягання, переважно пов'язаних з одержанням протиправним шляхом чималих грошових коштів; прагнення приховати особливості механізму вчинення злочину, а також забезпечити неможливість встановлення виконавців злочину; заздалегідь обдуманий спосіб протидії розслідуванню; відсутність поінформованості свідків та здійснення погроз потерпілій особі; силовий тиск на слідчого [8, с. 154]. Для досягнення власних цілей організована злочинність використовує такі засоби, як підкуп представників влади, допомога у вирішенні їхніх особистих питань, фінансування виборчих кампаній окремих політичних діячів чи діяльності політичних партій чи громадських організацій, проникнення у владу шляхом висування своїх представників на різні посади, в тому числі виборні, у структурах державної влади, правоохоронних органах та органах місцевого самоврядування. На наш погляд, окреслені характеристики корумпованої

діяльності організованої злочинності свідчать про поступове проникнення представників організованих злочинних груп до органів державної влади чи місцевого самоврядування для нарощування капіталу злочинного угрупування, приховування злочинної діяльності, забезпечення ухилення лідерів і членів злочинних угруповань від кримінальної відповідальності, нейтралізації ефективності досудового розслідування, гарантуючи захист виконавців від викриття.

У свою чергу організована злочинність здатна існувати й за відсутності стійких корумпованих зв'язків. Проте відсутність таких зв'язків може суттєво ускладнити функціонування злочинних угрупувань та унеможливити вчинення окремих злочинів. Внаслідок цього простежується взаємозалежність двох явищ. Наявність корумпованих зв'язків для організованих злочинних формувань та зв'язок корумпованих державних службовців з такими формуваннями вбачається як оптимальна форма співпраці для досягнення обопільного злочинного результату. Корупція так само як організована злочинність є соціально обумовленим явищем, знаходить свій прояв у вчиненні суспільно небезпечних винних протиправних діянь, здійснює негативний вплив на всі соціальні процеси в державі, мають власні джерела походження, збільшує свою розповсюдженість, прагне залишатися поза увагою суспільного обговорення, сприяє зміцненню тіньової економіки, пристосовується до зміни соціальних реалій, здатна до постійного самовідтворення та уникнення кримінального переслідування через зменшення рівня соціального контролю. В цьому плані щодо організованої злочинності корупція справляє сильний вплив, зокрема у формуванні захисного механізму злочинної діяльності, створенні дієвих засобів досягнення основної мети злочинної діяльності, легалізації злочинної діяльності та коштів, отриманих злочинним шляхом, зрощуванні кримінальних структур з владою, криміналізації влади та політизації злочинності.

Отже, корупцію та організовану злочинність доцільно розглядати як пов'язані, але відносно самостійні соціальні та правові явища, які у своєму органічному взаємозв’язку здатні здійснювати обопільний вплив на власний розвиток. Корупційні прояви в державі змінюють якісний прояв злочинної діяльності злочинних угрупувань, дозволяючи не лише значно зміцнювати свої позиції в суспільстві, шляхом політизації протиправних дій, але й використовувати державні інститути для вирішення своїх завдань. Станом на сьогодні організована злочинність чинить вплив як на переслідує як економічну (отримання надприбутків, контролю над певними галузями економіки), а й політичну мету – отримання владних можливостей для лобіювання власних інтересів, політичного забезпечення безпеки здійснення злочинної діяльності. Лобіювання вказує на поступову політизацію організованої злочинності, адже підтримка інтересів злочинних угрупувань відбувається або за допомогою представників влади чи правоохоронних органів, які спеціально потрапляють до влади, або шляхом підкупу інших службових осіб. В свою чергу, організована злочинність має відчутний вплив на розвиток інших корупційних

процесів, економічно, фінансово та іншим чином стимулюючи виникнення нових проявів корупції.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». Указ Президента України; Стратегія від 16.02.2022 № 56/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text (дата звернення: 21.09.2022).

2. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Ньорк-Иорк: ООН, 1992. С. 62.

3. Про результати боротьби з організованими групами та злочинними організаціями. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора України. URL: https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-rezultati-borotbi-z-organizovanimi-grupami-ta-zlochinnimi-organizaciyami-2 (дата звернення: 21.09.2022).

4. Звіт НАБУ за І півріччя 2022 року. URL: https://nabu.gov.ua/sites/default/files/reports/final_sayt.pdf (дата звернення: 21.09.2022).

5. Бурбика М.М., Копаниця Є.М. Взаємозв'язок корупції та організованої злочинності. *Міжнародно-правове забезпечення стабільності та безпеки суспільства*. Суми: СумДУ, 2013. С. 93-96.

6. Коровяк О. Я. Корупція й організована злочинність: проблема співвідношення. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2014. Вип. 2. С. 109-118.

7. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності. ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 21.07.1997 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786#Text (дата звернення: 21.09.2022).

8. Огородник О.О. Корупція – тягар на етапі розвитку української державності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2011. №10. С. 153-155.

Ястремська Н. М.
доцент кафедри державно-правових дисциплін факультету №2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ТА ДОСТУП ДО АДМІНІСТРАТИВНИХ ПОСЛУГ ВПО В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

Початок анексії територій України (Автономної республіки Крим, Донецької і Луганської областей) та військової агресії у 2014 році, а з 24 лютого 2022 року повномасштабна війна росії проти нашої держави, призвели до того,

що мільйони українців вимушені були покинути свої домівки і стати внутрішньо переміщеними особами (рис.1).

Рис.1. Оцінка поточного місця перебування внутрішньо переміщених осіб за макрорегіонами станом на 22 серпня 2022 року. *Джерело:* [1, с.3].

У 2014 році Україна не була готова до таких подій, що передусім проявлялося в прогалинах в нормативно-законодавчій базі, захисті національних інтересів, захисті своїх територій, прав і свобод своїх громадян, значному зовнішньому втручанні в інтереси держави, значному тиску зі сторони силового апарату та державних органів влади, поляризації еліти, груповій дискримінація, економічній нерівності, бідності та загальному економічному падінні тощо.

Врахування впливу зазначених чинників потребувало швидкого напрацювання нормативно-правової бази захисту прав громадян та її практичної імплементації (в т.ч. і питань, що стосується ВПО). Отже, в найкоротші терміни необхідно було створити національну систему законодавства, яка б відповідала новим реаліям і викликам, що постали перед Україною. В основу розв'язання проблем ВПО були покладенні керівні принципи ООН щодо внутрішньо-переміщених осіб, а також напрацювання міжнародних інститутів. Спільні дії національних і міжнародних інститутів, сприяли вдосконаленню законодавства, розробці і впровадженню низці законодавчих змін у сфері прав свобод ВПО, їх обліку, надання допомог, розв'язання проблем.

Так вперше в 2014 році з'явився такий термін, як внутрішньо переміщена особа (ВПО). Згідно зі ст.1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», ВПО - це громадянин України, іноземець або

особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

На сьогодні численні права ВПО деталізуються в Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб»; Закон України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус»; Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні»; Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 509 «Про облік внутрішньо переміщених осіб»; Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 505 «Про надання щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, в тому числі на оплату житлово-комунальних послуг» Постанова Кабінету Міністрів України від 08.06.2016 р. № 365 «Деякі питання здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам»; Постанова Кабінету Міністрів України від 1 жовтня 2014 р. № 535 «Про затвердження Порядку використання коштів, що надійшли від фізичних та юридичних осіб для надання одноразової грошової допомоги постраждалим особам та внутрішньо переміщеним особам»; Постанова Кабінету Міністрів України від 5 квітня 2017 р. № 268 «Про затвердження Порядку надання статусу дитини, яка постраждала внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів» та ряду інших законів та нормативно-правових актів України. Нажаль законодавство, так і практика його застосування не завжди виявились послідовними, навіть суперечливими і не забезпечували в повній мірі основоположних прав ВПО, які гарантовано Конституцією України та нормами міжнародного права, зокрема Європейською Конвенцією про права людини. ВПО постійно стикалися з безліччю проблем, серед яких обмеження в виборчому праві, проблеми з житлом, проблеми з відкриттям рахунків в банківських установах, отримання кредитів, негативне ставлення до ВПО зі сторони роботодавців та мешканців неокупованих територій та ін.

Так громадяни, які покинули свої домівки і вирвалися з окупаційних територій знаходяться в досить вразливому становищі, в стресовому стані від воєнних дій, переміщення, від кардинальної зміни життєвих умов, що пов’язано не лише зі зміною проживання, але і зміною свого оточення, спілкування, сфери діяльності, ряду специфічних проблем (втрата і відновлення документів, відсутність житла, роботи, особливостями реалізації прав на соціальний захист та медичне обслуговування, непристосованість до умов навколишньої дійсності та ін.). комплексний вплив зазначених чинників може призвести до певних ризиків, пов’язаних з дезорієнтацією ВПО як в професій та соціальній сфері, так і особистому стані. Своєчасне реагування та допомога у вирішенні

зазначених проблем, швидкій вихід із зазначеної ситуації та ефективна адаптація ВПО до життя в нових умовах, громадах, в новому середовищі є значним поштовхом почати життя на новому місці.

Отже, держава має забезпечити для всіх внутрішньо переміщених осіб:

- рівність прав, якими користуються всі особи в Україні;
- однакове ставлення до людей, незалежно від їхньої національності, статі, расової належності чи етнічного походження, релігії або вірувань, фізичних вад, віку чи сексуальної орієнтації при реалізації прав і свобод;
- захист від незаконного переміщення з постійного місця проживання;
- створення умов для добровільного повернення до покинутого під час окупації українських територій місця проживання або сприяння адаптації за новим місцем проживання в Україні.

Також, згідно законодавства України держава надає наступні адміністративних послуг ВПО:

- отримання документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство України;
- допомога в працевлаштуванні, соціальні виплати, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги;
- освіта, влаштування дітей у дошкільні та загально-освітні навчальні заклади, безкоштовне харчування дітей-ВПО;
- виборчі права (обирати і бути обраним);
- звільнення від наслідків невиконання зобов'язань за договорами позики та кредитування [2,3].

Узагальнюючи вищезазначене, можна сказати, що саме в обов'язок органів державної влади та місцевого самоврядування покладено допомагати в розв'язанні проблем ВПО, бути провідником в забезпеченні їх прав і можливостей, передусім пов'язаних з питаннями отримання фінансової допомоги, забезпеченням житлом, наданням комунальних послуг, медичним забезпеченням, освіти та ін., тобто сприяти своєчасному отриманню внутрішньо переміщеним особам необхідних ресурсів та послуг, поновленні в навчанні або роботі, і як результат - полегшенні їх інтеграції за новим місцем проживання, набуття статусу члена громади.

Література:

1. Звіт про внутрішнє переміщення в Україні. МОМ. ООН. МІГРАЦІЯ. Опитування загального населення, раунд 8, 23 серпня 2022 року. URL: https://displacement.iom.int/sites/g/files/tmzbdl1461/files/reports/IOM_Gen%20Pop%20Report_R8_UKR.pdf

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20.10.2014р. № 1706-VII, редакції від 03.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text

3. Що має знати внутрішньо переміщена особа? URL: https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+VPO101+2022_T2

СЕКЦІЯ 4. ЗАХИСТ ПРАВ, СВОБОД ТА ЗАКОННИХ ІНТЕРЕСІВ ОСОБИ В СФЕРІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Аванесова Н.Е.
Доцент кафедри цивільного та господарського права КННІ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор економічних наук

РОЛЬ І МІСЦЕ ОПК УКРАЇНИ ПРИ ВДОСКОНАЛЕННІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Чинні базові нормативно-правові акти в сфері національної безпеки – Закон України «Про основи національної безпеки України» N964-IV від 19 червня 2003 року [1] та Стратегія національної безпеки України, що затверджена Указом Президента України №105 від 12 лютого 2007 року в редакції Указу Президента України №389/2012 від 8 червня 2012 року [2] розроблювались в інших геополітичних умовах, а тому без їх суттєвого вдосконалення та таргетної модернізації правового порядку не можливо вести мову про дотримання українських національних інтересів – побудову ефективної конкурентоздатної багатогалузевої інноваційної економіки, здатної не асимілюватися, а вигідно інтегруватися у європейський економічний простір.

Нова Стратегія національної безпеки України, яка була схвалена на засіданні РНБО України у травні 2015 року визначила в якості основної загрози економічній безпеці низьку технологічність економічної системи. Подолання зазначеної загрози, згідно Стратегії, унеможливлено через деформовану економічну політику, олігархічну модель економічного розвитку, що орієнтована на експлуатацію утвореного за часів СРСР промислового потенціалу, а також спрямована на привласнення суспільних ресурсів, криміналізація та «тінізація» економіки. Стратегією також наголошується на надмірній залежності національної економіки від кон'юнктури зовнішнього ринку [3]. Як відзначають фахівці Українського Центру економічних і політичних досліджень імені Олександра Разумкова, на сьогодні українська економіка переживає складнощі перебудови традиційних коопераційних зв'язків в умовах політики імпортозаміщення, яка проводиться РФ. Рівноцінно, запроваджені торгівельні обмеження, а також призупинення договорів про коопераційні постачання, що вплинуло на безперервність економічних процесів та необхідність нести витрати для заміни постачальників, насамперед, технологічної продукції та вузлів у таких чутливих галузях промисловості як важке і транспортне машинобудування, оборонно-промисловий комплекс,

авіабудування, суднобудування. Відбувається блокування трансферу технологій та обігу прав на об'єкти інтелектуальної власності [4].

Стратегія національної безпеки України ще у 2007 році, в частині економічної політики, визначила наступні загрози економічній безпеці:

– залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатня ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою;

– недостатня ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки;

– наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів;

– недосконаліть законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки, відсутність достатніх стимулів для легалізації доходів населення та зменшення тіньової зайнятості;

– надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки, небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу в таких галузях

До сучасних загроз економічній безпеці у Доповіді відносять:

1. Руйнування виробничого потенціалу країни, що призводить до порушення кооперації підприємств, пов'язаних єдиним виробничим та/або технологічним циклом, втрати міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків, появи нових соціальних ризиків і в цілому – до формування передумов для подальшого поглиблення макроекономічних дисбалансів у країні.

2. Скорочення обсягів транзитних, пасажиро- й вантажопотоків, що не дозволяє забезпечити потреби економіки та населення в перевезеннях, суттєво ускладнюючи сполучення східних регіонів із Центральною та Західною Україною та посилюючи негативні наслідки для організації виробництва, зовнішньої та внутрішньої торгівлі, забезпечення продовольством регіонів.

3. Звуження експортного потенціалу України внаслідок введення низки обмежень на ринках країн Митного союзу, а також руйнування виробничої бази експортоорієнтованих галузей.

4.Неможливість проведення польових робіт зі збору сільськогосподарських культур та підготовки полів під урожай наступного року в зоні ведення бойових дій, внаслідок чого слід очікувати скорочення обсягів сільськогосподарського виробництва в цих регіонах, що вплине на загальний випуск продукції аграрного сектору та стан продовольчої безпеки держави.

5.Часткова руйнація цілісного єдиного взаємопов'язаного паливноенергетичного комплексу України, зменшення його внутрішньої ресурсно-сировинної бази, що загострює питання забезпечення сталої роботи енергетичного сектору держави.

6.Недостатня диверсифікація джерел постачання енергоносіїв, насамперед нафти, природного газу та ядерного палива, що формує залежність від поставок імпортного палива, та є інструментом політичного тиску на Україну

7. Посилення дисбалансів у бюджетній сфері внаслідок зниження доходів за основними дохідними статтями держбюджету, що зумовлено зниженням ВВП і тимчасовою втратою контролю над частиною території країни, та різкого зростання витрат бюджету, детермінованого необхідністю збільшення фінансування оборони країни та девальвацією національної валюти.

8. Негативні очікування суб'єктів ринку банківських послуг унаслідок збереження високого рівня воєнних ризиків, що несе серйозні загрози для всієї банківської системи і має наслідком звуження ресурсної бази банків, посилення ризиків ліквідності й неплатоспроможності фінансових установ, проблеми з їх капіталізацією.

9. Дестабілізація національної грошової одиниці у формі обвальної девальвації, зумовлена посиленням кризових макроекономічних тенденцій і зовнішніх дисбалансів, украй обмеженими можливостями НБУ підтримати пропозицію на валютному ринку економічними методами на тлі формування значного дефіциту валютних надходжень та панічних настроїв населення.

10. Неконтрольоване зростання рівня цін, зумовлене девальвацією обмінного курсу гривні, зупиненням роботи багатьох підприємств у зоні бойових дій, підвищенням адміністративно регульованих цін на тлі посилення інфляційних очікувань.

11. Значне зростання державного та гарантованого державою боргу, що посилює ризики виникнення дефолту внаслідок неспроможності його обслуговування в майбутньому.

Руйнування промислового потенціалу країни, що посилюється факторами геополітичної кризи і військового протистояння на території Україні, може спричинити суттєві негативні наслідки для здатності до самовідновлення економічної системи. На таких традиційних системо утворюючих галузях несільськогосподарського напряму як транспортне і важке машинобудування, оборонно-промисловий комплекс (далі – ОПК) та суміжних до них (металургія, видобувна промисловість) як раз і базується наявний економічний потенціал країни. Більше того, ОПК тісно пов'язаний із підтриманням належного стану економічної та інноваційно-технологічної безпеки, а основне спрямування результатів його діяльності – підтримання бойової могутності збройних сил, забезпечення їх високотехнологічним озброєннями та військовою технікою фактично і є фундаментом воєнної безпеки та оборони країни.

В контексті модернізації правового забезпечення функціонування ОПК в Україні, що є стимулюючим чинником до зміцнення інноваційнотехнологічної безпеки, М. Сунгуровський відзначає важливість збереження державного регулювання ОПК та здійснення органами державної влади наступних заходів і нормативних регулювань: – формування військово-технічної політики (заходи

щодо розвитку озброєнь і військової техніки) та координація діяльності з її виконання; – формування державного замовлення та видача (переважно на конкурсних засадах) контрактів на його виконання; – визначення в законах та підзаконних актах норм і правил для всіх суб'єктів економічної діяльності, а також забезпечення неухильного дотримання цих правил; – економічний і нормативно-правовий вплив на формування та реалізацію стратегій компаній, підприємств, активи яких повністю або частково перебувають у державній власності – ліцензування виробничої і посередницької діяльності; – оподаткування, в т.ч. надання цільових тимчасових пільг і преференцій підприємствам, що працюють на проривних технологічних напрямах; – тарифна політика, контроль над цільовим використанням бюджетних коштів та податковий моніторинг; – державна підтримка експорту та експортний контроль; – моніторинг стану галузі з метою своєчасного коригування процесу реструктуризації і запобігання негативним соціальним наслідкам; – підвищення серійності та технологічності військової продукції. Згідно з чинною Воєнною доктриною України, держава повинна забезпечувати розвиток науково-технічної, технологічної та виробничої бази ОПК; розробку, модернізацію та оснащення Збройних сил України (ЗСУ) системами ОВТ, які становлять основу їх бойового потенціалу, та запобігати військово-технічному і технологічному відставанню у розвитку основних видів ОВТ. Тож, на сьогодні, особливо актуальною стала необхідність формування і реалізації державної технічної політики як довгострокового стратегічного курсу держави, спрямованого на ефективне використання науково-технічного потенціалу і перетворення України в технологічно орієнтовану державу з високим рівнем розвитку національних галузей, розвиток і своєчасне впровадження особливо пріоритетних з точки зору національної безпеки та економічного зростання технологій, які дадуть можливість вирішити першочергові критично важливі для держави проблеми, що безпосередньо впливають на обороноздатність, енергетичну незалежність, конкурентоспроможність та рівень життя народу

Література:

1. Про основи національної безпеки України : Закон України від 19.06.2003 №964-IV/ *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. №24. Ст. 351.

2. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 №105/2007 в ред. Указу Президента України від 08.06.2012 №389/2012. Офіц. вісн. України. 2012. №45 (22.06.2012). Ст. 1749.

3. Проект Стратегії національної безпеки (РНБО України) URL: http://www.niss.gov.ua/public/File/2015_book/proekt_strateg.pdf.

4. *Національна безпека і оборона* : журн. Укр. Центру екон. і політ. дослідж. ім. Олександра Разумкова. 2014. №5–6. С. 92.

5. Про внутрішнє та зовнішнє становище України у сфері національної безпеки: аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень

до позачергового Послання Президента України до Верховної Ради України. Київ : НІСД, 2014. 148 с.

Горошкова Л. А.
професор кафедри екології
Національного університету «Києво-Могилянська академія»
д.е.н., доцент, академік Академії економічних наук України

Антонюк Д. А.
віцепрезидент Запорізької торгово-промислової палати,
професор кафедри підприємництва, менеджменту організацій і логістики
Запорізького національного університету,
д. е. н, професор, академік Академії економічних наук України

Васильєва О. О.
декан факультету міжнародного туризму та економіки
Національного університету «Запорізька політехніка»,
д.е.н., доцент, член-кореспондент Академії економічних наук України

ЗАВДАНІ ЗБИТКИ ТА ВТРАЧЕНА ВИГОДА СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УМОВАХ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

Розроблено методологію оцінки упущеної вигоди суб’єкта господарювання внаслідок військових дій (агресії). Методика передбачає визначення основних показників (груп показників) діяльності суб’єкту господарювання на підставі аналізу його фінансової, бухгалтерської та податкової звітності. Вона також має можливість врахування при визначенні упущеної вигоди особливостей характеру та виду діяльності суб’єкта господарювання.

Загальними факторами впливу на величину втраченої вигоди та алгоритм їх визначення є таким:

1. Оцінка фактичного матеріального збитку від руйнування (знищення) або пошкодження будівель, споруд, технологій і т. ін.

2. Оцінка фактичного матеріального збитку від пошкодження наявних матеріальних запасів внаслідок обставин непереборної сили підчас війни (відсутність електро-, водо- та теплопостачання та ін.).

3.Зниження рівня ефективності діяльності підприємства (короткострокова та довготривала перспектива): скорочення обсягу виробництва продукції (надання послуг) внаслідок бойових дій – визначається на основі поточної звітності підприємства; скорочення обсягу виробництва продукції (надання послуг) у прогнозні (майбутні) періоди; зниження попиту на продукцію

(послуги) (внаслідок безробіття – очікуваний рівень безробіття, зниження рівня доходів населення – очікуваний рівень і т. ін. на основі офіційні даних); очікуване збільшення собівартості продукції (послуг), а отже зниження прибутку (зміна постачальників, збільшення витрат транспортної, складської та іншої логістики, цін на сировину, у т. ч. ту, що імпортується, і т. ін.); очікуваний рівень інфляції; додаткові витрати на утримання персоналу в умовах вимушеного простою (поточні дані підприємства щодо наявних витрат на оплату персоналу, який знаходиться у простої – витрати вже понесені, очікувані – з урахуванням запланованої на підприємстві тривалості простою); втрати від неможливості розширення виробничої потужності; можливий відтік персоналу і додаткові витрати, пов'язані з його відновленням; зміна умов розрахунків із постачальниками та покупцями і додаткові витрати для забезпечення розрахункових операцій; збільшення вартості ресурсів на фінансовому ринку (підвищення норми обов'язкових резервів в банках, наслідок – збільшення плати за кредит внаслідок зменшення пропозиції і т. ін.); недоотримання прибутку від об'єктів інтелектуальної власності з урахуванням їх балансової вартості.

4. В разі наявності інвестиції, потребує корегування термінів їх окупності і, визначення відповідної величини недоотримання прибутку.

5. В разі наявності кредитів, потребує корегування механізм їх повернення і пов'язані з цим витрати (у т. ч. з урахуванням менших власних фінансових можливостей суб'єкту господарювання щодо сплати відсотків та встановлених договором термінів повернення).

6. Втрати у вигляді недоотриманого прибутку від погіршення економічних умов щодо здійснення основного виду діяльності (прямих матеріальних збитків – немає, але внаслідок воєнних дій виникла ситуація істотного скорочення діяльності або взагалі її припинення).

7. Моральний збиток, як відсоток від матеріального.

При визначенні упущеної вигоди доцільно враховувати особливості ведення бізнесу в різних галузях національного господарства. В промисловості вагому роль відіграє втрата кваліфікованого персоналу і додаткові витрати на навчання; підприємства сфери обслуговування можуть отримати збитки у вигляді упущеної вигоди і без пошкодження чи втрати майна; сільськогосподарська галузь – найбільш вразливий сектор з точки зору упущеної вигоди внаслідок війни, а також найбільш складний об'єкт для розрахунку суми упущеної вигоди з огляду на значну кількість факторів, що повинні бути враховані.

Голобородько Л. В.
курсантка 2 курсу ННІПФПНП
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Плахотний А. П.***
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

На сьогодні питання економічної безпеки в нашій державі набуло особливої актуальності, що обумовлюється вторгненням Російської Федерації на територію України. Слід зазначити, що вирішення даного питання є надзвичайно важливим в контексті забезпечення існування України як самостійної держави, становлення національної самосвідомості громадян та забезпечення соціально-економічного добробуту.

Проблема економічної безпеки держави з точки зору її сутності, складових та формування напрямів забезпечення досить широко висвітлена в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців, серед яких: І. Бінько, С. Воронцов, Б. Губський, В. Косевцов, С. Лекарь, О. Лисяк, О. Скорук тощо. На нашу думку, дане питання потребує подальшого висвітлення в контексті появи нових проблем та загроз економічної безпеки як складової національної безпеки в умовах збройного конфлікту.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної наукової літератури дає змогу зробити висновок, що на сьогодні, єдиного та чіткого трактування терміну «економічна безпека держави» не існує, проте наявні різні підходи до тлумачення даного поняття за допомогою таких характеристик [4, с. 40]:

1) економічна незалежність – здатність суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати політичні та економічні рішення;

2) національні інтереси – можливість та спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси;

3) протидія зовнішнім та внутрішнім загрозам, стійкість та стабільність – означає міцну та надійну взаємодію між усіма елементами економічної системи, стійкість до загроз факторів як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, стабільний економічний розвиток;

4) саморозвиток та самовідтворення – створення умов для розширеного самовідтворення, а також ведення ефективної економічної політики. Слід доповнити, що йдеться також про забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовому рівні.

Проаналізувавши різні підходи, можемо навести власне тлумачення, отже, економічна безпека держави – це складна багатоаспектна категорія, яка характеризує такий стан економіки держави, при якому забезпечується

стабільний економічний розвиток, розширене відтворення, конкурентоспроможність національної економіки, захист національних та економічних інтересів на світовому рівні, а також стійкість до дестабілізуючих факторів і загроз зовнішнього та внутрішнього середовища.

Основною та найголовнішою проблемою забезпечення економічної безпеки в Україні на сьогодні є війна з Російською Федерацією. Воєнні дії провокують появу ряду й інших проблем в сфері економічної безпеки, які є загрозами національної економічної безпеки України та потребують першочергового вирішення:

- погіршення добробуту громадян, збільшення верств соціально незахищеного населення, зростання рівня безробіття;
- різке падіння ВВП;
- втрата інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів;
- значний відтік капіталу за кордон.

До зазначеного переліку слід додати також: зростання тінізації економіки та корупції, підвищення рівня державного боргу, зростання інфляції та бюджетного дефіциту та неконтрольовані міграційні процеси [1].

З огляду на це, шляхами підвищення рівня економічної безпеки нашої держави в умовах збройного конфлікту є [3, с. 188-189]:

1) ефективний державний контроль та застосування спеціальних обмежувальних санкцій з метою унеможливлення контролю стратегічних галузей вітчизняної економіки капіталом держави-агресора;

2) розвиток оборонно-промислового комплексу;

3) юридичний захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб України, які порушує Росія, з боку міжнародних інституцій та організацій;

4) контроль за рівнем державного боргу та ефективне використання ресурсів міжнародних фінансових організацій та міжнародної фінансової допомоги;

5) відновлення довіри до банківської та парабанківської систем з боку населення шляхом стабілізації фінансових інститутів, забезпечення прозорості їх діяльності, а також підвищення рівня фінансової грамотності громадян;

6) системна протидія організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних можливостей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації [5].

Таким чином, економічна безпека є важливою складовою національної безпеки держави. Відсутність єдиного підходу до трактування окресленого терміну підкреслює багатоаспектність та складність даної категорії.

Слід зазначити, що на сьогодні існує безліч загроз для економічної безпеки України, що пояснюється, в першу чергу, довготривалим збройним конфліктом та воєнними діями. В контексті вирішення даного питання держава, суб’єкти господарювання та суспільство мають взаємодіяти шляхом реалізації

комплексу заходів правового, організаційного, інформаційно-технічного та фінансово-економічного характеру.

Для збереження економічного потенціалу країни і якнайшвидшого повернення окупованих територій необхідним складником політики у напрямі забезпечення економічної безпеки має стати якісний моніторинг індикаторів соціально-економічного розвитку окупованих територій у рамках політики миробудівництва, яка спрямована не лише на локалізацію конфлікту, а й на відновлення промисловості та інфраструктури окупованих областей, залучення міжнародних донорів тощо [2].

Література:

1. Акімова Л. М. Сутнісна характеристика основних загроз в економічній безпеці держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2016. № 10. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1247 (дата звернення: 05.09.2022).

2. Іляш О.І., Блохін П.В. Емпіричне оцінювання впливу збройного конфлікту на стан економічної безпеки тимчасово окупованих Донецької та Луганської областей. *Науково-виробничий журнал «Держава та регіони». Серія: «Економіка та підприємництво».* 2021. № 4 (121). URL: http://www.econom.stateandregions.zp.ua/journal/2021/4_2021/5.pdf (дата звернення: 05.09.2022).

3. Лекарь С. Правове регулювання економічної безпеки в Україні. *Підприємництво, господарство і право.* 2019. № 12. С. 186–191.

4. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. Вип. 6(3). С. 39-42.

5. Стратегія національної безпеки України: затв. Указом Президента України від 26 трав. 2015 р. № 287/2015. *Офіц. вісн. України.* 2015. № 43. Стор. 14. Ст. 1353

Лига А. І.
здобувач вищої освіти доктора філософії (спеціальність 081)
провідний економіст відділу економіко-правових проблем
містознавства Інституту економіко-правових досліджень
ім. В.К. Мамутова Національної академії наук України

ВПЛИВ ВОЄННИХ ДІЙ НА ДЕРЖАВНУ СПОЖИВЧУ ПОЛІТИКУ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проблематикою визначення поняття «державна політика» займалась низка вітчизняних науковців.

Перша група науковців [1], [2], [3] зробила акцент на визначальній ролі держави у процесі реалізації її політичної волі, визначення та впровадження державного курсу через сукупність цілей, завдань і засобів. Друга група науковців [4], [5], [6], [7] розширили вищезазначені підходи поставив на перше місце при формуванні та реалізації політики «суспільний інтерес». Вони врахували визначальну роль у названих правовідносинах інститутів громадянського суспільства, органів місцевого самоврядування та саморегулювання суб'єктів господарювання, які легітимізують спосіб формування та забезпечують публічне схвалення, стійкість, стабільність, та історичну перспективу такої політики. Третя група обґрунтувала необхідність проведення споживчої політики з врахуванням притаманні їй специфіки та особливостей [8], [9], [10], [11].

Врахування позицій вищезазначених науковців дозволяє стверджувати про наявність причинно-наслідкового зв'язку між потребами та інтересами суспільства та державною політикою на всіх етапах її формування та реалізації.

Враховуючи наукові доробки зазначених груп науковців, дамо поняття Державної політики – як платформи для соціально-справедливого, системного, цілеспрямованого, взаємопов'язаного та циклічного процесу забезпечення суспільних інтересів та прав у певній сфері, що відбуваються безперервно у взаємодії та синтезі діяльності державних та суспільних політичних інститутів.

Досягнення соціально важливих результатів у відповідній сфері державної політики досягається узгодженими діями її владних та суспільних суб'єктів. Вони використовують нормотворчі, організаційно-економічні, господарські, матеріально та нематеріальна стимулюючі, адміністративні та правові засоби і форми. Які гарантують беззастережне забезпечення прав та інтересів кожного члена суспільства через стійкість до внутрішніх та зовнішніх факторів, загроз та новітніх викликів для цієї державної політики, а також забезпечують позитивний соціально-справедливий суспільний розвиток та суспільне схвалення політики.

Вищезазначені визначення та підходи є вірними й для державної політики у сфері захисту прав споживачів, безумовно з врахуванням специфіки та особливостей такої політики.

Неврахування напряму споживчої політики у переліку основних напрямів економічної політики визначених у статті 10 Господарського Кодексу України (далі ГК України) є помилковим з наступних причин:

По-перше, у главі 20 Розділу 5 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом з іншої [12] взяті зобов'язання про досягнення сумісності систем в цій сфері. Надання 23.06.2022 Україні статусу кандидата в члени ЄС [13], має наслідком, ще тіснішу інтеграцію, адже відповідно до ст. 12 Договору про функціонування Європейського Союзу, політика щодо захисту прав споживачів має враховуватися при визначенні та реалізації інших політик та заходів ЄС [14].

По-друге, така помилковість випливає із суб'єктності споживача визначену статтею 2 ГК України та їх правоздатності у 20 та 39 статті Кодексу.

Власне на сьогодні правовим підґрунтям для споживчої політики виступає Концепції державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року [15], та Національна економічна стратегія на період до 2030 року [16].

Проведений аналіз специфічних особливостей споживчої політики дозволяє зробити висновок, що українські науковці, наголошують на таких специфічних особливостях споживчої політики як: *необхідності функціонування системи суспільних, державних і муніципальних інститутів;* спрямованості політики на захист всіх законних прав та інтересів споживача; забезпечення прийняття і вдосконалення не тільки правової бази, але й інститутів та інструментів, що утворюють суспільну атмосферу та правила поведінки учасників споживчого процесу, у виробників формують правила поведінки та стандарти у відносинах зі споживачами, а у споживачів — усвідомлення того, що вони можуть і мають реальні механізми для активної громадянської позиції у захисті своїх прав та відповідального споживання.

Дуальність споживчої політики та політики із захисту добросовісної економічної конкуренції від недобросовісних господарських практик, обґрунтовує необхідність розширення прав та можливостей споживачів, щодо впливу на управління економікою, зокрема з огляду на військову агресію Російської федерації в Україну, а також її вірогідних наслідків.

Адже під час війни істотно порушуються логістика постачань продукції (особливо базових товарів), з'являються нові виклики соціальній справедливості, виникають непередбачувані коливання рівня доходів та зайнятості, з міст, що розташовані біля зони бойових дій переїжджають суди та державні служби (Харків, Краматорськ, Бахмут та інші), біженці знаходяться у більш вразливому стані для ЗПС за своїм тимчасовим місцем перебування, збільшується інфляція, зростає частка контрабандних та контрафактних товарів.

Російська агресія проявила новітній рівень економічних загроз на яку раніше в ринковій економіці майже не звертали уваги, це загроза від цілеспрямованої антиконкурентної та недобросовісної економічної політики великої держави. Вона з'явилась після провалу економічного шантажу Росії щодо розвинених демократичних країн, та порушеннями нею права власності, зокрема інтелектуальної. Сьогодні, для Росії питання контрабанди та контрафакту продукції, антиконкурентних дій, та використання агресивних та оманливих господарських практик виходить з царини осуду недобросовісних дій окремих суб'єктів господарювання та стає цілеспрямованою антиконкурентною та недобросовісною економічною політикою держави.

Отже, демократичні суспільства мають протидіяти цілеспрямованим глобальним недобросовісним економічним діям Росії. Зокрема через перегляд окремих функцій та завдань державного резерву та державних закупівель.

Для України така загроза існуватиме не тільки в період активних бойових дій, але і після їх припинення. Адже процес зняття санкцій з Росії ймовірно буде розтягнутий у часі та буде залежати від низки політичних змін в середині країни агресора. Країна де недобросовісні комерційні практики набувають стратегічного значення для виживання російської економіки, нестимуть загрозу потоку контрабанди до нашої країни та недобросовісного економічному впливу Росії. А це вимагатиме від України політики побудови надзвичайно ефективної системи захисту прав споживачів з врахуванням цих загроз.

Прикладами протидії таким загрозам можуть бути свідома відмова європейських споживачів від російських енергетичних ресурсів [17], добровільний вихід з російського ринку міжнародних компаній або фактичної обструкції споживачами компаній чи товарів країни агресора [18], націоналізація та управління державою окремих стратегічних галузей чи підприємств [19].

Висновок. Євроінтеграційні процеси в Україні, а також сучасні світові тенденції зростання ролі споживчої політики в економічній політиці держави обумовлює необхідність істотних змін у правовому полі нашої держави.

Зокрема пропонується доповнити перелік основних напрямів економічної політики визначених у статті 10 Господарського Кодексу України напрямом споживчої політики. Нормативно-правовими актами України, мають бути врегульовано такі специфічні особливості споживчої політики як, необхідність; забезпечення захисту прав споживачів вразливих у наслідок проявів обставин неперебірливої сили (особливо в контексті гарантії права на задоволення базових потреб); нівелювання наслідків агресивного економічного впливу окремих держав через перегляд окремих функцій та завдань державного резерву, процесів державних закупівель, та можливості державного управління стратегічними важливими для забезпечення споживчих прав з зони компетенції держави галузями чи підприємствами; підвищення ролі споживчого та господарського впливу на прояви зовнішньої (у тому числі економічної) агресії Росії та систематичним господарським практикам, що порушують права споживачів.

Література:

1. Нижник Н. Р., Дубенко С. Д., Мельниченко В. І. та ін. Державне управління в Україні: організаційно-правові засади : навч. посіб. Київ : Вид-во УАДУ, 2002. 164 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/ Nyzhnyk_Nina/ Derzhavne_upravlinnia_v_Ukraini_orhanizatsiino_pravovi_zasady.pdf?

2. Рябічко О. В. Державна політика регулювання підприємницької діяльності: механізми формування. *Актуальні проблеми державного управління.* 2011. № 1 (39). с. 72-76.

3. Лаврук О.В. Сутність поняття державної політики. *Університетські наукові записки,* 2018, № 67-68, с. 254-263 URL: http://old.univer.km.ua/ visnyk/1803.pdf

4. Задихайло Д. В. Державна економічна політика та завдання правового регулювання. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. №1 (16). 2014 с. 138-147. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Vnyua_etp_2014_1_16.pdf .

5. Пухкал О. Г. Публічність та державна політика: єдність та відмінності. *Інвестиції: практика та досвід*. № 24/2017с. 106-112 URL**:** http://www.investplan.com.ua/pdf/24_2017/20.pdf

6. Задихайло Д. В. Економічна політика держави в системі правового і законодавчого забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. №3(74). 2013. с.214-221 URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-214-221.pdf .

7. Андріяш В. І. Державна політика: концептуальні аспекти визначення. *Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток»*. № 9. 2013. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=626 .

8. Звєрєва О.В. Захист прав споживачів. Навч. пос. Київ: Центр навч. літератури, 2007. 192 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/10-Zahist_prav_spogivachiv-Zvereva.pdf

9. Ромат Є.В. Теоретико-методологічні основи та основні напрями реалізації споживчої політики в системі державного управління. Споживча політика в системі державного управління: навч. метод. посіб. / За заг. ред. Максименко К.О., Овчарук О.В., Протасової Н.Г. Київ: Тютюкін, 2009. 248 с.

10. Толстоног В. В. Державна політика у сфері захисту прав споживачів та її взаємозв'язок із державною споживчою політикою. *Інвестиції: практика та досвід*. № 3/2015. с. 141-144 URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/3_2015/32.pdf

11. Мужайло В.Д., Слободянюк О.О. Стан, проблеми та основні напрямки споживчої політики в Україні. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2004. № 18. С. 265 – 271 .

12. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII/ Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011

13. Україна отримала статус кандидата на членство в ЄС/ Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-otrimala-status-kandidata-na-chlenstvo-v-yes#:~:text=Сьогодні%2C%2023%20червня%2C%20лідери%2027,Союзу%20бачать%20Україну%20членом%20ЄС.

14. Article 12/ Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union 2012/C 326/01// EUR-Lex is an official website of European Union law. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/? uri=CELEX%3A12012E%2FTXT

15. Концепція державної політики у сфері захисту прав споживачів на період до 2020 року: Розпорядження КМУ від 29 березня 2017 р. № 217-р.

Офіційний Веб-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2017-p#Text

16. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: Постанова КМУ від 03 березня 2021 р. № 179. Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179

17. Russia's war on Ukraine: EU adopts sixth package of sanctions against Russia. Official website of the European Union. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_2802

18. Companies Are Getting Out of Russia, Sometimes at a Cost/ website of the New York Times. URL: https://www.nytimes.com/article/russia-invasion-companies.html

19. Bund wird Gazprom-Tochter Sefe verstaatlichen/ Der Spiegel. URL: https://www.spiegel.de/wirtschaft/unternehmen/sefe-bund-wird-gazprom-tochter-verstaatlichen-a-9921967b-fa63-49d3-bb6a-4a3d9f82ed09

Макарчук В. В.
доцент кафедри конституційного права
та теоретико-правових дисциплін
Білоцерківського національного аграрного університету,
кандидат юридичних наук

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Загально відомо, що всі права, закріплені в Конституції України, а вже реалізуються вони на підставі стратегічних документів, поточних законів та підзаконних актів. Так, за допомогою прийнятого Президентом Указу №347/2021 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11.08.2021 р. «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року» були визначені виклики і загрози для економічної безпеки та зазначені шляхи й інструменти її реалізації. Забезпечення національних економічних інтересів вимагає формування і реалізації стратегічного курсу у сфері забезпечення економічної безпеки, спрямованого як на стале нарощення конкурентоспроможності економіки України, так і на поступове зміцнення економічної стійкості та відповідно невразливості національної економіки до зовнішніх і внутрішніх загроз. Отже, стратегічний курс у сфері забезпечення економічної безпеки має два взаємопов'язаних напрями - напрям розвитку та безпековий напрям [1].

Відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. № 1277 економічна безпека – це стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання, її складовими є: виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки [2]. Також, Стратегія економічної безпеки України виокремлює наступні підвиди економічної безпеки: 1) фінансову; 2) виробничу; 3) зовнішньоекономічну; 4) інвестиційно-інноваційну; 5) макроекономічну. До цього переліку не включено демографічну безпеку, енергетичну безпеку, продовольчу безпеку, соціальну безпеку, кібербезпеку, що є обґрунтованим, адже всі вони при неналежному забезпечені здатні вплинути як на рівень економічної безпеки, так і на національну безпеку в цілому.

Так, у широкому розумінні економічна безпека – це здатність людей постійно задовольняти свої потреби. Це пов’язано з концепцією економічного добробуту, а також з поняттям сучасної соціальної держави, урядового органу, який зобов’язується надавати базові гарантії безпеки своїх громадян [3]. Тому соціальна складова економічної безпеки дуже важлива. Аналогічний підхід при визначенні економічної безпеки використала і така впливова міжнародна організація як Міжнародний комітет Червоного Хреста. Організація, яка намагається підвищити економічну безпеку в усьому світі, визначила п’ять ключових результатів для відстеження економічної безпеки: споживання їжі, виробництво їжі, умови життя, доходи та спроможність організацій громадянського суспільства та уряду для задоволення потреб людей [4].

Теж саме стосується і кібербезпеки. Так, наприклад, США у своєму Стратегічному плані Міністерства торгівлі США на 2018-2022 роки (U.S. Department of Commerce 2018-2022 Strategic Plan) [5] визначили наступне: економічна безпека є частиною національної безпеки. Америка безпечніша, коли важливі технології та основні продукти виробляються всередині країни. Для реалізації державної політики у визначеній сфері необхідно: забезпечити дотримання торгового законодавства, надати інструменти кібербезпеки для запобігання кіберзлочинності, обмінюватися точною інформацією про погоду та розгортати широкосмугову мережу першого реагування, яка захистить життя та майно» [6]. У звіті Департамент внутрішньої безпеки США «Оцінка економічної безпеки 2020 року» [7] визначено сфери, які є критичними для економічної безпеки США, а отже – потребують посиленої уваги, до таких

відносяться: стійке виробництво та промислова безпека; телекомунікації, кібербезпека та захист даних; право інтелектуальної власності; перевезення людей і вантажів; дослідження та розробка нових технологій; інфраструктура розташування, навігація в реальному часі; розподіл та зберігання електроенергії; охорона здоров'я та медицина; продовольство та сільське господарство.

На нашу думку, враховуючи досвід США доцільно було б кібербезпеку розглядати як частину економічної безпеки України (в тому числі стратегічно) з огляду на вплив Інтернету на всі сфери нашого життя. Адже кібербезпека необхідна для повної реалізації переваг цифрової економіки 21-го століття. Забезпечення безпеки наших взаємопов'язаних глобальних мереж, а також пристроїв і даних, підключених до цих мереж, є одним із визначальних завдань нашої ери. У цифровій екосистемі виникають загрози: кіберзлочинці, які прагнуть отримати фінансову вигоду, національні держави, які прагнуть вкрасти комерційні таємниці та підірвати національну безпеку, а також терористи, які прагнуть створити хаос. Завдяки включенню зазначеного елементу в систему захисту економічної безпеки України ми забезпечимо реалізацію державної політики у сфері національної безпеки.

Враховуючи вище зазначене ми можемо констатувати, що національні стандарти кожної країни є різними і вони відіграють важливу роль у визначенні того, що входить до переліку критичних і є важливими для економічної безпеки. Втім аналіз прийнятих стратегічних документів у сфері забезпечення економічної безпеки репрезентує, що існують виклики і загрози, які є спільними для багатьох країн. До спільних викликів і загроз, як приклад, можна віднести пандемію COVID-19 та застосування іншими країнами протекціоністських заходів щодо своїх виробників.

Слід враховувати, що економічна безпека покладається на сприйняття безпеки на додаток до кількісних матеріальних чи фінансових умов. Економічна безпека може бути охоплена багатьма способами залежно від рівня аналізу, який розглядається, починаючи від впливу іноземних інвестицій на національну економіку і закінчуючи можливістю робітників отримати доступ до медичного страхування. Так, наприклад, відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки, затверджених наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 № 1277, визначається рівень економічної безпеки України як однієї з основних складових національної безпеки держави [2].

Ми підтримуємо думку В. В. Кареліна, що створення єдиного органу, який відповідає за економічну безпеку, дає змогу оптимізувати кількісний склад осіб, які виконують цю функцію. Для порівняння: в трьох органах

економічними злочинами займалися понад 10 000 осіб. У разі порушення законодавства бізнес контактуватиме тільки з Бюро економічної безпеки, а не з десятками інших органів, як зараз. Ясна річ, що за таких умов тиск на бізнес зменшиться [8, с. 117-118].

Отже, створення єдиного правоохоронного органу у сфері кібербезпеки допоможе розв'язати проблему дублювання функцій у сфері економічної безпеки, а одночасне створення Ради громадського контролю при Бюро економічної безпеки України дасть змогу зробити його діяльність більш відкритою, а отже, зменшить ризики зловживань повноваженнями його працівниками. Відповідно кожен із правоохоронних органів, які раніше займалися економічними правопорушеннями зможуть нарешті сконцентруватися на своїх пріоритетних завданнях.

Література:

1. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 11 серпня 2021 року «Про Стратегію економічної безпеки України на період до 2025 року»: Указ Президента України від 11.08.2021 р. № 347/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2021#Text (дата звернення: 22.09.2022).

2. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки обгрунтування проектів регуляторних актів : Постанова КМУ від 06.05.2000 р. № 767 : станом на 11 берез. 2004 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/767-2000-п#Text (дата звернення: 22.09.2022).

3. Mollenkamp D. T. What Is Economic Security?. *Investopedia*. URL: https://www.investopedia.com/economic-security-5213404 (date of access: 22.09.2022).

4. International Committee of the Red Cross. What is Economic Security?. *International Committee of the Red Cross*. URL: https://www.icrc.org/en/ document/introduction-economic-security (date of access: 22.09.2022).

5. U.S. Department of Commerce 2018-2022 Strategic Plan. URL: https://2017-2021.commerce.gov/sites/commerce.gov/f iles/us_department_of_ commerce_2018-2022_strategic_plan.pdf (date of access: 22.09.2022).

6. Strengthen U.S. Economic and National Security. *U.S. Department of Commerce*. URL: https://2017-2021.commerce.gov/about/strategic-plan/strengthen-us-economic-and-national-security.html (date of access: 22.09.2022).

7. 2020 Economic Security Assessment. U.S. Department of Homeland Security. URL: https://www.dhs.gov/sites/default/ files/publications/ 21_0111_ economic-security-assessment-annual-report.pdf (date of access: 22.09.2022).

8. Карелін В. В. Щодо компетенції бюро економічної безпеки України як суб'єкта запобігання кримінальним правопорушенням у сфері економічної діяльності. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2021. № 1. С. 116-119.

Мокій А. І.
академік АН ВШ України,
Почесний професор Вищої школи економіки ALMAMER (Варшава, Польща),
Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України
доктор економічних наук, професор

Скляр Н. М.
доцентка кафедри державно-правових дисциплін
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького університету внутрішніх справ, м. Кривий Ріг
к.е.н., доцент

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІЙСЬКОВО-ЕКОНОМІЧНОГО СЕКТОРУ УКРАЇНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Ключовими завданнями Національної ради з відновлення України від наслідків війни за Указом Президента України від 21 квітня 2022 року № 266/2022, є формування консультативно-дорадчого органу при Президентові України, передбачається відновлення та розбудова військової інфраструктури і військово-промислового комплексу; визначення та напрацювання пропозицій щодо пріоритетних реформ, прийняття та реалізація яких є необхідними у воєнний і післявоєнний періоди; підготовка стратегічних ініціатив, проектів нормативно-правових актів, прийняття і реалізація яких є необхідними для ефективної роботи та відновлення України у воєнний і післявоєнний періоди[1].

Сучасний військово-економічний сектор України потребує швидкої модернізації технологічних та інвестиційних механізмів його формування на базі існуючого інженерного та наукового потенціалу зі спеціалізованими НДІ; з врахуванням досвіду збережених виробничих підприємств із серійним циклом і здатністю на швидке переорієнтування у асортименті товарної продукції; з використанням морських та сухопутних полігонів; з залученням ЗВО з безперервною підготовкою інженерних кадрів; з достатньою кількістю людського потенціалу з досвідом бойових дій та екстремальними умовами впровадження у виробництво нових взірців озброєння та військової техніки.

В умовах активних бойових дій перед українським урядом постала нагальна проблема забезпечення військовою технікою та озброєнням великої кількості осіб, які беруть участь у бойових діях та швидкого забезпечення боєприпасами для цієї техніки як з вітчизняних державних та приватних компаній, так і за допомогою закордонної допомоги завдяки міжнародному співробітництву. Стратегією подолання цієї проблеми є об’єктивна оцінка потенційного впливу науково-технічного розвитку на економічну конкурентоспроможність країни та її військовий потенціал, котрий залежить від науково-технічного планування національної безпеки; ймовірного поступу науково-технічного розвитку протягом наступних 3-5 років та подальших 10

років; орієнтовного часу, необхідного для досягнення поставлених цілей; пріоритетів науково-технічних досліджень з високим потенційним впливом на економічну конкурентоспроможність та військовий потенціал; індивідуальні показники прогресу для досягнення національних цілей [2, с.81].

За даними Білої книги 2021р. реалізація військово-технічної політики у 2021 р. була спрямована на виконання завдань з оснащення Збройних Сил, інших військових формувань сектору безпеки і оборони системами, комплексами і зразками озброєння та військової техніки, спеціальною технікою, боєприпасами та майном, а також забезпечення ефективного функціонування системи військово-технічного співробітництва з іноземними державами і його удосконалення. Міністерство оборони України напередодні війни звітувало про закупівлю та поставку: у Збройні Сили – понад 3,5 млн од. ракет, боєприпасів різного призначення та засобів ураження, більше 2 тис. од. озброєння, військової та спеціальної техніки, понад 1,5 тис. од. інших засобів[3]. Але аналіз стану відновлення ОВТ на підприємствах оборонно-військового сектору за 2017-2021рр. визначає суттєве зменшення показників по основним типам ОВТ у 2021р. у порівнянні з 2017р. в 5-10 разів.

Стан закупівлі для ЗСУ основних зразків нового і модернізованого озброєння та військової техніки у 2021р. теж виявився недостатнім для потужного відбиття атак агресора з лютого 2022р. Зважаючи на те, що під час активних бойових дій перевагами є застосування високотехнологічної техніки і особливо, сучасних технологій БПЛА (42 одиниці безпілотних авіаційних комплексів різних модифікацій, 1 од. засобів радіоелектронної боротьби було придбано ЗСУ у 2021р.) [3], українським військовослужбовцям при існуючому на кінець 2021р. оснащенні отримати перемогу у бою значно проблематично.

Компаративний аналіз компонент військово-економічного сектору України у розрізі інноваційної складової доводить, що найвищий показник інноваційного потенціалу конкурентоспроможності за сектором бронетанкової техніки, артилерійського озброєння, інженерної та спеціальної техніки, сектором авіабудування та авіаремонту та сектором радіолокації, радіозв'язку та систем протиповітряної оборони визначається у Харківський обл. (5,95), Дніпропетровській обл. (4,42), Львівській обл. (3,34), Запорізькій обл. (3,27) [4]. Враховуючи близькість до державного кордону України з країною – агресоркою, на нашу думку, відновлювати підприємства цих секторів у Харківській обл. не є доречним із-за загроз повторного руйнування. Пропозицією щодо відновлення військово-економічного сектору України у післявоєнний періоди є залучення іноземних інвестицій, придбання ліцензій на виробництво високотехнологічної техніки для розвитку оборонних підприємств з урахуванням регіональної спеціалізації та з урахуванням інноваційного потенціалу конкурентоспроможності за принципом розміщення базових підприємств ОПК на територіях, віддалених від кордонів РФ (бінарні підприємства: базові підприємства-виробники та ремонтні підприємства ОВТ-центральна Україна, дочірні – західний регіон України). Пріоритетним

розміщенням нових високотехнологічних підприємств оборонного значення у невеликих містах, наближених з центрами розробок новітніх технологій (наприклад, Харків, Львів), особливо щодо розробок БПЛА (створення інноваційно-технологічних хабів).

Під час активних бойових дій Україна потребує нових високотехнологічних комплексів та технологій: від кіберзагроз до ракетних систем залпового вогню типу M142 HIMARS та M270 MLRS. Враховуючи закордонний досвід впровадження інвестицій в розробку новітніх технологій таких країн як США, які займають провідні позиції серед країн-лідерів по технологіям, маючи підвищений рівень військових загроз і єдиний кордон з країнами агресорками, Уряд України повинен переглянути дорожню карту переформатування політики розвитку військово-економічного сектору на політику технонаціоналізму. Технонаціоналізм - це сукупність меркантилістських політик, які пов'язують технічні інновації та підприємництво безпосередньо з політикою національної безпеки, економічного процвітання та соціальної стабільності нації [5]. Він розглядає державне втручання на ринки, як форму захисту від усього, що в цій політиці вважається опортуністичним і надає шанс на успіх національному виробнику.

Таким чином, перспективними напрямками програм підвищення обороноздатності держави та задоволення невідкладних потреб Збройних Сил України можуть бути впровадження політики технонаціоналізму в розвитку військово-економічного сектору України, яка пов’язана з політикою національної безпеки з застосуванням інноваційно-технологічного закордонного досвіду США та Китаю.

Література:

1. Положення про Національну раду з відновлення України від наслідків війни: Указ Президента України від 21.04. 2022р. № 266/2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/266/2022#Text

2. National Research Council; Division on Engineering and Physical Sciences; Standing Committee on Technology Insight—Gauge. (2010, August 12). *S&T strategies of six countries*: Implications for the United States. https://doi.org/10.17226/12920.

3. МОУ, ГШ ЗСУ, Адміністрації Державної спеціальної служби транспорту. Біла книга 2021. Оборонна політика України: інформаційний бюлетень. Київ: ФОП Мишалов Д.В., 2022. URL: https://www.mil.gov.ua/content/files/whitebook/WhiteBook_2021_Draft_Final_03.pdf

4. Полякова Ю. В. Інноваційні засади підвищення конкурентоспроможності регіонів України в процесі євроінтеграції. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка». ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долішнього НАН України», Львів, 2019.

5. Скляр Н.М. Технонаціоналістичні тенденції розвитку глобальних акторів військових інновацій. *Social Development and Security Journal of Scientific Papers "Social Development and Security"*. 2021.Vol. 11, No. 2.pp. 70-80. https://doi.org/10.33445/sds.2021.11.2.7

Олюха В. Г.
провідний науковий співробітник відділу
господарсько-правових досліджень проблем економічної безпеки
ДУ «Інститут економіко-правових досліджень імені
В.К. Мамутова НАН України»,
доктор юридичних наук, доцент

ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВІ ЗАСОБИ СТИМУЛЮВАННЯ ДЕКАРБОНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ЕКОНОМІКИ

Збройна агресія проти України актуалізувала питання декарбонізації економіки не тільки для України, але і для всього європейського співтовариства. Так, Європейська комісія прийняла план REPowerEU, що ставить завдання якнайшвидшого подолання залежності Європи від російських енергоресурсів. Заходами, що дозволять країнам ЄС відмовитись від використання викопного палива в промисловості є енергозбереження, диверсифікація енергопостачання та прискорене розгортання використання відновлюваної енергії [1].

«Існує подвійна терміновість трансформації енергетичної системи Європи: припинення залежності ЄС від російського викопного палива, яке використовується як економічна та політична зброя та коштує європейським платникам податків майже 100 мільярдів євро на рік, і подолання кліматичної кризи» [2].

Отже, для України термінову необхідність проведення декарбонізації її економіки зумовлюють два фактори: російський військовий напад та набуття нашою країною статусу кандидата в члени ЄС. Хоча початок декарбонізації економіки України було покладено її приєднанням до Паризької угоди та прийняттям на себе зобов'язання до 2030 року скоротити рівень викидів парникових газів на 40% порівняно з 1990 роком.

У цьому питанні необхідно спиратись на запропоновані у Європі підходи. Так само як і в ЄС нашій країні «щоб досягти глибокої декарбонізації, потрібно переосмислити те, як ми виробляємо та споживаємо енергію, і радикально перейти на відновлювані джерела енергії та джерела енергії з низьким вмістом вуглецю» [3].

Декарбонізація економіки України дозволить забезпечити також і вирішення екологічних проблем, а відтак створити безпечні для життя і здоров'я людини середовище. У кінцевому підсумку це забезпечить також і сталий розвиток нашої країни відповідно до вимог, що закладені в Указі

Президента України № 722/2019 «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» від 30 вересня 2019 року [4].

Необхідним господарсько-правовим інструментом, що здатен створити основу для системної декарбонізації економіки України має стати Державна цільова програма. Вона має бути гармонізована з Європейською Зеленою Угодою (EU Green Deal), презентованою Єврокомісією у грудні 2019 [5]. Важливим елементом державної цільової програми має стати фінансування програм декарбонізації. Наприклад, у ЄС фінансову основу Зеленої Угоди є Інвестиційний план і Механізм справедливого переходу [6]. В Україні Міненерго за підтримки Українсько-Датського енергетичного центру та Держенергоефективності запропонувало створити Фонду декарбонізації, який наповнюватиметься частиною податку на викиди вуглекислого газу, а кошти з нього йтимуть виключно на проекти, що призводять до скорочення викидів CO2 та мають енергоефективний, екологічний та соціальний ефекти [7]. Проте з урахуванням труднощів повоєнного відновлення економіки України його наповнення буде скоріш за все низьким. Виходом тут має стати фінансова підтримка країн ЄС, які нададуть необхідне для України цільове фінансування. Для цього мають бути внесені відповідні корективи у фінансові складові Європейської Зеленої Угоди.

Іншим напрямом державного впливу на процеси декарбонізації економіки України мають стати податкові пільги для суб'єктів господарювання, які здійснюють заходи з переходу на «зелену» енергетику та скорочення викидів.

Значний потенціал для декарбонізації має вітчизняне металургійне виробництво.

Металургійне виробництво є значним споживачем природного газу для своїх промислових енергетичних установок. В той же час альтернативою природному газу може стати біогаз, зокрема у основних агрегатах ливарних цехів.

Відповідно до Директиви Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ ЄС від 23 квітня 2009 року «Про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються Директиви ЄС та 2003/30/ ЄС» біомаса це частина продуктів, що підлягає біологічному розкладенню, відходи та залишки біологічного походження, що отримуються з сільського господарства (враховуючи речовини рослинного та тваринного походження), лісового господарства та суміжних галузей, враховуючи рибальство та аквакультуру, а також частина промислових та міських відходів, що підлягає біологічному розкладенню[8].

Постачальниками таких відходів можуть бути підприємства, що перероблюють сільгосппродукцію. Наприклад, сировиною для вироблення біогазу може бути лузга, що залишається після вироблення олії з насіння соняшника.

Проте для використання біогазу у металургійному виробництві необхідно підвищувати вміст метану в біопаливі Для цього можуть бути використані технічна та аміачна води, а також відходів процесів травлення сталі у вигляді сульфату заліза. Тому застосування біогазу має проходити певні етапи.: джерело сировини, виробництво біогазу, приведення його до необхідної якості, споживання.

Необхідними господарсько-правовими засобами, що дозволять забезпечити вирішення проблеми застосування біогазу у металургійному виробництві є фінансово-економічний план підприємства, господарсько-правові договори. Основою для використання сукупності договорів безумовно є план підприємства. На його основі мають визначатись напрями встановлення майново-господарських відносин між сільгоспвиробником, інноваційною компанією яка забезпечить застосування необхідного для підвищення вмісту метану та споживачем таких послуг – металургійним підприємством. Тобто необхідною є утворення певного ланцюга, який буде опосередковуватись договором поставки, договором перевезення, договором складського зберігання, договором про інноваційні розробки щодо збільшення вмісту метану у біогазу, договором про надання інноваційних послуг та послуг з надання відповідного обладнання.

Інший напрям декарбонізації металургійного підприємства – використання газових відходів, що утворюються внаслідок його діяльності для виробництва електричної та теплової енергії. Металургійне виробництво породжує газові відходи; коксовий, доменний, конвертерні гази, утилізація яких значною мірою здійснюється шляхом безперервного спалювання на викидних свічках. Але більш екологічним та енергоефективним способом є використання цих відходів для вироблення вторинних енергетичних ресурсів у вигляді електричної або теплової енергії. Для цього необхідним є застосування парогазових установок та газотурбінних теплових електростанцій на основі газових турбін.

Правовими засобами, що здатні забезпечити вирішення цих завдань є також фінансово-економічний план підприємства, господарсько-правові договори: на інноваційні розробки, на впровадження результатів цих розробок та з передачі відповідного обладнання у лізинг або з постачання відповідного обладнання.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що на макрорівні необхідним господарсько-правовим засобом є Державна цільова програма з декарбонізації економіки України, з відповідними напрямами її фінансування, податкові пільги, а на мікроекономічному рівні – фінансово-економічні плани підприємства та сукупність господарсько-правових договорів.

Тільки за умови декарбонізації економіки України можна створювати основу для безпечного для життя і здоров’я людини довкілля.

Література:

1. REPowerEU: affordable secure and sustainable energy for Europe. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal/repowereu-affordable-secure-and-sustainable-energy-europe_en

2. REPowerEU: A plan to rapidly reduce dependence on Russian fossil fuels and fast forward the green transition. Press release. 18 May 2022. Brussels. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_3131

3. Rich E. What is decarbonisation, and why do we urgently need it? URL: https://www.virta.global/blog/decarbonisation

4. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України № 722/2019 від 30 вересня 2019 р. URL: https://www.president.gov.ua/documents/7222019-29825

5. EU Green Deal (carbon border adjustmentme chanism) European Commission. URL: https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/12228- Carbon-Border-Adjustment-Mechanism

6. The European Green Deal Investment Planand Just Transition Mechanism explained [published 14.01.2020]. European Commission. Режим доступу URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/ detail/en/qanda_20_24

7. Міненерго ініціює створення Фонду декарбонізації. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/minenergo-iniciyuye-stvorennya-fondu-dekarbonizaciyi

8. Директива Європейського Парламенту та Ради 2009/28/ ЄС від 23 квітня 2009 р. про заохочення до використання енергії, виробленої з відновлюваних джерел та якою вносяться зміни до, а в подальшому скасовуються. Директиви ЄС 2003/30/ЄС URL: https://ips.ligazakon.net/document/ MU09267

Рябцова А. Г.
аспірантка Державної установи
«Інститут економіко-правових досліджень
імені В.К. Мамутова НАН України», м. Київ

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ У ГОСПОДАРСЬКІЙ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ВІЙНИ

Війна рф проти України триває вже понад вісім років, водночас повномасштабне вторгнення зумовило руйнацію не тільки інфраструктури України, завдання збитків суб'єктам господарської діяльності, але і завдало значної шкоди природним ресурсам, компенсацію за що має бути стягнуто з держави-агресора.

Правовий режим використання природних ресурсів та іншого майна (наприклад, будівель, споруд, рухомого майна, основних фондів) треба

відрізняти в силу особливості об’єкту. Вектор екологізації законодавства загалом та господарського законодавства зокрема свідчить про необхідність особливо ставлення до природних ресурсів, їх охорони і захисту. Природні ресурси суттєво відрізняються від майна, речей у цивільно-правовому розумінні, що дозволяє запобігти необґрунтованому «оречевленню» природних ресурсів. Природні ресурси не є майном у розумінні ст. 139 ГК України, а наділені своєю специфікою, на відміну від будь-яких інших матеріальних цінностей і благ, про що неодноразово наголошується в правовій науковій літературі. Ознаки самих природних об’єктів та ресурсів визначають особливий правовий режим щодо включення їх у господарський обіг, який зародився ще в римському праві. Погоджуємося, що природні ресурси мають специфічні риси, зокрема такі їх ознаки як природне походження, часто невідтворюваність, невідновлюваність, відсутність вартості на відміну від товарно-матеріальних цінностей, нерозривний зв’язок з навколишнім природнім середовищем.

Майже під кожний вид природного ресурсу, який є об'єктом потенційного залучення у господарський оборот, в Україні існує автономний закон чи кодекс. Не можна визнати задовільним різнорідне регулювання схожих за юридичною суттю відносин з господарського використання природних ресурсів. Відсутність уніфікованого підходу земельного, лісового, водного і т.д. законодавства призводить до нестійкості окремих норм, що закріплюють особливості правового регулювання використання природних ресурсів суб’єктами господарювання. Підтримуємо позицію Г.Д. Джумагельдієвої про те, що проведення екологізації законодавства про господарське використання природних ресурсів має здійснюватися не у рамках існуючого підходу, який заснований на дезінтеграції правових норм шляхом їх розміщення у спеціальних кодексах (Водному, Земельному, Лісовому та ін.) або компонуванні у окремий кодифікований акт, переважно орієнтований на природоохоронну діяльність, а «єдиним фронтом», ґрунтуючись на єдиних принципах та підходах, закладених у ГК України [1, с. 178-179]. Органічна єдність екологічної та економічної системи стала фундаментальним постулатом, заснована на впливі екологічних чинників не тільки на економічну науку, але й на господарську практику.

Різноманітність інтересів суб'єктів господарювання, диференціація їх вимог до використання природних ресурсів у залежності від кола виробничо-господарських і організаційно-господарських потреб, а також сфер виробництва, розподілу, обміну, споживання призводить до необхідності закріплення широкого кола правових режимів використання природних ресурсів. Відповідно вплив на поведінку суб'єктів в їх взаємозв'язках і відносинах господарського використання природних ресурсів є виключно багатоманітним і недостатньо розробленим у прикладному аспекті.

Характер та природа господарських цілей використання природних ресурсів визначається: 1) нормативно-правовою (позадоговірною) процедурою здійснення повноважень управління даним процесом органами державної влади

на підставі Цільових програм уряду, Програм соціального та економічного розвитку та ін.; 2) договірними умовами про партнерство держави та підприємця, а саме: оренди, концесії, угод про розподіл продукції та іншими угодами. Слід констатувати зміну питомої ваги першої і другої складової в правовому регулюванні господарського використання природних ресурсів. Звичайно держава і суспільство не можуть відмовитися від дозвільної системи природоресурсних відносин, яка включає в себе заборони, обов'язки, приписи, обмеження, ліміти, що спрямовані на захист загального суспільного інтересу в безпечному стані довкілля. Однак, інститут права природокористування в останні десятиріччя зазнав значних змін і набув нових рис, зумовлених об'єктивними змінами соціально-економічного розвитку суспільства та система права. Здобуття Україною незалежності, припинення монополії державної форми власності на природні ресурси, й натомість законодавчим визнанням та поширенням приватної власності фізичних і юридичних осіб на них, зумовили запровадження договірного порядку здійснення природокористування. В першу чергу практичного поширення набули договори по користуванню земельними ділянками, а згодом й іншими природними ресурсами.

Поширеними в господарській практиці є застосування договірних конструкцій, за допомогою яких здійснюється регулювання процесу використання природних ресурсів, спрямованого на задоволення виробничо-господарських та споживчих інтересів природокористувачів з урахуванням екологічних суспільних інтересів, належать: договори оренди земельних ділянок; договори оренди водних об'єктів; договори, які є формою регулювання відносин довгострокового користування лісами; договори про умови ведення мисливського господарства; договори між власниками або користувачами земельних ділянок і користувачами мисливських угідь у випадку, коли користувач мисливських угідь не є власником чи користувачем земельних ділянок, на яких вони розміщені; договори на право спеціального використання водних біоресурсів у рибогосподарських водних об'єктах (їх частинах); угоди про розподіл продукції; угоди про умови користування надрами; договори між підприємствами, установами та організаціями, які здійснюють геологознімальні, пошукові, геодезичні та інші розвідувальні роботи та власниками землі та ін. [2, с. 166]. Зазначений перелік не може бути вичерпним, не названою договірною конструкцією є, наприклад, договір концесії.

Особливістю спеціального використання природних ресурсів суб'єктами господарювання є передбачений законодавством обов'язок проводити аукціони, торги або конкурси з продажу дозволів на спеціальне використання природних ресурсів чи на виявлення осіб, здатних найбільш ефективно виконати програмне (планове) або державне замовлення (ст. 16 КУпН, ст. 6, 7 Закону України «Про угоди про розподіл продукції», ст.ст 6-8 Закону України «Про концесії» тощо). Наприклад, Постановою Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 993 «Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами» [3]. Переможець на

підставі підписаного протоколу аукціону звертається до Держгеонадр з пропозицією щодо укладення договору купівлі-продажу дозволу або договору купівлі-продажу дозволу з відкладальною обставиною за результатами проведення аукціону.

Таким чином, вибір правового режиму використання природних ресурсів впливає на поведінку суб'єктів господарювання. Особливого значення використання природних ресурсів набуває в умовах повномасштабної війни рф проти України. Руйнування інфраструктури та ракетний терор, ядерний шантаж має згубний вплив на земельні, водні та інші природні ресурси, відбувається їх забруднення та обмежується можливість їх використання у господарській діяльності.

Література:

1. Джумагельдієва Г.Д. Правове регулювання господарського використання природних ресурсів. НАН України, Інститут економіко-правових досліджень. Київ, Видавництво «Юридична думка». 2014. 444 с.

2. Проблеми правового регулювання договірних відносин суб'єктів господарювання: монографія / В. М. Адам та ін.; за заг. ред. М. С. Долинської. Львів: ТОВ «Галицька видавнича спілка». 2019. 247 с.

3. Про затвердження Порядку проведення аукціонів з продажу спеціальних дозволів на користування надрами: Постанова Кабінету Міністрів України від 23 вересня 2020 р. № 993. *Урядовий кур'єр*. 2020. № 208.

Щербина І.М.
Начальник служби
Повітряного командування "Схід" ПС ЗС України
Аспірант Національного інституту стратегічних досліджень

ФІНАНСОВО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВОЄННО-ЕКОНОМІЧНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ З ІНОЗЕМНИМИ ДЕРЖАВАМИ В ПЕРІОД ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Найбільш вагомий міжнародний документ, який суттєво вплине на підвищення обороноздатності України в період дії воєнного стану, є Закону США Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022 [1].

Реалізація цього Закону, з одного боку, передбачає довгостроковий термін розрахунку України за отриману допомогу без детальних обґрунтувань, з іншого, – необхідність відшкодовувати у майбутньому вартість переданого майна.

За 2022-2023 фінансові роки Президент США може уповноважити Уряд США надавати уряду України або урядам країн Східної Європи, постраждалих від вторгнення РФ, в борг або оренду засобів оборони. Не пізніше ніж через 60

днів з дня набрання чинності цим Законом, Президент встановлює прискорені процедури передачі засобів оборони Уряду України [2].

Заявлено, що в рамках ленд-лізу допомога США Україні складатиме 40 млрд.дол. (понад 40 річних бюджетів МО України на закупівлю і модернізацію всієї ОВТ). Враховуючи те, що Україні вже надано допомоги на загальну суму 20,4 млрд.дол. (понад 20 річних бюджетів МОУ на закупівлю і модернізацію всієї ОВТ) [3], загальні оборонні витрати США на підтримку України орієнтовно становлять 60 млрд.дол. (понад 60 річних бюджетів МО України на закупівлю і модернізацію всієї ОВТ).

В умовах нестабільної бойової обстановки неможливо оцінити повною мірою загальну вартість, вичерпний обсяг і номенклатуру необхідної допомоги. Тому всі поставки будуть охоплені рамковими угодами залежно від потреб [4].

По мірі набуття (нарощення) спроможностей сектору безпеки і оборони України щодо своїх оборонних можливостей, розширюється передачі Україні обсягів та номенклатури майна відповідно до рамкових угод.

В таких умовах врахування реальних економічних можливостей держави є останнім пріоритетом державної фінансової політики. Так, за даними Міністерства фінансів України, за підсумками перших трьох місяців державний бюджет України лише на третину фінансувався з власних надходжень (54–56 млрд.грн.), решта – це міжнародна грантова та кредитна допомога. Щомісячно дефіцит державного бюджету становив 5 млрд.дол. [5]. При цьому військовий бюджет складав три чверті всіх видатків [6].

Поточна фаза воєнного протистояння дозволяє розпочати роботу з пошуку шляхів оптимізації боргу за отримане військове майно.

Серед джерел зменшення боргового навантаження на державний бюджет України:

1. Організація ефективної і мобільної системи планування оборонних потреб, яка базується на оперативних і бойових спроможностях ЗС України.
2. Запровадження багаторівневої системи контролю витрачання оборонних ресурсів.
3. Розгортання спільного українсько-натівського виробництва ОВТ, а також логістичного простору.
4. Отримання матеріальної допомоги від інших країн Світу.
5. Отримання репарацій.
6. Інші варіанти взаєморозрахунків.

На особливу увагу заслуговує напрям спільного українсько-натівського виробництва ОВТ, а також логістичного простору.

Об’єктивно і комплексно неможливо достовірно оцінити поточний стан факторів виробництва сектору оборонної промисловості України: як фізично (тривають ракетні обстріли), так і законодавчо (Законом України від 03.03.2022 № 2115-IX «Про захист інтересів суб’єктів подання звітності та інших документів у період дії воєнного стану або стану війни» передбачено подання облікових, фінансових, бухгалтерських, розрахункових, аудиторських звітів та

будь-яких інших документів протягом трьох місяців після припинення чи скасування воєнного стану).

Однак, аналіз джерел масової інформації [7-16] дозволяє зробити висновки, що ступінь руйнування об’єктів сектору оборонної промисловості України є суттєвим. На підприємствах оборонки виробляється і обслуговується майно радянської номенклатури, технологічний рівень якого не в повнім мірі відповідає потребам ведення сучасної мережево-центричної війни, а також існує залежність від комплектуючих, вузлів, агрегатів виробництва країн колишнього СРСР.

В той же час, виникає необхідність в найкоротші терміни з мінімальними витратами обслуговувати майно, поставлене в рамках Закону № 117-118.

До того ж, налагодження виробництва дозволяє вирішити соціальне питання трудовлаштування та підготовку кадрів, що стане передумовою перебудови сектору оборонної промисловості України.

З метою досягнення зазначених вище цілей, необхідно вирішити наступні завдання:

1. Ресурсне забезпечення: інституціональний механізм акумулювання наявних ресурсів, наприклад, у вигляді створення цільового фонду.

2. Безпека об'єктів: запуск об’єктів спільного виробництва закордоном із наступним перенесенням його на територію України у відбудовний період після закінчення воєнних дій.

3. Поділ праці в кооперaційній ланці: на основі конкурентних переваг

4. Правовий аспект: розробка міжнародних договір (угод).

Стосовно перших кроків практичної реалізації оборонно-промислового співробітництва в умовах воєнного стану, Україна та Польща підписали Меморандум про створення польсько-української комісії, яка готовуватиме рекомендації щодо формату заснування спільного підприємства з виготовлення зброї та військової техніки [17].

Таким чином, на сучасному етапі функціонування і розвитку сектору оборонної промисловості України фактор воєнно-економічного співробітництва, зокрема її оборонно-промислова складова, є дієвим інструментом зменшення боргового навантаження на державний бюджет України, а передувати цим процесам має розробка міжнародних договір (угод, меморандумів тощо).

Література:

1. Ukraine Democracy Defense Lend-Lease Act of 2022 : Public Law 117–118—May 9, 2022 URL: https://www.congress.gov/bill/117th-congress/senate-bill/3522/all-info#:~:text=A%20bill%20to%20provide%20enhanced,invasion%2C%20and%20for%20other%20purposes.

2. Ленд-ліз для України: що це означає для нас у п'яти фактах. URL: https://defence-

ua.com/minds_and_ideas/lend_liz_dlja_ukrajini_scho_tse_oznachaje_dlja_ukrajini_u_pjati_faktah-7148.html.

3. Ленд-ліз для України підписано: яку зброю отримаємо та коли оплачувати. URL: https://defence-ua.com/minds_and_ideas/lend_liz_dlja_ukrajini_pidpisano_jaku_zbroju_otrimajemo_ta_koli_oplachuvati-7294.html.

4. Как повлияет Закон о ленд-лизе на экономику Украины? URL: https://jurliga.ligazakon.net/ru/news/211121_kak-povliyaet-zakon-o-lend-lize-na-ekonomiku-ukrainy.

5. Держбюджет лише на третину фінансується з власних доходів – Марченко. URL: https://www.unian.ua/war/derzhbyudzhet-lishe-na-tretinu-finansuyetsya-z-vlasnih-dohodiv-marchenko-novini-vtorgnennya-rosiji-v-ukrajinu-11848296.html.

6. Марченко: три чверті видатків бюджету – на оборону, податків вистачає лише на третину витрат. URL: https://finbalance.com.ua/news/marchenko-tri-chverti-vidatkiv-byudzhetu---na-oboronu-podatki-pokrivayut-tretinu-usikh-vidatkiv

7. Піар "Укроборонпрому" призвів до удару по бронетанковому заводу: знищено цех де ремонтували трофеї, є загиблі та поранені. URL: https://defence-ua.com/people_and_company/piar_ukroboronpromu_prizviv_do_udaru_po_bronetankovomu_zavodu_znischeno_tseh_de_remontuvali_trofeji_je_zagibli_ta_poraneni-6992.html.

8. У Львові ракетним ударом знищено будівлю авіаремонтного заводу. URL: https://lb.ua/society/2022/03/18/510037_u_lvovi_raketnim_udarom_znishcheno. html

9. Кияни у соцмережах пишуть, що ракетні удари були завдані по оборонному заводу «Артема». URL: https://racurs.ua/ua/n170115-ppo-vpoluvala-try-rakety-nad-odesou-video.html.

10. Харківський бронетанковий завод обстріляли з російської РСЗВ. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3423032-harkivskij-bronetankovij-zavod-obstrilali-z-rosijskoi-rszv.html.

11. Російські війська обстріляли КБ "Луч". URL: https://lb.ua/pravo/2022/03/15/509574_rosiyski_viyska_obstrilyali_kb.html.

12. Російські війська обстріляли завод "Антонов" у Києві. URL: https://suspilne.media/217254-rosijski-vijska-obstrilali-bagatopoverhivku-ta-zavod-antonov-u-kievi-e-zagibli/.

13. Країна-агресор здійснила обстріл Житомирського бронетанкового заводу – розпочато розслідування. URL: https://www.gp.gov.ua/ua/posts/krayina-agresor-zdiisnila-obstril-zitomirskogo-bronetankovogo-zavodu-rozpocato-rozsliduvannya.

14. «Укроборонпром» підтвердив обстріл військами РФ Жулянського машинобудівного заводу. URL: https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukroboronprom-zavod-rf-udar/31805482.html.

15. Повітряні сили ЗСУ назвали обстріл Львова «ляпасом Байдену». URL: https://zaxid.net/povitryani_sili_nazvali_raketniy_obstril_lvova_lyapasom_baydenu_n1539581.

16. Росіяни завдали удару по українському заводу з виробництва ракет. Завод «Візар» випускає ракети для комплексів ППО С-300. URL: https://zaxid.net/rosiyani_zavdali_udaru_po_ukrayinskomu_zavodu_z_virobnitstva_raket_n1541110.

17. Україна та Польща хочуть створити спільне підприємство з виготовлення зброї. URL: https://www.epravda.com.ua/news/2022/06/1/687714/.

Устименко В. А.
директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», член-кореспондент НАН України, член-кореспондент НАПрН України, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України

Джабраілов Р. А.
заступник директора з наукової роботи Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», доктор юридичних наук, професор

Гудіма Т. С.
заступник завідувача відділу проблем модернізації господарського права та законодавства Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України», доктор юридичних наук, старший дослідник

НЕДІЄВІСТЬ ЗАКОНОДАВСТВА У БОРОТЬБІ З НЕСПРАВЕДЛИВІСТЮ У СУСПІЛЬСТВІ: ВИКЛИКИ ДЛЯ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

Одним з найбільших викликів, з яким доведеться зіткнутися впродовж дії воєнного стану та у період повоєнної розбудови, напевно стане значне загострення соціально-економічної нерівності, що є індикатором вимірювання ступеня справедливості у суспільстві. У зв'язку з масштабними руйнуваннями виробничих ланцюгів, припиненням діяльності низки суб'єктів малого та середнього підприємництва, неможливістю забезпечення фінансування в повному обсязі діяльності бюджетних установ, значна кількість громадян України вже залишилась без роботи та вимушені змінити статус з працівника

на отримувача соціальної допомоги. Безробіття та дефіцит робочих місць, особливо у період активної фази воєнних дій, збільшують ризики істотного погіршення майнового та соціального стану громадян України, закладаючи підґрунтя для подальшого поглиблення бідності в країні.

За даними Світового Банку, представленими у аналітичній доповіді, виходячи з міжнародної межі бідності у розмірі 5,5 дол. США на день, бідність в Україні зросте до 19,8% у 2022 році порівняно з 1,8% 2021 року, водночас ще 59% людей можуть опинитися за межею бідності. Привертає увагу і те, що, за даними Світового Банку, частка населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (національна межа бідності) може досягти 70% у 2022 році порівняно з 18% 2021 року. У підсумку відзначається, що за відсутності масивного післявоєнного пакету підтримки цей показник все ще буде вищим за 60% до 2025 року [1].

Відповідно, пошук балансу між рівністю та нерівністю постає важливим завданням сьогодення та на період повоєнного відновлення, вирішення якого справить позитивний вплив на утвердження справедливості у суспільстві.

У довоєнний період не вдалося досягти цілей у боротьбі з нерівністю, та як наслідок із несправедливістю, в суспільстві. Аналіз даних про стан реалізації Цілі сталого розвитку № 10 «Скорочення нерівності», представлених у Добровільному огляді щодо Цілей сталого розвитку в Україні, засвідчив відсутність істотного прогресу у досягненні ЦСР № 10. Як зазначено, у Добровільному огляді, з 8-ми індикаторів, що вимірюють прогрес досягнення амбітної національної Цілі № 10, за 1-м з індикаторів наразі не має можливості відслідкувати прогрес через відсутність даних. З 7 лише за 2-ма має місце позитивна динаміка, у тому числі за 1-м вона є слабкою [2]. Привертає увагу той факт, що у Добровільному огляді відсутня оцінка стану виконання завдання 10.4 «Проводити політику оплати праці на засадах рівності та справедливості», індикатором якого визнано «10.4.1. співвідношення середньомісячної заробітної плати (доходів) десятої та першої децильних груп працівників (децильний коефіцієнт), рази». Як зазначається, у 2015 р. цей індикатор складав 31,2, хоч у 2020 р. мав би скласти 23,0 із подальшим зниженням, до 18,0 у 2025 р. та 15,0 у 2030 р.

Звісно, через воєнні події та у період повоєнної розбудови виконання зазначеного завдання буде значно ускладнене та відтерміновано у часі. Втім статистичні відомості Євростату переконують в тому, що навіть довоєнний показник у 15 разів є неприйнятним та таким, що не відповідає політиці доходів країн-членів ЄС.

Зокрема, у країнах-членах Європейського Союзу у 2018 році коефіцієнт співвідношення D9/D1 (децильний коефіцієнт) становив від 2,1 у Швеції до 4,1 у Болгарії, Румунії та Латвії. Це означає, що 10% найоплачуваніших працівників заробляли щонайменше вдвічі більше, ніж 10% працівників з найнижчою оплатою у Швеції, і в чотири рази більше ніж в останніх трьох країнах. Навпаки, найнижчі коефіцієнти D9/D1 були зафіксовані, окрім

північних країн (Швеція (2,1) та Фінляндія (2,4)), в Італії та Бельгії (із співвідношенням 2,6), в Данії (2,7) та Франції (2.9). Інші країни–члени зафіксували співвідношення між 3,0 та 4,0. Серед країн Європейської асоціації вільної торгівлі (EFTA) найнижче співвідношення спостерігалося в Норвегії (2,4) та найвище в Ісландії (2,8) [3].

Відповідно, за даним показником Україні доведеться наздоганяти країни-члени Європейського Союзу і у разі вжиття відповідних заходів на законодавчому рівні можна стверджувати про можливість наближення протягом наступних років повоєнного відновлення до європейських показників співвідношення доходів найзаможніших та найбідніших громадян.

Законодавче поле України, яке було сформоване у довоєнний період, не продемонструвало належного рівня ефективності, сприяючи поглибленню несправедливості у суспільстві, що знаходило вияв у наступних найбільш яскравих прикладах: невиконанні прожитковим мінімумом гарантійних функцій у частині задоволення основних соціальних і культурних потреб особистості; значне перевищення фактичного розміру прожиткового мінімуму порівняно із нормативно визначеним; відсутності реальних кроків з боку центральних органів державної влади щодо перенесення основного податкового навантаження з груп населення з низьким і середнім доходом на заможні прошарки суспільства, що було передбачено ще Стратегією подолання бідності, затвердженою Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16.03.2016 р. № 161-р; недотриманні принципів податкового законодавства, а саме принципів стабільності та соціальної справедливості, що, зокрема, знайшло вияв у необґрунтованому та недиференційованому підвищенні ставки податку на доходи фізичних осіб; відхиленні від підходу щодо встановлення мінімальної заробітної плати у розмірі 60% від розміру медіанної зарплати або 50% від розміру середньої зарплати, який знайшов поширення у країнах-членах Європейського Союзу (індекс Кейтца) [4] тощо.

У довоєнний період вирішити зазначені проблеми не вдалося і це призвело до того, що прожитковий мінімум в Україні був визнаний низьким стандартом якості життя, оскільки внаслідок заниження його розмірів були встановлені низькі розміри мінімальної заробітної плати, мінімальної пенсії за віком, допомоги малозабезпеченим сім'ям та інших соціальних виплат. Саме така оцінка прожиткового мінімуму міститься у Стратегії людського розвитку, затвердженій Указом Президента України від 2 червня 2021 року № 225/2021. У разі «заморожування» зазначених проблем збільшуватимуться ризики дестабілізації системи соціальних гарантій та формування демотивуючих факторів для громадян України, які перебувають зараз за кордоном у якості біженців та ще не визначалися з рішенням щодо повернення на Батьківщину.

Варто також взяти до уваги, що громадяни України, які перебувають за кордоном через воєнну агресію, активно інтегруються у сферу трудових відносин країн – реципієнтів, отримуючи при цьому значно вищу, аніж в Україні, заробітну плату.

Так, станом на липень 2022 року, за даними Євростату, мінімальна заробітна плата у країнах-членах Європейського Союзу варіювалася від 363 євро у Болгарії до 2313 євро у Люксембурзі. Умовно країни за показником мінімальних доходів можна розділити на наступні групи.

Група країн № 1, з національною мінімальною заробітною платою вище 1500 євро на місяць. Ця група включає: Люксембург, Бельгію, Ірландію, Нідерланди, Німеччину та Францію. Їх національна мінімальна заробітна плата становила від 1646 євро у Франції до 2313 євро в Люксембурзі.

Група країн № 2, з національною мінімальною заробітною платою вище 1 000 євро, але нижче 1 500 євро на місяць. До цієї групи належать: Іспанія та Словенія. Їх національна мінімальна заробітна плата становила 1074 євро в Словенії та 1166 євро в Іспанії

Група країн № 3, з національною мінімальною заробітною платою нижче 1 000 євро на місяць. Ця група включає: Португалію, Грецію, Мальту, Литву, Чехію, Естонію, Словаччину, Польщу, Хорватію, Угорщину, Румунію, Латвію та Болгарію. Їх національна мінімальна заробітна плата становила від 363 євро в Болгарії до 823 євро в Португалії [5].

Звісно, це значно більша сума у порівнянні із розміром мінімальної заробітної плати в Україні. І якщо взяти до уваги, що з січня 2017 року відбулася в Україні зміна підходу до визначення мінімального посадового окладу з мінімальної заробітної плати на прожитковий мінімум, то навряд чи Україна зможе конкурувати із країнами-членами Європейського Союзу за повернення співвітчизників та їх інтеграцію до національного ринку праці.

Напевно підготовка нового законодавчого поля, спрямованого на реальне, а не декларативне, утвердження справедливості у суспільстві, має стати одним з ключових завдань у межах реалізації Плану відновлення України. Тим більше, що одним з п’яти основних принципів, на яких базується План відновлення України, визнано «нарощування справедливого добробуту» [6].

Література:

1. World Bank Group. War in the region. Europe and Central Asia Economic Update. Office of the Chief Economist. Spring 2022. URL: https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/37268.

2. Добровільний національний огляд щодо Цілей сталого розвитку в Україні. Офіційний веб-портал Міністерства економіки України. URL: https://ukraine.un.org/uk/151096-dobrovilnyy-natsionalnyy-ohlyad-shchodo-tsiley-staloho-rozvytku-v-ukrayini.

3. Earnings statistics. European Commission. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Earnings_ statistics #General_overview.

4. IMF Working Paper. European Department. A European Minimum Wage: Implications for Poverty and Macroeconomic Imbalances. Prepared by Enrica

Detragiache, Christian Ebeke, La-Bhus Fah Jirasavetakul, Koralai Kirabaeva, Davide Malacrino, Florian Misch, Hyun Woo Park, and Yu Shi. Authorized for distribution by Enrica Detragiache. May 2020. URL: https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2020/05/22/A-European-Minimum-Wage-Implications-for-Poverty-and-Macroeconomic-Imbalances-49453.

5. Minimum wage statistics. European Commission. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Minimum_wage_statistics#General_overview.

6. План відновлення України. URL: https://recovery.gov.ua//

СЕКЦІЯ 5. ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНИХ, ГОСПОДАРСЬКИХ, ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ, ПРАВОВІДНОСИНАХ З СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ТА ЗАХИСТУ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Біневський Д.І.
Курсант 3 курсу факультету №1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Юнацький М.О.
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Згідно статті 42 Конституції України закріплено право на підприємницьку діяльність, що не заборонена законом. Що в свою чергу призвело до розквиту підприємницьких відносин та ринкової економіки, які потребують відповідного правового регулювання. Тому проблема забезпеченності належного захисту прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності на сучасному етапі набуває особливого значення.

Також на конституційному рівні закріплені зобов'язання держави захищати конкуренцію в підприємницькій діяльності і недопускати підприємницьку діяльність, спрямовану на монополізацію так як і недобросовісну конкуренцію.

Проблема "беззахисності" підприємств та інших господарських організацій неодноразово порушувалася в юридичній літературі, і багато її аспектів висвітлювалося як у період планового народного господарства, так і під час переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки на початку 90-х років. Сьогодні на сторінках періодичних видань серед фахівців права ведуться гострі дискусії щодо перегляду судових рішень; терміну набрання законної сили рішень господарського суду; строку апеляційного оскарження; строків подання заяв про поворот виконання рішень, ухвал, постанов; про можливість вирішення в судовому процесі мирової угоди третіми особами, що не заявляють самостійних вимог відносно спору; питання про підписання мирової угоди при наявності в справі декількох позивачів і відповідачів; досудове врегулювання господарських спорів; відшкодування немайнової (моральної) шкоди в господарському суді та ін. [1].

Протягом останніх років проблеми недостатнього взаємоузгодження захисту свободи підприємництва та конкуренції з одного боку, та належного

захисту прав суб’єктів підприємництва з іншого боку призвели до необхідності звернення юридичних осіб до господарських судів за захистом своїх порушених прав і інтересів. Окрім того, більшість угод, укладених юридичними особами України з підприємцями інших країн, передбачають вирішення спору в арбітражному порядку.

Захист прав суб’єктів підприємницької діяльності регулюється і гарантується нормами цивільного і господарського права. Однак законодавча база в окремих спірних питаннях не дає повних відповідей для винесення обгрунтованих законних рішень. Слабкість і недосконаліть правового захисту підприємництва, неврегульованість багатьох його аспектів, неузгодженість нормативних актів негативно впливають на ефективність підприємництва в Україні. Крім того, низький рівень правосвідомості підприємців призводить до виникнення "тіньового" підприємництва, а також до появи квазі-правових (по суті кримінальних) інституцій владнання конфліктів та забезпечення виконання зобов’язань. На думку юристів-практиків, Господарське законодавство України відзначається крайньою непослідовністю, суперечливістю, неузгодженістю і містить істотні прогалини [2].

При належному нормативному забезпеченні, охорона і захист господарських прав юридичних осіб, досягається шляхом застосування Конституційних, міжнародних, законних, підзаконних та локальних актів, як комплексного регулювання. Юридичні особи у своїй діяльності постійно стикаються з проблемами правильного вибору і застосування існуючих згідно законодавства засобів захисту для запобігання, припинення та усунення наслідків порушених прав.

Згідно ст. 20 ГКУ способами захисту прав суб'єктів господарювання є: 1) визнання наявності або відсутності прав; 2)визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, ущемлюють права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів; визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом; 3) відновлення становища, яке існувало до порушення прав та законних інтересів суб'єктів господарювання; 4) припинення дій, що порушують право або створюють загрозу його порушення; 5) присудження до виконання обов'язку в натурі; 6) відшкодування збитків; 7) застосування штрафних санкцій; 8) застосування оперативно-господарських санкцій; 9) застосування адміністративно-господарських санкцій; 10) установлення, зміни і припинення господарських правовідносин; 11) інші способи, передбаченими законом. [3].

Часто права юридичних осіб порушувалися через незаконне втручання до їхньої діяльності державних органів, в першу чергу органів державної податкової служби а також інших контролюючих органів.

Всупереч численним проблемам і негараздам, притаманним реформаційним процесам, не тільки збереглася, а й набула подальшого поширення тенденція до збільшення числа спорів, вирішених господарськими

судами. Це зумовлено не лише активізацією господарської діяльності в Україні, а й посиленням авторитету господарських судів у підприємницького загалу, який прагне вирішувати господарські конфлікти цивілізованим способом. Крім того, суттєвим фактором, що вплинув на підвищення позовної активності суб'єктів підприємницької діяльності, є зменшення суми державного мита, що стягується при поданні позовів майнового характеру, до 1 відсотка від суми позовних вимог та обмеження його максимального розміру ста неоподатковуваними мінімумами доходів громадян. Зростання числа розглянутих справ у значній мірі пояснюється також і розширенням кола правовідносин, врегулювання яких можливе в порядку господарського судочинства [4].

На основі вищезазначеного пропонується визначити модернізацію законодавства про судовий захист законних інтересів і прав суб'єктів підприємництва (юридичних осіб) як «сукупність заходів, направлених на підвищення ефективності норм права про судовий захист прав і законних інтересів суб'єктів підприємництва з урахуванням нових умов розвитку економіки» [4]. Мета модернізації законодавства про судовий захист законних інтересів і прав суб'єктів підприємництва (юридичних осіб) зазначається як - підвищення ефективності процесуальних і матеріальних норм права щодо цієї сфери. Необхідність взаємозв'язку процесів правотворчості і правореалізації має значний вплив на забезпечення ефективності норм права.

У зарубіжних країнах проблема звернення до судових засобів захисту, як і у вітчизняному праві, безпосередньо пов'язана з вирішенням питання про підсудність. Дане питання вирішується як залежно від відповідних розпоряджень законодавства, так і виходячи з економічних, юридичних та інших інтересів сторін у досягненні оптимальних умов захисту у випадку, якщо допускається вибір місця суду [5].

Таким чином, проаналізувавши проблеми, пов'язані з захистом прав юридичних осіб та їх інтересів в господарських правовідносинах, визначено основні проблемні напрямки та шляхи їх удосконалення: 1) акцентувати увагу законодавців на питаннях застосування забезпечувальних заходів, вдосконаливши процесуальний механізм, що дозволить розширити коло осіб, маючих право на відшкодування збитків, які заподіяні ухваленням заходів щодо забезпечення виконання рішень судів; 2) приділити увагу питанням реалізації норм законодавства, що регулюють інститут доказів господарського процесу; 3) розширити правову та організаційну можливість подачі в електронному вигляді процесуальних документів; 4) звернути увагу на поняття «розумний термін» в рамках сприяння пришвидченню розгляду у рамках господарського процесу господарських спорів та здійсненню інших процесуальних дій.

Література:

1. Хоменко М. Ефективність способів захисту цивільних прав та інтересів у практиці Європейського суду. *Юридична Україна*. 2016. No 5–6. С. 45–53.

2.Горобець Н.Г. Поняття та сутність права власності в контексті Першого Протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 р. та практики Європейського суду з прав людини. *Часопис Київського університету права*. 2014. No 4. С. 307–312.

3. Господарський кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. No 436-IV. URL: http://zakon2.rada.gov.ua /laws/show/435-15 (дата звернення 14.09.2022 р.)

4. Данелія О.С. Юридичні особи як суб'єкти звернення до Європейського суду з прав людини . *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2017. No 1. С. 104–109.

5. Снісаренко Л.Ю. Захист прав юридичних осіб в контексті Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. *Державне управління: удосконалення та розвиток.* 2018. No 5. URL: http:// www.dy. nayka. com. Ua / ? op =1&z=1241 (дата звернення 14.09.2022 р.)

Вечканова В.І.
Курсантка 3 курсу факультету №1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник : ***Юнацький М.О.***
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ КОНФІДЕНЦІЙНИХ ВІДНОСИН

Правовідносини із забезпечення конфіденційності, будучи різновидом інформаційних правовідносин, мають інтегративний характер як в рамках системи приватноправових суспільних зв'язків, так і в рамках системи суспільних зв'язків взагалі в контексті їх поділу на приватні і публічні. Тобто вони можуть складатись як в різних сферах суспільних відносин, урегульованих положеннями приватного права, так і мати публічно-правові ознаки й складатись у сфері управлінських відносин, заснованих на владі та підпорядкуванні [1].

Нормативно-правові акти, що регулюють відносини в інформаційній сфері, розпочали формуватись в Україні після здобуття нею незалежності (початок 90-х років XX століття). Базовим нормативно-правовим актом, де закріплені положення, щодо регулювання інформаційної сфери визначено

Закон України «Про інформацію» (1992 рік), який у 2011 році практично було викладено у новій редакції.

Наступним важливим кроком систематизації інформаційних аспектів у цивільно-правових відносинах та у приватних відносинах забезпечення конфіденційності інформації, зокрема, постало прийняття законодавцями нового ЦК України (2003 рік).

Саме в положеннях Книги другої ЦК України «Особисті немайнові права фізичної особи» знайшли висвітлення такі суб'єктивні цивільні права як право на особисте життя та його таємницю (стаття 301), право на інформацію (стаття 302), право на особисті папери (стаття 303), право на таємницю кореспонденції (стаття 306) та інші [2, статті 301, 302, 303, 306], що слугують юридичною базою самої суті приватності як однієї з ознак цивільних правовідносин, а також складають нормативно-правовий базис, зокрема для договірного забезпечення конфіденційності обставин правової реальності, а також відомостей про них. Вказані нормативно-правові приписи концентровано відображають характер впливу цивільного права на суспільні відносини, що складаються в інформаційній сфері [3, с. 302].

На сьогодні існує велика кількість спеціальних законодавчих актів регулюючих відносини щодо забезпечення конфіденційності, зокрема, Закони України «Про інформацію» [4], «Про звернення громадян» [5], «Про захист персональних даних» [6], «Про доступ до публічної інформації» [7] «Про державну таємницю» [8] та ін. Також деякі аспекти висвітлені в окремих положеннях законодавчих актів, регулюючих відносини інших сфер суспільного життя, а саме Закони України «Про банки і банківську діяльність» [9], «Про нотаріат» [10], «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [11] та ін.

Аналізуючи наведену джерельну базу, слід зазначити, що вона змішана і фрагментарна щодо регулювання конфіденційних відносин. Змішаність обумовлена характером і складом суспільних відносин, що врегульовані положеннями зазначених нормативно-правових актів, тобто їх публічністю або привітністю.

У змісті практично кожного з вище вказаних спеціальних актів, щодо регулювання інформаційних відносин, зазначено, що метою їх прийняття було врегулювання відносин щодо певного виду інформації. При цьому у них не врахований характер правовідносин у контексті поділу їх на приватні та публічні. Таким чином, зазначені джерела мають універсальні положення, стосовно як приватних, так і публічних відносин. А також положення, що відповідні лише приватним або публічним правовідносинам. До нормативно-правових актів, що регулюють публічно-правові аспекти інформаційних відносин слід віднести ЗУ «Про доступ до публічної інформації» [7] та ЗУ «Про державну таємницю» [8].

Своєю чергою фрагментарність є похідною від змішаності характеристикою відповідних нормативно-правових актів і, як результат, стану упорядкованості інформаційних відносин. Вона полягає у тому, що кожен з

вказаних нормативно-правових актів урегульовує лише певний, зокрема більший чи менший, однак практично завжди особливий пласт суспільних зв'язків стосовно інформації. Лише Закон України «Про інформацію» містить загальні вихідні положення, що регулюють інформаційні відносини у цілому у тому числі як приватний, так і публічний їх вид. Усі інші з вказаних джерел упорядковують лише певні аспекти відносин і при цьому стосовно визначеного виду інформації [12].

Отже, окреслено специфіку у правовому регулюванні інформаційних відносин, яка має дуалістичний характер, одночасно, як щодо приватних, так і щодо публічних правовідносин, що складає один з проблемних напрямків сучасного вітчизняного права.

Базові уявлення про конфіденційність інформації втілюються у положеннях Закону України «Про інформацію», який згідно з преамбулою регулює відносини щодо створення, збирання, одержання, зберігання, використання, поширення, охорони та захисту інформації [4]. Однак, загальний аналіз його приписів дозволяє стверджувати, що переважно цей нормативно-правовий акт спрямовується на забезпечення правових основ для вільного обміну інформацією, а також для отримання інформації фізичними та юридичними особами від органів державної влади, місцевого самоврядування, їх службових та/або посадових осіб. Основним «лейтмотивом» Закону виступає право особи на одержання інформації, що фактично втілюється у закріпленні презумпції відкритості інформації [13].

Що стосується *конфіденційної інформації*, то як ми зазначали вище, частиною першою статті 21 Закону України «Про інформацію» встановлюється, що нею є відомості про фізичну особу, а також відомості, доступ до яких обмежено фізичною або юридичною особою [4, ст. 21]. Таким чином на рівні положень закону знайшов закріплення досить загальний підхід у межах якого критерієм віднесення відомостей до конфіденційної інформації визначено фізичну особу як об'єкта відповідних відомостей. Таке бачення можна назвати казуїстичним лише за зовнішніми загальними ознаками, однак при цьому необхідно визнати і те, що з цього нормативного положення не вдається встановити зміст відповідної інформації, тобто чи виступає її предметом ім'я та прізвище, стан здоров'я, рід діяльності, склад сім'ї, перебування у родинних відносинах з кимось тощо. Тобто категорія «інформація про фізичну особу» є занадто широкою [13, с. 125].

Окрім того, приписи та положення, стосовно процедури визначення конфіденційної інформації закріплені у ЗУ «Про доступ до публічної інформації», де вони здавалось би незначим чином перефразовують окремі положення частини другої ст. 21 ЗУ «Про інформацію», повністю змінивши її значення.

Так ч.1 ст. 7 ЗУ «Про доступ до публічної інформації» встановлює, що конфіденційна інформацією є інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою. Це положення, на відміну від частини другої статті 21

Закону України «Про інформацію» взагалі не визначає об'єкт відповідної інформації, а лише вказує на суб’єкта віднесення відповідних відомостей до конфіденційної інформації. Однак, з нього чітко слідує, що критерієм віднесення відомостей до конфіденційної інформації виступає акт фізичної або юридичної особи [7, ст. 7].

Тому положення чинного законодавства встановлюють щодо інтерпритації сутності конфіденційної інформації два різні підходи.

Відповідно до ЗУ «Про інформацію» конфіденційна є інформація про фізичну особу, а також допускається розширення правового режиму конфіденційної інформації до інших видів відомостей (можливо припустити, що і , наприклад, про юридичну особу). А ЗУ «Про доступ до публічної інформації» опускаючи питання предмету конфіденційності інформації, встановлює права фізичних та юридичних осіб поширювати відповідний правовий режим на визначені відомості.

Враховуючи викладене вище, сучасний нормативний підхід до визначення конфіденційної інформації та її об'єкта є складним, заплутаним і, як наслідок, безсистемним. Положення одного закону відносять до такої інформації відомості про фізичну особу і при цьому наводять їх перелік за принципом *numerus clausus*, що унеможливлює їх розширення учасниками цивільних правовідносин, хоча і водночас надає право таким особам поширити правовий режим конфіденційної інформації на інші відомості. При цьому зміст відповідного переліку викликає запитання. Своєю чергою інший закон надає право учасникам цивільних правовідносин поширити правовий режим конфіденційної інформації на будь-які відомості, крім тих, що встановлені законом [14].

Таким чином, зазначена різниця підходів досліджених вище законодавчих актів, негативно впливає на якість у правовому регулюванні інформаційних відносин практичної діяльності, наприклад, під час застосування договорів про конфіденційність,

Література:

1. Погребняк В. Я. Виникнення, перехід та припинення суб’єктивних цивільних прав: проблеми теорії та практики: монографія. Київ: Алерта, 2020. 640 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відом. Верхов. Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356 (із змінами).

3. Яковлев Д. О. Конфіденційність як цивілістична категорія та предмет цивільно-правового договору. *Юрид. наук. електрон. журн.*: електрон. наук. фахове вид. 2021. № 1. С. 112–114. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/27.pdf.

4. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 р. № 2657-XII (в редакції Закону № 2938-VI від 13.01.2011 р.). *Відом. Верхов. Ради України*. 2011. № 32. Ст. 313 (зі змінами).

5. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.1996 р. № 393/96- ВР. *Відом. Верхов. Ради України*. 1996. № 47. Ст. 256 (зі змінами).

6. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. №2297-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2010. № 34. Ст. 481 (зі змінами).

7. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 р. № 2939-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2011. № 32. Ст. 314 (зі змінами).

8. Про державну таємницю: Закон України від 21.01.1994 р. № 3855-XII. *Відом. Верхов. Ради України*. 1994. № 16. Ст. 93 (зі змінами).

9. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 07.12.2000 р. № 2121-III. *Відом. Верхов. Ради України*. 2001. № 5–6. Ст. 30 (зі змінами).

10. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 р. № 3425-XII. Відом.Верхов. Ради України. 1993. № 39. Ст. 383 (зі змінами).

11. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. *Відом. Верхов. Ради України*. 2013. № 27. Ст. 282 (зі змінами).

12. Спєсівцев Д. С. Юридичні факти у механізмах виникнення, переходу та припинення речових прав на нерухомість в Україні: дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2017. 225 с.

13. Яковлев Д. О. Віднесення інформації до конфіденційної за цивільно-правовим договором. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 29–30 січня 2021 р.). Львів, 2021. С. 123–127.

14. Спєсівцев Д. Телеологічний аспект захисту суб'єктивних цивільних прав. Правове регулювання суспільних відносин: питання теорії та практики: монографія / А. В. Духневич, І. М. Якушев, Д. С. Спєсівцев та ін. Луцьк: Завжди Поруч, 2021. С. 83–106.

Гавриленко А.В.
Курсантка 3 курсу факультету №1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Юнацький М.О.***
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ФІЗИЧНИХ ТА ЮРИДИЧНИХ ОСІБ В ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Цивільне як приватне право посідає почесне місце у системі права України, оскільки регулює суспільні відносини, які складаються при здійсненні основних прав і свобод людини в особистій та економічній сферах. Воно регулює людські , економічні відносини, відтворює їх стан і надає їм правової

форми, забезпечує охорону суб'єктивних прав і охоронюваних законом інтересів, а у разі їх порушення – захист.

Відповідно з ч.1 ст.12 ЦКУ особа може здійснювати свої цивільні права на свій розсуд. Зазвичай під здійсненям свого суб'єктивного права це визначення міри можливої поведінки шляхом здійснення належних їй правомочностей фактичне вчинення тих дій, актів реальної поведінки особи, можливість яких надана певній особі шляхом закріплення за нею (набуття) суб'єктивного цивільного права.

Згідно ст. 55 Конституції України права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожному гарантується право звернутись із конституційною скаргою до Конституційного Суду України з підстав, установлених цією Конституцією, та у порядку, визначеному законом. Кожен має право після використання всіх національних засобів юридичного захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.[1]

Кожна особа має право звернутися до суду за захистом свого особистого немайнового або майнового права та інтересу. Способами захисту цивільних прав та інтересів можуть бути:

1) визнання права;
2) визнання правочину недійсним;
3) припинення дії, яка порушує право;
4) відновлення становища, яке існувало до порушення;
5) примусове виконання обов'язку в натурі;
6) зміна правовідношення;
7) припинення правовідношення;
8) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди;
9) відшкодування моральної (немайнової) шкоди;
10) визнання незаконними рішення, дій чи бездіяльності органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування, їхніх посадових і службових осіб [2].

Суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. Суд може відмовити у захисті цивільного права та інтересу особи в разі порушення нею положень частини другої-п'ятої ст.13ЦК України. [3]

При вивченні цієї теми, слід звернути увагу на те, що захист порушенням громадянських прав як міра можливої поведінки уповноваженої особи, яка

включає ряд можливостей, які забезпечують реалізацію суб'єктивного права на різних її етапах і в різних ситуаціях. Учасники цивільних правовідносин мають рівне право на захист і вільні у виборі конкретної можливості захисту. Зокрема, в цьому виявляється рівність учасників і диспозитивність норм цивільного права. Учасники цивільних правовідносин можуть захищати свої порушені права безпосередньо в момент їх порушення за допомогою самозахисту або шляхом застосування передбачених законом заходів оперативного впливу за власною ініціативою.

Крім того, варто звернути увагу на те, що закон передбачає судовий захист цивільних прав як основний спосіб захисту порушених прав, коли суперечка між сторонами дозволяє орган, не пов'язаний в адміністративному відношенні з жодною зі сторін. При цьому потерпілий, звертаючись до компетентних державних або громадські органи з вимогою застосувати до правопорушника заходи державно-примусового характеру, може задіяти механізм цивільно-правової відповідальності.

Загальний вигляд право на захист можна визначити як надану уповноваженій особі можливість застосування заходів правоохоронного характеру для відновлення порушеного чи оскарженого права. Слід звернути увагу на те, що право на захист за своїм матеріально- правовим змістом включає в себе:

1) можливість уповноваженої особи використовувати дозволені законом засоби власного примусового впливу на правопорушника, захищати належне йому право власними діями фактичного порядку (самозахист цивільних прав);

2) можливість застосування безпосередньо самим уповноваженою особою юридичних заходів оперативного впливу на правопорушника, які в літературі іноді не зовсім точно називають оперативними санкціями;

3) можливість уповноваженої особи звернутися до компетентних державних або громадських органів з вимогою спонукання зобов'язаної особи до певної поведінки [3].

Проблематика захисту цивільних прав та інтересів як сама по собі, так і в сполученні з різноманітними аспектами міжнародно-правового захисту прав людини постійно і цілком виправдано перебуває в центрі уваги вітчизняних науковців [4]. Проте особливої актуальності порушеному питанню надає триваючий стан збройної агресії Російської Федерації проти України, адже внаслідок бойових дій у зоні проведення антитерористичної операції й операції об’єднаних сил, а також через тимчасову окупацію значної частини території нашої держави було створено передумови для масштабних порушень особистих немайнових і майнових прав та інтересів фізичних і юридичних осіб [4].

З огляду на вище зазначене підлягає перегляду та адаптації механізм правового регулювання абсолютних і зобов’язальних (тобто договірних) правовідносин. Це стосується також регулятивних та охоронних цивільних відносин, тому-що додержання кореспондуючих з ними прав людини і основоположних свобод залежить від їх належної реалізації. Слід додати, що

захисту потребують інтереси не тільки фізичних, а і юридичних осіб, коли на відносини за їх участю поширюється, зокрема, дія Міжнародної Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. Тому шляхами розв'язання окреслених завдань повинен стати тісний взаємозв'язок міжнародно-правових норм (захист прав людини) і норм національного законодавства. Задля ефективного захисту прав жертв збройних конфліктів а також надзвичайних обставин потрібна реалізація охоронної функції представленої в законодавстві (цивільне право), яка постає проявом принципу безпеки, що притаманний приватному праву.

У розрізі функціонування механізму правового регулювання цивільних відносин збройний конфлікт має розглядатися як надзвичайна обставина, що зумовлює: а) можливість визначення законом спеціального правового статусу для учасників цивільних відносин, суб'єктивні цивільні права та інтереси яких було порушено внаслідок виникнення такого роду обставин, у т. ч. з установленням особливих гарантій реалізації зазначених прав та інтересів; б) законодавче закріплення тих чи інших спеціальних способів захисту цивільних прав та інтересів, фактичною підставою для застосування яких має слугувати характерна для умов збройного конфлікту подія чи дія; в) врахування впливу зазначеної надзвичайної обставини судом із метою забезпечення додержання засад справедливості, розумності й добросовісності у застосуванні передбачених законом або договором захисних засобів (у т. ч. у тлумаченні змісту належних до застосування правових норм) [5].

Література:

1.Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за заг. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця ; [наук. ред. М. М. Хоменко]. 6-те вид., перероб. і допов. Київ: Юрінком Інтер, 2019 . Т. 1. 747 с.

2.Цивільне право України: підручник. 2-е вид., перероб. і доп. У 2 ч. Ч. 1. Загальна. / за ред. Р. Б. Шишки (кер. авт. кол.). Київ: Видавництво «Ліра-К», 2018. 736 с.

3. Основні принципи і керівні положення щодо права на правовий захист і відшкодування шкоди для жертв грубих порушень міжнародних норм у сфері прав людини і серйозних порушень міжнародного гуманітарного права (схвалені Комісією з прав людини ООН 25 липня 2005 р.). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_e53

4.Скрипник В. Л. Теоретичні і методологічні проблеми об'єктів цивільних прав: монографія. Кременчук: ПП Шербатих О. В., 2020. 380 с.

5.Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія / О.О. Кот. Київ: Алерта, 2017. 494 с.

Закалик Г. М.
старший викладач кафедри психології
Львівського інституту «ВНЗ «МАУП»

Петрик Н.
студентка-магістрантка
Львівського інституту «ВНЗ «МАУП»

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗПОДІЛУ РОЛЕЙ У СІМ'ЯХ, ЩО ПОТЕРПАЮТЬ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

На сучасному етапі розвитку українського суспільства постала гостра потреба у дослідженні проблем сім'ї загалом та вивчення питань розподілу основних функцій між шлюбними партнерами у сім'ях, що потерпають від домашнього насильства.

Перш за все, розподіл сімейних функцій змінився через те, що жінка стала більшою мірою, як будь коли, задіяна в різних сферах суспільної діяльності. Вона почала брати активну участь у громадському житті, отримала більше можливостей для саморозкриття, самореалізації та підвищення свого соціального статусу. Безліч жінок розпочали новий вид діяльності – відкрили свій власний бізнес. Вони активні учасниці виборчого процесу та задіяні у роботі місцевих і загальнодержавних органів влади.

Однак, далеко не в кожній сім'ї жінка отримала підтримку від шлюбного партнера. У чоловіка викликає невдоволення, коли жінка успішніша, ніж він; коли її заробітки вищі; коли вона менше часу перебуває на домашньому господарюванні тощо. Відповідно часто це призводить до типових наслідків – сімейного неблагополуччя, домашнього насильства, розлучень та появи неповних сімей. Від цього страждають не лише дружина, але й діти.

Цим викликано потребу проаналізувати соціальні уявлення про рольові відносини в сучасній сім'ї та наслідки їх порушень.

Предмет дослідження – соціальні уявлення про рольові відносини в сучасних сім'ях, де є непоодинокі випадки домашнього насильства.

У дослідженні брали участь 28 жінок, вік досліджуваних від 24 до 36 років, які на час проведення дослідження зверталися по захист і психологічну допомогу до громадської організації «Центр жіночі перспективи» (м. Львів).

Учасницям дослідження після інтерв'ю було запропоновано пройти опитування за авторською анкетою «Мої стосунки з чоловіком у сім'ї та прояви насильства» (Н. Б. Петрик, Н. М. Шувар); методикою «Розподіл ролей у сім'ї» (Ю. Є. Альошина, Л. Я. Гозман, модифікація М. І. Мушкевич, Р. П. Федоренко) та запитальником «Конструктивно-деструктивна сім'я» (КДС).

Теоретичний аналіз наукової літератури вказує, що попри сучасні тенденції більш лояльного підходу до створення сім'ї на основі любові, взаємної довіри та свідомого вибору шлюбного партнера, у молодих подружніх

парах часто виникають різного роду конфліктні деструктивні ситуації, пов'язані з розподілом сімейних ролей. Такі подружжя визначаються як перехідні, що є сигналом появи неблагополучності.

Для дисгармонійних подружніх пар притаманні напруженість, відчуженість, конфліктність. Безперервне порушення психологічної рівноваги шлюбних партнерів призводить до стресів, а шлюб не дає можливості їхній самореалізації. Відчуження та самотність характеризують усі членів сім'ї [6, с. 160].

Водночас, відчуття психологічного неблагополуччя людини має такі прояви як особистісна неадаптованість [9], неефективність у реагуванні подіями [8], віктимність [2, с. 307].

Проведене дослідження показало, що чоловіки практично самоусувалися від виконання своїх обов'язків як шлюбного партнера, так і батьківських зобов'язань. Відзначався негативний кореляційний зв'язок неузгодженості у виконанні господарсько-побутової функції ($r= -0,52$, при $p < 0,001$), вихованні дітей ($r= -0,55$, при $p < 0,001$) та схожістю у поглядах. Відповідно не можливо говорити про позитивність емоційного клімату між подружжям: кореляційний зв'язок з довірою у спілкуванні ($r= -0,63$, при $p < 0,001$), взаєморозумінням ($r= -0,49$, при $p < 0,001$), психотерапевтичністю спілкування ($r= -0,67$, при $p < 0,001$) і мав різний ступінь негативного прояву. Деструктивні стосунки в сім'ї позитивно корелювала з депресією у жінок ($r= 0,52$, при $p < 0,001$), соматизацією тривоги ($r= 0,50$, при $p < 0,001$), неконструктивними установками на шлюб ($r= 0,57$, при $p < 0,001$) та фіксацією на психотравмі ($r= 0,59$, при $p < 0,001$).

Отже, виявлені неузгодженості підтверджували, що порушення структури сімейних ролей і виражені порушення у спілкуванні чинили на досліджуваних респонденток віктимогенний (від лат. victima – жертва, комплекс жертви, роль жертви) вплив, що ставало причиною віктимізації особистості. Віктимність є схильністю суб'єкта до поведінки жертви у взаємодії з іншими. Її визначають як психологічний розлад і нарешті, як певна девіація [3]. При цьому необхідно відзначити, що особи з різним типом рольової віктимності вирізняються за характеристиками психологічного благополуччя і є «неблагополучними» не в однаковій мірі. Зокрема, як О. С. Поліщук зазначає, «аутовіктимні» особи схильні обирати роль жертви у складних життєвих ситуаціях з метою відновлення емоційної рівноваги [4]. Такі особистості найбільш контактні та товариські, хоча надмірно внутрішньо суперечливі, демонстративні [5, с. 185]. Водночас, до віктимогенних рис особистості відносять: нерозбірливість у стосунках, довірливість, наївність, щирість, брутальність. У власних якостях вирізняють: несамостійність, надмірну сумлінність, щирість, чесність, відкритість, тобто свідомо припускають ймовірність своєї вразливості та віктимності [5, с. 184].

«Віктимні» особи у складних ситуаціях також займають позицію жертви, однак це допомагає їм вирішувати свої внутрішні проблеми [4]. Вони занурені в

себе, у свій світ, а також у них достовірно нижчий рівень емоційної стабільності [5, с. 182]. Їм характерне часте переживання емоційного дискомфорту та стресових станів; вони відлюдкуваті, інфантильні, залежні від обставин чи людей [5, с. 182].

Проведене дослідження та отримані результати свідчили про те, що жінки стаючи жертвою домашнього насилля, перебирали на себе практично усі сімейні ролі ставали не лише «берегинею» домашнього вогнища, але й забезпечували економічні потреби сім'ї. Як зазначає О. В. Ганкевич, на жінку покладаються обов'язки значного економічного забезпечення сім'ї або принаймні економічного внеску у сімейний бюджет, а потім – його розумного розподілу, що само по собі викликає травмувальний ефект [1, с. 56]. Звичайно, що таке психічне навантаження ставало причиною порушень у спілкуванні між подружжям, виступали джерелом сімейного конфлікту, знижувало міру відповідності сім'ї соціальним нормам [7, с. 245], а постійне переживання стресу й страху за власне життя та життя дітей, провокувало появу агресії по відношенню до шлюбного партнера або оберталося психосоматизацією чи депресії.

Такі дані вказувалиють на обов'язкову психологічну підтримку жінок та вимагають розробки програми психологічного супроводу.

У психологічному супроводі жертв домашнього насильства важливе значення має проведення просвітницької роботи. Актуальним на сьогоднішній день є те, що б людина знала, що підпадає під поняття насилля, які ознаки воно має і які наслідки може мати для жертви та сімейного оточення. Попри масштаби домашнього насильства в Україні лише в останні роки заговорили про цю проблему, а до того вона переважно перебувала «в тіні». Ба більше, поширений принцип – «сама винна», спонукало жертв тривалий час замовчувати свої страждання.

Окрім цього, на нашу думку, повинні уживатися більш строгіші превентивні заходи щодо кривдника і не лише постановлення його на профілактичний облік, а притягнення до відповідальності за виявлені факти домашнього насильства.

Для цього необхідно проводити широку роз'яснювальну роботу як серед населення, так і здійснювати пряму роботу із жертвами домашнього насильства дільничними поліцейськими із залученням до проведення подібних заходів практичних психологів.

Література:

1. Ганкевич О. В. Вплив психотравмуючих факторів на життєдіяльність молодих та зрілих подружніх пар. Психологія: реальність і перспективи : Збірник наукових праць РДГУ. 2017.Випуск 8. С. 54-59.

2. Карапетян Л. В., Глотова Г. А. Детермінанти генези та функціонування емоційно-особистісного благополуччя. *Азімут наукових досліджень: педагогіка та психологія*. 2018. Т. 7. № 3 (24). С. 304-308.

3. Малкина-Пих І. Г. Віктимологія. Психологія поведінки жертви. 2013. 756 с. URL: https://shelter-tranzit.ru/wp-content/uploads/2018/06.pdf

4. Поліщук Є. С. Психологічне благополуччя студентської молоді з різним рівнем рольової віктимності. *Психолого-педагогічні дослідження*.. 2016. Том 8. № 1. С. 35-44.

5. Шевченко Л. О. Психологічні характеристики віктимної особистості. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2013. № 5. С. 181-185.

6. Шманкевич Т. Ю. "Затемнення сім'ї": дискусія у французькій соціології. *Журнал соціології та соціальної антропології.* 2005. Т. VIII, № 3. С. 157-173.

7. Шувар Н.М., Петрик Н. Б. Розподіл подружніх ролей у дисфункційних сім'ях. *Сучасний стан та перспективи розвитку системи запобігання та протидії домашньому насильству за ознакою статі в умовах глобальних викликів сьогодення:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 8 липня 2022 р.). Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2022. С. 243-246.

8. Fava G., Ruini C. Increasing psychological well-being in clinical and educational settings: interventions and cultural contexts. Berlin: Springer, Dordrecht. 2014. 215 p.

9. Kirkcaldy B. Promoting psychological well-being in children and families. London: Palgrave Macmillan. 2015. 315 p.

Зімін М. В.
аспірант кафедри цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського університету внутрішніх справ МВС України,
м. Дніпро, Україна

ЗАГАЛЬНООБОВ'ЯЗКОВЕ ДЕРЖАВНЕ СОЦІАЛЬНЕ СТРАХУВАННЯ ВІД НЕЩАСНОГО ВИПАДКУ НА ВИРОБНИЦТВІ ОСІБ, ЗАЛУЧЕНИХ ДО СУСПІЛЬНО КОРИСНИХ РОБІТ, ЯКІ ВИКОНУЮТЬСЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Конституція України, проголошуючи державу соціальною (ст. 1), визначає соціальну спрямованість економіки (ч. 4 ст. 13) та встановлює способи здійснення, задоволення та захисту соціальних прав та інтересів (ст. 36, ст. 44), а також гарантує право громадян на соціальний захист (ст. 46) [3].

Важливо звернути увагу і на те, що страхові виплати, медична реабілітація, санаторно-курортне лікування становлять частину комплексу прав громадян на соціальний захист.

Наголосимо, що сфера соціального захисту є стратегічною сферою життєво важливих інтересів населення, якісні та кількісні характеристики якої виступають вагомою детермінантою рівня соціального, економічного, правового та культурного розвитку держави та суспільства. Належна

організація національної системи соціального захисту багато в чому визначає порядок в країні, ступінь згоди в суспільстві, а також стійкість та динаміку економічного і соціального розвитку.

Однак шлях становлення України як демократичної, правової та соціальної держави є сповненим загроз. Так, широкомасштабна збройна агресія проти України поставила життя людей у нові умови. З 24 лютого 2022 року в Україні запроваджено правовий режим воєнного стану, що породило правові підстави для залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану. У зв'язку із чим виникла необхідність більш детально розкрити законодавчо визначені аспекти питання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві осіб, залучених до суспільно корисних робіт, які виконуються в умовах воєнного стану.

Відзначимо, що питання соціального захисту прав осіб, яких залучено до виконання суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, на теперішній час набуло неабиякої актуальності як у наукових колах, так і серед юристів-практиків. Окремі аспекти проблематики, а саме дослідження суб'єктів правовідносин у сфері соціального забезпечення розкрито в наукових доробках О.І. Кульчицької, М.І. Мальованого, О.В. Москаленко, П.Д. Пилипенка, Б.І. Сташків, О.М. Ярошенка та інших. Однак питання особливостей загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві осіб, яких залучено до суспільно корисних робіт, що виконуються в умовах воєнного стану, незважаючи на неабияку актуальність в реаліях сьогодення, залишилося поза увагою науковців.

Передусім необхідно зазначити, що унаслідок широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України указом Президента України від 24.04.2022 р. № 64/2022 в Україні із 05 години 30 хвилин 24 лютого 2022 року було введено воєнний стан строком на 30 діб [1]. Слід вказати, що правовий режим воєнного стану визначається положеннями Закону України «Про правовий режим воєнного стану», у яких закріплено, що воєнний стан – це особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [2].

Зауважимо, що положеннями ст. 43 Конституції України встановлено, що використання примусової праці забороняється. Водночас у положеннях тієї ж ст. 43 Конституції України передбачено, що військова або альтернативна

(невійськова) служба, а також робота чи служба, яка виконується особою за вироком чи іншим рішенням суду або відповідно до законів про воєнний і про надзвичайний стан, примусовою працею не вважаються [3].

Між тим, заходи правового режиму воєнного стану передбачають можливість запроваджувати трудову повинність для працездатних осіб, яких не залучено до роботи в оборонній сфері та захисту критичної інфраструктури та не заброньовано за підприємствами, установами та організаціями на період дії воєнного стану з метою виконання робіт, що мають оборонний характер, а також ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, які виникли в період дії воєнного стану, та залучати їх в умовах воєнного стану до суспільно корисних робіт, що виконуються для задоволення потреб Збройних Сил України, інших військових формувань, правоохоронних органів і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та захисту критичної інфраструктури і не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки осіб.

Відмітимо, що Порядок залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану затверджено Постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 року № 753 [4].

Суспільно корисні роботи положеннями чинного законодавства України визначаються як види тимчасової трудової діяльності працездатних осіб в умовах воєнного стану, які провадяться для виконання робіт, що мають оборонний характер, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру, що виникли в період воєнного стану, та їх наслідків, задоволення потреб Збройних Сил, інших військових формувань і сил цивільного захисту, забезпечення функціонування національної економіки та системи забезпечення життєдіяльності населення, а також не можуть бути пов’язані з підприємництвом або іншою діяльністю, спрямованою на одержання прибутку, та до яких належать роботи і послуги, що не потребують, як правило, спеціальної професійної підготовки.

Слід поставити наголос на тому, що до суспільно корисних робіт під час воєнного стану може бути залучено:

- зареєстрованих безробітних та інших незайнятих осіб, зокрема, внутрішньо переміщених;
- працівників функціонуючих в умовах воєнного стану підприємств (за погодженням з їх керівниками), яких не залучено до виконання мобілізаційних завдань (замовлень) та не зараховано до складу об’єктових формувань цивільного захисту, – у порядку переведення;
- осіб, які зайняті в особистому селянському господарстві;
- студентів вищих, учнів та слухачів професійно-технічних навчальних закладів;
- осіб, які забезпечують себе роботою самостійно.

Що ж стосується осіб, які підлягають загальнообов’язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку на виробництві та

професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, то їх перелік закріплено у положеннях ст. 35 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» [5]. Наголосимо, що працездатних осіб, яких залучено до виконання суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, положеннями Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» не віднесено до кола осіб, які підлягають страхуванню від нещасного випадку.

Разом із тим слід вказати, що відповідно до положень ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного часу», питання соціального захисту працездатних осіб, яких залучено до виконання суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, визначаються Кабінетом Міністрів України [2]. У той же час, питання соціального захисту осіб, які залучаються до виконання суспільно корисних робіт, унормовано Постановою Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 року № 753, якою визначено, що на осіб, яких залучено до виконання суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, поширюються вимоги законодавства у сфері охорони праці та загальнообов'язкового державного соціального страхування [4].

Слід звернути увагу і на той факт, що з особами, яких залучено до виконання суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, укладаються строкові трудові договори. Фінансування ж суспільно корисних робіт здійснюється шляхом спрямування коштів на сплату єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування в межах дії строкового трудового договору.

Проаналізувавши вищевикладене, можна зробити висновок, що працездатні особи, яких залучено до виконання суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану, відносяться до кола осіб, які підлягають загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню від нещасного випадку, у зв'язку із чим на таких осіб розповсюджуються гарантії, яких закріплено у положеннях Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування». При цьому, видається, важливість забезпечення прав та свобод людини і громадянина, з одного боку, та необхідність підвищення ефективності організації та функціонування інституту загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, у тому числі і в аспекті питання загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасного випадку на виробництві осіб, залучених до суспільно корисних робіт, які виконуються в умовах воєнного стану – з іншого, опосередковують потребу здійснення подальших наукових досліджень та розробки ґрунтовних наукових теоретичних основ.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. *Офіційний вісник України*. 2022. № 46. Ст. 2497.

2. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. *Офіційний вісник України*. 2015. № 46. Ст. 1449.

3. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради*. 1996. № 30. Ст. 141.

4. Про затвердження Порядку залучення працездатних осіб до суспільно корисних робіт в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 13.07.2011 р. № 753. *Офіційний вісник України*. 2011. № 55. Ст. 2192.

5. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Закон України від 23.09.1999 р. № 1105-XIV. *Офіційний вісник України*. 1999. № 42. Ст. 2080.

Богдан Д. О.
здобувач освіти 2 курсу ННІППФПНП,
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Наточій А. Д.***
старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ І СВОБОД ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Під час затвердження воєнного стану на території України Указом Президента України від 24 лютого 2022 року №64/2022 "Про введення воєнного стану в Україні"[1] та останнього продовження воєнного стану Указом Президента України від 12 серпня 2022 року № 573 "Про продовження строку дії воєнного стану в Україні"[2]. Статтею 2,Закону України «Про правовий режим воєнного стану» встановлюється, що правовою основою введення воєнного стану є Конституція України, цей Закон та указ Президента України про введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях, затверджений Верховною Радою України[3], статтею восьмою цієї ж статті вказано , що військові адміністрації разом із військовими командуваннями можуть запроваджувати та здійснювати в межах тимчасових обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина, а також прав і законних інтересів юридичних осіб, передбачених указом Президента України про введення воєнного стану[3]. Однак обмеження не мають статуватися окремих положень Конституції, а саме конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41 - 44, 53 Конституції України, але не має бути обмежені права і свободи, передбачені статтями 24, 25, 27, 28, 29, 40, 47, 51, 52, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63 Конституції України(стаття 64 Конституції)[4,с.12].

Варто зазначити, що посили відповідальність на період воєнного стану відповідно до Кримінального Кодексу України за деякі кримінальні злочини, такі як державна зрада , диверсія, мародерство, а також окремі злочини проти власності, однак було виключено відповідальність за вчинення діяння, яке вчинене з метою виконання обов‘язку щодо захисту Країни.

На реалізацію забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина у воєнний стан держава покладає насамперед на органи внутрішніх справ, що діють виключно на підставах чинного законодавства , і залежать від завдань, які повинні бути виконаними та стану оперативної обстановки, а також провідну роль в реалізації захисту відіграють суди.

Для ефективності запезпечення прав і свобод має бути відповідна підготовка тих, кто має їх реалізовувати. Така підготовка полягає в таких аспектах:

1. Запорукою ефективного функціонування органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану є заздалегідь сплановані заходи, апробовані на практичних заняттях з особовим складом, максимально наближені до реальної оперативної обстановки [5, С. 67]. Багатоцільовий типовий план дозволяє заощадити час шляхом прийняття організаційних рішень, вибору оптимальних варіантів і напрямків дій, попереднього розрахунку сил і засобів, підготовки особового складу до дій в умовах воєнного стану.

2. Психологічна підготовка, спеціальна фізична та професійна підготовка та стійкість персоналу [6, С. 340]. Враховуючи високу загальну підготовленість особового складу до дії воєнного стану, навіть раптові, непередбачені надзвичайні ситуації не створювали неприємностей для органів внутрішніх справ [5, С. 67].

У невідкладних випадках правоохоронці застосовують спеціальні заходи примусу , які зазначені в ст.42 Закону України «Про Національну поліцію» , а саме :

- Фізичний вплив;
- Спеціальні засоби;
- Вогнепальна зброя.[7,с.31]

Під час воєнного стану правоохоронець має право застосовувати спеціальні примусові до людей, які причетні до збройної агресії проти України без урахування певних обмежень і заборон, встановлених законом (зокрема, дозволяється застосовувати заходи примусу без попередження, наносити удари в особливий спосіб незалежно від місця їх застосування, застосовувати зброю).

Отже, обов‘язки для забезпечення прав і свобод людини і громадянина держава покладає на правоохороні органи, в свою чергу вони мають мати відповідну підготовку, вживати превентивні та профілактичні заходи задля безпеки та спокою громадян, а у виняткових випадках поліцейські заходи примусу.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Закон України №64/2022 від 24.02.2022. URL:https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397 (дата звернення 07.09.2022)

2. Про продовження строку дії воєнного стану в Україні: Закон України №573 від 12.08.2022. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573/2022#Text (дата звернення 07.09.2022)

3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text (дата звернення 07.09.2022)

4. 2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80# Text

5. Ковалів М. В., Іваха В. О. Діяльність органів внутрішніх справ в умовах воєнного стану. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : Юридичні науки.* 2016. № 837. С. 65-70. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2016_837_12 (дата звернення 07.09.2022)

6. Адміністративна діяльність: навч. посіб. / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаянов та ін. Київ : Правова єдність, 2009. 432 с.

7. Про Національну поліцію Закон України від 02.07.2015 No 565-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. No 40, 41. Ст. 379.

Вайда Т. С.
доцент кафедри спеціальної фізичної та вогневої підготовки Херсонського факультету,
Одеський державний університет внутрішніх справ,
кандидат педагогічних наук, доцент

ДЕЯКІ АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРАВОВІДНОСИНАХ ЩОДО СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ ТА ТРУДНОЩІ ЩОДО ЇХ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ

Актуальність проблеми. Введення воєнного стану на території України прямо чи опосередковано відобразилося на рівні життя всіх громадян держави – не тільки безпосередньо на військовослужбовцях Збройних сил України, правоохоронних органів держави, котрі беруть участь у бойових діях з військами РФ чи забезпечують громадський порядок на підконтрольній території, а й на цивільному населенню тимчасово окупованих країною-агресором територій, яке постраждало від ворога найбільше. Перелік таких регіонів та їх територіальних громад визначено наказом Міністерства з питань

реінтеграції тимчасово окупованих територій України № 75 від 25.04.2022 року (із змінами, внесеними наказом від 27.07.2022 № 169) [1].

У відповідності до затвердженого переліку територіальних громад, розташованих у районах проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають у тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні), входить 9 областей. Це територіальні громади Донецької (66), Харківської (56), Дніпропетровської (7), Луганської (37), Запорізької (55), Херсонської (49), Миколаївської (25), Сумської (21), Чернігівської (5) областей. Загалом у переліку наразі налічується 321 громада. На основі Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII (із змінами) [2] та з врахуванням переліку визначених територіальних громад усім внутрішньо переміщеним особам (*далі* – ВПО) здійснюють соціальні виплати (надається грошова допомога від держави). Варто зазначити, що зазначений перелік територіальних громад не є фіксованим – він регулярно актуалізується і формується за погодженням Міноборони України на підставі пропозицій відповідних обласних та Київської міської військових адміністрацій. У процесі визначення таких територій спираються на три ключові критерії: 1) території, що є тимчасово окупованими; 2) території, що перебувають в оточенні (блокуванні); 3) території, на яких тривають активні бойові дії.

У результаті захоплення військами РФ населених пунктів багато людей працездатного віку втратити свою роботу, таким чином з 24 лютого 2022 року в них відсутні будь-які доходи для задоволення первинних потреб (їжі, утримання житла чи відсутність взагалі свого місця постійного проживання внаслідок зруйнованих житлових будівель, медичного забезпечення тощо). Багато малозабезпечених громадян, зокрема, пенсіонерів (людей похилого віку), котрі отримували пенсії шляхом доставки коштів працівниками Укрпошти, залишилися без єдиної соціальної підтримки з боку держави. Також особи, котрі отримували пенсійні виплати через банкомати різних банківських державних установ, після декількох місяців окупації перестали їх отримувати внаслідок припинення їх діяльності на окупованій території. Такий стан справ змушував найменш соціально незахищених категорій приймати виплати від тимчасової окупаційної влади в рублях (по 10 000 руб), тим більше що значна кількість продуктових магазинів також вимушено перейшла на оплату за товар як в українських гривнях, так і в російських рублях. На жаль, такий стан справ спонукав деяких громадян ставати й на шлях колабораціонізму [3].

Щодо отримання громадянами окупованих територій в подальшому передбачених державою виплат соціальної допомоги, то цей процес для них й досі складає ряд труднощів:

1) складність виїхати з окупованої ворогом місцевості внаслідок відсутності домовленостей щодо встановлення гуманітарних коридорів, неможливості пасажирських перевезень маршрутними транспортними засобами з місця постійного проживання на підконтрольну Україні територію, відсутності власних транспортних засобів, обмежених можливостей

волонтерських організацій чи доволі високі ціни за такі транспортні послуги, котрі надають окремі підприємливі громадяни;

2) пошкодження ворогом засобів інфраструктури щодо мобільного чи інтернет-зв'язку, котрі давали б можливість зв'язуватися з банківськими установами (наприклад, уточнити у їх відділеннях можливості зняття готівки в банкоматах банків, котрі деякий час на початку окупації продовжували працювати на окупованій території, чи переказати кошти завдяки входу в додатки мобільних телефонів без отримання SMS-повідомлення тощо) чи органами соціального захисту населення. Та й не всі пенсіонери чи навіть особи працездатного віку мають мобільні телефони з відповідними технічними характеристиками;

3) відсутність можливостей щодо отримання належного медичного забезпечення через припинення роботи всіх аптек, виїзду багатьох лікарів з окупованих населених пунктів тощо.

Ті особи, які зуміли покинути окуповані території, також зіштовхуються з низкою інших проблем. Під ВПО у відповідності до чинного законодавства України нами розуміються громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [2].

Такі ВПО зіштовхуються, зокрема, з певними труднощами при оформленні довідок про взяття на облік внутрішньо переміщених осіб:

1) внаслідок надзвичайних ситуацій воєнного стану перш за все трапляються випадки втрати документів, котрі підтверджують особу (внаслідок зруйнованого ворогом житла, не встигли критично обміркувати і взяти їх із собою тощо) – паспорта громадянина, картки платника податків (ідентифікаційного коду особи, військового квитка для військовозобов'язаних тощо). Це, зрозуміло, вимагає додаткових зусиль і витрати часу на їх відновлення. А при реєстрації ВПО відсутність паспорта є законною підставою для відмовлено у видачі довідки про взяття на облік ВПО або у заявника немає відмітки про реєстрацію місця проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, відсутні докази, що підтверджують факт проживання на території адміністративно-територіальної одиниці, з якої здійснюється внутрішнє переміщення, що визначені частиною сьомою статті 4 «Облік внутрішньо переміщених осіб» Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [2];

2) значна кількість ВПО, які прибули у сусідні з окупованими військовими РФ регіонами області, створюють масові скупчення людей в Управліннях соціального захисту населення населених пунктів на

підконтрольних України територіях. У зв'язку із обмеженою кількість штатних працівників підрозділів соціального захисту населення, відсутності в багатьох з них можливостей для дистанційно запису, обслуговування впродовж дня обмеженої кількості осіб черги доводиться займати з 2-3 годин ночі;

3) ускладнює оперативне забезпечення ВПО продуктовими наборами, одягом припинення роботи місцевих гуманітарних центрів муніципалітету (волонтерських об'єднань) у вихідні дні, скорочений робочий день у суботу (до 14-00 годин). Можливо, цю ситуацію можна було б виправити шляхом чергування хоча б одного працівника у зазначений період на пунктах видачі продуктових наборів, одягу тощо;

4) безумовно, доцільним було б покращити інформування в таких пунктах чи Управліннях соціального захисту населення про можливість отримання медичної та правової допомоги, пояснення прав ВПО, котрими і як можна скористатися, можливості щодо отримання тимчасового житла (надання адреси містечка із збірних модулів, гуртожитку, оздоровчого табору, будинку відпочинку, санаторію, пансіонату, готелю тощо), гарячого харчування, одягу, медичних послуг тощо. На нашу думку, доцільно розмістити представників гуманітарних центрів в місцях потенційного масового прибуття ВПО – на автостанціях та залізничних вокзалах, в річпортах тощо, пояснювати їм подальшу логістику, за можливості надавати транспортні послуги чи зорієнтувати у незнайомій місцевості щодо маршрутів переміщення тощо.

Зокрема, у відповідності до чинного законодавства зареєстровані ВПО мають право на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту, виборчі права, право на єдність родини; достовірну інформацію про забезпечення її прав і свобод; створення належних умов для її постійного чи тимчасового проживання; забезпечення органами державної виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами приватного права можливості безоплатного тимчасового проживання (за умови оплати особою вартості комунальних послуг); забезпечення лікарськими засобами, отримання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я; влаштування дітей у дошкільні та загальноосвітні навчальні заклади; отримання соціальних та адміністративних послуг за місцем перебування; отримання гуманітарної та благодійної допомоги; інші права, визначені Конституцією та законами України [3].

Безумовно, громадяни з окупованих територій чи ВПО, які мають доступ до інтернет-ресурсів, можуть скористатися послугами міжнародних організацій, котрі надають грошову та інші види допомоги різним категоріям ВПО в Україні.

Висновки. Отже, провівши аналіз стану соціального захисту населення внаслідок окупації військами країни-агресора територій України, а також забезпечення державою ВПО, можемо зробити деякі узагальнення.

1. Українська держава вживає всіх можливих заходів, передбачених Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо запобігання виникненню передумов вимушеного внутрішнього переміщення осіб, захисту та дотримання прав і свобод ВПО, створення умов для добровільного їх повернення до покинутого місця проживання або інтеграції за новим місцем проживання.

2. ВПО за обставин, визначених у статті 1 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [3] мають право на захист від примусового внутрішнього переміщення або примусового повернення на покинуте місце проживання.

3. Реалізація прав ВПО на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття, у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності, від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності, на отримання соціальних послуг здійснюється відповідно до законодавства України.

Література:

1. Про затвердження Переліку територіальних громад, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 23 липня 2022 року: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 25.04.2022 № 75 (із змінами, внесеними наказом від 27.07.2022 № 169). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0453-22#Text (дата звернення: 16.09.2022).

2. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 року № 1706-VII (із змінами станом на 03.08.2022). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text (дата звернення: 18.09.2022).

3. Вайда Т.С. Колабораційна діяльність в умовах війни: поняття та кримінальна відповідальність за протиправні дії/діяльність. *Актуальні питання кримінально-правової кваліфікації, документування та розслідування колабораціонізму* : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Одеса, 21 липня 2022 року. Одеса: ОДУВС, 2022. С. 13-17.

Гамалюк Б. М.
провідний юрисконсульт Івано-Франківського НДЕКЦ МВС
м. Івано-Франківськ, Україна
кандидат наук з державного управління

Ходирєва І. Т.
судовий експерт відділу біологічних досліджень та обліку
Івано-Франківського НДЕКЦ МВС, м. Івано-Франківськ, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ МОЛЕКУЛЯРНО-ГЕНЕТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

Запровадження новітніх методик встановлення особи та її біологічних слідів в правоохоронній і судовій діяльності є пріоритетним напрямком доказування у розслідуванні злочинів під час війни та ідентифікації осіб.

Використання молекулярно-генетичної експертизи надає можливість вирішення цілого ряду спеціальних задач у сучасній доказовій діяльності, допомагає виявити істотні ознаки злочину і створити цілісну доказову базу стосовно походження біологічного сліду від конкретної особи, спорідненості й ідентифікації невпізнаних трупів, статевої приналежності біологічного матеріалу тощо.

Порядок застосування та проведення судової молекулярно-генетичної експертизи регулюється в Україні низкою законодавчих актів, а саме Законами України «Про судову експертизу», «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», «Про захист персональних даних», Цивільним кодексом України, Кримінальним кодексом України, Сімейним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України тощо та підзаконними нормативними актами.

В Україні молекулярно-генетичні дослідження проводяться з 1992 року, однак широкого засування в правоохоронній діяльності набули з 2005 року, а саме з часу відкриття перших ДНК-лабораторій при науково дослідних експертно-криміналістичних центрах МВС. На даний час судові експертизи, що базуються на молекулярно-генетичних дослідженнях, здійсняються в Україні судовими експертами експертної служби МВС за напрямком 9.5 «Молекулярно-генетичні дослідження» та експертами Бюро СМЕ Міністерства охорони здоров'я України в рамках судово-медичної експертизи.

Національним законодавством передбачені професійні стандарти до експертної діяльності. Відповідно до Закону України «Про судову експертизу», судовими експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію судового експерта з правом проведення відповідних експертиз, у даному випадку судової біологічної експертизи за експертною спеціальністю 9.5. «Молекулярно-

генетичні дослідження». Судовим експертам видається свідоцтво про присвоєння кваліфікації та включаються відомості до державного Реєстру атестованих судових експертів.

Молекулярно-генетичну експертизу може проводити акредитована експертна установа, у якій є відкритий зазначений напрямок експертного дослідження. Процесуальний порядок проведення експертного провадження регулюється галузевими підзаконними актами, у залежності від системи та відомств, у яких воно проводиться. Так, наприклад, в експертних установах системи МВС ці відносини регулюються Інструкцією з організації проведення та оформлення експертних проваджень у підрозділах Експертної служби МВС України, затвердженої наказом МВС від 17.07.2017 № 591, у системі МОЗ України – Інструкцією про проведення судово-медичної експертизи, затвердженої наказом МОЗ України від 17.01.1995 № 6. Технологічні аспекти проведення судових молекулярно-генетичних експертиз, у залежності від поставлених задач перед експертом, передбачаються окремими методиками дослідження. Згідно зі статтею 8 Закону України «Про судову експертизу», розроблення цих методик здійснюється міністерствами та іншими центральними органами виконавчої влади, до сфери управління яких належать державні спеціалізовані судово-експертні установи. Дані методики, крім судово-медичних та судово-психіатричних експертиз, після їх схвалення реєструються Міністерством юстиції України у Реєстрі методик проведення судових експертиз. Окрім того, наказом Міністерства юстиції України від 30.07.2010 № 1722/5 затверджено перелік рекомендованої науково-технічної та довідкової літератури, що має використовувати експерт під час проведення судових експертиз. Зокрема, додатком № 18 до зазначеного наказу затверджено перелік науково-технічної та довідкової літератури, що використовується при проведенні молекулярно-генетичної ідентифікації

Особливості застосування цієї експертизи полягають в наступних двох напрямках. Перший: при наявності підозрюваного (обвинуваченого), потерпілого, або іншої сторони у справі ідентифікація проводиться в процесуальній формі – у межах судової експертизи шляхом порівняння об’єкту біологічного сліду та зразка особи. У випадку відсутності особи, ідентифікація може бути проведена за другим напрямом або за допомогою державної системи реєстрації ДНК-даних. Для цього необхідно, щоб особа, яка залишила сліди, раніше була зареєстрована в базі ДНК і його ДНК-профіль був занесений до бази даних. Із розвитком електронної системи обліку та оцифровування баз даних система ведення реєстру ДНК та пошуку по ній ДНК- профілів осіб стала досить зручною й повсякденно використовується в слідчо-оперативній та судовій діяльності.

Серед найбільш застосовуваних питань, які може сьогодні вирішувати молекулярно-генетична експертиза, є ті, що пов’язані із: встановленням спорідненості; визначенням справжніх батьків дитини у справах про спірне походження дітей (оспорювання батьківства, материнства або підміни дітей);

встановленням, чи є рештки або частини трупа рештками однієї людини і чиїми саме за дослідженням зразків близьких родичів; виявленням зв'язку між різними злочинами (встановлення того, що сліди біоматеріалу, які знайдені на місцях різних злочинів, залишені однією і тією ж особою); порівняння генетичних ознак об'єкта з ДНК-профілями, які зберігаються в комп'ютерній базі даних, і при наявності збігу – орієнтацією слідства на пошук певної особи; пошуку дітовбивств (у тому числі новонароджених), викраденні дітей, підміни їх у пологовому будинку для встановлення, чи є особи, що проходять у справі, батьками дитини; визначення часу настання вагітності після зґвалтування з метою встановлення, що вагітність настала від підозрюваного і що він є генетичним батьком дитини, або виключення цього; встановлення належності біоматеріалу (крові, слини, сперми, волосся, органів, тканин та окремих частин тіла) конкретній особі або виключення такої належності; встановлення статевої належності біологічних слідів та об'єктів тощо [1, с.190].

На даний час методологія проведення ідентифікації ДНК використовується в системі судових експертиз у більшості країн світу [2, с. 247]. У сучасних дослідженнях найбільшого поширення отримав метод полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР), який є одним із методів виявлення поліморфізму ДНК та застосовується в ідентифікації особи під час проведення судової молекулярно-генетичної експертизи. В основі даного методу лежить генетична закономірність побудови людського організму, зміст якої полягає в тому, що в усіх клітинах людини молекула ДНК ідентична і зберігає свою індивідуальну структуру, тому об'єктом для порівняльного аналізу є будь-яка доступна субстанція організму, у якій міститься ДНК (кров, сперма, слина, волосся, лупа, м'язова, кісткова та інші тканини людини), як у нативному вигляді, так і в слідах. Унікальність використання методики полімеразної ланцюгової реакції полягає в можливості провести дослідження навіть використовуючи одну або декілька клітин, що містять нативну (не зруйновану) молекулу ДНК. За допомогою полімеразної ланцюгової реакції здійснюється напрацювання копій гіперваріабельних ділянок ДНК, кількість яких складає декілька мільйонів і досягається високий поліморфізм послідовностей ДНК, який в подальшому стає необмеженим джерелом ідентифікаційних ознак. Таким чином, за допомогою цієї методики може ідентифікуватися незначна кількість біологічного матеріалу, що особливо важливо в тих випадках, коли на місці події (злочину) залишаються мікросліди (поодиноке волосся, мікросліди крові, сперми, епітеліальні клітини на масках, рукавичках, лупа на шапках тощо).

Враховуючи пріоритети державної політики в період воєнного часу щодо застосування молекулярно-генетичної експертиз, слід зауважити на необхідності удосконалення цього інституту права як на законодавчому, так і на практичних рівнях. У сфері правового регулювання це удосконалення чинних нормативних актів з приводу гармонізації національного законодавства із європейським правом, механізмів захисту прав суб'єктів молекулярно-

генетичної експертизи, правових підстав отримання біологічного матеріалу для проведення експертиз, порядку використання результатів та створенню правових механізмів щодо формування національних баз даних ДНК, а також адаптації національних баз до міжнародних стандартів тощо. У сфері діяльності правоохоронних органів це збільшення кількості акредитованих лабораторій молекулярно-генетичних досліджень при експертних установах, вирішення питання про комплектацію лабораторій необхідним обладнанням та реактивами, а також рівня підготовки спеціалістів у правоохоронній системі з приводу вилучення та дослідження слідів біологічного походження, забезпеченість кваліфікованими експертами з правом проведення судової біологічної експертизи за експертною спеціальністю 9.5. «Молекулярно-генетичні дослідження» тощо.

Література:

1. Гамалюк Б.М., Ходирєва І.Т. Окремі питання правового регулювання судової молекулярно-генетичної експертизи та обліку генетичних ознак людини. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О.Дідоренка.* 2022. Вип. 2 (98). С. 190-201

2. Мудрецька Г. В., Цикова О. В. Проблеми дослідження даних ДНК аналізу під час розслідування злочинів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* Серія «Право». 2014. № 26. С. 246-249. URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua.

Дубляк М.В.
здобувач 3 курсу факультету № 1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Юнацький М.О.
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ПРОБЛЕМИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЦИВІЛЬНИХ ТА ГОСПОДАРСЬКИХ ПРАВОВІДНОСИНАХ

Захист правовідносин в цивільних та господарських правовідносинах необхідно розділити так як це дві різні галузі права які дуже тісно пов’язані між собою тому я окремо розібрав проблемні питання захисту в цивільних та господарських правовідносинах вибравши основні проблемні питання то розглянувши їх в даній тезі, потрібно розуміти що цивільні та господарські правовідносини дуже великі і мають досить багато проблемних питань майже у всіх напрямках свого правового поля тому.

В рамка цивільних правовідносин я розгляну право власності яке представляє собою речове право осіб на можливість використання розпорядження своїм майном в рамках визначених законом або договором.

Принципу непорушності права власності полягає у неприпустимості свавільного втручання у це право суб'єктів приватного та публічного права. Запровадження підстав позбавлення або обмеження права власності є допустимим у разі виняткової необхідності задоволення суспільних інтересів за умови врегулювання цих підстав у законі та її пропорційності меті втручання [1].

В разі незаконного втручання в право власності власник може звернутися до суду та або до правоохоронних органів з метою захисту своїх прав але є деякі нюанси в законодавстві які призводять до деяких проблем в рамках захисту, як правило вини виникають в разі звернення до суду.

У разі неправильного обрання способу захисту у цивільному процесі у позові має бути відмовлено, адже принцип диспозитивності цивільного процесу зобов'язує суд розглядати справу у межах заявлених вимог (ч. 1 ст. 11 ЦПК України). Однак господарський суд на підставі п. 2 ч. 1 ст. 83 ГПК України має право виходити за межі позовних вимог для захисту прав і законних інтересів позивачів або третіх осіб з самостійними вимогами на предмет спору за наявності клопотання заінтересованої сторони. Аналогічна норма міститься у ч. 2 ст. 11 КАС України [2,с.105].

Обмеження способів захисту за ознакою урегульованості у законі та договорі суперечить конвенційним правам на суд і ефективним засобам захисту що викликає проблем в сторони захисту. Так, О. П. Подцерковний констатує, що закріплений перелік способів подекуди є перепоною на шляху реального захисту прав. Суд вимушений пристосовувати положення закону до суспільних відносин. Суди, які намагаються керуватися законом, а не правом загалом, приховано відмовляють у правосудді, використовуючи буквальне читання закону [3, с.190-191].

Наприклад, щодо способу захисту прав та інтересів особи, майно якої було продане з публічних торгів під час виконання судового рішення, ВС України зауважує на відсутність норм, які б визначали право боржника звертатися з позовом про визнання публічних торгів недійсними та визначали б умови визнання їх такими. ВС України сформував правовий висновок про те, що акт проведення прилюдних торгів оформлює договірні відносини купівлі-продажу майна на публічних торгах, тобто є правочином, що може визнаватись недійсним на підставі ст.ст. 203, 215 ЦК України (Постанова від 24 жовтня 2012 року у справі № 6-116цс12) [1].

Слід погодитися з висновком ВС України про те, що обмеження способів цивільно-правового захисту не узгоджуються зі ст.ст. 55, 124 Конституції України, з п. 5 ч. 1 ст. 3 ЦК України і не відповідають ст.ст. 6, 13 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Право людини на доступ до правосуддя та на ефективний спосіб захисту прав надають особі можливість пред'явити до суду таку вимогу, що відповідає змісту порушеного права та

характеру правопорушення. Пряма чи опосередкована заборона не може бути виправданою [4].

Таким чином, обрання способу захисту права власності залежить від характеру правовідносин між порушником і власником (впливає на обрання речового або зобов'язально-правового способу захисту, способу захисту права співвласника тощо); характеру порушення цього права (створення реальної загрози порушення чи перешкод у здійсненні права власності тощо); наслідків порушення (знищення, пошкодження об'єкта права власності, перебування його у іншої особи тощо) [1].

В сучасні Україні захист господарських правовідносин має певні проблеми які виникають як правило в судовому захисті так до нього а саме проблеми в тому що господарських закон має досить багато прогалин колізій тощо про це конкретно розказала Рум'янцева Вікторія Власівнаспеціаліст І категорії Національного бюро у справах дотримання Конвенції про захист прав і основних свобод людини Міністерства юстиції України

Господарське законодавство України відзначається крайньою непослідовністю, суперечливістю, неузгодженістю і містить істотні прогалини. Не витримує ніякої критики якість законодавчого процесу. В жодній із сфер економічної діяльності поки що не маємо логічно завершеного системного законодавчого забезпечення. Одним із дестабілізуючих факторів для сфери господарських правовідносин стає прийняття законів, що не враховують реальної соціально-економічної ситуації, вступають у конфлікт з Основним законом держави – Конституцією України та іншими, раніше прийнятими нормативно-правовими актами. Належне нормативне забезпечення охорони і захисту господарських прав можливе лише за допомогою застосування комплексного нормативно-правового регулювання – у Конституції, законах, підзаконних, локальних правових актах [5].

Захист прав суб'єктів підприємницької діяльності регулюється і гарантується нормами цивільного і господарського права. Однак законодавча база в окремих спірних питаннях не дає повних відповідей для винесення обгрунтованих законних рішень. Слабкість і недосконаліть правового захисту підприємництва, неврегульованість багатьох його аспектів, неузгодженість нормативних актів негативно впливають на ефективність підприємництва в Україні. Крім того, низький рівень правосвідомості підприємців призводить до виникнення "тіньового" підприємництва, а також до появи квазі-правових (по суті кримінальних) інституцій владнання конфліктів та забезпечення виконання зобов'язань [5].

З вище викладеного можна дійти висновку що основною проблемою захисту прав люди є законодавча прогалина яка призводить до порушення прав людини що призводить до появи так званих кримінальних інститутів вирішення проблем що є недопустимим.

Щодо складності та проблем захисту права суб'єкту підприємницької діяльності в господарському судочинстві України слід вказати не тільки на

проблеми недосконалої нормативної бази, але й на брак належниї гарантій судової незалежності. Господарські суди при здійсненні правосуддя повинні бути самостійними при вирішенні господарських суперечок. Тобто головним гарантом захисту прав є незалежність суду. Зважаючи на європейські стандарти судочинства, де основоположним правом особи є право на неупереджений, справедливий судовий розгляд, наявність в Україні впливу на діяльність суду інших органів (державна влада, органи місцевого самоврядування та ін.) спричеяє негативні результати їхньої роботи, заважаючи раціонально організувати розгляд і вирішення справ.

Література:

1.Сучасні проблеми цивільного права та процесу : навч. посіб. / С. О. Сліпченко, О. В. Синєгубов, В. А. Кройтор та ін. ; за ред. Ю. М. Жорнокуя та Л. В. Красицької. Харків : Право, 2017. 808 с.

2.Пушкар П. Принцип непорушності права власності: досвід країн ЄС і його впровадження в Україні. *Право власності: європейський досвід та українські реалії:* зб. доп. і матеріалів міжнар. конф., м. Київ, 22–23 жовтня 2015 р.. Київ: BAITE, 2015. С. 105-108.

3.Подцерковний О. П. Про проблеми застосування способів захисту порушеного права (на прикладі вимог про визнання права власності у заставних відносинах). *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*: зб. наук. пр. Одеса: Юрид. лра, 2012. Т. 12. С. 190–191.

4.Аналіз ВС України практики застосування судами ст. 16 ЦК України. Сайт Судової влади України. URL: http://www. scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/%28documents%29/6AF1EBA6DF621DEDC2257 CE60053FF C3. (дата звернення: 14.09.2022).

5. Проблеми захисту прав суб'єктів підприємницької діяльності в господарських судах України. Сайт міністерства юстиції України. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_1956 (дата звернення: 14.09.2022).

Загоруйко С.Г.
магістр факультету менеджменту, адміністрування та права
Державного біотехнологічного університету

Науковий керівник: ***Худавердієва В.А.***
доцент кафедри туризму
Державного біотехнологічного університету,
кандидат економічних наук

СИСТЕМНІ РИЗИКИ ЯК ДЖЕРЕЛО ОБСТАВИН НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ (ФОРС-МАЖОРУ)

Однією з найважливіших цілей правового регулювання ділового обороту

є забезпечення передбачуваності такого обороту, яка, у тому числі, сприяє його стабільності та впорядкованості, а також справедливості та рівності економічних агентів, що беруть участь у ньому, за умови, що вони дотримуються закону. Крім того, передбачуваність формує гарантії збереження учасниками обігу набутого статусу. Під час розгляду проблеми передбачуваності ділового обороту у межах універсального принципу правової визначеності виникає великий комплекс питань, обумовлених тим, що передбачуваність є антитезою непередбачуваності (випадкової невизначеності), матеріалізацію якої прийнято вважати проявом ризику.

Щодо економіки ризик полягає в отриманні результату, який може завдати непередбачених матеріальних та/або нематеріальних (моральних) збитків. Втім, окремі дослідники вказують, що невизначеність необов'язково передбачає отримання негативного результату, що коректно з погляду формальної логіки, проте, здається, практично ризик зазвичай веде до збитків, а не до прибутків [1-4].

Припускаючи, що ризик - це трансформація невизначеності (неповної визначеності) у матеріальну негативну визначеність, у тому числі й у сфері економіки, зняття такої невизначеності з метою зменшення негативних наслідків подібної трансформації є дуже важливим завданням правового регулювання взаємовідносин між суб'єктами господарювання. Актуальність застосування теорії ризиків при визнанні впливу обставин непереборної сили, що звільняють сторони (бік) ділового обороту від зобов'язань, визначається ще й тим, що сучасні вітчизняні правознавці трактують такі обставини «переважно з позицій цивільно-правової відповідальності, без урахування сукупності факторів, що впливають на виникнення та перебіг обставин непереборної сили» [1].

Комплекс заходів, здійснюваних з метою зменшення неповної визначеності, прийнято називати управлінням ризиком. Формування уявлень про такий комплекс становить центральний елемент теорії ризиків - порівняно нової галузі синтетичних знань, яка тільки в XX ст. почала набувати рис цілісної наукової дисципліни, вивчаючої - за оцінкою відомого американського дослідника ризиків та практики управління ними П. Бернстайна, - найскладніші аспекти психології, математики, статистики та історії [2].

Теорія ризиків, народившись із бажання оцінити ймовірність тієї чи іншої події, ставала все більш і більш затребуваною з розвитком заснованих на приватній власності ринкових (товарно-грошових) відносин в умовах промислового перевороту, що ознаменував початок перетворення аграрного суспільства на ранньоіндустріальне [3]. Усвідомлення взаємозв'язку ринку та ризиків вело до розуміння того, що управління іншими без розуміння закономірностей функціонування першого неможливе, оскільки перший створює умови для прояву других. Іншими словами, управління ризиками та їх регулювання, у тому числі правове регулювання зобов'язальних відносин, що виникають внаслідок впливу матеріалізованих ризиків на економічного агента,

повинні ґрунтуватися в тому числі і на обліку ринкової природи виникнення та впливу таких ризиків. Отже, створюючи правову конструкцію для упорядкування ділового обороту з урахуванням можливості матеріалізації ризиків, необхідно враховувати, що характер останніх має визначати порядок регулювання взаємовідносин між економічними агентами.

Зіставляючи положення про те, що ризик - це неповна визначеність і правову норму про передбачуваність ділового обороту, доцільно порушити питання про нормативне вирішення колізії між першою і другою. Такий дозвіл включатиме алгоритм нормативно-правового визнання результатів впливу фактора невизначеності на фінансово-господарську діяльність економічного агента. Аналізу актуального стану і можливої еволюції кваліфікації обставин, що не піддаються усуненню обставин непереборної сили (форс-мажору), особливостей їх впливу на економічного агента, а також на діловий оборот в цілому і присвячене дослідження.

Викладений підхід передбачає застосування базового критерію, який дозволив би розділити ризики на дві основні групи - об'єктивні ризики, що не залежать від факту існування та дій (бездіяльності) даного економічного агента, та суб'єктивні ризики, зумовлені унікальним фактом існування, а також унікальними діями (або бездіяльністю) подібного агента. Суб'єктивні ризики, притаманні життєдіяльності цього економічного агента, зазвичай називають унікальними ризиками.

При виробленні типології та заснованої на ній класифікації необхідно взяти за основу економічну природу того чи іншого явища, що призводить до матеріалізації ризику, групуючи носіїв унікальних ризиків відповідно до характеру їхньої господарської діяльності. Надалі, з погляду здійснюваних видів звичайної господарської діяльності таких економічних агентів, унікальні ризики доцільно поділити на специфічні та загальні. До специфічних унікальних ризиків можуть, наприклад, належати технологічні ризики реального сектора економіки, що генеруються промисловим підприємством, які полягають у зростанні витрат через використання витратних (як споживання сировини, так і енергозабезпечення) виробничих технологій.

Існує необхідний інструментарій для усунення практично будь-якого (найменшою мірою - особистісного) унікального ризику. У правовому плані відповідальність за нездійснення економічним агентом заходів, які забезпечують управління властивими йому унікальними ризиками, і, як наслідок, порушення таким агентом порядку (правил) ділового обороту повною мірою лежить на цьому агенті.

Втім, як історія економіки, так і сучасне економічне життя (у т.ч. і нашої країни в умовах збройного конфлікту) підтверджують, що існує інша категорія ризиків, захисні чи коригувальні заходи проти яких приречені на невдачу. Більше того, на будь-якому етапі еволюції людської цивілізації відбувалися явища чи події, протидія яким виявлялася марною навіть з боку держави, економіко-адміністративна міць якої ґрунтується не лише на адміністративній

та фіскальній силі, а й на здатності до примусового регулювання ділового обороту. Такі явища чи події можуть мати різний характер - від збройного конфлікту (Війна Судного дня, 1973 р.) чи техногенної катастрофи (АЕС «Фукусіма-1», 2011 р.) до біржової паніки, яка вплинула на долю цілої галузі (т. зв. криза доткомів, 2000-2002 рр.). Однак усі вони мають одну спільну рису - вибухову генерацію непередбачуваних кризових явищ, що охоплювали національні економіки, незалежно від антикризових заходів державної влади. Так, якщо близькосхідний конфлікт і Війна Судного дня призвели до майже десятикратного зростання цін на енергоносії у 1970-ті рр.[4], що з урахуванням складу експорту призвело до відносної стабілізації економіки. Проблеми, які спочатку представлялися локальними проблеми економік країн Південно-Східної Азії в 1997 р. або іпотечна криза в США, що почалася в 2007 р., з часом призвели до суттєвих економічних потрясінь у багатьох країнах світу в 1998 р. та у 2008–2009 рр. [5].

Теорія ризиків та економічна наука в цілому не запропонували загальновизнаного терміна для опису цієї групи ризиків, хоча найчастіше дослідники прагнуть охарактеризувати їх як ризики, матеріалізація яких відбувається поза межами можливостей учасників ділового обороту протидіяти негативним явищам, які вони породжують. Щоправда, одноманітному застосуванню такого підходу практично активно перешкоджає відсутність визнаних універсальними загальних принципів теорії ризиків і, як наслідок, відсутність визначеності у її основних дефініціях. На думку Нобелівського лауреата з економіки М. Спенса, «при розбалансуванні світової економіки відбувається криза. Системний ризик – це саме те, що їм управляє, будучи непереборним і перебуваючи поза нашим контролем, виникаючи нелінійно, без попередження»[6]. Ігнорувати подібний підхід було неможливо, і показово, що основним завданням Європейської ради з системних ризиків, що об'єднує керівників національних банків держав Єврозони, ще в 2010 р. було проголошено здійснення «макроруденційного нагляду за фінансовою системою з метою запобігання системним ризикам та забезпечення сталого функціонування ринку ЄС із забезпечення економічного росту»[7].

Слід також згадати, що в математиці прийнято визначення, згідно з яким «системний ризик - це ризик фазового переходу від одного стану рівноваги до іншого, менш прийнятного, що характеризується наявністю безлічі механізмів зворотного зв'язку, що вкрай ускладнює повернення до початкового положення рівноваги» [4]. При наповненні економічним змістом визначення системності непередбачуваного явища можна припустити, що системний ризик - це ризик раптової та стрибкоподібної зміни основних параметрів економічного життя суспільства, яке знаходиться поза індивідуальним чи колективним контролем її суб'єктів, включаючи органи державної влади та управління, хоча і є для цих суб'єктів неприйнятним.

Підсумовуючи наш аналіз, можна зробити висновок, що адаптацію змісту гіпотези чинного вітчизняного нормативного трактування про обставини

непереборної сили до потреб правової підтримки справедливого ділового обороту слід здійснювати шляхом зближення її актуального змісту зі змістом міжнародно визнаної загальної норми права про форс-мажор. Доцільність запропонованого шляху зумовлюється такими обставинами [6]. Перша обставина полягає у можливості уникнення формалізації форс-мажорних факторів. Такий підхід можливий при коректному застосуванні теорії ризиків для кваліфікації системних ризиків як обставин непереборної сили, що впливають на умови господарської діяльності, забезпечуючи (або не забезпечуючи) передбачуваність ділового обороту. Звісно ж, що такий підхід вирішить проблему виділення та обліку найважливіших чинників, які впливають на виникнення і перебіг обставин непереборної сили. Друга обставина полягає у необхідності підтримати такий найважливіший структурний елемент ринкової економіки, як дрібні та середні підприємства. Актуальні нормативні положення про обставини непереборної сили, апріорно виключаючи з переліку таких обставин явища, зумовлені станом ринку, не сприяє справедливій рівності економічних агентів. У чинній редакції воно надає перевагу великим і найбільшим суб'єктам господарювання з монопольним становищем на ринку.

Література:

1. Іванова С.М. Обставини непереборної сили у сучасному цивільному праві: автореферат дисертації кандидата юридичних наук. К., 2019.

2. Бернстайн П. Против богів. Приборкання ризику. М.: Олімп-Бізнес; Альпіна Паблишер, 2013. С. 9.

3. Блауг М. 100 великих економістів до Кейнса. К: Економікус, 2018. С.152-154.

4. Розраховано для сорту Arabian Light за ціною долар США/барель на умовах порт Рас-Танура (Саудівська Аравія), франко-термінал. Історичні ціни наведені до індексу купівельної Здібності долара США в 2015 р.: BP Statistical Review of World Energy. BP. June 2016. P. 14.

5. Ільїн В.В., Сердюкова Н.А. Системний підхід до оцінки фінансових ризиків. *Фінанси.* 2018. № 1. С. 68-72.

6.Spence M. Can We Regulate Systemic Risk? // Project Syndicate [Site].August 13, 2010. URL: https://www.project- syndicate.org/ commentary/can -we-regulate -systemic-risk .

7. Говтвань О.Дж., Мансуров О.К. Системний ризик у фінансовій сфері: теоретичний аналіз та підходи до оцінювання. *Проблеми прогнозування*. 2021. № 2. С. 25-26.

Кокітько М.С.
здобувач 3 курсу факультету №1 КННІ
Донецького Державного університету внутрішніх справ

Науковий керівник: ***Юнацький М.О.***
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ УЧАСНИКІВ ПОВНОГО ТА КОМАНДИТНОГО ТОВАРИСТВА

Повне та командитне товариства є господарськими товариствами. В суті створення повного та командитного товариства закладено поєднання інтересів кількох фізичних та/або юридичних осіб, які об'єдналися для спільної діяльності, об'єднавши при цьому свої капітали, утворивши самостійний суб'єкт господарювання.

У правовій літературі зазначається, що організаційно-правова форма повного (ПТ) та командитного товариства (КТ) дозволяє спростити структуру управління організацією, підвищивши привабливість юридичної особи при вступі в операції, пов'язані з кредитом, а також створивши щодо організації імідж «прозорої» і добросовісної компанії, що, стане додатковою перевагою у підприємницькій діяльності [1, с. 103 – 104]. Цим можна пояснити практичну потребу в перелічених вище господарських товариствах, врахувавши необмежену можливість ведення справ товариства його учасниками та відсутність множинних формальностей, дотримання яких вимагається для інших організацій корпоративного типу [2, с. 16].

Слід зазначити, що в АТ, ТОВ та ТДВ питання відповідальності має значення вже на етапі створення товариства, у зв'язку з чим розмежовується відповідальність засновників та відповідних учасників товариства. Втім особливістю спеціального законодавства про повні та командитні товариства є те, що жодних норм про відповідальність засновників за зобов'язаннями, вчиненими в інтересах товариства нема. Крім того, на відміну від АТ і ТОВ, у яких установчим документом є статут, а договір про створення (засновницький договір) є не обов'язковим при створенні таких товариств, у повних і командитних товариствах засновницький договір хоча й укладається між засновниками до моменту створення товариства, втім такий документ виступає й установчим та регулює діяльність товариства.

Отже, можна зробити висновок, що особливості несення відповідальності засновників за зобов'язаннями, вчиненими в інтересах товариства, перед кредиторами та за недотримання процедури формування майна за рахунок

внесків засновників перед товариством визначаються тільки в засновницькому договорі на власний розсуд засновників товариства.

Щодо відповідальності учасників товариства, то згідно ч. 1 ст. 119 ЦК України учасники повного товариства солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями усім майном, що їм належить [3].

З наведених положень випливає, що особливостями правового статусу учасника повного товариства (ПТ) є те, що учасники за зобов'язаннями товариства несуть повну відповідальність. Така умова є характерною ознакою повного товариства, що вказує на його відмінність від інших організаційно-правових форм існкуючих господарських товариств. У зв'язку з цим відповідальність учасників повного і повних учасників командитного товариства виходить за межі корпоративних відносин і має цивільно-правову природу, є необмеженою, солідарною та субсидіарною. У разі неможливості кредиторів задовольнити свої вимоги від товариства, вони звертаються з відповідною вимогою до його учасників (ч. 1 ст. 124 ЦК України, абз. 2 ч. 2 ст. 619 ЦК України) [3].

Отже, суть відповідальності учасника повного товариства (ПТ) та повних учасників командитних товариств (КТ) полягає в тому, що вона є: 1) повною, оскільки учасники відповідають всім своїм майном; 2) солідарною, оскільки кредитори можуть звернути стягнення як до будь-кого з учасників окремо, так і до всіх разом, що визначається на розсуд кредитора; 3) субсидіарною, оскільки настає тільки у випадку звернення до товариства і тільки у разі недостатності в останнього майна.

Наступною особливістю відповідальності учасника повного товариства (ПТ) є те, що він повинен відповідати за боргами організації незалежно від того, виникли ці його борги до чи після вступу його в товариство.

Окрему увагу варто приділити й правовій конструкції відчуження частки у складеному капіталі за договором, у результаті застосування якої у товариства виникає більше відповідальних осіб за зобов'язаннями товариства, так як особа, яка набуває частку у складеному капіталі, відповідає за зобов'язаннями, які виникли до її вступу до товариства, а особа, яка здійснює відчуження частки, продовжує нести відповідальність впродовж трьох років з моменту її відчуження.

Тому, законодавчі приписи про відповідальність учасників за зобов'язаннями повного товариства (ПТ) незалежно від того, виникли ці борги до чи після його вступу в організацію та про відповідальність учасників впродовж трьох років з моменту їх вибуття виступатимуть гарантією захисту прав та інтересів кредиторів та відповідатимуть принципам справедливості, добросовісності та розумності за умови, якщо чітко визначити випадки їх застосування.

Ще однією особливістю участі у повному товаристві є той факт, що учасники товариства здійснюють управління товариством за спільною згодою.

При цьому відповідно до ч. 3 ст. 119 та ч. 1 ст. 122 ЦК України визначаються правила ведення справ товариства, а саме: 1) кожний учасник має право діяти від імені товариства, якщо засновницьким договором не визначено, що всі учасники ведуть справи спільно або що ведення справ доручено окремим учасникам; 2) учасник не має права без згоди інших учасників вчиняти від свого імені та у своїх інтересах або в інтересах третіх осіб правочини, що є однорідними з тими, які становлять предмет діяльності товариства; 3) у відносинах з третіми особами повне товариство не може посилатися на положення засновницького договору, які обмежують повноваження учасників повного товариства щодо права діяти від імені товариства; 4) у разі вчинення учасниками дій, що суперечать інтересам товариства, останнє має право за своїм вибором вимагати від такого учасника або відшкодування завданих товариству збитків, або передання товариству усієї вигоди, набутої за такими правочинами [3].

У повних (ПТ) та командитних товариствах (КТ) хоча й відсутні органи управління з ієрархічною структурою, тим не менш, за загальним правилом, вони діють від імені товариства на підставі установчого договору, що визначає повноваження учасників товариства на управління та ведення справ як органів управління з притаманною їм специфікою функціонування.

Щодо командитного товариства (КТ), то їх особливість полягає в тому, що існує дві групи учасників: 1) повні товариші – учасники командитного товариства, які несуть за його зобов’язаннями солідарно субсидіарну відповідальність всім своїм майном; 2) вкладники – учасники командитного товариства, які тільки несуть ризик збитків, пов’язаних із діяльністю товариства, у межах сум зроблених ними вкладів [5, с. 90 – 91; 4, с. 95].

Тобто в командитному товаристві (КТ) умови відповідальності повних учасників аналогічні до умов відповідальності учасників повного товариства. Що стосується вкладників, то вони мають свої особливості щодо несення відповідальності.

В першу чергу, слід зазначити, що основним обов’язком вкладника, що обумовлює його майнову участь в товаристві, є внесення вкладу до складеного капіталу командитного товариства, що посвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві. У разі невиконання цього обов’язку вкладник несе відповідальність, за умови вступу до товариства.

Втім слід зазначити, що чинним законодавством України не передбачається порядок притягнення до відповідальності вкладників командитного товариства [6, с. 140]. Порядок визначення відповідальності вкладника передбачається засновницьким договором (меморандумом) товариства, що визначено ст. 137 і 138 ЦК України [3]. При цьому передбачається, що таку відповідальність вкладник несе перед товариством.

Таким чином, особливістю відповідальності вкладника перед третіми особами (кредиторами) є те, що на відміну від повних товаришів, які відповідають всім своїм майном тільки при ліквідації чи банкрутстві

(неплатоспроможності) товариства, вкладники можуть нести відповідальність усім своїм майном особисто перед третіми особами незалежно від майнового становища товариства. У зв'язку з цим умовами відповідальності вкладника буде наявність протиправного діяння, наявність збитків, причинного зв'язку між діями і збитками та вина. Тобто мають бути наявні всі чотири умови цивільно-правової відповідальності.

Література:

1.Цивільне право: Підручник. Том І. За ред. доктора юридичних наук, проф. О. Н. Садікова. М.: Юридична фірма "КОНТРАКТ": "ІНФРА-М", 2006. 493

2.Шуба Б. В. Відповідальність учасників господарського товариства як засіб захисту інтересів його кредиторів (порівняльно-правовий аналіз німецького і українського права): дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків. 2005. 230 с.

3.Цивільний кодекс України № 435-IV від 16. 01. 2003 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2003, №№ 40-44, ст. 356. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 14.09.2022)

4. Яковлєв В. Ф. Цивільно-правовий метод регулювання суспільних відносин. Київ, 1973. 210 с.

5. Протас Є. В. Правове регулювання господарських товариств та товариств: Навчальний посібник. М.: МДІУ, 1999. 210с.

6. Симонян Ю. Ю. Ознаки та особливості відповідальності за правопорушення у сфері корпоративних правовідносин. *Актуальні проблеми держави і права.* 2011. С. 387-393.

Мутило М.М.
Курсант 3 курсу факультету №1 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ

Юнацький М.О.
доцент кафедри цивільного та господарського права
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ОГЛЯД ОКРЕМИХ АСПЕКТІВ ЦИВІЛЬНОЇ ПРАВОСУБ'ЄКТНОСТІ ЗАКЛАДІВ

Одним з найважливіших елементів цивільно-правового статусу закладів є їх правосуб'єктність. Зазначена правова категорія широко вивчається цивілістичною наукою, але не зважаючи на значні результати у її вивченні, її зміст залишається дискусійним, тому що не знайшов свого однозначного вирішення а ні на доктринальному, а ні на законодавчих рівнях.

З цього приводу варто зазначити наступне: однозначно погоджуємося із тим, що категорія «цивільна правосуб'єктність» включає в себе правоздатність та дієздатність, однак даним поняттям має охоплюватися ще один елемент цивільної правосуб'єктності, а саме - деліктоздатність. Вважаємо що, перелік елементів правосуб'єктності доцільно розглядати у сукупності з деліктоздатністю, оскільки зміст цивільної правосуб'єктності не може бути розкрито повною мірою без урахування даного елементу, а тому, остання повинна бути визнана її структурним елементом [1].

Щодо поняття - цивільна правоздатнтість юридичної особи розглянуто у ч. 1 ст. 91 ЦКУ, де зазначено, що остання здатна мати такі ж цивільні права та обов'язки, як і фізична особа, крім тих, які за своєю природою можуть належати лише людині [2].

Цією правовою нормою закріплено загальну (універсальну) правоздатність юридичних осіб. Це виглядає як новація сучасного ЦКУ, тому що раніше правоздатність юридичних осіб була спеціальною (відповідно до зазначених цілей її діяльності.

Проте останнім часом в науці цивільного права надання юридичним особам універсальної правоздатності дедалі більше піддається критиці. Так, дослідники, погоджуючись із потребою розширення обсягу цивільної правоздатності юридичних осіб, адже в ринкових умовах застосування принципу статутної правоздатності не відповідає умовам підприємницької діяльності, заперечують поширення універсальної правоздатності на всі юридичні особи [3, с. 129-130]. У цивільно-правовій літературі стверджується, що введення законодавцем загальної правоздатності щодо юридичних осіб є прогресивним кроком, але не стосовно непідприємницьких юридичних осіб [4, с. 183].

Оскільки більшість закладів є юридичними особами публічного права, то логічно буде навести наукові позиції щодо визначення правоздатності закладів як юридичних осіб публічного права. Зокрема, у цьому напрямі дослідники стверджують, що такі юридичні особи повинні наділятися спеціальною правоздатністю, адже вони мають вчиняти ті дії та здійснювати ті види діяльності, які відповідають визначеній меті та функціям, що покладені на них державою [5, с. 50].

Але попри те, що в ЦКУ визначений принцип універсальної правоздатності юридичних осіб, не можна не погодитися з тим, що у деяких юридичних осіб існує не універсальна, а чітко визначена спеціальна правоздатність.

Одним із аргументів на користь того, що всі юридичні особи наділені універсальною правоздатністю є те, що вони можуть здійснювати підприємницьку діяльність незалежно від виду та своєї спрямованості. Дійсно і підприємницькі, і непідприємницькі юридичні особи вправі займатися підприємництвом, однак стосовно останніх воно носитиме обмежений характер. Відтак при її здійсненні необхідним є дотримання трьох умов: «діяльність повинна служити досягненню мети, для якої створювалась юридична особа; характер цієї діяльності має

відповідати меті; одержаний в результаті такої діяльності прибуток не розподіляється між учасниками» [6, с. 56].

Згідно законодавства заклади існують як юридичні особи публічного права і як непідприємницькі юридичні особи, то слід погодитися з тезою про те, що саме спеціальна правоздатність для них більш характерна.

Відповідно заклади не здійснюють будь-які види діяльності, тобто лише ті, які чітко визначені та безпосередньо пов'язані з метою їх створення та відносяться до їх сфери діяльності.

Наступним елементом структури цивільної правосуб'єктності закладів є їх дієздатність. З цього приводу слід зазначити, що характеризуючи заклади як учасників приватноправових відносин суттєвим моментом є паралельно з юридичною здатністю бути суб'єктом цивільно-правових відносин, наявність фактичної набуття тих цивільних прав та обов'язків, що випливають з його правоздатності.

Характеризуючи цивільну дієздатність закладів, слід розглянути момент її виникнення (юридичні особи). Приватноправова доктрина не має єдності щодо визначення цього питання.

Якщо розглянути законодавчі акти, які регламентують діяльність історико-культурних закладів (ЗУ «Про культуру» [7], ЗУ «Про театри та театральну справу» [8], ЗУ «Про бібліотеки та бібліотечну справу» [9], ЗУ «Про музеї та музейну справу» [10]), то простежується наявність норми щодо державної реєстрації відповідних закладів згідно закону.

Таким чином, у історико-культурних закладів правоздатність та дієздатність виникає одночасно, відповідно в момент їх державної реєстрації.

Стосовно ж медичних зта навчально-наукових закладів, то, вважаємо, момент виникнення їх правоздатності та дієздатності не співпадає у часі, що зумовлено потребою отримання ними певних дозвільних документів.При цьому науковець зазначає, що для виникнення цивільної правосуб'єктності вищий навчальний заклад повинен пройти ряд процедур, а саме: державну реєстрацію, ліцензування, акредитацію та атестацію, і тільки після цього вищий навчальний заклад виступатиме повноправним учасником цивільно-правових відносин [11, с. 85].

У ч. 1 ст. 92 ЦК України закріплено положення про те, що юридична особа набуває цивільних прав та обов'язків та здійснює їх через свої органи, які діють відповідно до закону та установчих документів [2].

Порядок здійснення управління закладами освіти регламентовано у ЗУ «Про освіту», а саме у ст. 24. Відтак, визначено, що управління закладом освіти здійснюють: «засновник (засновники); керівник закладу освіти; колегіальний орган управління закладу освіти; колегіальний орган громадського самоврядування; інші органи, передбачені спеціальними законами та/або установчими документами закладу освіти» [12].

Таким чином, при реалізації цивільної правосуб'єктності значну роль відіграє вид конкретного закладу.

Останнім елементом правосуб'єктності закладів є їх деліктоздатність.

Дана категорія у теорії цивільного права тлумачиться як здатність особи нести цивільно-правову відповідальність за вчинене нею правопорушення [13; 3].

За загальним правилом, деліктоздатність юридичних осіб виражається в тому, що юридична особа відповідає за своїми обов'язками приналежним їй на праві власності (закріпленим за нею) майном, якщо інше не передбачено законодавчими актами. За загальним правилом, засновник юридичної особи або власник його майна не відповідають за зобов'язаннями організації, а юридична особа не відповідає за зобов'язаннями власника або засновника, крім випадків, передбачених законодавчими актами або установчими документами [14].

Питання відповідальності юридичних осіб взагалі, так і закладів зокрема не в повному обсязі врегульована національним цивільним законодавством.

Досліджуючи правовий режим майна закладу, можна стверджувати, що залежно від правового титулу майна існують відповідні особливості у їх цивільно-правовій відповідальності. Тому доцільно закріпити майно за закладами (на праві власності), що зможе зміцнити їх позиції як повноправного учасника приватноправових відносин змістивши акцент з субсидіарної відповідальності засновників закладів на сам заклад.

Література:

1. Зозуляк О. І. Непідприємницькі юридичні особи як суб’єкти цивільного права: теоретичний та практичний аспекти: монографія. Тернопіль: Підручники і посібники, 2017. 432 с.

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15(дата звернення 14.09.2022).

3. Цивільне право України: підручник: у 2 т. за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2004. Т. 1. С. 129-130.

4. Жигалкін І. П. Установи як юридичні особи: монографія: Харків: Право, 2010. 168 с.

5. Винар В. В. Правовий статус юридичних осіб, заснованих державою: дис… канд. юрид. наук. спец: 12.00.03. Львів. 2006 р. 198 с.

6. Зозуляк О. І. Реалізація цивільної правосуб’єктності юридичних осіб у договірній формі: монографія: Івано-Франківськ, Нова зоря. 2012. 216 с.

7. Про культуру: Закон України від 14.12.2010 № 2778-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17 (дата звернення 14.09.2022).

8. Про театри і театральну справу: Закон України від 31.05.2005 № 2605-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2605-15 (дата звернення 14.09.2022).

9. Про бібліотеки та бібліотечну справу: Закон України від 27.01.1995 № 32/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80 (дата звернення 14.09.2022).

10. Про музеї та музейну справу: Закон України від 29.06.1995 № 249/95-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80#n66 (дата звернення 14.09.2022).

11. Баб'юк М. Цивільно-правовий статус вищого навчального закладу за законодавством України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України.* 2016. № 1. С. 79-85.

12. Рішення, внесені до ЄДРСР за період з 20.04.2018 по 18.09.2019 / Дайджест судової практики Великої Палати Верховного Суду у справах зі спорів, що виникають із земельних відносин (застосування норм матеріального права). Київ, 2019. 75 с.

13. Цвігун І. М. Цивільно-правове регулювання іпотеки земельної ділянки: автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.03. Тернопіль, 2019. 19 с.

14. Давидова Н. О. Установа як організаційно-правова форма вищого навчального закладу. *Юридична наука і практика: виклики часу*: матеріали V міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 12 березня 2015 р.). Т.2. 2015. С. 134-137.

Найдьонова М.І.
магістр факультету менеджменту, адміністрування та права
Державного біотехнологічного університету

Науковий керівник: ***Худавердієва В.А.***
доцент кафедри туризму
Державного біотехнологічного університету,
кандидат економічних наук

ПРАВОВІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ УПРАВЛІННЯ ГОСПОДАРСЬКОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ОБУМОВЛЕНОЮ ОБСТАВИНАМИ НЕПЕРЕБОРНОЇ СИЛИ

Неможливість усунення системного ризику чи управління ним створює об'єктивно непереборні перешкоди для ділового обороту, тобто має служити справедливою підставою звільнення його учасників від відповідальності за недотримання умов такого обігу. Визнання такої неможливості повинне в рівній мері впливати на правовідносини між учасниками ділового обороту саме за допомогою застосування норми про обставину непереборної сили (форс-мажору) як про підставу звільнення сторін від зобов'язань. Дане припущення дозволяє звернутися до трактування поняття «обставина непереборної сили» у сучасному праві та до практики його застосування, тим більше, що на сьогодні діє безліч нормативних та нормативно - роз'яснювальних актів різних рівнів компетенції, а також було прийнято відповідний перелік правових актів, що оперували поняттям «обставина непереборної сили» або посилалися на нього. Вже лише ці цифри підтверджують, що обставини непереборної сили

визнаються фактором, який суттєво впливає на діловий обіг.

В основі змістовних оцінок, інтерпретацій і практики застосування норми про непереборну силу в українській правовій системі лежить частина 1 статті 263 Цивільного кодексу України та частина 2 статті 218 Господарського Кодексу України, які проголошують, що «якщо інше не передбачено законом або договором, особа, яка не виконала або неналежним чином виконала зобов'язання діяльності, несе відповідальність, якщо не доведе, що належне виконання виявилося неможливим внаслідок непереборної сили, тобто надзвичайних та невідворотних за цих умов обставин. До таких обставин не належать, зокрема, порушення обов'язків із боку контрагентів боржника, відсутність над ринком необхідні виконання товарів, відсутність у боржника необхідних коштів» [1].

Нарешті, що є дуже істотним, негативне зміна ситуації над ринком (зростання цін, зміна валютообмінних курсів тощо) безвідносно причин такої зміни обставиною непереборної сили не визнається. Така зміна трактується як матеріалізація «комерційного» чи «підприємницького» ризика[2].

Відсутність нормативної визначеності при віднесенні тих чи інших обставин господарської діяльності до обставин непереборної сили змушувало вищі судові інстанції неодноразово звертатися до цієї проблематики. Так, зокрема, Верховний Суд визначив, що банкрутство комерційної організації та крадіжка не можуть кваліфікуватися як обставини непереборної сили. Далі, рухаючись від приватного до загального, вищі суди змушені були займатися роз'ясненням змісту ознак таких обставин. Як результат, кваліфікуючи такі ознаки, як неупередженість та непередбачуваність, Верховний Суд виклав таку позицію: «Неупередженість подій, а також непередбачуваність їх виникнення представляє собою дію об'єктивних факторів, що перешкоджають виконанню покладеної на фізичне чи юридичну особу обов'язку», не конкретизувавши, втім, які саме фактори можуть бути або мають визнаватись об'єктивними. Це, мабуть, і зажадало подальших уточнень, відповідно до яких «обставина визнається непереборною, якщо будь-який учасник громадянського обороту, який здійснює таку ж діяльність, як і боржник, не могли б уникнути настання цієї обставини чи її наслідків»[3]. Таким чином, відповідно до правової позиції Верховного Суду, під невідворотністю розуміється вплив факторів, що однаково впливають на всіх економічних агентів, що здійснюють свою діяльність на даному сегменті ринку.

Верховний Суд особливо наголосив на необхідності наявності такої якості у факторів, що зумовлюють виникнення обставин непереборної сили, як об'єктивність, і зазначив, що «не можуть бути визнані непереборною силою обставини, настання яких залежало від волі або дій сторони зобов'язання» [3]. Щодо такого поняття, як надзвичайність, дав таке роз'яснення: «Під надзвичайністю розуміється винятковість, вихід за межі нормального, повсякденного, надзвичайність для тих чи інших життєвих умов, те, що не відноситься до життєвого ризику і не може бути враховано ні за яких обставин.

Не будь-який життєвий факт може бути кваліфікований як непереборна сила, оскільки обов'язковою ознакою останньої є її надзвичайний характер. Верховний Суд зайняв аналогічну позицію, сформулювавши її лаконічніше: «Вимога надзвичайності передбачає винятковість обставини, настання якого не є звичайним у конкретних умовах». Зазначимо, що поняття «життєвий ризик» не має однозначного трактування ні в теорії права, ні в теорії ризиків.

Щодо порядку застосування положення про обставини, що звільняють від відповідальності за порушення зобов'язань, позиції деяких нормативних актів не збіглися. Якщо перший визначив, що «у сфері підприємницької діяльності обставиною, що звільняє від відповідальності, є лише дія непереборної сили», то другий запропонував таке формулювання: «комерційна організація може бути звільнена від відповідальності за наявності форс-мажорних обставин, а також з інших підстав, передбачених договором». Таким чином, умови господарського договору були названі Верховним Судом серед підстав для звільнення від зобов'язань поряд з обставинами непереборної сили (які відповідно ч.2 ст. 14 Закону України №671/97 – ВР були названі форс-мажором). Звісно ж, що виявлене різницю у підходах було викликано тим, що позиція Верховного Суда була сформульована наприкінці 2000-х рр., коли вітчизняна судова практика в тлумаченнях поняття обставини непереборної сили вже склалася з акцентом на події, які не належать до економіки, тоді як вищевикладена позиція була заявлена раніше, в останній третині 1990-х рр., коли вітчизняна судова практика перебувала на стадії становлення та відчувала значний вплив міжнародного права.

У зв’язку з цим необхідно зазначити, що визнане юриспруденцією в якості елементу міжнародного права основа виходу з договору, що звільняє сторони від відповідальності за його невиконання, досі визначається значно інакше. Так, п.п. a) та b) п. 1 статті 62 Віденської конвенції про право міжнародних договорів свідчать, що «на докорінну зміну, яка сталася щодо обставин, що існували під час укладання договору, і яка не передбачалася учасниками, не можна посилатися як на підставу для припинення договору або виходу з нього, за винятком тих випадків, коли: (a) наявність таких обставин становила суттєву підставу згоди учасників на обов'язковість для них договору; та (b) наслідок зміни обставин докорінно змінює сферу дії зобов'язань, які все ще підлягають виконанню за договором»[4]: «Сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого зі своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було спричинене перешкодою поза її контролем і що від неї не можна було розумно очікувати прийняття цієї перешкоди до розрахунку під час укладання договору чи уникнення чи подолання цієї перешкоди чи його наслідків»[5].

Належачи до системи світогосподарських зв'язків і діючи в їх правових рамках необхідно дотримуватись закріпленого в конвенціях 1969 і 1980 років. підходу. Так, «обставини непереборної сили (форс-мажор) - надзвичайні, непередбачувані та невідворотні обставини, що виникли протягом реалізації договірних (контрактних) зобов'язань, які не можна було розумно очікувати під

час укладання договору (контракту), або уникнути чи подолати, а також сторони, що перебувають поза контролем такого договору (договору)» [3]. Серед таких обставин називається «стихійні лиха (землетрус, повінь, ураган), пожежа, масові захворювання (епідемії), страйки, воєнні дії, терористичні акти, диверсії, обмеження перевезень, заборонні заходи держав, заборона торговельних операцій, у тому числі з окремими країнами, внаслідок прийняття міжнародних санкцій та інші, які не залежать від волі сторін договору (договору) обставини»[6].

Показовою є ремарка до переліку обставин, які не являються непереборною силою - до таких можуть бути віднесені «підприємницькі ризики, такі як порушення обов'язків з боку контрагентів боржника, відсутність на ринку необхідних для виконання зобов'язань товарів, відсутність у боржника необхідних коштів, а також фінансово - економічна криза, зміна валютного курсу, девальвація національної валюти, злочинні дії невстановлених осіб, якщо умовами договору (контракту) прямо не передбачено інше, а також інші обставини, які сторони договірних відносин виключили з таких»[2].

У зв'язку з вищевикладеним суттєвий інтерес викликає типологія форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили), що використовується у міжнародному господарському праві. Відповідно до розробленої Міжнародної торгової палати (МТП) на підставі згаданої вище Конвенції 1980 р. типової «Застереження про форс-мажор (про звільнення від відповідальності)», визнається шість груп форс-мажорних обставин, а саме: (1) природні явища, (2) збройні конфлікти, (3) трудові конфлікти, (4) поломки обладнання та аналогічні обставини, (5) транспортні труднощі чи труднощі у постачанні та (6) дії влади. Конкретизуючи обставини форс-мажору, що входять до четвертої групи, «Застереження…» називає такі обставини, як поломку або вихід з ладу верстатів, негаразди на заводі, вибухи, руйнування чи пригоди з обладнанням, на газопроводі або на нафтопроводі [3].

Можливі й інші способи кваліфікації ризиків в якості системних, проте ті, які описані нами вище, представляються більш доцільними, оскільки їх застосування не тільки може бути легко обґрунтовано, але й спирається на значну доказово-аналітичну базу. Зрозуміло, найпростіше взяти за основу набір ознак форс-мажору як явища «непереборного», «непередбачуваного», «зовнішнього» та «надзвичайного», що вважається сьогодні загальновизнаним, і від нього вибудовувати кваліфікацію подій чи явищ, що його породжують. Разом з тим, не можна не враховувати, що перелічені загальновизнані характеристики ознак - суть характеристики форми, але не змісту явища, оскільки останнє не може розумітися та інтерпретуватися без розуміння його економічної природи. На закінчення відзначимо, що для того, щоб не обтяжувати гіпотезу нормативного положення про обставини непереборної сили численними елементами, встановлюють порядок кваліфікації подій чи явищ такої якості, доцільно кодифікувати безумовний пріоритет договорів між економічними агентами щодо факту виникнення форс-мажору. Зрозуміло, таке

визнання можливе за умови, що форс-мажорні обставини в договорах не лише згадуватимуться, як це відбувається сьогодні, а й конкретизуватиметься стосовно предмета договорів з посиланням на уявлення про системні ризики як про фактори їх виникнення [6]. Очевидно, що після певного часу подібна конкретизація вимагатиме від економічних агентів, правознавців та правозахисників вироблення єдиних поглядів на таке явище, як системний ризик, з подальшою їх універсалізацією - аж до включення до теорії цивільного (господарського) права відповідних норм, що змінить не тільки існуючу редакцію нормативного розпорядження, а й практику застосування норми про форс-мажорні обставини, забезпечуючи передбачуваний розвиток ділового обороту на умовах, справедливих і рівних для всіх без винятку його учасників.

Література:

1. Долгова Є.В., Васильєва Є.Є. Системний ризик у світі: поняття, оцінка, управління. *Вісник державного національного університету.* 2016. №1 (41). С. 113–114.

2. Оцінка та аналіз ризиків: методи аналізу системного ризику банківського сектор. Сутність грошей та управління фінансами. Блог. 25.02.2017. URL: http://dengifinance/ocenka-i-analiz-riskov-metody-analiza/

3. Force-Majeure and Frustration of Contract. Ed. by E. McKendrick. Abingdon; New York: Informa Law from Routledge, 2013.

4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23.05.1969.

5. Конвенція Організації Об'єднаних Націй щодо договорів міжнародної купівлі-продажу товарів від 11.04.1980.

6. Колеснікова Т.А. Проблема управління ризиками у суспільстві. *Технології техносферної безпеки. 2019.* №5 (33). URL: http://ipb.mos/ttb

Ободець Є. А.
курсантка 3 курсу факультету №1
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького Державного університету внутрішніх справ

Литвиненко О. Г.
старший викладач кафедри організації досудового розслідування
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького Державного університету внутрішніх справ,
доктор філософії за спеціальністю 081 «Право»

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРИНЦИПУ НЕДОТОРКАННОСТІ ЖИТЛА ЧИ ІНШОГО ВОЛОДІННЯ ОСОБИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» введений воєнний стан у зв’язку з військовою агресією зі сторони Російської Федерації [1].

Статтею 3 Указу визначено, що у зв'язку із введенням в Україні воєнного стану тимчасово, на період дії правового режиму воєнного стану, можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30-34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України [1].

У ст.30 Конституції України закріплено право людини і громадянина на недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду [2].

Війна кардинально змінила життя кожного українця, а разом з тим – і всі сфери суспільного життя, не оминули ці зміни і кримінальний процес.

01.05.2022 набрав чинності Закон №2201-IX «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану». Зокрема, визначено, що зміст та форма кримінального провадження в умовах воєнного стану повинні відповідати загальним засадам кримінального провадження, зазначеним у ч. 1 ст. 7, з урахуванням особливостей здійснення кримінального провадження, визначених у розділі IX-1 Кодексу [3].

Так, в умовах воєнного стану можливі обмеження, які зокрема стосуються проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду. Варто наголосити на тому, що проникнення уповноваженої особи до житла чи іншого володіння особи не може обмежувати її права користуватися власним майном. Зазначимо, що захист права на житло та його недоторканність гарантовано Конституцією України. Зокрема, у ст.30 говориться про те, що кожному гарантується недоторканність житла. Не допускається проникнення до житла чи до іншого володіння особи, проведення в них огляду чи обшуку інакше як за вмотивованим рішенням суду[2].

При цьому, уповноважена особа може проникнути до житла чи іншого володіння особи без вмотивованого рішення суду лише в невідкладних випадках, пов'язаних із:

- врятуванням життя людей та цінного майна під час надзвичайних ситуацій;
- безпосереднім переслідуванням осіб, підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення;
- припиненням злочину, що загрожує життю осіб, які перебувають в житлі або іншому володінні особи.

Особливо, звертаємо увагу, що конституційна гарантія недоторканності житла не поширюється на випадки, коли суспільні інтереси вимагають правомірного обмеження прав людини, зокрема для захисту прав і законних інтересів інших членів суспільства. Обмеження права особи на недоторканність житла, яке визначено в Конституції України і міжнародно-правових актах, визнається легітимним втручанням держави в права людини з метою забезпечення загального блага.

Як щодо вилучення власного автомобіля для воєнних потреб? Чи порушується право на власність?

Зазначимо, що в умовах воєнного стану військове командування може здійснювати, зокрема, примусове відчуження (реквізицію) майна, що перебуває у приватній власності мешканців, відповідно до ст.41 Конституції України ст.353 ЦК України, ст.8 ЗУ «Про правовий режим воєнного стану» та ст.3 ЗУ «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна, в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану [2,4,5,].

З аналізу норм законодавства ми маємо чотири обов'язкові умови для реквізиції майна:

- відчуження майна приватних осіб може здійснюватися виключно на оплатній основі, з попереднім або наступним відшкодуванням його вартості.

Безоплатне вилучення стосується лише майна державної власності:

- рішення може прийматися виключно вищим командуванням Збройних сил України або окремо визначених їх підрозділів та за погодженням з державною адміністрацією. Без погодження допускається ухвалення рішення лише у місцях бойового зіткнення;

- реквізиція здійснюється з чітким документальним оформленням правочину. Момент вилучення засвідчується підписанням акта встановленого зразка, із зазначенням підстав, ознак майна, розміру виплаченої компенсації;

- перед відчуженням здійснюється оцінка ринкової вартості майна, оригінал висновку про яку надається власнику. Розмір оцінки може бути оскаржено в суді;

Отже, влада не ставить за мету тотальне позбавлення майна мешканців, а подібне можливо лише у виняткових випадках.

Наміри осіб по вилученню авто з порушенням однієї з 4-х умов є незаконними. Такі дії не відображають політичного курсу держави та з боку її службовців вчинятися не можуть.

Водночас держава не в змозі гарантувати належну поведінку членів воєнізованих формувань противника та недобросовісних мешканців. За таких умов дії ініціатора є самовільними, а застосування примусу - кримінально караним.

Можна зробити висновок, що навіть в умовах війни існують свої правила, послідовність дій та гарантії їх дотримання з боку держави.

Відчуження майна допускається лише у виключних випадках, за попереднім рішенням конкретних осіб, обов'язково на оплатній основі та із чітким документальним оформленням.

Без дотримання зазначених правил примусове вилучення транспорту тягне за собою кримінальну відповідальність.

Законне ж вилучення авто для воєнних потреб безпосередньо на дорозі, під час переміщення приватних осіб, технічно неможливе.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента України від 24.02.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text
2. Конституція України від 28.06.1996 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
3. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану Закон України від 14.04.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201-20#Text
4. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/ 435-15#Text
5. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 URL: https://ips.ligazakon.net/document/T150389

Петринич О. Г.
старша викладачка кафедри психології
Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна
академія управління персоналом»

Білінська С. М.
магістранка Львівського інституту ПрАТ «ВНЗ
«Міжрегіональна академія управління персоналом»

ВИКОРИСТАННЯ ГУМОРУ ЯК РЕСУРСУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ПОДОЛАННЯ ПІД ЧАС РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Поняття гумору та почуття гумору розглядаються в психології як складний феномен, що має свою складову структуру. До компонентів почуття гумору відносять когнітивний, що відображає вміння пожартувати та зрозуміти жар, емоційний та поведінковий компоненти.

Вагомі дослідження гумору проводились такими науковцями, як Рід Мартін, Раміль Гаріфулін, Ю. Борєв, Майкл Аптер, Роберт Уайер, Джеймс Коллінз, К. Глінк, А. Редозубов та М. Войнаровський. Переконання зазначених вище науковців сформулювало розуміння феномену гумору і комічного є відбувається шляхом дослідження даного явища у процесі його безпосереднього прояву. Процес гумору складається із таких компонентів, як соціальний фактор, когнітивно-перцептивний момент, емоційну реакцію та звуковий прояв у поведінкці через вираження сміху.

К. Ізард наголошує на тому, що: рефлекс сміху закладений у людині на генетичному рівні, проте він може проявитися не відразу. Діти починають усміхатися, коли бачать обличчя близької людини, лише у віці трьох місяців. Немовля усміхається, тому що йому приємно бути сухим, ситим, слухати

звернення до нього значимих близьких [2].

Другий рік життя дитини окрім важливих новоутворень характеризується формуванням гумору. Діти не лише сприймають і розуміють гумор інших, вони починають самі жартувати у міру своїх вікових можливостей.

З трирічного віку можна помічати, що діти використовують почуття гумору з метою полегшеного переживання негативних емоцій. Тобто, це можна вважати несвідомим використанням гумору як ресурсу подолання складних для дитини ситуацій [1].

Р. Мартін у дослідженнях, присвячених психології гумору зазначав, що діти можуть розуміти такі прояви гумору як іронія і сарказм у віці 5 – 6 років. Справжню цікавість до іронічних висловлювань чи зображень діти виявляють у віці 8 – 9 років. Найбільше значення сутності іронії як варіанту застосування гумору надавали досліджувані студенти. Тобто, у юнацькому віці можна вважати, що остаточно відбувається формування особистістю розуміння іронії та сатири як аспекту гумору [4].

Також протягом останніх років актуальним є погляди на всі явища через врахування особливостей статевої приналежності особистості людини, які пов’язані із психічними властивостями. Дослідження, що мали на меті з’ясування специфіки гумору чоловіків та жінок виявили певні відмінностей. Для цього були проведені дослідження із застосуванням проективної методики Тесту гумористичних фраз, який був розроблений А. Шмельовим і В. Болдирєвою. Вони виявили, що психіка жінок налаштована в більшій мірі реагувати на гумор, що стосується сімейних проблем, і в меншій мірі сприймати жарти стосовно взаємин між статями. Чоловікам більш смішними є теми прояву людської недолугості та дурості. В меншій мірі чоловіків цікавлять теми агресії та самозахисту [2]. Тож, ці дані встановили, що гумор чоловіків та жінок має відмінності у темах: взаємостосунки між статями, проблеми в сім’ї, відсутність таланту в мистецтві, людська дурість. Причинами диференціації є соціальні фактори, а саме норми та ролі обох статей у соціумі, а також біологічними факторами.

Дослідження науковців із Стенфордського університету (США) окрім тем гумору виявили відмінності у швидкості реакції на гумор. У жінок реакція на жарти та прояви гумору з’являється більш поступово у порівняні із чоловіками. Але тривалість у часі самої реакції є довшою. Вважають, що цим фактом можна пояснити більшу тривалість їх життя, так як деякі автори розглядають сміх як релаксант. Проведена серія експериментів дала змогу встановити той факт, що у жінок при сприйманні та розумінні гумору задіються значна кількість ділянок мозку, що відповідають за мову і комплексний аналіз. На противагу їм чоловіки їх задіюють у меншій мірі і тому швидкість реакції на гумор значніша. З відси випливає висновок, що жінок в більшій мірі приваблюють сімейні комедії, добре підготовлені жарти, а для чоловіків видаються смішними короткі і дотепні фрази. Гумор чоловіків в більшій мірі цинічний, вони віддають перевагу«чорному гумору», ніж гумор жінок.

Отже, гумор у в своєму розвитку проходить вікові етапи формування. Гумор чоловіків та жінок має свої відмінності.

Одного найбільш вичерпного визначення ресурсу в психології не існує. Значна кількість визначень може свідчити про багатогранністю феномену, який вивчається та є властивістю самих ресурсів.

Ресурси особистості – це сукупність індивідуальних матеріальних та нематеріальних, інтра- та інтерперсональних цінностей, що потенційно дозволяють суб'єкту задовольнити певні життєві необхідності та в конечному підсумку визначають його відношення зі світом та самим собою.

Ресурси призначені для задоволення певного кола потреб, що пов'язані із опануванням ситуацій. Ресурси можуть перебувати у таких станах: актуальному і потенційному. В процесі життя та діяльності людини ресурси зазнають змін, формуються, з'являються нові, не ефективні зникають.

Сукупність усвідомлених наявних ресурсів є детермінуючим фактором у виборі стратегій поведінки. Актуалізація ресурсів суб'єкта визначає вибір стратегії поведінки і успішність її втілення.

Стратегії поведінки, що проявляють готовність індивіда вирішувати життєві проблеми шляхом пристосування до обставин, що передбачає сформованість уміння використовувати певні засоби для подолання стресу називають копінгом.

Під копінговими стратегіями мають на увазі способи управління стресовим фактором, які використовує людина для відповіді на сприйняту ним загрозу. Поняття об'єднує емоційні, когнітивні та поведінкові стратегії, які використовує індивід для того, щоб подолати вимоги сьогодення. Також, можна припустити, що існує взаємозв'язок між тими особистісними конструктами, за допомогою яких людина формує своє ставлення до життєвих труднощів, і тим, яку стратегію поведінки при стресі вона обирає. Назагал висунуті копінгові стратегії об'єднують у три загальні категорії – стратегії вирішення проблем, пошуку соціальної підтримки та уникання.

Розгляд почуття гумору як стратегії подолання і захисного механізму (B. Pyx, R.A. Martin) ставить у центр своєї уваги роль гумору в процес адаптації, подоланні стресу, в знятті емоційної напруженості, в психічних і соматичних захворюваннях. Почуття гумору вважається ознакою здорової особистості, одним із зрілих захисних механізмів. Проте дане положення стосується лише самопідтримуючого та афіліативного гумору. Однак аж ніяк незавжди почуття гумору сприяє адаптації, має терапевтичний ефект. Використання почуття гумору може сприяти ілюзорному вирішення проблеми або відходу від її рішення (наприклад, агресивний і самозневажливим гумор) [4, с. 78].

Мартін висунув гіпотезу, що гумор може зменшити стрес за допомогою кількох різних процесів, включаючи подолання, орієнтоване на оцінку, емоції та проблеми. Однак до недавнього часу було проведено мало емпіричних досліджень щодо зв'язку між гумором і благополуччям. Використовуючи парадигму змінних чинників, у цьому дослідженні було вивчено вплив почуття

гумору, що буферує стрес, на різні несприятливі наслідки стресу.

Гумор також може функціонувати як адаптивний захист его, дозволяючи людям сприймати комічний абсурд у надзвичайно складних ситуаціях. У цьому відношенні гумор служить і захисним механізмом, і способом подолання біди.

Наприклад, у дослідженні Абеля [3] стратегії подолання були розглянуті щодо гумору та різних видів стресу. Учасники були розділені на групи з високим або низьким почуттям гумору. Було виявлено, що ті, хто відноситься до категорії високого почуття гумору, оцінюють відносно менший рівень стресу та тривоги.

Вплив гумору на стрес також досліджувався в медичному дослідженні з використанням гумору як додаткової терапії серед хворих на рак [3]. Після перегляду смішного відео хворі на рак повідомили про відчуття значно меншого рівня стресу, і була виявлена негативна кореляція між стресом і кількістю веселого сміху.

Література:

1. Зайва О.О. Обґрунтування притаманності почуттю гумору потенціалу психологічного подолання. *Вісн. Дніпропетр. ун-ту. Сер. Педагогіка та психологія*. Дніпропетровськ, 2003. Вип. 9. С. 23 – 29.

2. Ізард К. Психологія эмоцій. СПб.: Пітер, 2012. 464 с.

3. Abel M. Humor, stress and coping strategies. Humor: *International Journal of Humor Research*. 2002. Vol.4. №15 P.365-381.

4. Martin R.A. Humor, laughter and physical health: Methodological issues and research findings. *Psychological Bulletin*. 2001.№127. P. 504-519.

Петринич О. Г.
старший викладач кафедри психології
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Львів

Бойко Л. В.
магістрантка
ПрАТ «ВНЗ «МАУП», м. Львів

ПОНЯТТЯ САМОАКТУАЛІЗАЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСОБИ ЇЇ РЕЛІЗАЦІЇ У РОБОТІ З ГРОМАДСКІСТЮ

Останнім часом популярності та актуальності в сфері наукових та практичних досліджень набирає феномен самоактуалізації, що найбільше розкритий в гуманістичному напрямку психології. Сутністю терміну «самоактуалізація» є можливість стати самим собою [1]. Значна кількість психологів науковців переконанні, що загальні проблеми психології мають стосуватися реального життя, творчості, любові, власної відповідальності, «Я»

– буття, радості і печалі, смислу та задоволення потреб, призначення та вибору, а отже й до самоактуалізації особистості [2].

Вивчення питання самоактуалізації та психологічної специфіки цього процесу відбувалось в різні історичні епохи. Дослідженнями самоактуалізації займались Б. Ананьев, А. Асмолов, Г. Балл, К. Гольдштейн, О. Колісник, А. Маслоу, Г. Олпорт, К. Роджерс тощо. Але в той же час результати досліджень показують, що дослідження явища самоактуалізації особистості досі вимагає глибших напрацювань.

Сам А. Маслоу як родоначальник вчення про самоактуалізацію, розглядав четвертий варіант як більш реальний та можливий, такий, що має більшого поширення.

Тож самоактуалізація – це феномен повноцінного розкривання особистісного потенціалу людини, розкриття в ній того кращого, що було закладено в ній генетично, а не сформовано вихованням та культурою ззовні. Самоактуалізація не має зовнішньої мети і не може задаватися соціумом: це те, що йде зсередини людини, виражаючи її внутрішню (позитивну) природу.

Термін самоактуалізації – є одним із провідних понять гуманістичної психології. Хоча представники цьому напрямку у різні історичні часи та епохи вкладали в нього своє розуміння та трактування. Це спровокувало у визначенні самоактуалізації наявність відмінностей та розбіжностей.

В реальному житті самоактуалізація складний процес тривалий, і не завжди самоактуалізація та її результати приносять радість людині та її оточенню. Існують різновиди самоактуалізації. Виокремлюють самоактуалізацію активну і пасивну, глибоку та поверхневу, гармонійну і проблемну.

А. Маслоу працюючи на питанням психологічних засобів, що сприяють процесу самоактуалізації виокремлює та дає характеристику восьми шляхів самоактуалізації [2]:

- повноцінне переживання емоцій, проявляється в тому, що людина повністю показує свою суть;
- відмова від стандартної стереотипної і очікуваної поведінки, вміння чути, розуміти та сприймати внутрішній голос;
- здійснення систематичного вибору дій, які позитивно відображаються на особистісному зростанню;
- щирість у відношенні, відсутність страху за брання відповідальності на себе;
- готовність до того, що зникне симпатія від інших;
- бажання виконувати свою роботу досконало;
- більш яскравіші та глибші емоції при переживанні екстазу;
- розуміння людиною тих аспектів в житті, які йому приносять задоволення, а які ні, що для нього добре, а що погано, в якому керунку здійснювати свій розвиток, в чому його місія.

Різноманітність шляхів та засобів якими можна отримати високий рівень самоактуалізації існує. Досягнути більш високого, результативного та здорового рівня функціонування ніж у звичайної пересічної людини, можна. Аналіз джерел свідчить про існування як мінімум чотирма шляхами.

Перший шлях було розвинуто в людині ще батьками та педагогами. Все, що в людину вони вклали є ніби фундаментом для будинку чи землею для рослин. Така людина може досягнути успіху, але те, що допомогло до нього дійти частково було розвинуто в ньому завдяки вкладу в його знання сім'ї та школи.

Другий шлях – коли людина розвиває в собі самостійно шляхом наполегливої самоосвіти.

Третій шлях – людина має задатки, що розвиватимуться у здібності, які гарантують їй успішність у певному виді діяльності.

Четвертий шлях самоактуалізації виявляється тоді, коли у звичайній людині формувалось все самостійно природним чином, при умові, що йому рости ніхто не заважав, а лише створювали сприятливі умови.

Часто під самоактуалізацією розуміють головний шлях і його результат як пік розвитку особистості, її межу. Хоча аргументів для цього недостатньо. Сам шлях до самоактуалізації є цікавим, пізнавальним як для практичних психологів, так і пересічних людей, що зацікавлені в цьому. Але не обов'язково, що цей шлях є одним вірним та ефективним. Факт, що деякі люди, що йдуть шляхом самоактуалізації та дотримуються цих поглядів до старшого віку досягають вражаючих результатів. Вони здорові, щасливі, успішні, їх люблять і поважають. Але також помічено, що вони не є ідеальні. Але так само є факти, що люди, які досягли вагомих результатів в житті досягли їх не лише самореалізацією, а й іншим шляхом. Слід звернути увагу також на те, що в інших століттях і в інших культурах та релігіях шлях самоактуалізації є спірним і породжує не гармонійну, а проблемну особистість.

Щоб процес самоактуалізації запустився має бути потреба в самоактуалізації. Зрозуміло, що творча людина повинна займатися творчістю, художник – малювати картини, а музикант – складати мелодії, якщо, вони мають потребу жити в гармонії з собою. Людина повинна бути такою, якою вона може бути і їй приємно та комфортно бути. Тобто людина маючи певні нахили та здібності відчуває, що вона має відповідати власній природі. Це розуміння можна назвати потребою в самоактуалізації.

Для самоактуалізації повинні виникнути певні умови. Згідно А. Маслоу: «прагнення до самоактуалізації більш характерно для людей, які вже задовольнили прості мотиви у піраміді потреб . У жінок після народження дитини прагнення до самоактуалізації зазвичай зменшується, їх починає влаштовує просто більш проста і стабільна робота» [2, с. 55].

Самоактуалізація на своєму шляху має труднощі. В будь-якій діяльності, чи творчій, чи психології, технічній чи релігійно-філософській системі типу дзен-буддизму, чи бойових мистецтвах, передбачається розвиток людини, яка в

ній задіяна і практикує. Варіанти, шляхи зростання і розвитку особистості в кожному напрямку є свої власні, але є спільні та властиві загальні для всіх видів діяльності. Першим спільним показником є те, що в будь-якому саморозвитку присутнє свідомі вольові зусилля для посилення та підкріплення бажання до продовження реалізації особистісного зростання. Кожному професіоналу у своїй сфері час не хочеться виконувати рутину роботу, наприклад, музикантові не завжди хочеться грати гами, інженеру креслити проекти, тощо, але з рештою кожний працівник у своїй сфері робить певні зусилля волі над собою і роблять ту рутинні обов'язки та функції роботу, яка є базовими у їх галузі. Іншим показником того, що це вольові зусилля повинне мають бути присутні, якщо не постійно, то, хоча б час від часу.

На думку К. Роджерса спонукати самоактуалізацію може є віра в людину та її позитивна підтримка, то ряд інших авторів припускають, що самоактуалізація запускається у випадку важких умов і викликів, які виникають в житті людини. Значення труднощів та їх подолання на їх погляд більш значимі при самоактуалізації.

Багатьох дослідників і практичних психологів цікавить чи є методики, способи, що дозволяють виховувати або розвивати людей на шляху самоактуалізації. Чи існують методики, що допомагають людям, що визначились з потребою у самоактуалізації здійснювати її. Практичні психологи гуманістичного напрямку, наголошують, що про існування протоколу чи методики говорити не можна.

Хоча варто пам'ятати, що самоактуалізація – розглядається як один варіантів та існуючих уявлень щодо розвитку і вдосконалення особистості. Частина теорій розвитку особистості має уявлення, що зростання і розвиток людини може відбуватися за допомогою різноманітніших засобів і технік. В досвіді практичного психолога, який займається питаннями розвитку особистості учня, клієнта, члена тренінгової групи – його підтримка у саморозвитку, навчанні, тренуванні, пояснення знань, демонстрація зразків, відпрацювання умінь і навичок.

Література:

1. Ватковська М. Г. Самореалізація особистості в постіндустріальному суспільстві. 2014. № 3. С. 3-8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdakkkm_2014_3_3

2. Маслоу А. Мотивация и личность : пер. с англ. 3-е изд. СПб., 2011. 352 с.

3. Мірошниченко О.М. Психологічні особливості особистісної самоактуалізації ділової жінки у сучасному суспільстві. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. №9. С. 56-60.

Стригунов О.М.
аспірант ДУ "Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України"

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВА ВЛАСНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ ЯК СКЛАДОВОЇ ЧАСТИНИ ПРАВОВОГО ГОСПОДАРСЬКОГО ПОРЯДКУ В УКРАЇНІ

Згідно з Конституцією України земля, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони є об'єктами права власності Українського народу. Від імені Українського народу права власника здійснюють органи державної влади та органи місцевого самоврядування в межах, визначених цією Конституцією. Кожний громадянин має право користуватися природними об'єктами права власності народу відповідно до закону. Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності [1, ст.ст. 13, 14, 41, 142].

Аналогічні Конституційним положення закріплені у Господарському кодексі України [5, ст. 148].

Право власності Українського народу на землю, її надра, атмосферне повітря, водні та інші природні ресурси, які знаходяться в межах території України, природні ресурси її континентального шельфу, виключної (морської) економічної зони, що здійснюється від імені Українського народу органами державної влади і органами місцевого самоврядування в межах, визначених Конституцією України у числі інших становить Конституційні основи правового господарського порядку в Україні [5, ст. 5].

Правом власності є право особи на річ (майно), яке вона здійснює відповідно до закону за своєю волею, незалежно від волі інших осіб [2, ч. 1 ст. 316].

До змісту права власності входять належні Власникові права володіння, користування та розпоряджання своїм майном. На зміст права власності не впливають місце проживання власника та місцезнаходження майна.

Суб'єктами права власності є Український народ та інші учасники цивільних відносин, визначені статтею 2 ЦК України, а саме фізичні особи та юридичні особи. Учасниками цивільних відносин є: держава Україна, Автономна Республіка Крим, територіальні громади, іноземні держави та інші суб'єкти публічного права. Усі суб'єкти права власності є рівними перед законом. Власник володіє, користується, розпоряджається своїм майном на власний розсуд та має право вчиняти щодо свого майна будь-які дії, які не суперечать закону. Усім власникам забезпечуються рівні умови здійснення своїх прав [2, ст.ст. 317-320].

Тобто Український народ, наряду з державою Україна, територіальними громадами та іншими суб’єктами є окремим самостійним суб’єктом права власності та учасником відповідних відносин. Його відокремлено від фізичних осіб та юридичних осіб, у тому числі й територіальних громад.

Захист права власності інших ніж Український народ суб'єктів права власності (фізичних, юридичних осіб та ін.) не викликає складнощів оскільки здійснюється ними безпосередньо як зацікавленими суб’єктами (від свого імені чи імені відповідних органів та установ).

Звернувшись до визначення термінів з’ясовуємо, що територіальна громада це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр. Територіальна громада володіє на праві комунальної власності користується і розпоряджається на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування. Районні та обласні ради є представницькими органами місцевого самоврядування, які складаються з депутатів і відповідно до закону наділяються правом представляти інтереси територіальної громади і приймати від її імені рішення [3, ст. 1].

Таким чином виходить, що органи місцевого самоврядування – районні та обласні ради народних депутатів розпоряджаються як об'єктами права власності територіальної громади так і Українського народу (землями, надрами та ін.). Також і органи державної влади розпоряджаються об'єктами права власності Українського народу від імені останнього. Викладене може призводити до потенційного чи реального конфлікту інтересів службових осіб та, відповідно, вчинення дій на шкоду Українському народу як власнику [6, ст. 1].

Розглянемо стан захисту права власності Українського народу на прикладі парламенту держави. Народний депутат України є представником Українського народу у Верховній Раді України та, у тому числі, має право порушувати у Верховній Раді України питання про необхідність проведення перевірок додержання законів органами державної влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями та об'єднаннями громадян чи їх посадовими особами, про проведення розслідувань з питань, що становлять суспільний інтерес, та брати участь у таких розслідуваннях. Народний депутат у разі порушення прав, свобод і інтересів людини та громадянина має право на місці вимагати негайного припинення порушення або звертатися з вимогою у паперовій або електронній формі до відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ та організацій припинити такі порушення. У разі порушення законності народний депутат може звернутися з депутатським зверненням до відповідних посадових осіб правоохоронних органів чи органів

виконавчої влади, що здійснюють державний контроль у відповідній галузі [4, ст.ст. 1, 17].

Тобто маючи у єдиному органі законодавчої влади держави свого представника (народного депутата) такий суб'єкт права власності як Український народ є менш захищеним у порівнянні з людиною та громадянином.

Так, у разі виявлення порушень прав Українського народу (на відміну від людини та громадянина) його представник (народний депутат) має більш вузький обсяг прав – не може на місці вимагати негайного припинення порушення та не може звертатися з вимогою у паперовій або електронній формі до відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ та організацій припинити такі порушення. При тому, що єдиним обов'язком народного депутата, пов'язаним з Українським народом, є дбати про його добробут [4, ст. 23].

Викладене свідчить про наявну прогалину у законодавчому механізмі захисту народним депутатом України права власності Українського народу.

У зв'язку з наведеним, вважаю за доцільне внести зміни до абзацу першого частини п'ятої статті 17 Закону України «Про статус народного депутата України» щодо надання народному депутату України права на місці вимагати негайного припинення порушення або звертатися з вимогою у паперовій або електронній формі до відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, керівників підприємств, установ та організацій припинити такі порушення у разі порушення прав та інтересів Українського народу. А також продовжувати роботу з подальшого удосконалення чинного законодавства у частині охорони та захисту права власності Українського народу.

Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996 р., № 30, ст. 141.

2 Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р., №№ 40-44, ст. 356.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997 р., № 24, ст. 170.

4. По статус народного депутата України: Закон України від 17 листопада 1992 року № 2790-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993 р., № 3, ст. 17.

5. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 року № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003 р., № 18, №19-20, № 21-22 ст. 144.

6. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014 р., № 49, ст. 3186.

Яковець О.В.
завідувач кафедри природничих,
правових та суспільних дисциплін
Фахового коледжу економіки і права
Вінницького кооперативного інституту

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Військова агресія та введення воєнного стану на території України внесли ряд коректив у нормативно-правове регулювання відносин громадян, які проживають як у зоні бойових дій, так і українців, що забезпечують глибокий тил. Змінилися умови функціонування державних органів, організацій, установ та підприємств, і як наслідок, порядок виникнення та особливості трудових відносин. Поряд з цим стаття 64 Конституції України передбачає, що в умовах воєнного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод людини і громадянина із зазначенням строку таких обмежень, зокрема визначені статтями 43 (право на працю), 44 (право на страйк) та 45 (право працюючих на відпочинок) Конституції України [1].

Такі обставини вимагали суттєвого перегляду системи організації трудових відносин. Водночас необхідно було мінімізувати всі трудові спори та захистити право працівників на працю та відпочинок, враховуючи передбачені Конституцією обмеження прав людини та громадянина на період воєнного стану.

Вимоги часу визначили характер змін у трудовому законодавстві, що були закріпленні прийняттям Закону України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» № 2136-IX від 15.03.2022 р. [2] та Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин» № 2352-IX від 01.07.2022 р. [3] Ці закони визначають особливості трудових відносин працівників усіх підприємств, установ, організацій в Україні незалежно від форми власності, виду діяльності і галузевої належності, а також осіб, які працюють за трудовим договором з фізичними особами. Слід зауважити, що особливість Закону № 2136-IX полягає в обмеженні дії чинного трудового законодавства в межах норм, викладених в цьому Законі, і діє він тільки протягом воєнного стану. Водночас інші норми законодавства про працю, які не суперечать положенням Закону, потрібно застосовувати у відносинах між працівником і роботодавцем. У результаті трудове законодавство стало більш лояльним до роботодавців, а працівники поряд з обмеженням прав отримали додаткові гарантії. Слід звернути увагу на найважливіші зміни.

При оформленні працівника, майже нічого не змінилось, проте роботодавцям і працівникам надано можливість самостійно вирішувати, чи укладати договір у письмовій формі, навіть для тих категорій, для яких

письмові договори були обов'язковими згідно переліку, визначено ст. 24 КЗпП України. [4] На період воєнного стану також допускаються строкові договори з новими працівниками, зокрема для заміни тимчасово відсутніх працівників, які в евакуації, відпустці чи втратили працездатність.

Розширено можливість застосування випробного терміну для всіх осіб без обмежень, встановлених ч. 3 ст. 26 КЗпП України, у тому числі для неповнолітніх, осіб з інвалідністю, вагітних жінок, одиноких матерів із дітьми до 14 років або дитиною з інвалідністю, внутрішньо переміщених та інших осіб, яких раніше це не стосувалося.

Скасовано норму ч. 3 ст. 32 КЗпП про двомісячний строк попередження працівника про зміну істотних умов праці, яка може відбуватися у спрощеному порядку. Роботодавець не повинен за два місяці повідомляти працівника про таку зміну, проте повідомлення працівника повинно здійснюватися не пізніше як до запровадження таких умов. При цьому слід зауважити, що зміна істотних умов праці повинна відбуватись за наявності для цього як законних, так і фактичних підстав. Отже, розмір заробітної плати у працівника може зменшитись за один день. Але для цього у роботодавця повинні бути реальні причини (наприклад, зменшення навантаження або обсягів виробництва, пошкодження майна тощо).

Зазнав змін порядок звільнення працівників і за ініціативою працівника, і за ініціативою роботодавця. Працівники мають право розірвати трудовий договір без попередження роботодавця за два тижні, якщо підприємство розташоване в зоні бойових дій, є загроза їхньому життю і здоров'ю, за винятком працівників критичної інфраструктури або залучених до суспільно корисних робіт. Для роботодавця, який в односторонньому порядку звільняє працівника за ст. ст. 40, 41 КЗпП, спростили процедуру звільнення. Можливо звільнити працівника під час тимчасової непрацездатності, під час відпустки, крім відпустки у зв'язку із вагітністю, пологами та доглядом за дитиною. Датою звільнення може бути перший робочий день, наступний за днем закінчення тимчасової непрацездатності, зазначений у документі про тимчасову непрацездатність, або перший робочий день після закінчення відпустки. Крім того, КЗпП доповнено новою підставою для звільнення працівника з ініціативи роботодавця: неможливість забезпечення працівника роботою, визначеною трудовим договором, у зв'язку із знищенням (відсутністю) виробничих, організаційних та технічних умов, засобів виробництва або майна роботодавця внаслідок бойових дій. Роботодавець зможе розірвати трудовий договір з цієї підстави, якщо неможливо перевести працівника на іншу роботу. Про таке звільнення працівника потрібно попередити не пізніше, ніж за 10 календарних днів та виплатити вихідну допомогу в розмірі не менше середнього місячного заробітку. Додатковою підставою для розірвання трудового договору з ініціативи роботодавця є відсутність працівника на роботі та інформації про причини такої відсутності понад чотири місяці.

З’явився новий інструмент для регулювання трудових відносин – призупинення трудового договору, якщо роботодавець внаслідок військової агресії не може надавати працівнику роботу, а останній не має можливості роботу виконувати. Про це роботодавець і працівник мають повідомити один одного в будь-який доступний спосіб. Трудові відносини при цьому зберігаються. При призупиненні трудового договору роботодавець повинен продовжувати ведення обліку в частині визначення та фіксації сум заробітної плати та компенсаційних виплат, які були б належні працівникові, якщо такого призупинення не було б. Відшкодування заробітної плати, гарантійних та компенсаційних виплат працівникам на час призупинення дії трудового договору у повному обсязі покладається на державу, що здійснює військову агресію проти України. Роботодавець повинен обов’язково оформити наказ, в якому зазначити причини та строк призупинення дії трудового договору, кількість та дані працівників, дія договорів з якими призупиняється, а також умови відновлення дії трудового договору. У разі прийняття рішення про скасування призупинення дії трудового договору роботодавець повинен за 10 календарних днів до відновлення дії трудового договору повідомити працівника про необхідність стати до роботи. Отже, призупинення трудового договору дозволяє працівникові зберегти трудові відносини і відновити їх тоді, коли у нього з’явиться можливість виконувати роботу, а роботодавцю – відновити діяльність підприємства і забезпечити належні умови праці.

Зазнали змін тривалість робочого часу та часу відпочинку. Нормальна тривалість робочого часу у період дії воєнного стану може бути збільшена до 60 годин на тиждень, однак лише для працівників, зайнятих на об’єктах критичної інфраструктури (в оборонній сфері, сфері забезпечення життєдіяльності населення тощо), а для працівників, яким відповідно до законодавства встановлюється скорочена тривалість робочого часу – до 40 годин на тиждень. При цьому оплата праці працівників, яким було збільшено нормальну тривалість робочого часу, здійснюється у розмірі, збільшеному пропорційно до збільшення норми праці. Крім того, законодавцем дозволено роботодавцю на власний розсуд встановлювати п’ятиденний або шестиденний робочий тиждень без відповідного рішення військового командування разом із військовими адміністраціями.

Відповідно до частини третьої статті 12 Закону № 2136-IX протягом періоду дії воєнного стану роботодавець на прохання працівника може надавати йому відпустку без збереження заробітної плати без обмеження строку, встановленого ч. 1 ст. 26 Закону «Про відпустки».

Якщо роботодавець не може своєчасно виплачувати заробітну плату внаслідок ведення бойових дій, він може бути звільнений від відповідальності за порушення зобов’язання щодо строків оплати праці (адміністративної за ст. 41 КУпАП та фінансової за ст. 265 КЗпП). Проте, роботодавець повинен вживати усіх можливих заходів щодо своєчасної її виплати. [5]

Отже, трудові відносини зазнали значних та необхідних для збереження економіки змін в умовах введення воєнного стану, які спростили процедуру оформлення та звільнення працівників, зміни істотних умов праці, що призвело до часткового обмеження прав працівників. Ряд змін активно застосовуються роботодавцями на практиці. Зокрема, зміна істотних умов праці, використовується в частині зменшення розміру та систем оплати праці; надання працівникам відпусток без збереження заробітної плати на весь строк воєнного часу в Україні застосовується з метою збереження робочих місць людей та можливості продовження виконання ними трудових функцій після закінчення війни в Україні. Проте, слід зазначити, що недобросовісні роботодавці можуть скористатися вимушеними законодавчими обмеженнями прав працівників навіть при збереженні колишніх потужностей виробництва для свого збагачення, тому держава повинна вживати всіх можливих заходів для попередження таких випадків.

Література:

1. Конституція України, прийнята 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України.* 1996. № 30. С. 141 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 24.09.2022).

2. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України № 2136-IX від 15.03.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136-20#Text (дата звернення: 24.09.2022).

3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України № 2352-IX від 01.07.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text (дата звернення: 24.09.2022).

4. Кодекс законів про працю України від 10 грудня 1971 року. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1971. № 50. С. 375. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text (дата звернення: 24.09.2022);

5. Сарнецька Н. Як змінилися трудові відносини URL: https://uz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/EA015671 (дата звернення: 24.09.2022).

Ямковий В.І.
доцент кафедри цивільного та господарського права
факультету № 2 КННІ
Донецького державного університету внутрішніх справ,
кандидат економічних наук

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З введенням на території України воєнного стану Указом Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022 «Про введення воєнного стану в

Україні» [1] багато сфер суспільного життя зазнали змін в правовому регулюванні. Не стали виключенням з цього і спадкові правовідносини.

Як відомо, відносини щодо спадкування, під яким розуміють перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців), регулюється Книгою шостою «Спадкове право» Цивільного кодексу України (далі - ЦК) [2]. Разом з тим зміни до чинного законодавства, що визначають головні особливості процедури спадкування в умовах воєнного стану чомусь були прийняті лише на рівні підзаконних нормативно-правових актів, зокрема йдеться про: Постанову Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» від 28 лютого 2022 р. № 164 [3] (далі - Постанова КМУ № 164); Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» від 11.03.2022 № 1118/5 [4] (далі - Наказ № 1118/5), яким між іншим були внесені зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22.02.2012 року № 296/5 [5] (далі - Порядок).

Зазначенні зміни торкнулися наступних питань щодо спадкування: процедури заведення спадкової справи; строків прийняття спадщини; видачі свідоцтва про право на спадщину; посвідчення заповітів та спадкових договорів.

Так, відповідно ЦК заява про прийняття спадщини подається нотаріусу або в сільських населених пунктах - уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини, яким згідно зі ст. 1221 ЦК [2] визначено останнє місце проживання спадкодавця, а якщо воно невідоме - місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна - місцезнаходження основної частини рухомого майна. В особливих випадках місце відкриття спадщини встановлюється законом. Поряд з цим відповідно абз. 2 п. 2.1 Порядку [5], який не є законом, передбачено, що в умовах воєнного стану заведення спадкової справи можливе за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини.

Також, якщо за загальним правилом, визначеним в п. 2.2, абз. 1 п. 2.6 Порядку [5] визначено, що при заведенні спадкової справи нотаріус має перевірити за даними Спадкового реєстру наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту та зареєструвати спадкову справу у Спадковому реєстрі, то в умовах воєнного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріус може завести спадкову справу без використання цього реєстру та перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту протягом 5 робочих днів з дня відновлення такого доступу. Якщо за результатами перевірки відомостей Спадкового реєстру буде встановлено наявність раніше заведеної спадкової справи, заведена без використання Спадкового реєстру спадкова справа передається до нотаріуса, яким раніше заведено спадкову справу. Якщо наявність такої справи не встановлено, то

здійснюється реєстрація спадкової справи в Спадковому реєстрі. Варто зауважити, що видавати свідоцтва про право на спадщину у справі, заведеній без використання Спадкового реєстру, до її реєстрації в ньому – заборонено.

Відповідно до Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану, затвердженого Наказом Міністерства юстиції України 01 квітня 2022 року №1307/5 (в редакції наказу Міністерства юстиції України від 05 серпня 2022 року №3303/5) [6] наразі припинено доступ до Спадкового реєстру у Луганській, Херсонській областях, Автономній Республіці Крим, м. Севастополі, а також частково у Донецькій, Запорізькій, Миколаївській та Харківській областях. В решті областей роботу Спадкового реєстру відновлено, а тому відсутні будь-які перешкоди для реєстрації спадкових справ у передбаченому законом порядку.

Щодо строку прийняття спадщини відзначимо, що відповідно до ч. 1 ст. 1270 ЦК [2] визначено, що такий строк встановлюється законодавцем у шість місяців і починається з часу відкриття спадщини. Вказаний строк є преклюзивним і поновленню або продовженню не підлягає. У випадку його пропуску з поважних причин законодавець визначив судовий порядок визначення додаткового строку прийняття спадщини. Разом з тим, в п. 3 Постанови КМУ № 164 [3] передбачено, що перебіг строку для прийняття спадщини або відмови від її прийняття зупиняється на час дії воєнного стану, але не більше ніж на чотири місяці.

Отже, у випадку, коли особа померла більш ніж за шість місяців до моменту введення воєнного стану, то строк для прийняття спадщини вважається закінченим через шість місяців з моменту відкриття спадщини. Якщо ж особа померла до моменту введення воєнного стану, але з дня смерті до його введення шестимісячний строк ще не закінчився, то такий строк зупиниться і буде продовжено після закінчення дії воєнного стану на той термін, який існував на моменту його введення. Якщо ж особа померла після введення воєнного стану, то перебіг шестимісячного строку для прийняття спадщини для всіх спадкоємців такої особи фактично розпочнеться в день завершення воєнного стану.

Водночас, слід відзначити, що оскільки в закон (ст. 1270 ЦК) не були внесені відповідні зміни щодо строків прийняття спадщини, спадкоємцям, які не мають об'єктивних перешкод у зверненні до нотаріуса вчасно, не варто ризикувати та зволікати, а слід звернутися за можливості до нотаріуса для заведення спадкової справи протягом шестимісячного строку. Адже у випадку спору між спадкоємцями в суді перевагу над підзаконними актами матимуть норми закону, які не містять положень щодо зупинення строків прийняття спадщини та їх продовження.

Щодо видачі свідоцтв про право на спадщину слід відзначити, що наразі їх видача до завершення воєнного стану обмежена. Поряд з цим зміни, внесені

Постановою КМУ №164 [3], не стосуються порядку видачі свідоцтв про право на спадщину та спадкових справ, заведених до введення воєнного стану. А тому відповідно до ч. 1 ст. 66 Закону України «Про нотаріат» [7] свідоцтво про право на спадщину має видається за місцем відкриття спадщини. Стосовно ж видачі свідоцтв про право на спадщину та спадкових справ, заведених після введення воєнного стану, після його завершення спадкові справи, що відкриті не за місцем відкриття спадщини, повинні будуть передаватись нотаріусам за останнім місцем проживання спадкодавця для видачі свідоцтв про право на спадщину. Відповідні Роз'яснення з цього приводу надані Нотаріальною палатою України в Інформаційному листі від 21.03.2022 р. «Щодо окремих питань внесення змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» [8].

При цьому спадкоємці, за заявами яких були відкриті спадкові справи на територіях, де велись або ведуться бойові дії, не зможуть отримати свідоцтва до повного відновлення роботи Спадкового реєстру на цих територіях. Однак, механізмів передачі таких спадкових справ до інших регіонів не передбачено, як і не запроваджено процедури відновлення таких спадкових справ у випадку їх втрати чи знищення, що потребує відповідної законодавчої ініціативи.

Щодо посвідчення заповітів та спадкових договорів слід відзначити, що в умовах воєнного стану нотаріус може посвідчити заповіт, внести до нього зміни або скасувати його, навіть якщо він не має доступу до Спадкового реєстру. В такому разі відомості в Спадковий реєстр вносяться протягом 5 робочих днів після відновлення доступу до реєстру.

Крім того, відповідно до п. 4 Постанови КМУ №164 [3] в умовах воєнного стану заповіти військовослужбовців Збройних Сил, інших утворених відповідно до законів військових формувань, а також працівників правоохоронних (спеціальних) органів, органів цивільного захисту, які залучаються до здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії іноземної держави, можуть посвідчуватися командиром (начальником) цих формувань (органів) або іншою уповноваженою таким командиром (начальником) особою з подальшим надсиланням таких заповітів через Генеральний штаб Збройних Сил, Міністерство оборони, відповідний правоохоронний (спеціальний) або інший орган до Міністерства юстиції або його територіального органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Спадковому реєстрі. Начальник табору (установи, де створено дільницю) для військовополонених може посвідчувати також заповіт військовополоненого. Посвідчення таких заповітів має здійснюватися відповідно до Порядку посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 15 червня 1994 р. № 419 [9]. В подальшому такі заповіти протягом 5 днів після отримання передаються Мінюсту, яке протягом 2 робочих днів після отримання забезпечує їх передачу територіальному органу Мінюсту, що протягом 2 робочих днів після отримання заповіту забезпечує їх

передачу нотаріусу/державній нотаріальній конторі для подальшої реєстрації в Спадковому реєстрі. Так само, як і в мирний час, заповіт особи, яка перебуває на лікуванні, має право посвідчити головний лікар, його заступник з медичної частини або черговий лікар, а також начальник госпіталю (ст. 40 Закону України «Про нотаріат» [7]). Процедура посвідчення спадкових договорів в умовах воєнного стану практично не зазнала змін. Водночас з набуттям 28 квітня 2022 р. чинності змінами до Постанови КМУ № 164 [3], посвідчення спадкових договорів здійснюється виключно нотаріусами, включеними до затвердженого Мінюстом переліку нотаріусів, якими в умовах воєнного стану вчиняються нотаріальні дії щодо цінного майна.

Таким чином, слід відзначити, що з одного боку, законодавчі нововведення та обмеження, запровадженні Урядом та Мінюстом, покликані забезпечити повне врегулювання спадкових правовідносин в правовому полі в воєнний час та не допустити порушень прав та зловживань щодо спадщини після відновлення мирного життя. Разом з тим внесення змін до чинного порядку спадкування в умовах воєнного стану шляхом прийняття лише підзаконних актів, без прийняття відповідного закону, наразі не можна вважати правомірним, а тому законодавцеві слід прийняти відповідні зміни до чинного ЦК, які наразі є необхідними, інакше це може створити цілу низку проблем як в правовому регулюванні спадкових відносин, так і в реалізації спадкових прав окремими особами.

Література:

1. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 р. № 64/2022. Дата оновлення: 17.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text (дата звернення: 25.09.2022).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Дата оновлення: 01.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15 (дата звернення: 25.09.2022).
3. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 р. № 164. Дата оновлення: 29.06.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.09.2022).
4. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 р. № 1118/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text (дата звернення: 24.09.2022).
5. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5. Дата оновлення: 21.05.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12#Text (дата звернення: 25.09.2022).
6. Про затвердження Переліку адміністративно-територіальних одиниць, в межах яких припиняється доступ користувачів до єдиних та державних

реєстрів, держателем яких є Міністерство юстиції України, в умовах воєнного стану: Наказ Міністерства юстиції України 01 квітня 2022 р. № 1307/5 (в редакції наказу Міністерства юстиції України від 05 серпня 2022 р. № 3303/5). Дата оновлення: 09.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0386-22#Text (дата звернення: 25.09.2022).

7. Про нотаріат: Закон України від 02 вересня 1993 р. № 3425-XII. Дата оновлення: 19.08.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3425-12#Text (дата звернення: 25.09.2022).

8. Щодо окремих питань внесення змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: Інформаційний лист Нотаріальної палати від 21.03.2022 р. URL:https://ips.ligazakon.net/document/view/mus36825?utm_source=jurliga.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=jl03(дата звернення: 25.09.2022).

9. Про порядок посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.06.1994 р. № 419. Дата оновлення: 29.10.2022. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419-94-%D0%BF#Text (дата звернення: 25.09.2022).

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ

РЕКУНЕНКО Тетяна – заступник проректора з наукової та навчальної роботи КННІ ДонДУВС, канд. юридичних наук, доцент

ПИЛИПЕНКО Дмитро – т.в.о. декана факультету №2 з підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, публічного управління та економіки КННІ ДонДУВС, канд. юридичних наук, доцент

ЛОСКУТОВ Тимур – т.в.о. завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін факультету №2 з підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, публічного управління та економіки КННІ ДонДУВС, д.ю.н., професор

БУЛГАКОВА Олена – завідувачка кафедри державно-правових дисциплін факультету №2 з підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, публічного управління та економіки КННІ ДонДУВС, к.е.н., доцент

УСТІНОВА-БОЙЧЕНКО Ганна - завідувачка кафедри цивільного та господарського права факультету №2 з підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, публічного управління та економіки КННІ ДонДУВС, к.ю.н., доцент

НЕСТЕРЕНКО Катерина – голова Юридичної клініки «Захисник», доцентка кафедри державно-правових дисциплін факультету №2 з підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, публічного управління та економіки КННІ ДонДУВС, к.ю.н., доцент

СКЛЯР Надія – доцентка кафедри державно-правових дисциплін факультету №2 з підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, публічного управління та економіки КННІ ДонДУВС, к.е.н., доцент

Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції
(в авторській редакції)
30 вересня 2022 року

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

Комп’ютерна верстка: Скляр Н.М.

Оригінал-макет підготовлено організаційним комітетом
V Всеукраїнської науково-практичної конференції

«РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ДІЯЛЬНОСТІ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ»,

проведеної кафедрою кримінально-правових дисциплін, кафедрою державно-правових дисциплін, кафедрою цивільного та господарського права факультету підготовки фахівців права, правоохоронної діяльності, управління та економіки №2
Криворізького навчально-наукового інституту
Донецького державного університету внутрішніх спав
50106, м. Кривий Ріг, вул. Степана Тільги, 21